

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE KÖY ÜZERİNDEN KALKINMA PROJELERİ
ÇERÇEVESİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR YEREL KALKINMA
ÖRNEĞİ OLARAK "UYDU KÖY" ÖNERİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

Furkan PAZARCI

Çorum -2022

**TÜRKİYE'DE KÖY ÜZERİNDEN KALKINMA PROJELERİ
ÇERÇEVESİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR YEREL KALKINMA ÖRNEĞİ
OLARAK "UYDU KÖY" ÖNERİSİ**

Furkan PAZARCI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Hakan REYHAN

Çorum 2022

Furkan PAZARCI tarafından hazırlanan“Türkiye’de Köy Üzerinden Kalkınma Projeleri Çerçevesinde Sürdürülebilir Bir Yerel Kalkınma Örneği Olarak “Uydu Köy” Önerisi” adlı tez çalışması 22/04/2022 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Ay en SATIR REYHAN

.....

Prof. Dr. Hakan REYHAN

.....

Prof. Dr. Ahmet MUTLU

.....

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../.....tarih ve ..... sayılı kararı ile Furkan PAZARCI’ın Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans derecesi alması onanmıştır.

(İmza)

Prof. Dr. Muhammed Asif YOLDA

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

* Jüri Başkanının adı yazılmalıdır.

** Tez danışmanının adı yazılmalıdır.

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim.

(İmza)

Furkan PAZARCI

TÜRKİYE’DE KÖY ÜZERİNDEN KALKINMA PROJELERİ ÇERÇEVESİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR YEREL KALKINMA ÖRNEĞİ OLARAK “UYDU KÖY” ÖNERİSİ

Furkan PAZARCI

ORCID: 0000-0002-6796-0917

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi

Aralık 2021

ÖZET

Türkiye’de kırsal kalkınma sorunları Osmanlı Devleti dönemine dayanmaktadır. Bu sorunlar; sonu gelmez savaşların yaşanması, tarımda emeğin azalması, ilkel tarım uygulamaları, eğitimsizlik, sivil toplumun gelişmemesi ve kaynaklardaki yetersizliklerden doğmuştur. Sorunların aşılması ve kırsal kalkınmanın gerçekleşmesi için çeşitli kırsal kalkınma modelleri uygulanmış ancak yetersiz kalmıştır. Neticede kırsal bölgeler her dönem ülkenin kanayan yarası olmuş ve 1950 sonrası kırdan kente göç hareketiyle bu yara daha da derinleşmiştir. Kırsaldaki sorunların aşılması ve yerelden genele doğru kalkınmanın gerçekleşmesi için birtakım öneriler sunulmuştur. Ancak bu öneriler uygulama aşamasında ya da henüz uygulanmadan rafa kaldırılmış ve ülke geneline yayılan bir etki yaratamamıştır. Ortaya atılan bu modeller kent ve kentli bakış açısıyla tasarlanmış ve kentsel nitelikleri kırsal alana taşımayı amaç edinen politikalar olmuştur. Bu anlamda kırsalın özgün dokusunun yıpratılmasına da kapı aralanmıştır. 1980 yılından sonra başlayan neoliberal piyasa anlayışı ve küreselleşmenin etkileri dünya ve ülke üzerinde ekonomik, sosyal, çevresel ve mekânsal anlamda birçok sorunu derinleştirmiştir. Nitekim ortaya atılan modeller küreselleşme ile birlikte sorunlara cevap bulamaz konuma gelmiştir. Dolayısıyla sürdürülebilir bir yaklaşımla kalkınmanın gerçekleşmesi için yeni ve modern bir model önerisine ihtiyaç duyulmuştur.

Bu tez çalışmasında; Osmanlıdan bugüne politikacıların ortaya attığı kalkınma modelleri ve kalkınma deneme çalışmaları ele alınarak eksiklikleri tespit edilecektir. Devamında ise bugünün Türkiye’sinin kalkınma için alternatif koşulları ve yerel kalkınma dinamikleri üzerine incelemeler yapılarak ayrıntılı bir şekilde yer verilecektir. Belirlenen bu çerçevede küresel dünya koşullarına uygun ve bugünün sorunlarına cevap verebilen bir kırsal kalkınma

modeli üzerinden şekillendirilecektir. Bu model önerisi kent ve kentli bakış açısı ile değil, tamamıyla kırsal odaklı köy ve köylü bakış açısıyla yerinde kalkınmayı amaç edilen bir yaklaşımla çerçevesi çizilecektir. Diğer modellerden farklı olarak tamamıyla devlet yatırımı ve yukarıdan aşağı gerçekleşen bir model önerisi olmamaktadır. Bunun aksine kaynakların sürdürülebilir kullanıldığı ve devlet-toplum iş birliğiyle gerçekleşen bir yaklaşımla ve toplumu ana merkeze alan bir program üzerinden şekillenecektir. Son olarak ortaya çıkan ve kalkınmanın ülke geneline yayılan bir vizyonla sağlanması için modelin uygulanabilirliği ve toplumun kalkınmadaki rolünden bahsedilerek değerlendirmeler yapılacaktır.

Anahtar Kavramlar: Yerel Kalkınma, Köy, Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Yerel Kalkınma, Kooperatifçilik

Bilim Kodu: 111611

**SATELLITE VILLAGE" PROPOSAL AS A SUSTAINABLE EXAMPLE OF LOCAL
DEVELOPMENT WITHIN THE FRAMEWORK OF VILLAGE DEVELOPMENT PROJECTS IN
TURKEY**

Furkan PAZARCI

ORCID: 0000-0002-6796-0917

HITIT UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL

Master of Science Thesis

December 2021

ABSTRACT

Rural development problems in Turkey mainly date back to the Ottoman Empire period. These problems have arisen from endless wars, reduction of labor in agriculture, primitive agricultural practices, lack of education, lack of development of civil society, inadequacy in state resources. To overcome the problems, to realize rural development, education-based rural development policies have been applied but have been insufficient. Because of this, the countryside has been the bleeding wound of the country every term, and this wound has become deeper with the migration movement from the countryside to the city after 1950. Several suggestions have been presented to overcome the problems in the countryside and to realize the development from the local to the general. However, these recommendations have been shelved at the implementation stage or before they have been implemented yet and have not had an impact that has spread throughout the country. These models that have been put forward have been designed from an urban and urban perspective and have been policies aimed at bringing urban qualities to the rural area. In this sense, the door has been opened to the deterioration of the original texture of the countryside. After 1980, The neoliberal understanding of the market that started after this process and the effects of globalization have deepened many economic, social, environmental, spatial problems in the world and the country.

In this thesis, the development models and development trials put forward the politicians from the Ottoman Empire to the present will be discussed and their deficiencies will be determined. the continuation, alternative conditions for development and local development

dynamics of today's Turkey will be examined in detail. In this determined framework, it will be shaped through a rural development model that is suitable for global world conditions and can respond to today's problems. This model proposal will be framed not with an urban and urban perspective, but with an approach aimed at on-site development with a completely rural-oriented village and peasant perspective. Unlike other models, there is no government investment, a top-down model proposal. On the contrary, it will be shaped through a program that puts the society at the center, with an approach that uses resources sustainably and with state-society cooperation. Finally, evaluations will be made by mentioning the applicability of the model and the role of the society in development to provide the development with a vision that spreads throughout the country.

Key Terms: Local Development, Village, Sustainability, SustainableLocal Development, Cooperatives

Science Code: 111611

TEŞEKKÜR

Kapitalist sermaye piyasasının her geçen gün genişlemesi ve buna bağı olarak küresel çevre felaketlerinin artması tarım sektörü başta olmak üzere kırsal bölgeleri son derece etkisi altına almıştır. Ortaya çıkan bu olumsuz tablo başta Türkiye'nin ekolojik potansiyeli olmak üzere kırsal toplumu ekonomik, kültürel ve siyasal anlamda etkisi altına almıştır. Mevcutta var olan kırsal sorunlara bir de küresel sorunların eklenmesi ile kırsalın kalkınma için engelleri daha da derinleşmiştir. Geçmiş dönemlerde hazırlanan kırsal kalkınma modelleri ise güncel kırsal sorunlara yeterince çözüm üretememektedir. Bu düşünceyle yola çıkarak hazırlanan sürdürülebilir kırsal kalkınma model önerisi olarak uydu köy modeli bugünün ve yarının Türkiye'si için bir yol rehberi olması ümidi taşımaktadır.

Çocukluk yıllarımdan bugüne Türk tarımının ve kırsal bölgelerin gelişmişlik sorunları ile yüzleşerek ve her bir sorunu okuyarak tezimin temel felsefesini oluşturdum. Bu modelin hazırlanma aşaması ve düşünsel birikimleri yüksek lisans eğitim sürecimin dışına çıkarak geçmişteki tüm hayatıma serpilmiştir. Bu modelin hazırlanma sürecinde geçmiş yıllardan bugüne Türk tarımının ve kırsal bölgelerin sorunları üzerine her zaman tartışma fırsatı bulduğum ve ufku açmamda en etkili kişilerden biri olan ve maddi manevi desteğini esirgemeyen babam Asım Pazarıcı, fedakâr annem Azime Pazarıcı, ablam Gülpınar Pazarıcı ve tüm aile fertlerime teşekkür ediyorum.

Tez yazma aşamasında maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen dayım Necdet Karavelioğlu, amcam İbrahim Ethem Pazarıcı, 27. Dönem Mersin milletvekili ağabeyim Sayın Olcay Kılavuz ve 27. Dönem Bursa Milletvekili Sayın Mustafa Hidayet Vahapoğlu beye sonsuz teşekkür ediyorum.

Ayrıca uzun yıllar öğrencisi olmanın gururuyla, eğitimci kimliği ve çalışma disiplini örnek aldığım tez danışmanım Prof. Dr. Hakan Reyhan hocam başta olmak üzere, üzerimden ilgi ve dikkatini hiçbir zaman çekmeyen saygı değer hocam Doç. Dr. Ayşen Satır Reyhan hocam ve tüm Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölüm hocalarıma sonsuz teşekkür ederim.

Son olarak sürdürülebilir bir gelecek için hazırlamış olduğum uydu köy modelinin bir gün Türkiye'nin tarım ve kırsal kalkınma yol rehberi olması ümidiyle yüce Türk milletine armağan ediyorum.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR	viii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar DİZİNİ	xi
GRAFİKLER DİZİNİ	xii
RESİMLER DİZİNİ	xiii
HARİTALAR DİZİNİ	xiv
KISALTMALAR.....	xv
GİRİŞ.....	1
1.BÖLÜM.....	6
SÜRDÜRÜLEBİLİR YEREL KALKINMA	6
1.1 Eşitsiz Bir Dünyada Ekolojik Kriz	6
1.2 Sürdürülebilirlik Kavramı	9
1.3 Sürdürülebilir Kalkınma	13
1.4 Yerel Kalkınma	17
1.5 Sürdürülebilir Yerel Kalkınma	21
2. BÖLÜM.....	24
TÜRKİYE’NİN KIRSAL KALKINMA BİRİKİMLERİ VE DENEYİMLERİ.....	24
2.1 Genel Değerlendirme	24
2.2 Osmanlı Birikimi	25
2.3 Cumhuriyet’in İlk Yılları	35
2.4 Planlı Dönem	42
2.5 1980 Sonrası Neo Liberal Dönem ve Günümüz Kırsal Kalkınma Sorunları	45
3. BÖLÜM.....	48
TÜRKİYE’DE KÖY ÜZERİNDEN KIRSAL KALKINMA MODELLERİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK İLİŞKİSİ...48	
3.1 Türkiye’de Kırsal Kalkınmanın Genel Özellikleri ve Tarihsel Teorik Açıklamalar	48
3.2 Numune köy	49
3.3 İdeal Köy	51
3.4 Köy Enstitüleri	53

3.5 Örnek Köy Modeli.....	55
3.6 Toplum Kalkınması	56
3.7Merkezköy Modeli	57
3.8 Köykent Modeli	58
3.9 Tarım Kentleri Modeli.....	61
4. BÖLÜM.....	64
TÜRKİYE’NİN KIRSAL KALKINMA POTANSİYELİ	64
4.1 Genel Bağlantı	64
4.2Demografik Potansiyel	65
4.3 Ekolojik Potansiyel.....	70
4.4 Mekânsal Altyapı	73
4.5Sosyo-Kültürel Yapı	78
4.6 Kırsal Eğitim Potansiyeli	82
4.7 İktisadi Potansiyel.....	87
5. BÖLÜM.....	96
KIRSAL KALKINMA MODELİ ÖNERİSİ OLARAK “UYDU KÖY”	96
5.1 Neden Yeni Bir Sürdürülebilir Yerel Kalkınma Modeline İhtiyaç var?	96
5.2 Uydu Köy Modeli	97
5.3 Uydu Köy Modelinin Planlama ve Yönetim Boyutu	110
5.4 Uydu Köy Modelinin Uygulanabilirliği	117
SONUÇ	121
KAYNAKÇA	125

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo	Sayfa
Tablo 1. Türkiye'nin coğrafi bölgeler özelinde köy sayısı ve kırsal nüfusu (2011)	66
Tablo 2. Kırsalda Kurulması İstenen Tesisler	108

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik	Sayfa
Grafik 1. Türkiye'nin Kır, Kent ve Toplam Ülke Nüfusu	69
Grafik 2. Kırsal Yerleşimde Geçim Kaynakları Dağılımı ve Önem Sırası.....	88
Grafik 3. Kırsal Bölgede Üretim Nedenleri.....	92

RESİMLER DİZİNİ

Resim	Sayfa
Resim 1. İdeal Cumhuriyet Köyü Projesi.....	52

HARİTALAR DİZİNİ

Haritalar	Sayfa
Harita 1. Fiziki ve yükselti haritası.....	71
Harita 2. Kırsal Alandaki En Önemli Geçim Kaynakları.....	89

KISALTMALAR

Kısaltmalar

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BM	Birleşmiş Milletler
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DDT	Dikloro Difenil Trikloroetan
DP	Demokrat Parti
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
GDO	Genetiği Değiştirilmiş Organizma
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
IGE	İnsani Gelişme Endeksi
IPARD	Instrument for Preaccession Rulan Development
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
OGM	Orman Genel Müdürlüğü
OSB	Organize Sanayi Bölgesi
PCBS	Poliklorlu Bifeniller
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TİGEM	Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
TKDK	Tarım ve Kırsal Kalkınması Destekleme Kurumu
TMO	Toprak Mahsulleri Ofisi
UNEP	Birleşmiş Milletler Çevre Programı
UNWTO	Dünya Turizm organizasyonu
YİBO	Yatılı İlköğretim Bölge Okulu

WCED

Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu

GİRİŞ

Sürdürülebilir yerel kalkınma kavramı geliştirmekte olan ülkeler için gündemi meşgul eden önemli bir konudur. 1980 sonrası neoliberal politikaların ortaya çıkışı ve 2000 yılı itibariyle devletin kabuğuna çekilme süreci piyasa içerisinde rekabeti küresel alana taşımıştır. Neticede yerel üreticilerin bu durumdan olumsuz bir şekilde etkilendiği görülmüştür. Özellikle kırsal alanda yaşayan küçük üreticilerin geçimlik olarak işlediği tarım alanlarında elde ettiği düşük gelirler hayatlarını idame etme noktasında yetersiz kalmaya başlamıştır.

Köylerde, kırsal üretim koşulları itibariyle gelir elde edilebilecek alternatif sektörler kısıtlı seviyededir. Bundan dolayı kırsal toplum belirli meslekler dâhilinde hayatlarını idame ettirmek zorunda kalmıştır. Alternatif sektörlerin azlığı, istihdam alanlarının kısıtlı oluşu doğal olarak kırsal alanlarda refah düşüklüğü yaratmaktadır. Küreselleşme ile de bu düşüş hız kazanmıştır. Kırsalın refah seviyesindeki bu düşüşler aynı zamanda kırsal kültürün toplum nezdinde imajını düşürdüğü gibi bu bölgeleri ilgilendiren tarım ve hayvancılık gibi mesleklerin de itibarını olumsuz yönde etkilemiştir. Nitekim kırsal mesleklerin özendirilmesi ve özellikle aile işletmesi olarak şekillenen tarımsal faaliyetlerin sürekliliğin sağlanmamasına neden olmaktadır. Kırsalda yaşayan aileler tarım ve hayvancılığın geçimlik ihtiyaçlara yetemediğini düşünerek kentlere doğru göç etmekte ya da aile içerisinde yetişen bireyleri farklı mesleklere özendirilmektedir. Bu durumda köyden kente doğru devam eden göç durmaksızın devam etmektedir. Dolayısıyla kentlerin içerisinde bulunduğu en büyük problemlerden birisi olan nüfus baskısı ise doğru orantılı olarak her geçen gün artmaktadır. Kentlerin daha yaşanabilir hale gelmesi, güvenlik, planlı yapılaşma, istihdam vb. problemlerinin aşılması için kırsalda yaşanan problemler göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Kırsal bölgelerin kalkınması kentlerin içerisinde bulunduğu bir takım sosyal, siyasal ve ekonomik krizlere de çözüm üretecektir. Örneğin güvenilir gıdaya erişim noktasında kırsal bölgeler kentler için önemli bir alternatif sunmaktadır. Bunun yanı sıra kırsal koşullara uygun ve sürdürülebilirlik çerçevesinde gelişen alternatif iş kolları ile kırsal bölgeler önemli bir iş sahasına dönüşebilir. Kentlerde her geçen gün artan nüfus yoğunluğu ve Covid-19 pandemi sürecinin getirmiş olduğu kısıtlamalar bireyler açısından hayatı yeniden sorgulama ve kırsal alanlara doğru özlemin duyulmasına neden olmuştur. Gelecek yıllarda ise kırsal alanlara karşı duyulan özlemin derinleşmesi ve kentsel yaşam koşullarının olumsuz olarak değişmesiyle birlikte bireyleri kırsal alanlara doğru itme konusu da tartışma açık bir meseledir. Kırsal alanlar bireylerin kentsel bunalımlardan kurtulup bir deşarj olma alanı özelliği taşımaktadır. Nitekim kentsel refahın sağlanması, sosyal bunalımların azalması veya önlenmesi için kırsal yerleşim yerleri büyük önem taşımaktadır. Yarının koşullarının neler getireceği önemli bir tartışma konusuyken kırsal yerleşim yerlerinin geleceğin dünyasına hazır hale getirmek son derece önem taşımaktadır.

Kapitalist üretim anlayışı ve küresel şirketlerin maksimum kâr marjı anlayışıyla ortaya koymuş olduğu rekabet hırsı dünya kaynaklarının sürdürülebilirliğini risk altına almıştır. Nitekim 2000 yılı itibariyle küreselleşme eksenli ve serbest piyasacı mantığın bireyler arası eşitsizliği daha fazla derinleştirdiği, çevre ve iklim krizlerinin her geçen gün arttığı ve güvenilir gıdaya erişim noktasında sorunların ortaya çıktığı görülmüştür. Bu dönemden sonra küreselleşmenin kalkınma için bir çözüm sunmadığı görüşleri ortaya çıkmıştır. Çünkü serbest piyasacı bir mantıkla çeşitli şirketler bölgesel kalkınmada önemli rol oynadığı gibi kâr marjı düşük olan bölgelerden de aniden çekilebilmektedir. Bu durumda çeşitli bölgelerde gelişmeler ya da gerilemeler tamamen şirketler hegemonyasına bağlı duruma düşmüştür.

Kapitalist üretim anlayışı ile yüksek sanayi üretimi, endüstriyel tarım uygulamaları ve biyoteknoloji kırsalın geleneksel üretim anlayışını ortadan kaldırmaktadır. Bundan kaynaklı olarak bilinçsiz yapay gübreleme, GDO'lu tohum kullanımı, kuraklık vb. küresel sorunlar kırsal alanlarda verimin azalması ve kitlesel olarak çiftçilerin krizler yaşamasına neden olmaktadır.

Yaşanan bu olumsuz koşullar karşısında yeniden yerelleşme ve kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanımına geçilmesi gerektiği düşüncesi gündemi meşgul etmeye başlamıştır. Bu süreç içerisinde ve hatta daha önceki dönemlerden bu yana Türkiye'de ekonomik ve sosyal kalkınma girişimleri yaşanmıştır. Modernleşme düşüncesi ve çağı yakalama çabaları ile bir takım endüstri eksenli kalkınma politikaları uygulanmıştır. Kent eksenli gerçekleşen bu kalkınma girişimleri kır ve kent arasında sosyo-ekonomik farkların daha da derinleşmesine neden olmuştur. Bu farkların yaşanması sonucunda kırsal alanlara göre daha fazla ivme kazanan kentler, arayış içerisinde olan kırsal toplum için cazibe merkezi olarak görülmeye başlanmıştır. Dolayısıyla kentlere doğru gerçekleşen göç sorunu ortaya çıkmıştır.

Kırdan kente göçün başlaması ile kırsal nüfusta ciddi azalmalar yaşanmaya başlamıştır. Buna paralel olarak kent nüfusunda artışların yaşanması söz konusudur. Bu artışın yaratmış olduğu en vahim durum ise kent çevresinde çarpık yapılaşmaların başlaması ve gecekonduların mahallelerinin ortaya çıkması sorunudur. Bu etmenler ile kentlerde mekânsal, sosyal, çevre kirliliği ve ekonomi gibi sorunlar ortaya çıkmıştır.

Küreselleşme ve neoliberal ekonomi anlayışından ziyade Türkiye'de kırdan kente göç olayı 1950 yılı itibariyle başlamıştır. Bu dönemde kırsalda yaşanan yoksulluğa dayalı çeşitli etmenler nedeniyle başlayan göç hareketi 1980 sonrasında piyasa politikalarındaki değişimler sonucunda kırsal nüfusta çözümler devam etmiştir.

Bu koşullarda düzensiz ve kontrolsüz bir şekilde göç alan kentler birçok açıdan problemi beraberinde getirmiştir. Bu sürecin kontrol altına alınması ve azaltılması için kırsal alanlar üzerinde kalkınmacı bir yaklaşımla reformist politikalar uygulanması son derece önemli bir yere sahiptir. Bu anlamda sorunların temelden çözülmesi ve kırsal alanların yeniden cazibe merkezi haline gelmesi için çeşitli model önerileri ve planlar ortaya atılmıştır. Bu önerilerin

bazıları uygulanmış bazıları ise henüz uygulama sürecine bile geçememiştir. Ortaya atılan modellere bakıldığında 1950 yılı öncesine ait *numune köy, ideal köy ve köy enstitüleri* 1950 sonrası süreçte *planlı dönem, toplum kalkınması, merkezköy, köykent ve tarım kentleri* gibi modeller kırsal kalkınma için ileri sürülmüştür. Ancak bu modellerin uygulama süreçleri ele alındığında modellerin sürekliliği bir türlü sağlanamamıştır. Bundan dolayı kırsal kalkınmada niteliksel bir dönüşüm sağlanamamıştır. Ayrıca bugünün koşulları düşünüldüğünde birçok eksiklikler barındırmaktadır. Küresel iklim koşulları, 21. Yüzyıl piyasa koşulları, küreselleşme ve bugünün idari koşulları göz önünde bulundurulduğunda hemen hemen her model eksik kalmaktadır. Bu anlamda ortaya atılan model önerilerinin incelenerek 21. Yüzyıl koşullarında değerlendirilmesi ve bugünün koşullarına uygun kalkınma için bir yol haritası kabul gören yeni ve sürdürülebilir bir model önerisi hazırlanması gerekmektedir.

Kentlerin daha yaşanabilir bir hale gelmesi, demografik dengesizliklerin giderilmesi ve kırsal kent arasındaki kültürel ve sosyal uçurumun aşılması için yerelden başlayan bir sürdürülebilir kalkınma yöntemi tercih edilmelidir. Bu anlamda kırsal alanlarda bir kentli bakış açısından uzak ve köylü penceresinden bakılan yeni ve sürdürülebilir bir kalkınma modeline ihtiyaç duyulmaktadır. Modelin her şeyden önce köylü gibi düşünerek tasarlanması bu bölgelerin kalkınması ve kentlerin refahı için son derece önemli bir konudur. Bu doğrultuda kırsal alanlardaki eğitim, üretim, ulaşım, ekolojik, toplumsal ve mekânsal sorunlara çözüm arayışı içerisine girilmelidir. Aksi takdirde ortaya atılan modeller kentli perspektifinde gerçekleştiği için bu yerleşim yerlerinin kentleşmesine neden olan birtakım önermeler sunduğu görülmektedir.

Kalkınmanın yerelden başlaması ve günümüz küresel krizlerine karşı bir çözüm önerisi olarak sürdürülebilirlik bağlamında gerçekleşmesi için etkin bir sivil toplumun var olması gereklidir. Bu anlamda bireylerin eğitilmesi sürecinde ve yerel yönetimlerin idare sürecinde toplumu teşvik edici bir tutum sergilemesi önemli bir adım olacaktır. Kısaca sürdürülebilir bir yerel kalkınmanın gerçekleşmesi için etkin bir *yönetişime* ihtiyaç vardır. Bunun yanı sıra kırsal toplumun ilkel dönemlerden bu yana süre gelen üretim ve tüketim ilişkilerinde köktenci bir değişimin yaşanması şarttır. Tarım sektöründe geçimlik kaynakların elde edilmesi süreci genellikle yıllık periyotlara bölünmüş durumdadır. Ancak bundan farklı olarak etkin giderler ise aylık ya da günlük periyotlarla gerçekleşmektedir. Bu tutarsızlık nedeniyle kaynakların doğru kullanılması, sermayenin yönetimi ve geçimlik ihtiyaçların karşılanması konusunda problemler yaşanmaktadır. Bu sorunun aşılması adına geleneksel yöntem ve koşullarda mamul ürün üretiminin teşvik edilmesi ve özendirilmesi gereklidir. Ancak üretimde gerçekleşmesi gerekene bu değişimin yaşanması için öncelikle yeterli pazar koşullarının sağlanması ve kırsal üreticilerin nihai tüketiciye ulaşması gereklidir. Pazarlama sorunlarının aşılması ve kırsal üreticilerin mamul ürün üretiminin artması için çözülmesi gereken en büyük sorun ise kırsal bölgelerdeki altyapı sorunlarıdır. Özellikle karayolu ulaşımının geliştirilmesi, internet sağlayıcılarının güçlenmesi gibi yatırımlar bu bölgelerin ziyaret edilme oranlarını ve reklam kampanyalarını olumlu yönde etkileyecektir.

Çalışmanın temel amacı sürdürülebilir yerel kalkınma anlayışını ana ilke olarak kabul ederek dünya ve Türkiye'nin güncel kalkınma sorunlarını ele alarak yerelden başlayan bir kalkınma çerçevesi belirlemektir. Kentlerin daha yaşanabilir hale gelmesi, nüfus baskısının en aza indirilmesi ve demografik dağılımın dengelenmesi için bir takım çözüm önerileri sunmak amaçlanmaktadır. Bu anlamda özellikle son 70 yılda yaşanan ve kentleri yoğun bir nüfus baskısı altına alan kırdan kente göç sürecini en aza indirmek ve dengeli bir nüfus dağılımının sağlanması için kırsal alandan başlayan bir kalkınma modeli hazırlamak gereklidir.

Bu noktada Türkiye'nin toplumsal yapısı, geçmişten bugüne devlet-toplum ilişkisi, politikaların uygulama biçimleri analiz edilmiştir. Osmanlı Devletinden bu yana süre gelen bürokrasi anlayışı ve toplum yapısı ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Nitekim politika uygulama noktasında faaliyetlerin yukarıdan aşağı doğru gerçekleştiği göze çarpmaktadır. Halkın yeterli talebi oluşturamaması ya da devlet-toplum ilişkisinde etkileşimin zayıf olması sonucunda verimli bir şekilde politika uygulamanın zorlukları görülmüştür. Özellikle Cumhuriyet döneminde uygulanan modellerde bu durum sıkça görülmektedir. Bu anlamda Osmanlı Devleti döneminden kalan alışkanlıklar ve o dönem uygulanan politikalardan esinlenerek Cumhuriyet Türkiye'sinde yapılan kalkınma uygulamaları ele alınmış ve sorunlar üzerine tartışmalar yapılmıştır. 1923 sonrası süreçte kalkınmada atılan adımlar, kırsal toplumun eğitilmesi, modern tarım tekniklerinin öğretilmesi ve tıpkı cumhuriyet kenti yaklaşımına benzer şekilde ideal cumhuriyet köy tipi tasarımlarına ve modellerine yer verilmiştir. Bununla birlikte kırsal kalkınma için de büyük önem arz eden ve döneme damgasını vuran hala tartışılan köy enstitüleri de ele alınmıştır. Bu döneme kadar gelinen süreçte kırsal alanlar için en büyük sorun olarak eğitimsizliğin söz konusu olduğu göze çarpmaktadır. Devamında planlı dönemde ortaya atılan kalkınma politikaları ele alınmıştır. Planlı döneme gelindiğinde yukarıdan aşağı gerçekleşen kalkınma politikalarının zaman zaman başarıya ulaşamadığı görülmektedir. Ancak halk katılımı ile ortaklaşa gerçekleşen uygulamalarda ise isabetli politikaların uygulandığı ve verim alındığı görülmüştür. Bu anlamda hazırlanan model önerisinde yönetim kavramı¹ önemli bir argüman olarak görülmüş ve uydu köy modeli için önemli bir yere sahip olmuştur. Hazırlanan modeller incelendiğinde sürdürülebilirlik bağlamında modellerin yetersiz kaldığından söz edilmiştir. Modellerin hazırlanmış olduğu dönemler göz önünde bulundurulduğunda sürdürülebilirliğin henüz gündeme gelmediği bir döneme denk gelmesi dolayısıyla yer almadığı düşünülebilir. Ancak bunun yanı sıra ortaya atılan modeller incelendiğinde tıpkı bir kentli zihniyetiyle ve kalkınma denilince kırsal bölgelerin kentsel fonksiyonlarla bezenmesi olarak tarif edilmesi

---

¹Bu tez boyunca yönetim kavramını, olması gerektiği gibi, yönetim sürecine (tezimizdeki bağlamıyla kalkınma yönetimine) halkın örgütlü kesimlerinin dahil edilmesi ve bu şekilde katılımcı yönetimin demokratik bir çerçevede kurumsallaşması olarak algılıyoruz. Dünya'da ve Türkiye'de yönetim uygulamalarının sermaye sınıflarının kendi çıkarları doğrultusunda yönetime nüfuz etmeleri şeklinde gerçekleşmekte olduğu ve bu anlamda sermaye çıkarlarına entegre edilmiş olan bir "sivil toplum" örgütlenmesinin de yönetim sürecinde sadece göstermelik olarak yer aldığı gerçekliğini de kabul ediyor ve bu anlamda yönetim uygulamalarına yönelik eleştirilere katılıyoruz.

önemli bir sorundur. Kentsel niteliklerin kırsal koşullarda geliştirilmesi yine bu bölgelerin kentsel cazibe merkezleri haline dönüşmesine neden olduğu vurgulanmıştır. Özellikle köykent modelinde bölgelerin sanayileşmesi ve köylülüğün ortadan kaldırılarak bireylerin işçileşmesi tam manasıyla kırsal dinamikleri yok eden bir yaklaşım olarak göze çarpmaktadır. Nitekim sürdürülebilirlik koşullarına aykırı görülen kırsal kalkınma eğilimleri ayrıntılı bir şekilde ele alınarak 21. Yüzyıl koşullarında güncel eleştirilere yer verilmiştir.

Türkiye’de geçmiş dönem kalkınma uygulamaları ve önerileri ele alındıktan sonra yeni bir model önerisi için son derece önemli olan yerel kalkınma dinamikleri ele alınmıştır. Bu doğrultuda kırsal bölgelerin sosyo-kültürel yapısı, mekânsal koşulları, eğitim durumu, ekolojik yapısı ve iktisadi durumundan bahsedilmiştir. Kalkınma modelinin hazırlanması ve modelin sağlıklı bir zemine yerleşmesi için kırsalın potansiyel durumu ve dinamikleri doğru bir şekilde tespit edilmesi gereklidir. Bu anlamda gerekli hassasiyet gösterilerek kırsal kalkınma için yerel potansiyeller tespit edilmeye çalışılmıştır.

Ortaya çıkan tabloda kalkınma modeli için anahtar niteliği taşıyan birtakım argümanlar ortaya çıkmıştır. Bu argümanlar; *sürdürülebilir yerel kalkınma, yerelleşme, sivil toplum, yönetim, kırsal eğitim, teknik eğitim, eko turizm, mamül ürün üretimi, ulaşım ve altyapı, sosyal faaliyet ve kentsel etkileşim* olarak sıralanabilir. Bu çerçevede tasarlanan kalkınma modeli diğer kalkınma modellerine nazaran köylerin birleşmesine, merkez köy seçilmesine ya da köylerin belirli bir küme haline getirilmesine eleştirel bir yaklaşım sunmaktadır. Bu anlamda her bir köyü kendi karakteristik dokusu çerçevesinde korumak ve yerinde kalkındırmak uydu köy modeli için önemli bir yere sahiptir.

1.BÖLÜM

SÜRDÜRÜLEBİLİR YEREL KALKINMA

1.1 Eşitsiz Bir Dünyada Ekolojik Kriz

Sanayi devrimi ile sürekli gelişen ve artan üretim teknolojileri ihtiyaçların ötesine geçerek tüketim çılgınlığını doğurmuştur. Bu anlamda ortaya çıkan üretim teknolojileri sürekli yeni pazar alanları aramakta ve farklı piyasalar doğurmaktadır. Kapitalist üretim anlayışının ve maksimum kar olgusunun tarım ve gıda alanına da müdahale etmesi sonucunda biyoteknoloji kavramı ortaya çıkmıştır. Kapitalizmin tarım ve gıda sektörüne girişiyle birlikte her sektörde olduğu gibi bu sektörde de senaryo değişmemiş ve tarım ve gıda alanında endüstrileşme başlamıştır. Bu süreçte genetik mühendisleri aracılığıyla tarımsal üretimde yeni üretim teknikleri geliştirilmiştir. Özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen ve hala devam eden gen devrimi ile yeni bir boyut kazanarak genler üzerinden birtakım değişimler ve gen aktarımları gerçekleşmeye başlamıştır. Ortaya çıkan bu biyoteknolojik gelişmelerin temel amacı toplum sağlığı ve gıda ihtiyacının sağlanması değildir. Tamamıyla küresel şirketlerin üretim ağının genişletilmesi, kâr marjının yükseltilmesi ve küresel piyasa içerisinde tarım ve gıda sektörünün hacminin artması amaçlanmıştır (Reyhan, 2012, s. 257-258). Küresel sermaye piyasasına entegre olan tarımsal üretim ile fiyat hegemonyası ve serbest piyasa anlayışı yerel tarımsal faaliyetleri ve küçük üreticileri zor duruma sokmuştur. Biyoteknolojik atılımlar sonucunda bölgesel ürün çeşitliliği hızlı bir şekilde azalmaya başlamıştır. ABD’de 1983 yılına kadar domates, salatalık, elma, mısır ve tatlı mısır çeşitlerinin ortalama olarak %80’i yok olmuştur. Tarımsal üretimde küresel anlamda tek tip ürüne doğru giden bu süreçte güvenilir gıda ve organik ürün elde edilememektedir. Birçok yöresel tohumlar genetiği değiştirilerek yerel toplulukların elinden alınmış ve Monsanto gibi tarım şirketlerinin tahakkümü altına girmiştir. Tarımsal üreticilerin sertifikalı tohum tercih etmesinin yanı sıra

bu terminatör genler tozlaşma yoluyla kendi türündeki bütün bitkilerin genomunu etkilemektedir. Bu etkide fark edilmeden bitkilerin doğal genetik yapısını bozmaktadır (Petrini, 2017, s. 77). Bu olumsuz etkiler dünyanın bilinmeyen eski çağlarından bu yana varlığını sürdüren genetik kalıtım yoluyla bugüne kadar gelen ve bölgesel adaptasyonla özgün bir yapıda bulunan tohumların birkaç yıl içerisinde yok olmasına neden olmaktadır. Kısacası biyoteknolojik dönüşümler terminatör genler vasıtasıyla dünya mirasını katletmektedir.

Gen aktarımı ile ortaya çıkan Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar (GDO) tıpkı bir sanayi mekanizmasına benzer şekilde yüksek performansla çalışan üretim ağlarına benzemektedir. Gıda endüstrisinin temel sömürü kaynakları toprak, su ve havadır. Terminatör genler doğal tarım ürünlerine göre daha güçlü ve gıda verimi de beklentilere göre tasarlanmış vaziyettedir. Bundan kaynaklı olarak enerji tüketimi de normalden çok daha fazla gerçekleşmektedir. Paralel bir şekilde topraktaki minerallerin azaldığı ve tuzluluk oranının arttığı görülmektedir (Sönmez ve Kaplan, 1997, s. 324). Ekolojik emperyalizm ve sömürü ilişkisi doğanın en küçük yapıtaşlarına kadar sömürmeye başlamıştır. Topraktaki minerallerden havadaki azota, güneş ışınlarından yer altı sularına kadar doğanın iliklerine işleyen bir tahakküm söz konusudur.

Küresel sermaye piyasası ve üretim anlayışının ortaya çıkardığı ekolojik tahribat tüm habitatı olumsuz yönde etkilemektedir. Bahsedilen habitat toprak, su, hava ve canlı çeşitliği ile sınırlandırılmamalıdır. Yerel toplumların ve yerel kültürlerin kapitalist hegemonya içerisinde asimile olması da bir küresel çevre felaketidir.

Kapitalizmin önemli bir evresi olan küreselleşme üretim-tüketim ilişkilerini bir üst seviyeye taşımış ve dünyayı bir pazar haline getirmiştir. Kitlesele üretim anlayışının genişlemesi ve ürünlerin pazarlanması konusunda krizler yaşanmaması adına sürekli ve sınırsız bir tüketici kitleye ihtiyaç vardır. Bundan dolayı bütüncül bir ticaret ağı ve geniş bir dünya pazarı inşa edilmiştir. Bu ağın işlevselliği serbest piyasa anlayışına bağlı olmakla birlikte kaçınılmaz bir yol olarak belirmiştir. Bu anlamda şirketler uluslararası etki alanına sahip olmaya başlamış ve çok uluslu bir yapıya bürünmüştür. Küresel anlamda ticari güveni kazanmak ve pazarlamanın kolaylaşması adına markalaşmaya gidilmiştir. Bunun yanında yeni bir pazarlama stratejisi olarak ortaya çıkan "*franchising*" (isim satma hakkı) tüm dünya üzerinde tek tip tüketim kültürünün oluşmasına neden olmuştur (Güder, 2019, s.4-5). Bu strateji ise yerel kültürlerin yok olmasına ve güvenilir gıdaya ulaşım noktasında önemli problemler yaratmaktadır. Aşırı tüketim gıda ürünlerindeki inorganik ve yağlı maddelerin yüksek olması büyük bir sağlık problemi yaratmaktadır. Bunun bir sonucu olarak da çağımızın hastalığı obezite ortaya çıkmıştır. Yaklaşık olarak 60 milyon ABD'li yetişkin birey obezitedir. ABD nüfusunun %54,4'ünün Beden Kitle İndeksi (BKİ) 25'in üzerindedir. Bunun yanında ABD nüfusunun %25'i obezitedir (Gülcan ve Özkan, 2006, s. 187-188).

Sanayi devriminin gerçekleşmesi ile dünya hiç alışık olmadığı yeni enerji kaynakları ile tanışmaya başlamıştır. Fosil yakıt tüketiminin yaygınlaşması ile atmosfer içerisindeki sera gazı dengesi olumsuz yönde etkilenmiş ve bu da doğrudan sıcaklık düzeyinin yükselmesine neden olmuştur. Gelinen noktada 21. Yüzyılın en büyük problemi küresel ekolojik krizlerdir (Atvur, 2018, s. 57). İnsan ve doğa ayrımı, insan ve doğa çatışması bu noktada ortaya çıkmıştır. Önceki dönemlerde de insan ve doğa ilişkisi vardı fakat bu ilişki ekolojik döngüyü tahrip edecek nitelikte değildir. Ancak bilimsel araştırmaların ışığında bakıldığında sera gazı emisyonları, antropojenik çevre problemleri ve bu etkenlere bağlı olarak iklim değişikliği sorununun temel aktörü insandır (IPCC, 2014). Sera gazı emisyonlarından kaynaklı olarak 1 Ocak 1876 yılından 2019 yılına kadar geçen süreçte yüzey sıcaklıklarının artış değerlerine bakıldığında çok çarpıcı bir tablo ortaya çıkmaktadır. 1876 yılında yüzey ısınma değerleri 0°C iken bu değer 1980 yılında 0.5°C'ye ulaşmıştır. Yine 1980 ve 2000 yılları arasına bakıldığında yaklaşık olarak 0.5°C bir artış söz konusudur. 1975 yılı sonrasında yüzey sıcaklık artış hızı beş kat artış göstermiştir. 2000 sonrası sürece bakıldığında Rio de Janeiro Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (1992), Kyoto Protokolü (1997), Paris İklim Sözleşmesi (2015) gibi uluslararası anlaşmaların bir sonucu olarak 1980-2000 yılı arasındaki hızlı artışa nispeten dünya yüzey sıcaklıkları yavaşlatarak 2019 yılında 1.3°C civarlarında seyretmektedir. Ortaya koyulan grafiklerde küresel anlamda faaliyetlerin yetersiz olduğu gözler önüne serilmektedir. Dünya yüzey sıcaklık seviyesi 1.5°C'nin üzerine çıktığında ise canlı yaşamı ne derece etkileneceği henüz gerçek anlamıyla kestirilememektedir (IPCC, 2019, s.105).

Kapitalist üretim anlayışının ortaya çıkardığı bir diğer problem ise eşitsizlik problemidir. Oxfam'ın ortaya koyduğu verilere bakıldığında dünyanın en zengin %1'i 6,9 milyar insanın toplam servetinin iki katına sahiptir. Dünya nüfusunun yaklaşık olarak yarısına tekâmül eden 3,4 milyar insan 5,50 dolardan daha az ücretle çalışmaktadır. Dünya koşullarının değişmesi ve sağlık sorunlarının artması sonucunda insanlara sağlık sektöründen gelen bir maddi yük binmektedir. Bu nedenden kaynaklı olarak her yıl 100 milyon insan açlık sınırının altına düşmektedir (Oxfam, 2020). İklim değişikliğinden kaynaklı olarak ortaya çıkan kuraklık, deniz seviyesinin yükselmesi ve yağış dengesizlikleri gibi etmenlerle birlikte sel felaketlerinin artması, fırtınaların görülmesi ve mevsim koşullarının değişmesi sonucunda özellikle yoksul ve kırsal toplumlara olumsuz yönde etkilemektedir. Bu anlamda yoksul kesimler barınma, gıda, su ve sağlık olanaklarına erişim noktasında büyük problem yaşamaktadır. Bu problemlerden kaynaklı olarak toplumsal eşitsizlik daha fazla derinleşmektedir (Atvur, 2018, s. 58).

İklim değişikliği ile mücadele görevi küresel anlamda en etkin kurumlar olan devletler aracılığıyla gerçekleştirilmesi kaçınılmaz bir noktadır. Ancak 1980 sonrası küreselleşme ve neoliberal bir iktisadi kalkınma sürecine girilmesi sonucunda devlet-toplum ilişkisi arasında serbest teşebbüs girmiştir. Bu durumda devlet, toplum yararına var olan bir kurum değil, serbest piyasa ekonomisini koruyan bir yapıya bürünmüştür. Toplumsal hizmeti devletin

sırtından alan serbest piyasa ekonomisi hizmet kalitesi anlamında daha istikrarlı bir çaba sarf etse de dar gelirli kesimlere ulaşım noktasında maddi gerekçeler engel olmuştur. Devletin kabuğuna çekilmesi süreci sonucunda toplumsal eşitsizlik daha fazla derinleşmeye başlamıştır. Bununla birlikte eşitsizliğin yanı sıra ekolojik yıkımın da arttığı görülmektedir. Ortaya çıkan iklim sorunlarıyla birlikte ülke içi sosyo-ekonomik eşitsizlik derinleştiği gibi, uluslararası alanda da devletlerarası eşitsiz yapı da derinleşmeye başlamıştır.

Dünya piyasasına hâkim olan küresel şirketler ekonomik dengeyi ele alan bir unsura dönüşmüştür. Neticede birçok devletin siyasal egemenliğine etki edecek konuma sahip olmakla birlikte devletlerin toplumsal eşitliği sağlayıcı aygıtlarını işlevsiz hale getirmektedir. Nitekim ekolojik dengeyi koruyucu uygulamaların da gerçekleşme olanağı düşmüştür.

Küresel dünya sistemi adeta freni patlamış bir kamyon gibi önüne geleni ezip geçmekte ve hızlandıkça durdurulması imkânsızlaşmaktadır. Emperyalist devletlerin ve küresel şirketlerin çevre felaketlerine yönelik sorumlulukları yeniden gözden geçirilmesi şarttır. Bu sorunu çözmek, farkındalık yaratmak ve küresel güçlere sorumluluk yüklemek adına “Sürdürülebilirlik” kavramı önemli bir yere sahiptir.

1.2 Sürdürülebilirlik Kavramı

Ülkelerin ve küresel şirketlerin durmaksızın üretim ve kar odaklı faaliyet göstermesi ile çevre koşullarını olumsuz yönde etkileyen ve doğal kaynakları tüketen bir tablo ortaya çıkmıştır. Küresel ölçekte büyük bir ekolojik yıkım ve krizler de beraberinde gelmiştir. Kaynakların tükenmeye başlamasıyla birlikte bugünün kazanç kaynağı ve tüketim odağı olan tabiat sınırlı bir kaynak olduğunun sinyallerini yakmıştır. Zira doğal kaynaklarının sınırlı olması yarının dünyası ve yaşam koşulları için endişe yaratmaya başlamıştır. Bu bağlamda yalnızca bugün var olan bireylere değil yarın da var olacak bireylere de adil bir pay bırakılması gerektiği görüşü ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlar sonucunda *sürdürülebilirlik* kavramı ortaya çıkmıştır.

Sürdürülebilirlik kavramı sözlük anlamı olarak bugünün çevresel ve doğal kaynakları israftan kaçınarak ve tamamen planlı ve akılcı bir yöntemle kullanılmasıdır. Ayrıca bugün yaşamını sürdüren ve gelecekte var olacak insanların hak ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak daha adil ve israftan kaçınan bir kullanımı amaç edinmiştir. Kalkınma ve ekonomik gelişme süreçlerinin de bu ilke ve yöntemlerle gerçekleşmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Bu kavram gelecek dönemlerde yaşanabilecek sorunların tespit edilmesi ve çözüme kavuşturulması için son derece önemli bir yere sahiptir. Dünya nüfusunun her geçen gün artış göstermesi ve bununla beraber enerji kaynaklarının azalması kaçınılmaz bir gerçektir. Modern koşullarda kullanımı süren doğal kaynaklar ele alındığında petrol 40 yıl, kömür 200 yıl, doğalgaz ise 100 yıl yetecek kadar bir kapasitesi kalmıştır. Bunun yanı sıra sanayileşmeden bu yana artan çevre kirliliği ve buna bağlı olarak küresel ısınma sorunları da

dünya ve insanlık için önemli bir çevre krizidir. Doğadan elde edilen ve yaşam için son derece önemli olan enerji kaynaklarının sınırlılığı ve küresel çevre krizleri düşünüldüğünde dünyanın ve insanlığın sağlıklı ve yaşanabilir bir çevrede yaşamını sürdürmesi için son derece önemli bir kavramdır (Güner, 2020, s. 2-3).

Dünyada petrol rezervlerinin her geçen gün azalması petrol fiyatlarında artışların yaşanmasına neden olmaktadır. Örneğin 2008 yılında petrol fiyatları 150 ABD doları seviyelerine kadar gelmiştir. Gelecek dönemlerde de petrol fiyatlarında artışların yaşanması beklenmektedir. Petrol, modern dünya için son derece önemli bir enerji kaynağı olduğu için rezervlerin azalması sonucunda petrol krizlerinin yaşanmasına neden olabilir.

Kaynakların sürdürülebilir koşullarda kullanılmaması sonucunda yalnızca petrolün tükenmesi söz konusu değildir. Bundan farklı olarak daha hayati krizlerin yaşanması da muhtemeldir. Bu krizlerin başında gelen en büyüğü ise gıda krizidir. Dünya genelinde gıda ürünlerinde fiyat artışlarının yaşanması ülkelerin gıda üzerine harcamış olduğu maliyeti artırmaktadır. Bunun yanı sıra kentleşmenin giderek yaygınlaştığı ve küresel iklim krizlerinin doğrudan etkisini gösterdiği tarım sektöründe rekoltenin düşmesi ülkeleri olumsuz yönde etkilemektedir. Dünya üzerinde insan nüfusunun katlanarak artması da gıda ihtiyacına olan talebi artırmaktadır. Yapılan araştırmalara göre 2050 yılına gelindiğinde toplam nüfusu doyurmak için bugünkü gıda üretiminin iki katına çıkması gerekmektedir (UNEP, 2009, s. 2). Kentleşmenin artması ve küresel iklim krizleri düşünüldüğünde her geçen gün tarım sektöründe yaşanan olumsuzluklar göz önünde bulundurulduğunda ortaya çıkan dengesizlik gıda krizinin kapıda olduğunu göstermektedir.

Gıda krizinin yanı sıra dünyayı tehdit eden ve küresel gündemde önemli bir yere sahip olan bir diğer önemli kriz ise su krizidir. Değişen iklim koşulları ve küresel ısınma nedeniyle buzulların erimesi ve deniz seviyesinde yükselmenin yaşanması birçok yerleşim yerinin tehdit altına almaktadır. Bunun yanı sıra bazı bölgelerde ise kuraklıktan kaynaklı olarak her geçen gün su kıtlığının artması söz konusudur. Buna rağmen her geçen gün su ticarileşmekte ve buna bağlı olarak yoksul toplumların suya erişim sorunu daha da artmaktadır.

Sürdürülebilirlik kavramı ilk olarak doğal kaynakların kullanımı, çevre ve iklim krizleri boyutunda değerlendirilmiş ve bu kapsamda ortaya çıkmıştır. Sürdürülebilirliğin ana bileşenleri olarak *Sosyal*, *Çevresel* ve *Ekonomik* boyutları bulunmaktadır. Bu üç temel yaklaşımdan yola çıkarak sürdürülebilirlik kavramı son dönemlerde toplumsal anlamda önemli bir yere sahip olmuştur. Özellikle bireylerin insan hakları, hayvan hakları, doğa, ekonomi ve sosyal haklar gibi önemli konularda talepleri belirten ve çeşitli çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşlarının da sürdürülebilirlik kavramı önemli bir ilgi alanı haline gelmiştir.

Sürdürülebilirlik kavramı yalnızca çevre ile ilgili sorunların çözümüne odaklanmış bir kavram değildir. Bundan farklı olarak toplumsal refah, yoksulluk, sağlık, gelirin adil dağılımı,

eğitim, iaŖe ve barınma gibi sosyal anlamda son derece önemli konuları da merkeze almaktadır. Sürdürülebilirlik kavramı bireyler arası adil ve eŖit bir yaŖamın yanı sıra bugünün ve yarının bireyleri arasında da eŖit ve adil bir dünya amacını gütmektedir (Güner, 2020, s. 2-3).

Sürdürülebilirlik yaklaşımı sosyal, ekonomik ve ekolojik manada sürekliliğin sağlanması ve gelecek kuŖaklar için daha adil bir dünya vaat ederek belirli bir çerçeve çizmektedir. Çizilen çerçevede belirtilen ilkeler adil bir dünya ve daha yaŖanabilir bir doğa amacı gütmektedir. Sürdürülebilirliğin temel ilkeleri on maddeden oluşmaktadır. Bu maddeler:

Kirleten öder ilkesi: ÇeŖitli üretim, kullanım, tüketim vs. gibi kirliliğe sebep olan faaliyetlerin ana muhatabı olan kişilerin, doğan kirlilikten sorumlu tutulması olarak tarif edilebilir. Bu sorumluluk ve kirleten öder anlayışı maddi bir sorumluluktur. Kirliliğin yaratılması finansal yollarla ödenmesi ilkesidir. Bu ilkeye göre bir üretim tesisinde yapılan üretimden doğan kirlilikten iŖletme, finansal anlamda bir yükümlülük altına girmektedir. Yine buna benzer olarak otomobil kullanımı, oyuncak kullanımı vb. çeŖitli kullanımlardan ötürü atık oluşumu gibi kirliliklerden kişiler finansal anlamda sorumlu tutulmaktadır. Kısaca her birey kendi kirliliğinin finansal bedelini ödemesi gerekir mantığını savunmaktadır.

Kullanan öder ilkesi: Belirli bir bölgede oluşun kirliliğin giderilmesi için yine o bölgedeki kirliliğe sebep olan kişilere kullanım oranlarına göre adil bir Ŗekilde maddi sorumluluklar yüklenmesini savunmaktadır. Bu duruma örnek olarak çevre ve temizlik vergisinin alınması örnek olarak gösterilebilir.

İhtiyat ilkesi: Bilimsel anlamda küresel çevre koŖullarının gelecekte nasıl bir ortam yaratacağı belirsiz olduğundan dolayı bugünün koŖullarında gelecek için tedbirli yaklaşma ilkesi olarak tarif edilebilir. Bu anlamda ihtiyat ilkesinin kullanmış olduğu belli baŖlı araçlar bulunmaktadır. Bunlar; *Yasaklama, Sıkı Ŗartlara Bağlanmış İzin Sistemi, İspat Yükün Tersine Çevrilmesi ve Karar Alma Usullerinde Değişiklik* olarak dört uygulamadan oluşmaktadır.

Yerellik ilkesi: Bu ilke dünya toplumu kadar yerel değerler ve yerel toplumu da ana merkeze almaktadır. Yani yerel kaynaklar ve yöre halklarının önemine vurgu yapılmaktadır. Bu anlamda çevre ile ilgili kararların yerel odaklı alınması ve yerelde faaliyete geçmesini amaçlamaktadır. Bu kararların alınma sürecinde yerel halklar da önemli bir yere sahiptir. Nitekim yerellik ilkesi ekonomi, siyaset, toplum ve demokratik hukuku son derece önemli görmektedir.

Bütünleyicilik ilkesi: Çevresel sorunlar her alanda ve koŖulda dünyayı etkilediği için diğer politika ve uygulamalar ile de doğrudan bağlantılı bir konudur. Bundan dolayı her alanda çevreyi etkileyen unsurların düşünülmesi ve çevre korumanın bütünleşik bir Ŗekilde mevzuatlarda yer alması gerektiğini savunmaktadır.

Kaynakta önleme ilkesi: yerellik ilkesi ile örtüşen ve bu ilkeyi tamamlar nitelikte olan kaynakta önleme ilkesi, oluşan kirliliğin ve atığın yerinde müdahale edilerek bertaraf edilmesini savunmaktadır. Bu anlamda küresel ölçekte görülen çevre sorunlarını ülkeler ve yerel idarelerce çözüme kavuşturulması gerektiğini ileri sürmektedir. Örneğin herhangi bir üretim tesisinin yaratmış olduğu atığın yerinde bertaraf edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Kısaca yerel odaklı ve yerinde çözüm odaklı bir çevre yönetimi ilkesi olarak tarif edilebilir.

Önleme ilkesi: Bu ilke çevre ile ilgili sorunların ortaya çıkmadan önce çözülmesini savunan bir ilkedir. Bu ilkeye göre çevre ile ilgili zararlar yaşanmadan öncesinde alınan çeşitli önlemlerle çevre sorununun önlenmesi hedeflenmektedir. Bu anlamda kirliliğin en erken sürecinde çözüm odaklı uygulamaları kapsamaktadır.

Üretim sorumluluğu: Bu ilke kirleten öder ilkesi ile doğrudan ilişkili bir ilkedir. Bu anlamda kirliliğin ana kaynağı kişi ve kurumlar ana sorumlu olarak görülmektedir. Kısaca kirliliği oluşturan ve üreten kişiyi sorumlu tutmaktadır.

Onarma ilkesi: çevre üzerinde oluşan zararların karşılanması ve yeniden eski doğal koşulların yaratılması amacı güden bir ilkedir. Bilerek ya da bilmeyerek doğan çevre zararlarının giderilmesi ve onarılması gerektiği savunulmaktadır. Ortaya çıkan zararların giderilmesi için başvurulan yöntemler tazminat ve denetim olarak belirtilmektedir.

Önceden önleme ilkesi: Çevre ile ilgili gelecekte yaşanabilecek felaketleri önceden tespit ederek en erken sürede önlem alınması amacını taşımaktadır. Bu doğrultuda bilimsel anlamda yapılan tespitler ve çevre ile ilgili yaşanabilecek her türlü felaket senaryolarının göz önünde bulundurulması gerektiğini savunmaktadır. Bu koşullarda önlemlerin alınması ve gelecekte yaşanması muhtemel sorunlara çözüm üretilmesi amacı güdülmektedir. Bu ilkenin önleme ilkesi ile arasındaki fark düşünüldüğünde önleme ilkesinin daha kısa vadeli, önceden önleme ilkesinin ise daha uzun vadeli bir amaç taşıdığı söylenebilir (Güner, 2020, s. 75-76).

Bahsedilen bu on temel ilke dâhilinde sürdürülebilirliğin amaç ve çerçevesi ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Çevrenin korunması ve tabiat kaynaklarının sürdürülebilirliği için bu ilkeler çerçevesinde faaliyetlere yön verilmesi gereklidir. Bu doğrultuda sürdürülebilir bir yerel kalkınmanın gerçekleşmesi için kirliliği önleyici, birlikte karar alma ve yerinde çözüm üretme, yerel kaynakların ön plana çıktığı bir kalkınma anlayışı gereklidir. Küresel ölçekte yaşanan çevre krizlerinin yerel toplumlar ve yerel idarelerce halledilmesi gayesi güçlü bir yerel toplum ile mümkündür. Yerel toplulukların sosyal, ekonomik ve ekolojik anlamda gelişmesi ve sürdürülebilirlik ilkeleri kapsamında çevre bilincinin oluşması için köylerden başlayarak sürdürülebilir bir kalkınma gereklidir.

1.3 Sürdürülebilir Kalkınma

İnsanlık yaşamının sürdürülmesi ve bununla birlikte çevre koşullarının iyileştirilmesi yoluyla adil bir insan-çevre ilişkisinin kurulması sürdürülebilir kalkınma için son derece önemli bir konudur. Nitekim sürdürülebilir kalkınma ekolojik, ekonomik ve sosyal anlamda dünya toplumu için son derece önemli bir değerler bütünüdür. Toplumsal ihtiyaçların karşılanması ve adil bir dünya için öngörülmuş bir kavramdır (Yalçın, 2013, s. 34).

Sanayileşmenin artması ve tabiat kaynaklarının tüketilmesi sonucunda çevre ve ekonomi birbiri ile zıt hale gelmiştir. Bu zıtlığın aşılması, çevre ve ekonomi kavramlarının bir arada değerlendirilmesi gerekli görülmüştür. Bu anlamda çevre ve ekonominin bir arada değerlendirilmesi için hazırlanan ilk model; Roma Kulübü tarafından 1972 yılında yayınlanan *Büyümenin Sırları* isimli rapordur. Bu raporda kaynakların sınırlılığında söz edilmiş ve bu koşullarda sınırsız büyümenin mümkün olmadığına vurgu yapılmıştır. Bu rapor *Yeşil Ekonomi* kavramının da temel kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Endüstriyel büyüme ve artan nüfus oranı tabiat kaynakları üzerinde son derece hayati bir baskı oluşturmaktadır. Doğal kaynakların bu derece tüketilmesi sonucunda ise önümüzdeki 100 yıl içerisinde büyüme süreci zirve noktasına erişeceği belirtilmiştir. Bu rapor çevre ve ekonomik kalkınma bağlamında son derece önemli bir rapordur. Yayınlanan bu raporda ortaya koyulan öngörüler küresel anlamda son derece ilgi görmüş bir rapordur. Yine 1972 yılında gerçekleşen Birleşmiş Milletler (BM) çevre konferansı *Eko Kalkınma* politikası aracılığıyla birlikte çevre ve kalkınma arasında dengenin yakalanması için insan merkezilik ve gelecek kuşaklar için kaynakların adil kullanımı gibi konuları merkeze almıştır. Ancak Sürdürülebilir kalkınma kavramı resmi olarak bu dönemde kullanılmamıştır. 1987 yılına gelindiğinde Norveç Devlet Başkanı Gro Harlem Brundtland'ın başkanlığında gerçekleşen Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED) *Ortak Geleceğimiz* adında bir rapor yayınlamıştır. Bu raporda resmi olarak ilk defa sürdürülebilir kalkınma kavramı kullanılmıştır (Toprak, 2017c, s. 174).

Brundtland Raporu ekonomik kalkınma için bugünün koşullarını düşünmek yerine yarının ekonomik ve çevresel koşullarını düşünen geniş kapsamlı ve uzun vadeli bir rapordur. Bu rapora göre gelecek kuşakların çevresel ve ekonomik menfaatleri son derece önem arz etmektedir. Sürdürülebilir kalkınma kavramının resmi olarak yer aldığı bu çevre kalkınma stratejisi, küresel anlamda olumlu bir çevre algısının oluşması için son derece önemli bir adımdır. Sürdürülebilir kalkınma kavramına ilk defa yer verilmesinin yanı sıra bu rapor sürdürülebilir kalkınma kavramının dünya ölçeğinde değer bulması ve kurumsallaşması için de önemli bir yere sahiptir.

Sürdürülebilir kalkınma kavramının küresel ölçekte değer bulması ve yaygınlaşması için en büyük adım 1992 yılında gerçekleşmiştir. Rio'da gerçekleşen 1992 BM çevre ve kalkınma konferansında yayınlanan sürdürülebilir kalkınma eylem planı BM üye ülkeleri tarafından onaylanmıştır. Bu eylem planının içeriğinde *Rio Deklarasyonu* ve *Gündem 21* başlıkları yer almaktadır (Karabıçak ve Özdemir, 2015, s. 45).

Rio Deklarasyonu 27 ilkedden oluşmaktadır. Bu maddeler ekoloji, ekonomi ve sosyal konuları kapsamaktadır. Kalkınmanın sürdürülebilir bir bakış açısı ile gerçekleşmesi düşünceyiyle insanı merkeze alan bir kalkınma anlayışını öngörmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesi için ölkelerin kendi politikaları ve kaynakları esas alınmaktadır. Ölkelerin kalkınma anlayışlarının yerel kaynaklara dayanması gerektiği savunulduğu gibi bu kalkınmanın BM Tüzüğü ve uluslararası yasalarla örtüşen uygulamalar olması gerektiği belirtilmiştir. Bu anlamda sürdürülebilirlik ilkeleri ölkelerin kendi özerk yapılarını yıpratıcı değil onlara çerçeve çizen bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Ekosistemin korunması ve sağlıklı bir hale getirilmesi için ortak bir çalışmanın yapılması gerektiği belirtilmiştir. Ancak bu ortak çalışmanın yanı sıra her devlete farklı görev ve sorumluluk yüklenmektedir.

Rio Deklarasyonu bütün dünya toplumunun eşit ve adil kalkınması gerektiğini savunmaktadır. Bu anlamda fakirliğin ortadan kaldırılması ve adil bir dünyanın yaratılması gerektiği görüşünü savunmaktadır (Birleşmiş Milletler,1992).

Rio BM evre konferansında yer alan ikinci bir konu olan Gündem 21 ise 40 bölümden oluşmaktadır. İçerik olarak ise, doğal kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanması, idare edilmesi ve bunların denetiminin yapılması için gelişmiş öncü devletlerin etkin rol alması konuları yer almaktadır. Başta gelişmiş ölkeler olmak üzere dünyada tüketim anlayışının değişmesi ve sürdürülebilirliğin toplum nezdinde yaygınlaştırılması için çalışmalar yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra ekosistemin iyileştirilmesi, ağaçlandırma çalışmalarının yapılması, ölleşme ile mücadele, sürdürülebilir orman, sürdürülebilir tarım, biyo-teknoloji, denizlerin korunması ve en önemlisi atık yönetimi gibi önemli konuları içermektedir (Karabıçak ve Özdemir, 2015, s. 45).

Rio BM evre konferansının yanı sıra Avrupa Birliği (AB) 5. Eylem programında *Sürdürülebilirliğe Doğru* adıyla sürdürülebilir kalkınma anlayışını kabul etmiştir. Bu program kapsamında yerel yönetimler sürdürülebilirlik açısından önemli bir yere sahip olmuştur. Hazırlanan ve kabul edilen bu program ortak sorumluluk ilkesine dayanmaktadır. Nitekim toplumdan AB komisyonuna kadar bireyleri ve yönetim kademelerini sorumlu tutan bir niteliğe sahiptir (Bozlağan, 2010, s. 1020-1021).

BM evre konferansından bir yıl sonra Sürdürülebilir Gelişme Komisyonu kurulmuştur. 1993 yılında oluşturulan bu komisyon Gündem 21’de bahsedilen konular ve BM şartnamesinin 68. Maddesine göre kurulmuştur. Bu doğrultuda BM evre konferansında alınan kararların faaliyete geçirilmesi, izlenmesi, uluslararası alanda ortak faaliyetleri artırmak, ekoloji ile ilgili bir komisyonda toplamak ve gündem 21’in etki alanını incelemek amacıyla kurulmuştur. Bu komisyon her yıl düzenli olarak üye ölkelerden gelen tüketim, yoksulluk, maliye, kapasite, eğitim ve nüfus ile ilgili verileri incelemektedir. Bu raporları ulusal hükümetler sunduğu gibi komisyon aracılığı ile yerel yönetimlerde dikkate alınmaktadır. Uluslararası alanda kurulan yerel yönetim kuruluşları aracılığıyla yerel yönetimlerin komisyona rapor sunabilmesinin önu açılmıştır (Bozlağan, 2010, s. 1021).

Kaynakların kullanımı ve buna bağlı olarak kirliliğin artmasındaki en büyük etmenlerden birisi nüfustur. Sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesi ve ekosistemin korunması için önemli bir nüfus politikasına ihtiyaç duyulmuştur. Zira BM bu konuyu göz ardı etmemiş ve 1995 yılında Mısır'ın başkenti Kahire'de Nüfus ve Kalkınma Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferansta yayınlanan Kahire Bildirgesinde *"Günümüzde ve gelecekte bütün insanların eşit paylaşacakları refahı sağlayacak bir araç olan Sürdürülebilir Gelişme, nüfus, kaynaklar, çevre ve gelişme arasındaki karşılıklı ilişkilerin tam olarak bilinmesini, uygun şekilde düzenlenmesini ve bunlar arasında uyumlu, dinamik bir denge kurulmasını gerektirmektedir. Sürdürülebilir Gelişmenin ve bütün insanlar için daha yüksek bir yaşam kalitesinin başarılması için Devletler, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama olanağını tehlikeye atmadan, şimdiki kuşakların ihtiyacını karşılamak amacıyla nüfusa ilişkin politikalar dâhil olmak üzere, gerekli politikaları uygulamaya koymalı, sürdürülemez üretim ve tüketim biçimlerini azaltmalı veya ortadan kaldırmalıdır."* Hükmüne yer verilmiştir. Bu anlamda nüfusun sürdürülebilir kalkınma için ne kadar önemli olduğuna vurgu yapılmıştır (Bozlağan, 2010, s. 1022).

Sürdürülebilirlik kavramı BM nezdinde ekosistemin korunması ve iklim krizini önleyerek kalkınmanın gerçekleşmesi için son derece önemli bir konudur. Bundan dolayı kısa dönemlerde sürekli konferanslar ve toplantılar gerçekleştirilip bildiriler yayınlanmaktadır. Kahire'de düzenlenen Nüfus ve Kalkınma Konferansının ardından 1996 yılında İstanbul'da İnsan Yerleşimleri Konferansı-Habitat II düzenlenmiştir. Bu konferansla birlikte devletlerin uluslararası alanda sürdürülebilirlik ile ilgili niteliklerin değiştiği görülmektedir. Ayrıca sivil toplum kuruluşlarının (STK) bu konferansta etkin rol alması da diğer konferanslardan farklı olduğunu göstermektedir.

Habitat II, yerleşim yerleri ve barınma ihtiyacına dayalı bir konferanstır. Bu anlamda kent ve kır yerleşmelerinde yeterli konut ihtiyacı, yapılaşmadan kaynaklı konut sorunlarının önüne geçilmesi gibi temel sorunları merkeze almaktadır. Bu anlamda nüfusun yeterli barınması ve bu esnada yerleşim yerlerinin daha sürdürülebilir hale getirilmesi konuları önemli bir yere sahiptir. Bu anlamda Habitat II temel yaklaşım olarak *"Kentine Sahip Çıkmak, Aktif Katılım ve Çözümde Ortaklık"* gibi yaklaşımları ilke olarak kabul etmiştir. Bu konferans sonunda yayınlanan **"İstanbul Deklarasyonu ve Habitat Gündemi"** beş yıllık eylem planı belirtilmiştir. Bu bildiride sürdürülebilir gelişmenin yanı sıra ihtiyatlılık ilkesine de önemle vurgu yapılmıştır (Çamur ve Vaizoğlu, 2007, s. 300).

BM 1992 Rio de Janeiro konferansından beş yıl sonra gerçekleşen 1997 yılı New York Rio +5 Forumu BM Kalkınma Programının destekleri gerçekleşmiştir. Bu forumda STK'lar, bilimsel araştırma kurulları, sürdürülebilir gelişme kurulları, özel sektör temsilcileri, yerel yönetimler, eğitim kuruluşları ve finansal kuruluşlar katılmıştır. Bu forumun temel amacı gündemi meşgul eden sürdürülebilir gelişme konusunun uygulamaya geçirilmesidir. Bu bağlamda katılımcıların geleneksel, manevi ve tarihsel süreç içerisinde edindiği bilgileri ve görüşleri formda dile getirilmesi amaç edilmiştir (Bozlağan, 2010, s. 1023).

Rio +5 Forumunun hemen ardından aynı yıl içerisinde Aralık 1997 yılında Kyoto Protokolü gündeme gelmiştir. Bu protokol 2000 yılı sonrasında sera gazı salınımlarının azalması konusunu içermektedir. Kyoto Protokolü çevre kirliliğinin ortak yürütülmesi, temiz kalkınma ve sera gazı salınımı ticareti gibi küresel ısınmanın önüne geçilmesi hedeflenen belli başlı konuları kapsamaktadır. Devletler tarafından belirtilen hedefler doğrultusunda 2000 sonrasındaki süreçte sera gazı salınımının 1990 yılı düzeyinden aşağıya çekilmesi hedeflenmiştir (Türkeş, 2006, s. 7). İmzalanan bu protokol ile sürdürülebilirlik meselesi gündem konusu olmaktan çıkıp tam anlamıyla faaliyete dönüşmesi için önemli bir girişimdir.

2000 yılına gelindiğinde BM Binyıl Zirvesi düzenlenmiştir. Bu zirve ile binyıl bildirgesi yayınlanmıştır. Bu bildirgenin 8 bölümü ve 32 başlığı bulunmaktadır. Bu bölümlerin biri "*Ortak Çevrenin Korunması*" başlığıdır (Çamur ve Vaizoğlu, 2007, s. 301).

Dünya üzerinde miktarında görülen artış nedeniyle çevre kirliliği oluşturan kalıcı organik kirleticiler bulunmaktadır. Bu kirleticilerin tespit edilmesi ve artışının kontrol altına alınması için düğmeye basılmıştır. Nitekim UNEP'in yapmış olduğu çalışmalar doğrultusunda 12 adet kalıcı organik kirletici tespit edilmiştir. Buna kirleticiler pestisitler (Aldrin, DDT, Klordan, Dieldrin, Heptaklor, Endrin, Toksafen, Herzaklorobenzen, mireks), Dioksinler, PCBs ve Furanlardan oluşmaktadır. Bu kirleticiler *on ikiler çetesi* olarak da adlandırılmaktadır.

Çevrenin kalıcı olarak kirletilmesine sebep olan organik kirleticilerin önlenmesi ve dünya üzerinde artışının önüne geçilmesi için uluslararası ölçekte çalışma başlatılmıştır. Bu kapsamda 2001 yılında Stockholm Sözleşmesi gündeme gelmiştir. Bu sözleşme bahsedilen kirleticilerin etkin yönetimi üzerine planlanmış ve imzalanmıştır. Türkiye'de bu sözleşmeye taraf olmuştur (Çamur ve Vaizoğlu, 2007, s. 301).

BM Çevre ve Kalkınma Konferansının onuncu yılında Sürdürülebilir Gelişme Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferans 2002 yılında Güney Afrika Cumhuriyeti'nin en büyük kenti Johannesburg'da düzenlenmiştir. Konferansın amacı gelinen süreçte kat edilen yolun izlenmesi ve alınan kararlar dâhilinde uygulamaların değerlendirilmesi amacını taşımaktadır. Bu konferansa devletlerin yanı sıra çeşitli STK'lar ve özel sektör temsilcileri katılmıştır. Konferansta Gündem 21'in uygulama sürecinde ortaya çıkan sorunlar değerlendirilmiş ve çözüm aranmıştır (Bozlağan, 2010, s. 1024).

Uzun yıllardır uluslararası alanda çevre ve iklim krizlerine yönelik derin araştırmalar yapılmaktadır. Bu araştırmalardan elde edilen bilimsel veriler çeşitli konferans ve toplantılarda sunulmaktadır. Ortaya çıkan tablolar sonucunda kalkınmanın sürdürülebilir bir çerçevede gerçekleşmesi ve üretim/tüketim faaliyetlerinden ötürü kirliliğin oluşması gibi ana problemler sürdürülebilir kalkınma girişimlerini şekillendirmektedir. Bu eylem ve faaliyetler uluslararası alanda sürdürülebilir kalkınma anlayışının temel prensip ve yaklaşımlarına yön vermektedir.

Dünya üzerinde toplumsal anlamda sürdürülebilir kalkınma kavramının yankı uyandırması ile insanlar daha iklim değişikliğinin önüne geçildiği, adil, eşit ve yoksulluğun aşıldığı bir dünya istemektedir. 2000 yılında düzenlenen ve 15 yıllık ortak bir gündemi kabul eden BM binyıl zirvesi 15. yılında yeniden toplanmıştır. Bu zirve kapsamında ekonomik yoksulluk, iyileştirilmiş su kaynaklarına erişim, ilköğretim kayıt oranı ve çocuk ölüm oranı konuları üzerine yoğunlaşmıştır (UNDP, 2015).

Sürdürülebilirlik bağlamında kalkınmanın gerçekleşmesi ve hem ülkeler hem de bireyler arası eşitsizliğin aşılması, iklim krizinin önüne geçilmesi, kaynakların kontrollü kullanılması, gelecek kuşakların yaşam şartlarının düşünülmesi ve kirliliğin azaltılması için tüm ülkelerin ortak bir karar ekseninde toplanması gereklidir. Özellikle gelişmiş ülkelerin ve küresel şirketlerin üretim ve tüketimden kaynaklı yaratmış olduğu kirliliklerin önlenmesi dünya toplumu adına son derece önemli bir konudur.

1.4 Yerel Kalkınma

Dünya üzerinde kapitalizmin yaygınlaşması ve özellikle 1980 yılından sonra neoliberal ekonomi anlayışı ile ulus devlet kavramında yıpranmalar meydana gelmiştir. Bu anlamda devletlerin piyasa ortamından biraz daha kabuğuna çekildiği ve uluslararası alanda ülkeler arası geçişlerin kolaylaştığı bir dönem yaşanmaktadır. Küreselleşme olarak tabir edilen bu süreç içerisinde çeşitli gümrük geçiş kolaylıkları ve çeşitli ortak ve serbest pazar girişimleri yaşanmıştır. Bunlardan en büyüğü kuşkusuz AB olarak göze çarpmaktadır. Bir başka tabirle küreselleşmenin yaygınlaşması sonucunda devletlerin etki alanı azalmış ve dünya küresel bir köye dönüşmüştür. Neticede birçok ülkede hükümetler tarafından devletin etki ve faaliyet alanlarının daraltılmasına yönelik ekonomi politikaları uygulanmıştır. Bundan dolayı devletler ekonomi alanındaki eski gücünü yitirdiği söylenebilir. Küreselleşme ile devletlerin her geçen gün sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda değişime uğraması olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bu değişimlerin yaşanması ile devletler yeni küresel sermaye sistemine ayak uydurması zor hale gelmiştir (Çakmak ve Erden, 2005, s. 14).

Küreselleşme ile dünya üzerinde homojenliğin son derece artış gösterdiği bir süreç başlamıştır. Neticede dünyanın birçok yerinde aynı mal ve hizmet sunumunun gerçekleşmesi, kültürel anlamda benzerliklerin yaşanması söz konusu olmaktadır. Küreselleşme eğilimlerine adapte olan bölgelerde gelişimin hızlandığı ve daha çok yerel ekonomi anlayışı ile faaliyetleri sürdüren bölgeler ise küçülmeye başlamıştır. Nitekim küreselleşme ile mekânlar arasında gelişmişliğe dayalı farklılıkların arttığı görülmektedir. Dünya genelinde küreselleşme odaklı bir ekonomi anlayışını kabul eden ulusal ekonomiler dünya piyasası ile rekabet etmek durumunda kalmıştır. Bu durumda düşük rekabet gücüne sahip olan yerel ekonomilerin piyasa içerisinde erimesine ve yok olmasına neden olmaktadır. Neticede çeşitli istihdam sorunları artış göstermiştir. Bu durumda birçok bölgenin marjinalleşmeye doğru gittiği ve birçok yörenin de gelişmesinin önü tıkandığı görülmektedir. Bir başka açıdan küresel sermaye sahipleri yaptıkları yatırımlarla çeşitli bölgelerin gelişimine katkı sağlamaktadır.

Ancak kar odaklı yapılan bu yatırımlar beklenen talebi karşılamadığında küresel aktörler tarafından yatırımın çekilmesi de söz konusu olabilir. Neticede küreselleşme bağlamında gerçekleştirilen gelişmeler kırılğan bir yapıda olduğu için güven veren bir gelişim olarak görülmemelidir. Son olarak küreselleşme eksenli ve kar odaklı bir gelişimin sağlanması sonucunda sürdürülebilir olmayan bir kalkınma modelinin uygulanmasına neden olabilir. Bu durumda üretim ve tüketimden kaynaklı olarak önemli bir çevre krizine kapı aralanması söz konusudur (Çetin, 2007, s. 155).

Küreselleşme ile acımasızca artan rekabet hırsları, tüketim çılgınlığı, çevre krizleri ve derinleşen toplumsal eşitsizlikler neo-liberal politikaların yetersizliğini ortaya koymuştur. Ortaya çıkan bu sorunlar ancak 1990'lı yıllara gelindiğinde fark edilmeye başlanmıştır. Bu anlamda küreselleşmenin yeniden değerlendirilmesi ve devletin tekrardan birtakım roller üstlenmesi gerektiği düşünülmüştür. Bu süreç ile devlet öncülüğünde bir piyasa anlayışına taraf olunmuştur. Nitekim küresel ölçekte devlet ve piyasanın yanı sıra üçüncü bir kavram önü açılmıştır. Bu kavram, toplumu oluşturan ve toplumu ilgilendiren firmalar, meslek kolları, sivil toplum kuruluşları, sektör, dernekler, hükümetler ve yerel yönetimler, kooperatifler gibi tüm dinamiklerin aktif olduğu bir durumu kapsamaktadır. Bu çerçevede küresel sermaye piyasası koşullarında "Müzakere Edilmiş Ekonomi" anlayışına geçilmiştir. Bu doğrultuda yerel sektörlerin kurmuş olduğu birlikler ve yerel/merkezi yönetimlerle kurulan iş birliğine önem gösterilmiştir. Bu doğrultuda kabuğuna çekilen devletlerin artık *hafif temas* ile sınırları yeniden çizilmiştir. Nitekim devletler; yönlendirici, uzlaşmacı ve düzenleyici bir role bürünmüştür.

Bu doğrultuda yerelde uzlaşmacı ve yerel sektörler için korumacı bir rol üstlenen devletler özellikle Uzakdoğu Asya ülkelerinde yönetimdeki etkin çalışmalar sonucunda önemli kalkınma girişimlerine imza atılmıştır (Çakmak ve Erden, 2005, s.15-16).

Yerelleşme kavramı kısaca küreselleşme kavramının sunmuş olduğu homojen yapının ve yerel unsurların küresel olanla rekabet etme durumuna tepki olarak ortaya çıkmış ya da belirgin hale gelmiştir. Yerelleşme hareketi bugünün koşullarında küreselleşmeye karşı bir muhalefet gücü olarak göze çarpmaktadır. Bu anlamda yerel unsurlar çevre, coğrafi, etnik, dini, feminizm, cemaatçi ve yöresel/bölgesel tepkiler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu hareketler temelinde bölgesel anlamda gerçekleşen hareketler olmaktan öte küreselleşme ile bireyin yabancılaşmasından kaynaklı olarak sorunların doğmasına eleştiri getirerek bireylerin aidiyetini savunmaktadır. Bu eleştirilerin sonucunda yerelleşme ile ilgili iki alternatif ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki tamamen yerelleşmek ve tamamen yerel yapı içerisinde kalmak, ikincisi ise küresel olanla yerel olanın etkileşimi ile melez bir yapı oluşturmaktır. İlk alternatifin günümüz koşullarında uygulamaya geçirilmesi zordur. Ancak bu uygulamanın hayata geçirilmesi ve yeniden yerelleşme mümkündür. Bu durum bireylerin yerel ile sınırlandırılması ve bir başka tabirle hapishaneye dönüştürülmesi olarak tabir edilmektedir. İkinci alternatif yol ise bireylerin kimlik sorunu, aidiyet duygusu ve arayış

içinde oluşu gibi sorunlara çözüm üreten bir yöntemdir. Bu anlamda yerel olanla küresel olan arasında ilişki kurulurken yerel kaynaklar sürekli kendini diri tutmak ve geliştirmek zorundadır. Bu anlamda ilerici, farklı bölgelerle etkileşime açık ve özgürlükçü bir yerelleşme tercih edilmesi gereklidir.

İktisadi, kültürel ve siyasal anlamda gelişmelerin tamamı sağlandığında gerçek anlamda kalkınmanın sağlandığı söylenebilir. Bu anlamda kalkınma için son derece önemli olan kültürel kalkınma, iktisadi kalkınma ve siyasal kalkınma kavramları, kalkınma sürecinin içeriğini oluşturmaktadır. Bu anlamda kalkınma sürecinde aşama aşama söz konusu kalkınma adımlarının sağlanması sonucunda bütünsel olarak kalkınmanın sağlandığı söylenebilir. Kalkınma süreci içerisinde kalkınma içeriği açısından ele alındığında aşamalı bir süreç söz konusudur. Bu anlamda kalkınma süreci içerisinde iktisadi ve kültürel anlamda kalkınmanın yeterli derecede gerçekleşmediği sürece siyasal anlamda kalkınmanın gerçekleşmesi mümkün değildir. Nitekim bütünsel anlamda kalkınmanın gerçekleşmesi de mümkün değildir.

Kalkınma süreci içerisinde kalkınma içeriğinin yanı sıra önemli olan bir diğer konu ise kalkınma mekânıdır. Kalkınma mekânı ele alındığında karşımıza yerel kalkınma, bölgesel kalkınma ve ulusal kalkınma olarak üç sınıflandırma çıkmaktadır. Nitekim yerel kalkınma il ya da belirli bir yöreyi kapsayan kalkınma aşamasıdır. Bu anlamda yerel kalkınma, yerelden başlayan bir kalkınma amacı güttüğü için temelden kalkınma olarak tarif edilebilir. Bu anlamda yerel kalkınma, bütünsel anlamda kalkınma sürecinin ilk ve en temel basamağı olarak tarif edilebilir (Reyhan, 2019, s. 224).

Yerel kalkınma anlayışının ekonomik boyutları ele alındığında kentlerde yeni istihdam alanlarının yaratılması, yeni sektörlerin doğması ve yok olmaya yüz tutan sektörlerin korunması için önemli bir yere sahiptir. Bu anlamda kent ekonomisi, farklı bölgelerden bağlantılarını kesmeden yerel kaynaklara dayanarak geliştirmek ve canlandırmak amacı gütmektedir. Neticede yerelin sunmuş olduğu ekonomik potansiyeller doğrultusunda homojenlikten uzak, her bölgenin kendine özgü bir yapısının olduğu ve yöresellikten kopmayan bir kent ekonomisi ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda yerel kalkınma için aktif bir yerel yönetim uygulaması ön görülmektedir. Yerel yönetimler ve yöreleri ilgilendiren sivil toplum kuruluşları yönetim sürecinde önemli bir yere sahiptir. Etkin bir sivil toplum ve yerel yönetim için tüm kamusal alan, yerel idarenin sorgulanması, demokratik katılım ve sivil toplum unsurlarının gelişmiş olması gereklidir (Darıcı, 2007, s. 218).

Yerel ekonomik kalkınma anlayışının gerçek anlamda yerellik kavramından ortaya çıkması için yerel için en önemli dinamiklerden birisi olan toplum unsurunu göz ardı etmemek gereklidir. Toplum ile tam anlamıyla bütünleşemeyen yerel kalkınma girişimleri birçok kez başarısızlığa uğramıştır. Bu anlamda yerel kalkınma anlayışının tam manasıyla verimli olması ve başarıya ulaşması için yerel toplumun ihtiyaçlarının belirlenmesi ve toplumla birlikte kalkınmanın planlanması gerekmektedir. Nitekim yerel kalkınma için planlama aşamasında

yereli ilgilendiren bütün paydaşların etkin rol alması ve bu dokuya uygun kurumsal altyapının oluşturulması gerekmektedir. Devlet ve toplum iş birliğinin sağlanması yerellik temelinden doğan bir kalkınma anlayışı için son derece önemli bir konudur (Reyhan ve Satır Reyhan, 2017, s. 1393-1394). Dünya üzerinde kalkınma için yerel kaynakların önemi her geçen gün artmaktadır. Çünkü yerel kaynakların yönetime katılması ve demokrasinin doğrudan uygulanması için önemli bir alternatif sunmaktadır. Bu anlamda yönetimin çok ortaklı bir yapıda olması olarak dilimize geçen *yönetişim* kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Bu kavram temelinde toplumsal katılımı barındıran bir anlayış benimsemiştir. Politik alanda toplumsal ve yönetsel bütün aktörlerin aktif katılımı ile kararların alınmasında etkin irade olarak yer almasını sağlamaktadır. Yönetişim kavramı ile toplum ile kamu idaresi arasında kurulan ilişkilerde değişiklikler yaşanmaktadır. Dolayısıyla yönetim kavramı da önemli bir değişime uğramıştır. Kamu yönetimi ve yurttaşlar arasında yönetsel anlamda ilişkiler bütününe içeren bir yönetim anlayışı olan *yönetişim* doğrudan demokrasinin uygulanması için önemli bir zemin hazırladığı gibi yerele dair sorunların tespit edilmesi noktasında son derece önemli bir alternatif sunmaktadır (Zengin, Başkurt ve Es, 2014, s. 113-114).

Yerel kalkınma anlayışı kısaca yerel unsurların yerinde korunması ve küresel kültürün hegemonyası altında kalmadan özgün bir şekilde kalkınmanın ana unsuru haline gelmesi konusunu kapsamaktadır. Bu anlamda küreselleşmeye karşı basit ve kolay bir yaklaşımla ve yine küreselleşmenin sunmuş olduğu yenilikleri de göz önünde bulundurarak bölgesel anlamda etkileşimin önünü tıkamamaktadır. Yerel kalkınma anlayışı sürekli olarak kendini güncelleyen, özgürlükçü, adil ve yerel değerlere yönelik korumacı bir tutum sergileyen bir yaklaşımdır. Bunun yanı sıra küreselleşme ile gelen küresel anlamda iletişim ve etkileşimin önünü de tıkamamaktadır. Fakat bu iletişim ve etkileşim yerel kaynakların yok olmasına ya da gölgede kalmasına müsaade etmeyen bir kalkınma anlayışıdır. Ayrıca yönetim anlayışında kamu yönetimi ve yerel toplum arasında yönetsel olarak iletişim kurulması yerel kalkınma için son derece önemli bir konudur. Bu anlamda yerel halkın yönetime doğrudan katılımı ve kamu yönetiminin buna göre düzenlenmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Türkiye’de de yerel kalkınmaya yönelik birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler ele alındığında üç önemli yaklaşım göze çarpmaktadır. İlk olarak küresel piyasa ile etkileşimin sağlanması ve bu iletişimde kentlerin rolünden bahsedilmektedir. Türkiye’nin küresel pazara açılması ve çeşitli ilişkilerin sağlanması için küresel kent ağı kavramına uygun olarak İstanbul önemli bir rol oynamaktadır. İstanbul’un küresel ölçekte ilişkilerin sağlanmasının yanı sıra ikinci aşama olarak birbirleri ile rekabet edebilen Anadolu kentlerinden bahsedilmektedir. Özellikle üretim ve sanayi alanında *Anadolu Kapları* olarak tabir edilen bir takım yerel unsurların gelişmesi ile yerele yayılan bir üretim mekanizmasını ön görmektedir. Anadolu’nun çeşitli kentlerine yayılan sanayi ve imalat odaklarıyla birlikte finans ve iş merkezi olarak görülen İstanbul ile birbirini tamamlar nitelikte yerelleşme fikri ortaya çıkmıştır. Ayrıca Türkiye’nin yerel kalkınma eğilimli gelişmelerinde demokratikleşmeyle ilgili konular da yer bulmaktadır. Demokratikleşme için yerelleşme önemli bir alternatif olarak

görülmektedir. Türkiye’de güçlü bir merkezi otorite varsayımına karşın yerelleşme ile merkezi otoritenin sahip olduğu güç yerele doğru yayılması üzerine tartışmalar gerçekleşmiştir. Gündeme gelen bu tartışmalar 1980 sonrası Türkiye’nin dünyaya açılma sürecine denk gelmektedir. Yine aynı dönemde Gümrük Birliği (GB), AB uyum süreci konuları gündemi meşgul eden önemli konulardır. Bu dönemde küreselleşme sürecinin yaratmış olduğu sorunlar ve karşılaşılan krizler küreselleşmeye karşı bir uyum sorunu yaratmıştır. Yaşanan krizler sonucunda ise Türkiye’de gelir dağılımı ile ilgili önemli dengesizlikler yaşanmıştır. 1980’li yıllar ile başlayan süreçte 2000’li yıllara gelindiğinde yerelleşme ile kalkınmanın sağlanabileceği ve yerel kalkınma aracılığıyla gelişmenin sağlanabileceği anlaşılmaya başlanmıştır (Darıcı, 2007, s. 219).

1.5 Sürdürülebilir Yerel Kalkınma

Köy ve köylülüğün yaşatılması, yerel kaynakların korunması ve sosyo-kültürel dokunun yaşatılması ile sürdürülebilir bir insan-doğa ilişkisi ortaya çıkması mümkündür. Yalnızca ekolojik anlamda değil, yerel toplulukların geleneksel kimliklerinin yaşatılması için de önemli bir konudur (Reyhan, 2012, s. 254). Ancak 16. Yüzyıl itibariyle başlayan kent ve kentliliği ana yaşam alanı olarak gören kapitalizm geleneksel üretim anlayışını baltalamaktadır. Bugünün dünyasında iktisatçılar tarımsal üretime maksimum kar ve yüksek verim ölçütlerinde teknik olarak tabir edilen bir yaklaşımla ele almaktadır. Nitekim tarım, tıpkı sanayi gibi değerlendirilerek firma mantığı ile yaklaşılmış ve bir işletme olarak görülmüştür (Köymen, 2017, s. 39). Ancak kentsel ve kırsal alanların arasındaki farklar dolayısıyla kapitalist iktisat anlayışı ile ters düşmektedir. Bu anlamda tarım teknolojisinin gelişmesi, tarımın sanayileşmesi ve tarımın şirketleşmesi meselesi “küçük ölçekli tarım” ve “büyük ölçekli tarım” kavramlarını ortaya çıkartmıştır. Büyük ölçekli tarım kavramı genel olarak tarımın şirket mantığıyla yönetilmesi olarak tarif edilebilir. Bu anlamda emeğin satın alındığı ve ana ilke olarak maksimum kar anlayışının hâkim olduğu bir üretim anlayışı barındırmaktadır. Küçük ölçekli tarım ise hane halkının refahını temel amaç olarak gören ve aile fertlerinin beslenmesini temel alan geleneksel tarım anlayışıdır. Dünya üzerinde tarım sektörü alanında hala etkisi bulunan ve piyasa içerisinde önemli bir paya sahip olan küçük ölçekli tarım kapitalist üretim anlayışının önündeki önemli bir engel olarak görülmektedir. Dolayısıyla şirket tarımının güçlenmesi ve tarım sektörüne hâkim olması için küçük ölçekli tarıma karşı son derece önemli çalışmalar yürütülmektedir (Reyhan ve Satır Reyhan, 2017, s. 1392).

Kapitalist üretim anlayışında piyasa içerisinde güçlü olanın zayıf olanı saf dışı bıraktığı bir rekabet ortamı bulunmaktadır. Bu vahşi piyasa koşullarında geleneksel yollarla ve küçük atölye işletmelerinin rekabet edemeyip sisteme dâhil olması anlamına gelmektedir. Kent sakinleri geçimlik ihtiyaçlarını karşılamak için küçük işletmeler aracılığı ile bir takım mal ve hizmet sunumu gerçekleştirmek yerine işçileşmiştir. Bu durum ekonomik hak ve özgürlüklerin gasp edilmesi, bireyler arası eşitsizliğin ve yoksulluğun artmasına zemin hazırlamaktadır. Kentlerde yaşanan bu sürecin kırsal versiyonu ise ne yazık ki yaşanmaya

başlamıştır. Bu bölgelerde hala yaşamını sürdüren ve küçük aile işletmeleri ile geçimlik ihtiyaçlarını karşılayan bireyler küresel piyasa ile rekabet etmek zorunda kalmıştır. Örneğin; Türkiye'nin Akdeniz iklim kuşağında yer alan bir narenciye üreticisi ile Çin'in herhangi bir köyünde narenciye üretimi yapan üreticinin üretim koşulları eşit değildir. Tarımsal üretim sürecinde ortaya çıkan maliyet ve pazarlama koşulları düşünüldüğünde adil olmayan bir rekabet koşulu ortaya çıkmaktadır. Küreselleşme olgusu ile Türkiye'nin herhangi bölgesinde narenciye üretimi yapan bir köylü Çin'deki tarım şirketleri ya da yerel üretici ile rekabet etmek durumunda kalmaktadır. Nitekim adil olmayan piyasa koşulları bireyleri göçe zorlamakta ve kent kültürüne adapte olarak işçileşmesine neden olmaktadır.

Kapitalist üretim anlayışı ve beraberinde gelen sanayi ve endüstriyel üretim anlayışı kırsal bölgelerde köy ve köylülüğün her geçen gün eriyip yok olmasına neden olmaktadır. Nitekim kırsal alanların üretim anlayışında önemli bir dönüşüm yaşanmasına neden olmaktadır. Özellikle bu bölgelerin sermaye piyasasının etkin olacağı alanlara doğru evrilmesi kırsal toplumda önemli bir etkiye neden olmaktadır. Çünkü kırsaldaki üretim anlayışı yalnızca iktisadi bir faaliyet değildir. Kırsalda topyekûn bir küreselleşme etkisinin yansıması bu bölgelerde yaşayan toplum için krizlere neden olmaktadır. Bu krizlerin en büyük örneği Hindistan'da yaşanmıştır. Hindistan'da küresel piyasa koşulları ile rekabet edemeyen ve tarımda kimyasal madde kullanımının artmasından dolayı verimlerin düşmesi sonucunda kırsal toplumda intihar vakaları yaşanmaya başlamıştır (Reyhan, 2012, s. 254).

Yerel koşullarda gerçekleşen tarım uygulamaları binlerce yıllık geleneksel öğretiler ve amaçlar doğrultusunda gerçekleşmektedir. Bu anlamda yerel topluluklar da yaşadığı bölgenin doğal bir parçası haline gelmiş ve ekolojik zincirin bir parçası olmuştur. Bahsedilen bu sınıfsal yapı köylülük olarak tabir edilmektedir.

Dünya üzerinde kapitalist üretim anlayışı ile yoğun bir üretim ve tüketim süreci başlamıştır. Piyasa koşullarına hâkim olan egemen kapitalist ekonomi emeğin adil bölüşümü, güvenilir gıdaya erişim ve yoksulluğun azaltılması gibi 21. Yüzyılın küresel sorunlarının önüne geçememiştir. Birinci bölümün başında belirtildiği gibi dünyanın en zengin %1'lik kısmı geri kalan 6,9 milyarlık dünya nüfusunun servetinin iki katına sahiptir. Bununla birlikte 2020 verilerine göre neredeyse dünya nüfusunun yarısı kadar olan 3,4 milyar kişi günlük 5,5 doların altında ücretle çalışmaktadır. Egemen ekonomi anlayışı küresel ölçekte eşitsizliğin derinleşmesine engel olamamaktadır. Dolayısıyla BM'nin resmi verilerine göre dünya nüfusunun %10'u doğru beslenme koşullarına sahip değildir. Yani yaklaşık olarak 795 milyon insanın aç olduğu tahmin edilmektedir. Bunun yanı sıra dünyada 3,9 milyar insan (dünyanın toplam nüfusunun %52'si) yetersiz ve düzensiz beslenmektedir. Neticede dünya nüfusunun yarısından fazlası yetersiz beslendiği için çeşitli sağlık problemleri yaşamakta ya da bu problemlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu tablonun garip tarafı ise söz konusu nüfusun egemen ekonomiye çalışıyor olmasıdır. Küresel ölçekte nüfusun artması sonucunda gıda başta olmak üzere insani ihtiyaçlarda talep artmaktadır. Bu durumda aç kalan insan sayısı

artış gösterdiği gibi oransal olarak da bir artışın yaşandığı görülmektedir (ETC Grup, 2017, s. 7-8).

Üretim sürecinde kaynakların verimli kullanılması ve harcanan emek karşılığında maksimum fayda alınması kapitalist üretim anlayışı için esas unsurdur. Bu anlamda sermaye hacminin genişlemesi için maksimum kar mantığı ile mal ve hizmet sunumunun çoğaltılması gerekli görülmektedir (Reyhan, 2012, s. 257). Geleneksel arz ve talep koşullarına aykırı bir üretim anlayışına sahip olan bu yöntem ile bireylerin talep ve ihtiyaçları da saptırılmaktadır. Neticede vahşi kapitalizmin vahşi tüketim anlayışı da piyasaya hakim olmaktadır. Üretimin bu denli artış gösterdiği piyasa koşullarında dünya nüfusunun %52'lik kısmının yetersiz beslenmesi bu piyasa anlayışının çözüm üretmede yetersiz kaldığını göstermektedir.

ETC Grup'un "Bizi kim doyuracak?" adlı raporundan elde edilen bilgiye göre 4,5-5,5 milyar insanın yani küresel anlamda nüfusun %70'inin gıda ihtiyacının büyük çoğunluğu yerel gıda ağlarından sağlanmaktadır (ETC Grup, 2017, s.12). Diğer taraftan endüstriyel gıda ağının ürettiği gıda ürünlerine bakıldığında durum çok daha farklıdır. Bu ağın ürettiği gıda ürünleri kalori bazında hesaplandığında %44 oranında bir bölümü et üretiminde boşa gitmektedir. Bu üretimin %50'den fazlası hayvan yemine dönüştürülmektedir. Bu süreç içerisinde üretilen kalorinin %12 gibi az bir kısmı insanlar için besine dönüşebilmektedir. Endüstriyel gıda üretiminde %9'luk bir dilim biyoyakıt vb. alanlarda kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra %15'lik kısım depolama, ulaşım ve işleme süreçlerinde yok olmaktadır. Son olarak bu gıdaların %8'i evlerde israf edilmektedir. Toparlayacak olursak endüstriyel gıda üretiminin %76'lık kısmı henüz sofraya ulaşmadan yok olmaktadır. Buna karşılık yalnızca %24'ü insanlar tarafından tüketilmektedir. Ayrıca endüstriyel gıda ağından elde edilen gıdaların %2'lik kısmı da insan sağlığını olumsuz etkilediği tahmin edilmektedir (ETC Grup, 2017, s. 15).

Bir başka açıdan endüstriyel gıda ağı ve yerel gıda ağları karşılaştırıldığında, yerel gıda ağları dünya üzerinde tarımsal alanların %25'ten daha az bir kısmını kullanarak dünya nüfusunun %70'ini beslemektedir. Buna karşılık olarak endüstriyel gıda ağı tarımsal alanın %75'ini kullanarak her yıl 75 milyar ton toprağı yok etmekle beraber her yıl 7,5 milyon hektar ormanlık alanı tahrip etmektedir. Kaynakların kullanımı noktasında gıda üretiminde fosil yakıtların %90'ını ve su kaynaklarının %80'ini kullanmaktadır. Bu kullanımlardan ötürü sera gazı emisyonlarının ise %90'ına neden olmaktadır. Ortaya çıkan bu zarar tablosunun maliyeti ise 12,37 trilyon dolar olarak göze çarpmaktadır (ETC Grup, 2017, s. 17). Üstelik bunlara rağmen 3,9 milyar dünya nüfusunun sağlıksız ve yetersiz beslenmesine neden olmaktadır.

Küreselleşme ile etki alanını genişleten endüstriyel gıda üretimi yoksulluk sorunlarını aşamadığı gibi çevrenin tahrip edilmesi ve kirliliğin yaratılması gibi doğaya olumsuz etkiler bırakmıştır ve hala bırakmaya devam etmektedir. Bu sistemin bireyler arası eşitsizliğin aşılması ve özellikle kırsal alanda yoksulluğun büyük ölçüde ortadan kaldırılması için doğru bir çözüm yolu olmadığı görülmektedir. Serbest piyasa ve maksimum kar anlayışının yerine yerel dinamiklerin ve yerel üreticilerin desteklediği, özellikle küçük işletmelerin küresel

piyasa içerisinde korunaklı bir hale geldiği sürdürülebilir bir yerel kalkınma yöntemine geçilmesi şarttır. Nitekim her geçen gün kırsal alanda artan yoksulluk bireyler üzerinde yeni bir arayış hissi uyandırmaktadır. Kırsal alanlardan kentlere doğru süren göç hareketleri ise bu arayışın en büyük göstergesidir. Kentlerin kargaşa ve kaos ortamından arındırılması ve yerel kaynakların canlandırılarak kırsaldaki istihdam olanaklarının iyileştirilmesi için küreselleşmeye karşı yerelleşme hayat bulması gereklidir.

2. BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN KIRSAL KALKINMABİRİKİMLERİ VE DENEYİMLERİ

2.1 Genel Değerlendirme

Türkiye'nin kırsal kalkınma tarihçesini değerlendirmek için öncelikle Osmanlı devletindeki gelişmeleri ele almak şarttır. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti, sadece coğrafi anlamda değil toplumsal, kültürel ve geleneksel anlamda Osmanlı mirasını devralmıştır. Osmanlı devleti ve Türkiye Cumhuriyeti devleti birçok açıdan benzerlik taşımaktadır. Bunların en büyük örneği ise devlet-toplum ilişkisidir. Devlet-toplum ilişkisi, sivil toplumun kalkınmadaki yeri ve etkisi önemli bir konudur.

Ülkeler, ellerinde bulunan kaynakların doğru ve verimli kullanımıyla halkın refahını en iyi seviyeye ulaştırmayı hedeflemektedir. Elde bulunan imkanlar, teknoloji üretimi ve ihtiyacı, ülke içerisindeki mal ve hizmetlerin miktarı ve talep edilen mal ve hizmetlerin doğru şekilde tespit edilmesi hükümetler için zor bir konudur. Büyük bir bölümü sayısal verilere dayanan ve matematiksel veriler üzerinden şekillenen iktisat bilimi elde edilen bilgiler ve araştırmalar sonucunda ekonomi ve kalkınma ile ilgili sorunlara çözüm aramaktadır. Bu veriler sorulara cevap bulsa da bazı soruları cevaplama konusunda yetersiz kalmaktadır. Bunun ana kaynağı ise sosyal bilimlerin uzun süre bilimsel bir değere ulaşamamasından kaynaklanmaktadır.

18. Yüzyılda teorik anlamda değerlendirilen kalkınma iktisadı, ancak 2 yüzyıl sonra 20. Yüzyılda literatürde yerini alabilmiştir. Ancak kalkınma konusunda bir ülkenin kalkınmışlık düzeyini GSYH, IGE ve GINI katsayısı gibi veriler üzerinden tespit etmek ve sorunlara çözüm üretmek mümkün değildir. Nitekim iktisat, bir takım ekonomik argümanlar ile kalkınmışlık düzeyinin ve kalkınma sorunlarının tespit edilemeyeceğini kabul etmiştir. Dolayısıyla iktisadın diğer sosyal bilimlerle ilişkisi de bu süreçte başlamıştır.

Bir ülkenin kalkınmışlık ölçütleri göz önünde bulundurulduğunda ekonomik verilerin yanı sıra siyasi, kültürel ve sosyal birtakım unsurlar kalkınma ve toplumsal refah için önemli bir yer tutmaktadır (Öztopcu, 2017, s. 57-58). Dolayısıyla klasik iktisadi düşüncenin ortaya koyduğu üretim, sermaye, emek ve kaynaklara dayalı bir kalkınma anlayışı yetersiz görülmektedir. Kalkınmanın tam manası ile gerçekleşmesi için bir ülkenin iktisadi

kaynaklarının yanı sıra siyasi, toplumsal ve kültürel etmenleri de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu anlamda toplumsal potansiyel, kültürel koşullar ve ülke içerisinde yaşanan siyasal gelişmeler kalkınma için önemli unsurlardır.

Türkiye'nin sosyal ve siyasal koşulları ele alındığında toplumsal etkilerin Osmanlı devletinden bu yana süzülüp gelen birtakım etkiler ve yaşam koşulları bağlamında şekillendiği görülmektedir. Bu anlamda Osmanlı Devleti'nin üretim, tüketim ve toplumsal alışkanlıkları bugünün küresel koşulları için önemli etkiler ve izler bırakmaktadır. Neticede Osmanlı toplum yapısı ve devlet geleneği sürdürülebilir yerel kalkınma ve yönetim için ele alınması gereken önemli bir konudur.

2.2 Osmanlı Birikimi

Osmanlı devleti klasik dönemi devlet geleneği, devletin elinde bulunan kıt kaynaklarının israf edilmemesi ve adaletli bir şekilde dağıtılmasına yönelik bir sisteme dayanmaktadır. Aydınlanma döneminde ise bu gelenek gelişmiş ve adalet dairesi olarak tarif edilmiştir. Osmanlı devletinde otorite, ordu gücüne dayanmaktadır. Güçlü bir orduya sahip olmak için önemli derecede para gücüne ihtiyaç vardır. Dolaylı olarak da bu durum üretim ilişkilerine yansımaktadır (Saydam, 2017, s. 25-26). Bir döngü olarak tarif edilen adalet dairesi hükümdar, ordu ve tebaa arasında döngüsel olarak ilişkilendirilmiştir. Bu sisteme göre hükümdarın otoritesi askerlere, askerlerin varlığı paraya, paranın varlığı tebaanın refahına ve tebaanın refahı da adaletle dayanmaktadır. Nitekim hükümdarın adalet dairesini koruması ve düzeni bozmaması için ilk yapması gereken şey toplumsal refah için adaleti sağlamasıdır (Heper, 2018, s. 55-56). En basit tabirle hükümdar iktidarını bu adalet dairesi ile güvenceye almıştır. Osmanlı devletinde devlet bütün olarak ele alınmakta ve bir hane olarak değerlendirilmektedir. Yönetici kadro Osmanlı devletinde padişahın kölesi konumunda bulunmaktadır. Osmanlı tebaası ise aile reisine yani padişaha Allah tarafından emanet edilmiştir. Bunun yanı sıra devlet arazisinin çok büyük bir kısmı hanedana bağlı bulunmaktadır. Bu bağlamda devlete bağlı olan ve devlet sınırları içerisinde bulunan her şeyin hanenin bir parçası olarak algılanması devlet otoritesini güçlendirmekte ve her türlü bölücü olaylara engel olmaktadır. Nitekim 1299 yılından aydınlanma dönemine kadar gelişen adaletle dayalı devlet yönetim sistemi üretim, tüketim ve ekonomi ilişkilerinde de etkili olduğu göze çarpmaktadır. Osmanlı devletinde yöneticiler, askeri olarak tarif edilmektedir. Bu kişiler yürütme işleri ile doğrudan bağlantılı olan, vergi vermeyen padişahın kulu konumunda bulunan yöneticilerdir. Bunların yanı sıra devleti yönetenler arasında ulema sınıfı da bulunmaktadır. Bu anlamda yönetici kadro hükümdar, askeri yöneticiler, ulema, saray ve taşra memurlarından oluşmaktadır. Yönetici kadro vergi vermeyen ve devlet işlerinde birebir muhatap olan kişilerdir. Vergi veren ve toplumun yönetilenler kısmını oluşturan grup ise reaya olarak adlandırılmaktadır. Reaya; lonca esnafı, kentli tüccarlar ve

sarrafların yanı sıra köylüler ve göçebe topluluklardan oluşmaktadır (Saydam, 2017, s. 46-47). Osmanlı devletinin yöneten ve yönetilen ilişkisine bakıldığında iki katmana ayrıldığı görülmektedir. Bu ayrımın üst katmanına bakıldığında yönetenler yani padişah ve bürokratların olduğu, alt katmana bakıldığında ise vergi veren ve yönetilen reaya sınıfının olduğu görülmektedir. Bu durum da yönetilenler ve yönetenler arasında uçurum oluştuğu göze çarpmaktadır.

Osmanlı devleti klasik dönemde kendine has bir iktisat belirlemiştir. Ancak bu iktisadi anlayış para ve sermayeye dayalı bir ekonomi anlayışı değildir. Genel olarak İslami bir ekonomi anlayışı mevcuttur. Osmanlı devletinin ekonomi anlayışının temel gayesi toplum refahıdır. Neticede kar olgusu amaç değil, araç olarak görülmüştür (İnalçık, 2017, s.49). Kısaca bu dönemin ekonomi anlayışı günlük yaşamı ana merkeze alan bir ekonomi sistemidir. Bu sistem klasik dönemde rahat bir şekilde ayakta kalmıştır. Ancak Avrupa'da başlayan yeni ticari arayışlar, üretim ve ticari ilişkiler bu sistemin işleyiş yapısına aykırı bir gelişim göstermiştir. Merkantilist dönem ile sermaye ve stokçuluğa dayalı bir anlayışa bürünen küresel pazar, Osmanlı Devleti'nin ekonomi anlayışını ortadan ikiye çatlatmıştır. Bu çatlak 16. Yüzyılın sonundan 20. Yüzyılın başına kadar büyümüş ve Osmanlı devletinin çöküşüne neden olmuştur. Aynı zamanda bu dönemde Osmanlı devlet otoritesi klasik döneme göre birtakım farklılıklara uğramıştır. Klasik dönemde memurlar padişaha tam sadakat gösteren kullarıydı. Bu olay aynı zamanda önemli bir liyakat göstergesiydi. Ancak gerileme dönemine gelindiğinde durum biraz daha değişmiştir. Osmanlı bürokratları klasik dönemde olduğu gibi padişahın bir kolu ya da sadık bir bendesi gibi değildir. Bu dönemde memurlar devletin vermiş olduğu güç ve yetkiyi kendi çıkar ve menfaatleri doğrultusunda kullanmıştır. Gerileme döneminde devlet yönetimi tam anlamıyla keyfi yönetim anlayışı olarak değerlendirilmektedir. Sorunun ana kaynağı İmparatorluğun gerileme dönemine girmesi ve devlet otoritesinin bürokrasi karşısındaki eski gücünü yitirmesidir. Bu dönemde bürokratlar, toplumu sömüren ve yüksek vergilerle köylüleri bunaltan despot bir yönetim ortaya koymuşlardır (Heper, 2018, s. 61-64). İmparatorluğun gerileme dönemine girmesi sonucunda refah seviyesi ve ekonomik şartlar olumsuz anlamda etkilenmiş ve yeni arayışlar içerisine girilmiştir. Bu ekonomik gerileme sonucunda bir takım kalkınma politikalarına ihtiyaç duyulmuştur. Ancak bu kalkınma politikaları yukarıdan aşağı gerçekleşen uygulamalardır. Yani politik alanda toplumun söz sahibi olamaması ve hane reisi konumunda olan siyasi otoriteye karşı tutumlar ekseninde yerel kalkınma politikalarında sivil topluma politik bir söz hakkı tanımayan, devlet ve bürokrasi merkezli kalkınma eğilimleri gösterilmiştir. Neticede şartların değişmesi ve ihtiyaçların doğması sonucunda toplum kendi kendine yeni bir yaşam biçimi ve hayatta kalma mücadelesi verememiştir. Çünkü devlet otoritesi ve otoritenin kapsamı buna müsaade etmemiştir. Bu anlamda devlet otoritesinin üstlendiği rol, politikaların toplum yararına ve refahın yükseltilmesine yönelik faaliyetlerin gerçekleştirilmesini hedeflemiştir. Ancak kalkınma ve gelişme hareketinde sivil toplumun aktif rol alamaması faaliyetlerin ne kadar başarıya ulaştığı konusunu tartışmaya açık bir hale

getirmiştir. Ekonomik alanda gerçekleşen üretim ilişkileri ve üretim sınırı devletin belirlemiş olduğu ölçütler doğrultusunda gerçekleşmiştir. Çağın koşulları gereğince ülkenin en büyük üretim ağı olan toprağın mülkiyeti ve denetimi devletin elindedir. Ancak tımar sistemi aracılığıyla bu toprağın kullanım hakları sınırlı ve geçici olarak reayaya verilmektedir. Bu doğrultuda ekonomi ve üretim olanakları içerisinde önemli bir yere sahip olan tımar sistemi aynı zamanda toprak üzerinde devlete mutlak denetim olanağı sağlamaktadır. Neticede üretim ilişkileri ve ekonomik gelişmeler tamamıyla devletin politika ve denetimleri doğrultusunda şekillenmiştir. Bu doğrultuda devlet haricinde ekonomik girişimlerde bulunan farklı grup ve kişilerin önü kapatılmıştır (Duman, 2003, s. 368). Kısaca Avrupa'da olduğu gibi serbest ekonomik girişimler son dönemlere kadar Osmanlı devletinde görülmemiştir. Kalkınma ve ekonomik sorunların gün geçtikçe büyümesi ve sorunların durmaksızın devam etmesinin ana kaynağı üretim ilişkilerinin sınırlılıkları ve rekabet kültürünün gelişmemesidir. Osmanlı devletinde üretim anlayışında ve ekonomik faaliyetlerinde yoğun ve sınırsız düzeyde üretim ve artık mal gibi bir olgunun ortaya çıkışının önü kapatılmıştır. Bu durum sonucunda serbest üretim ilişkileri ve mesleki faaliyetler rekabetten uzak, belirli bir potansiyel ekseninde varlığını sürdürmüştür. Örneğin usta-çırak ilişkisine dayalı faaliyet yürüten loncalarda bir kişinin yetişip usta olması durumunda gedik sahibi olması kolay değildir. Ancak aynı meslek alanında gedik sahibi birisinin ölmesi ya da farklı nedenlerden ötürü üretiminin durdurulması sonucunda yerine yeni birisi geçebilmektedir (Kılınç, 2012, s. 68-69). Bu durumda genç nüfusun girişimci arzuları iyice törpülediği görülmektedir.

Osmanlı devletinin yönetim anlayışı ve bu güce karşı halkın tutumu sosyal sınıfların oluşumunun önünü kapatmıştır. Osmanlı devletinde sivil toplum ve devlet ilişkisini siyasal anlamda ele aldığımızda bu durumun büyük bir oranla devlet otoritesinin tahakkümü göze çarpmaktadır. Bu anlamda siyasal otoritenin ve politikaların karşısında durabilme iradesi gösterilememesi sivil toplumun büyük bir zayıflığını ortaya koymaktadır. Ancak Osmanlı devletinde tam anlamıyla sivil toplumun olmadığı ya da henüz oluşmadığı anlamına gelmez. Her ne kadar siyasal alanda etki payı olmasa da sosyal ve dini alanda sivil toplumunun gelişmiş olduğu göze çarpmaktadır. Bu anlamda Osmanlı devletinde toplumsal alanda sivil toplum potansiyeline sahip bazı sistemler mevcuttur. Bunlar; millet sistemi, loncalar ve din kurumu olarak sayılabilir. Millet sistemi, Osmanlı devletinde farklı millet ve farklı dini inanışlara sahip toplulukların bulunmasından kaynaklı olarak bu topluluklara sınırlı koşullarda özerk haklar tanınmıştır. Bu vesileyle kültürel ve dini meselelerden kaynaklı olarak bir araya gelen topluluklar aralarında ileri gelen birisini seçerek yönetim ile ilişki halinde olmuştur. Osmanlı devletinin tanıdığı olduğu bu hak her ne kadar toplumları özerk bir yapı içerisinde dini tören ve kültürel yaşamlarını sürdürme şansı tanısa da işin özünde bu özerk ayrılıklar devleti bütünleştiren ve ana merkezde toplayan bir sistemdir (Duman, 2010, s.368-369).

Lonca sistemi, Osmanlı devleti kentlerinde zanaatın gelişmesi, üretim ilişkileri, ekonomi ve eğitim alanında önemli bir yere sahiptir. Bu sistem mesleklerin devamını ve usta-çırak

ilişkinine dayalı meslek aktarımını sağlamaktadır. Kentlerde merkezi bir konuma ulaşan ahilik teşkilatlarının farklı meslek odalarına dönüşmesi sonucunda loncalar oluşmuştur. Yani loncalar ahilik teşkilatına dayalı bir mesleki dayanışmayı barındırmaktadır. Osmanlı devletinde sivil toplumun en aktif örgütlerinden birisi ahilik teşkilatıdır. Bu teşkilat siyasal zeminde de varlığını göstermiştir. Ancak bu varlık devlet otoritesinin sarsıldığı ve devlete zarar verecek yabancı güçlerin geri püskürtülmesinde aktif rol oynamıştır (Kazıcı, 1988, s. 540). Fakat ahilik teşkilatının sahip olduğu bu güç devlet ve iktidar aleyhine faaliyet yürütme ya da politika belirleyici konuma geçmemiştir.

Osmanlı devletinde sivil toplumun gelişmemesinin önündeki en önemli engellerden birisi de birey yerine topluma daha çok önem verilmesinden kaynaklıdır. Bu anlamda Osmanlı devletinde bireysel faaliyet yürütmek ya da bireysel girişimlerde bulunmak sapkınlık ile aynı kefede değerlendirilmektedir. Dolayısıyla devletin toplumsallığı ön plana çıkarmasında Doğu kültürünün etkisi göze çarpmaktadır. Aynı zamanda reaya kavramı üzerinden yola çıkacak olursak reaya, bir çoban tarafından idare edilen sürü anlamına gelmektedir. Neticede kolektif yapı dururken bireysel düşünce ve yaklaşımların hiçbir değeri olmadığı düşüncesine varılmaktadır (Çaha, 1994, s. 87).

III. selim ve II. Mahmut döneminde gerçekleşen reform hareketleri, Islahat ve Tanzimat fermanları, I. Ve II. Meşrutiyetin ilanı gibi reformist hareketlerle anayasal sistemin önü açılması hedeflenmiştir. Osmanlı devletinin geri kalmışlığının Avrupa'da eğitim gören öğrenciler sayesinde giderileceği düşüncesi sonucunda Batı bilimsel anlayışına dayalı eğitim gören öğrenciler yetişmiştir. Osmanlı devletinin entelektüel kesimini oluşturan bu kesim Osmanlı bürokrat kadrolarında istihdam edilmiştir. Yönetimin bir parçası olan bu elit kadro sivil toplumu etkisi altına alarak sivil örgütlenmelerin bağımsız bir şekilde gelişmesini engellemiştir. Bu durumun aynı şekilde cumhuriyet dönemine de yansıdığı görülmektedir (Duman, 2010, s. 370-371).

Osmanlı devletinin klasik dönem iktisat anlayışı "kendi kendine yetebilirlik" olarak tarif edilebilir. Bu dönemde devlet merkezli gelişen politikalar ve toplumsal refah ön plana çıkmaktadır. Yani devletin ekonomi algısı tamamıyla gündelik ve temel ihtiyaçların karşılanmasına yöneliktir. Bu anlamda Osmanlı devleti tamamen provizyonist bir ekonomik anlayışına sahiptir. Provizyonizm, insanların temel ihtiyaçlarını hedefleyen tüketici eksenli bir iktisat anlayışıdır. Neticede mal ve hizmetlerin olabildiğince fazla, kalite değeri yüksek ve fiyat bazında düşük değere sahip ürünlerin oluşmasını hedefler. Orta çağ şartlarında bu ekonomi sisteminin uygulanması Osmanlı devleti adına zorunlu bir seçenektir. Çünkü Orta çağ ekonomi anlayışı toprak, nüfus ve ordu gücüne dayanmaktadır. Bu ekonomi anlayışının güçlenmesi için üretimin artması, kalitenin yükselmesi ve fiyatların daha uygun hale getirilmesi için ülke içerisindeki üretim ve ticari faaliyetler üzerinde müdahaleci bir anlayış benimsemiştir. Bu doğrultuda ekonomideki temel hedef ihraç malları oluşturmak yerine mal ve hizmetlerin ülke içerisinde yeterince bulunmasını sağlamaktır. Örneğin tarımsal

faaliyetlerden elde edilen gıda maddeleri üretimin yapıldığı kent merkezlerinde kentin yıllık ihtiyacı kadarı esnaf ve tüccarlar tekelinde bulundurulmaktadır. Arda kalan ürünler ise ordu ve saray ihtiyaçlarını karşılamak için ayrılmaktadır. İhtiyaçların tamamının karşılanması sonucunda geri kalan ürünler ihraç edilmektedir. Ancak ihracat süreci belirli izinler ve denetimler sonucunda gerçekleştirilmekte ve yüksek gümrük vergilerine tabi tutulmaktadır. Bunun tam tersi olarak ülkede az üretilen ya da hiç üretilmeyen ürünlerin tedariki için ithalatın önü açık durumdadır (Genç, 1990, s. 19-20). Yani Orta çağ Osmanlı devleti iktisat anlayışında ihracattan çok ithalat önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü ülke piyasasında kaliteli, ucuz ve seçeneğin bol olduğu mal ve hizmetler refah seviyesini doğrudan etkilemektedir. Ancak ticaret kapitalinin gelişmesi, küresel ölçekte mal ve hizmetlerin aktarımı sonucunda altın ve değerli madene dayalı ekonomi anlayışı bu sistemi önemli derecede geride bırakmıştır.

Avrupa'da sanayileşmenin başlaması ile tarıma dayalı ekonomiler ekonomik, askeri ve siyasi anlamda önemli derecede gerilemeye başlamıştır. Osmanlı devleti de bu gelişmelerden olumsuz etkilendiği görülmektedir. 17. Yüzyılın son çeyreğine doğru Avrupa, teknik açıdan Osmanlı devletinin önüne geçtiği söylenebilir. Bu durumu Avrupa devletleri ile girilen savaşlarda görmek mümkündür. Geline nokta teknik olarak yüksek bilgi birikimine sahip olan Avrupa savaş teknolojisi Osmanlı devletini geride bırakmıştır. Avrupa'da başlayan sanayileşmeye karşılık olarak Osmanlı devletinde hala atölye tarzı geleneksel ve sınırlı üretim anlayışı devam etmektedir. Bu dönemde Osmanlı devletinde büyük üretim ağları yalnızca askeri alanlarda ve ordu ihtiyacını karşılamaya yöneliktir. Osmanlı devletindeki bu ağır sanayiler başlıca tersane, baruthane, cebehane ve tophane olarak sayılabilir (Sakal ve Gölçek, 2017, s. 20). Osmanlı devleti 18. Yüzyıla gelindiğinde ilk defa ithal edilen tekstil malzemelerinin ülkede üretilmesi için çaba göstermiş ve iki tane tekstil imalat fabrikası için devlet desteğinde bulunmuştur. Bu tekstil imalatının asıl amacı yine ordu ihtiyaçlarına yönelik bir girişimdir. Çünkü asker üniformaları için yünlü tekstil ürünlerine ihtiyaç vardır ve bu ürünler gayrimüslim devletlerden tedarik edilmektedir. Bu girişim ordu ihtiyacı için kendine yetebilme düşüncesiyle gerçekleşmiştir. Ancak ucuz Avrupa malları ile rekabet ederek pazar içerisinde yer alma arzusu içinde gerçekleşen bir uygulama değildir. Bu dönemde yerli üretimin gelişmesi için daha güçlü bir devlet korumacı piyasa anlayışına ihtiyaç vardır (Parthasarathi, 2019, s. 144).

Osmanlı devletinin duraklama ve gerileme döneminde uzun süren savaşlar, coğrafi keşifler, yeni üretim anlayışı ve Avrupa'nın teknik olarak ilerleyişi Osmanlı devletini ekonomik ve siyasi anlamda geri plana itmiştir. Bu dönemde savaşların uzun sürmesi ve büyük yenilgilere uğraması sonucunda asker nüfusu da etkilenmiştir. Doğrusal olarak tarımsal faaliyeti yürütecek emek oranı da yavaş yavaş etkilenmeye başlamıştır. Ancak Osmanlı devleti hala eski ekonomik ve politik anlayışa güvenerek ordu ve asker gücü üzerine yatırımlarını gerçekleştirmiştir. Bunun yanı sıra mamul ürün üretimi, sanayileşme, ticaret gibi ekonomi

politikalarını ön planda tutmamıştır(Hayta ve Ünal, 2018, s. 39). Nitekim dışa bağımlılık süreci katlanarak artmıştır.

Osmanlı devleti duraklama ve gerileme döneminde sorunlar birbiri ile eklentili olarak gelmiştir. Uzun süren savaşlar ve mağlubiyetler sonrasında kaybedilen topraklardan ülke içine doğru göçler artış göstermiştir. Bunun en büyük örneği Osmanlı-Rus savaşı sonucunda Kırım'ın elden çıkması sonrasında gerçekleşmiştir. 18. Yüzyıldan başlayan bu göç hareketi I. Dünya savaşına kadar devam etmiştir. Kırım savaşı sonucunda yaklaşık olarak 400 bin kişi yer değiştirmiştir ve göçmenlerin çoğunluğu Kuzey ve Doğu Anadolu bölgelerine yerleştirilmiştir. Osmanlı-Rus savaşından I. Dünya savaşına kadar geçen 50 yıllık süre içerisinde gerçekleşen göçler ise yaklaşık olarak 1 milyon civarındadır (Kazgan, 1970, s. 314). Ortaya çıkan bu göçler aynı zamanda yerleşim, iâşe ve sosyal sorunlar yaratmaktadır. Göçmenler için boş ve işlenmeyen arazilerde yeni yerleşim yerleri ve köyler kurulmuştur ve bu köylerde zirai faaliyet yürütülmesi sağlanmıştır. Bunun yanında Osmanlı devleti cami, mektep ve konut gibi sosyal desteklerde bulunarak belirli bir süre vergiden muaf tutmuştur (Eskikurt, 2009, s. 81-82). Bu durumda ortaya çıkan göç sorununu tarımsal ihtiyaçların karşılanmasına yönelik bir politika ile giderilmesi hedeflenmiştir.

Osmanlı devletinde tımar sisteminin bozulması ve köylülerin bulunduğu yerleri terk etmeye başlaması sonucunda zirai verimlilik düşmeye başlamıştır. Bu doğrultuda verimliliğin artması ve tarım arazilerinin genişletilmesi için yeni köyler kurulmuş ve Anadolu'ya gelen göçlerin yanı sıra bölgede göçebe olarak yaşayan ve hayvancılıkla uğraşan Türkmenlerde yerleşik hayata geçirilmek için zorlanmıştır. Bu uygulamanın temel amacı zirai üretimden mal ve vergi gelirleri elde etmektir (Eskikurt, 2009, s. 78). Ancak bu uygulamalar Osmanlı devletini mali zorluklardan kurtarmamış ve iâşe sorununu çözecek yeterli gıda maddesini üretilmesini sağlamamıştır.

Bu dönemde gücünü toplumdan alan ekonomik kalkınma ve uygulamalar gerçekleştiği görülmektedir. Bu dönemde örnek olarak ele alınması gereken en önemli konu modernleşme sürecinde Midhat Paşa'nın yerel kalkınmaya yönelik yapmış olduğu faaliyetlerdir. 1856 kırım savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nde reform hareketleri yeniden hız kazanmıştır. Özellikle büyük bir kaos içerisinde bulunan Silistre, Niş ve Vidin'de eşkıyaların artmasından dolayı halk korku içerisinde yaşamaktadır. Ortaya çıkan güvenlik sorunu nedeniyle gayrimüslim halk Sırbistan'a doğru göç etmeye başlamıştır. Halkın göç edilmesi engellenmek adına bölgeye asker sevk edilse de engel olamamıştır. Bu bölgede yaşanan sorunların çözülmesi ve Islahat Fermanının yeniden uygulamaya geçilmesi için Midhat Paşa Niş valisi olarak atanmıştır. Midhat Paşa atandıktan sonra ilk olarak sorunların tespitine odaklanmıştır. Bu anlamda çeşitli kasaba ve köy yerleşim yerlerinden farklı sosyal ve dini gruplara bağlı temsilcilerin görüşlerini alarak sorunları tespit etmiştir.

Midhat Paşa, yönetim anlayışında halk ile doğrudan iletişim yolunu tercih etmiştir. Dolayısıyla halk ve yönetim iş birliğinin sağlanması ile sorunların çözüleceğine inanmıştır.

Burada tespit edilen sorunlar bağlamında ilk olarak ürünlerin pazarlanması ve ticaretin hızlanması için Niş'ten başlayıp Sofya'ya kadar uzanan bir karayolu yapılmıştır. Bu yol at arabaları ve faytonların rahatlıkla kullanabileceği bir yoldur. Bölgede son derece önemli bir güvenlik problemi yaratan ve bölgenin gelişiminin önünde büyük bir engel olarak duran eşkiyaları yakalatmış ve cezalandırmıştır. Midhat Paşa'dan önce Sırbistan'a göçün engellenmesi için asker gönderilirken bu dönemden sonra göç serbest hale gelse bile göç edenlerin sayısında önemli bir azalma görülmüştür. Midhat Paşa'nın Niş valiliği sürecinde sosyal, ekonomik, yerel ve demografik anlamda sorunları tespit ederek çözüm üretmesi refahı olumlu yönde etkilemiştir. Bunun yanı sıra en önemlisi ise o dönemde Avrupa'da bile az rastlanan bir yönetim anlayışı ile halkı idareye dâhil etmiştir. Nitekim halk bu süreç içerisinde kendisine yüklenen görevin bilincine varmış ve bilinçli bir katılım sağlayarak idarede önemli bir yere sahip olmuştur. Bu dönemde bölgenin sosyal yapısından kaynaklı olarak farklı dini gruplar bulunmaktadır. Midhat Paşa dini konuları siyasetin dışında tutarak Müslüman ve gayrimüslim ahali arasında çekişmelerin yaşanmasını önlemiştir. Dönemin koşullarında diğer idarecilerden farklı olarak cami, çeşme vb. hayratlar yaptırarak adını yaşatmak yerine kamu yatırımlarında önceliği ulaşıma vermiştir (Shaw, t.y, s. 1300-1301).

1864 yılında Niş, Silistre ve Vidin yerel yönetimleri birleştirilerek Tuna Vilayeti kurulmuştur. Yeni kurulan bu vilayete ise bu bölgede uzun süre tecrübe kazanan Midhat Paşa vali olarak atanmıştır. Ayrıca Midhat Paşa yeni vilayet nizamnamesinin hazırlanmasında Babıâli'ye destek olmuştur. Bu doğrultuda idarede halkın katılımı, yönetimin halka inmesi gibi bugünün koşullarında yönetimle doğrudan ilişkili konuları nizamnameye eklemiştir (Shaw, t.y. s. 1301). Nitekim vilayet idaresi sürecinde ise ilk gerçekleşen önemli değişiklik vilayet idare meclisinin kurulmasıdır. Bu meclis; valinin başkanlık etmesiyle birlikte, vali yardımcısı, müfettiş-i hükkam, muhasebeci (defterdar), hariciye müdürü, mektupçu ve her livadan iki müslüman iki gayrimüslim temsilcinin katılımı ile oluşmaktadır. Vilayet meclisinin bir diğer önemli özelliği ise adli ve yönetim birimlerini birbirinden ayırması ve ulema sınıfına yer vermemesidir (Koç, 2021, s. 151-152). Vilayet idare meclisi yılda bir kere toplanmaktadır. Bu toplantı kırk günlük bir çalışma sürecini kapsamaktadır. Bu kırk günlük süre içerisinde tarım, ticaret ve bayındırlık hizmetleri gibi konular üzerine istişareler yaparak yıl içerisinde yapılması gereken faaliyetler ile ilgili fikir alışverişi yapılmaktadır. Ancak vilayet idare meclisleri yalnızca fikirlerin tartışıldığı bir meclis olmakla birlikte İstanbul'dan onay almadan faaliyet yapma yetkisine sahip değildir (Shaw, t.y. s. 1302). Her ne olursa olsun istişarenin gerçekleşmesi ve yerel halkın istek ve taleplerinin dinlenmesi yönetim için önemli bir yere sahiptir. Bu girişimin özellikle yerelde gerçekleşmesi ise ayrı bir önem taşımaktadır.

Osmanlı Devleti'nde dönemin koşulları itibarıyla her bölgede olduğu gibi Tuna vilayetinde de refah önemli bir sorundur. Özellikle kırsal alanda çiftçiler tarımsal faaliyetler ve geçimlik ihtiyaçlar için tefecilere başvurmak zorunda kalmaktadır. Tefecilere başvurmak istemeyen köylüler ise gelecek ekim sezonu için ayırdıkları tohumları ya da varsa hayvanlarını satmak zorunda kalmaktadır. Satacak hiçbir ürünü bulunmayan çiftçiler ise yok pahasına gelecek

yilki ürünlerini devretmektedir. Bunun yanı sıra kırsalda geçim zorluğu yaşayan köylüler, çorbacı ve gospodar adındaki ağaların boyunduruğu altına girerek neredeyse karın tokluğuna hizmet etmektedir. Ülkenin yeterli kredi fonu ve kredi kuruluşu bulunmamasından kaynaklı olarak kırsal bölgelerde ürettiğinin karşılığını alamayan ve borçlarla boğuşan kırsal toplum tefecilerin, çorbacıların ve gospodarların eline düşmüş durumdadır. Bu dönemde Midhat Paşa sorunu tespit edip çiftçilerin kredi sorunlarını çözmek adına Menafi-i Umumiye (Memleket Sandıkları) olarak adlandırılan çiftçi yardımlaşma ve tasarruf sandıklarını kurmuştur. Bu sandıklar, çiftçilerin ürettiği ürünlerden elde edilen gelirler ve hükümetin katkıları ve çiftçilerin katılımı ile üretilen ürünlerden elde edilen gelirlerin birikimi ile oluşturulmuştur. Bu sayede çiftçiler tefecilerin ve çeşitli sermaye sahibi kişilerin elinden kurtularak kendi imkânları doğrultusunda ve gücü yerele dayanan bir yöntemle sorunun üstesinden gelmeye çalışmıştır. Vilayet yönetimi bu sandığın toplum tarafından kabul edilmesi ve güvenmesi için son derece önemli bir mücadele ortaya koymuştur. Toplumun benimsemesi için yine Midhat Paşa ile çıkartılan vilayet gazetesi etkin bir şekilde kullanılmıştır. %1 faiz oranıyla köylülerin kredi ihtiyaçlarını karşılayan memleket sandıkları. Yaklaşık olarak 2000 kuruşa kadar kredi verebilen bu tasarruf sandığı ödemelerin vade süresi ise 3-12 ay olarak değişim göstermektedir. Bu tasarruf sandığından kredi almanın ana şartları söz konusu vilayete bağlı köylerde çiftçi olmak ve belirlenen ihtiyar heyetinden ihtiyacı olduğuna dair belge alması gerekmektedir. Bunun yanı sıra kişiler kredi almaları için kefil ya da kredi tutarının iki katı kadar değere sahip rehin göstermesi gereklidir (Koç, 2021, s. 186-187). Köylülerin kredi ihtiyacının karşılanması için ortaya çıkan ve çalışmalarını başarıyla sürdüren memleket sandıkları hükümet tarafından desteklenmiş ve ilerleyen süreçlerde yalnızca Tuna vilayeti sınırları için değil tüm ülke için önemli bir kredi kuruluşu olmuştur. Geline süreçte ise 1888 yılı itibariyle kapatılarak yerine Ziraat Bankası kurulmuştur (Mülayim, 1975, s. 202).

Midhat Paşa'nın Niş ve Tuna valiliği sürecinde ortaya koymuş olduğu faaliyetler bugünün koşullarında düşünüldüğünde sürdürülebilir yerel kalkınma için son derece önemli bir örnek ortaya koymaktadır. Söz konusu dönemde Osmanlı Devleti ve Tuna vilayeti henüz endüstriyel üretim ve sanayi gibi modern kent için önemli unsurlarla tanışmadığı için bu gibi yatırımlara yönelik Midhat Paşa'nın nasıl bir tutum ve yaklaşımı olacağı ise ayrı bir tartışma konusudur. Bu durumu bir kenara bırakırsak halk katılımının sağlanması, yerelin ihtiyaç ve taleplerine yönelik yatırımların yapılması, sosyal ve dini ayrıcalıkların aşılması gibi konuların üzerinde durarak yönetim odaklı bir yerel yönetim ortaya koymuştur. Henüz Avrupa'da bile az rastlanan bu yönetim anlayışı sayesinde bölgede yaşanan refah, istihdam, güvenlik ve ulaşım ile ilgili sorunlar büyük ölçüde aşılmıştır.

Osmanlı devletinin bitmeyen savaşları, kaybedilen toprakları yeniden alma arzusu ve Avrupa devletlerinin sömürge arayışlarından kaynaklı olarak kırsal toplum sürekli göçlere ve nüfus kaybına maruz kalmıştır. Nitekim uzun süren savaşların ardından Osmanlı devleti temel gıda maddeleri kıtlığı yaşamıştır.

II. Meşrutiyetin etkisi ile İttihat ve Terakki aydınlarının İngiliz iktisat anlayışına yapmış olduğu eleştiriler ve buna karşılık olarak savundukları Alman modeli korumacı bir ekonomi anlayışını önermektedir. İttihat ve Terakki Fırkasının resmi ideoloğu olan Ziya Gökalp'a göre, Osmanlı devletinde serbest piyasa ekonomisi savunulmuş ve okullarda dünya savaşı yılında bile Manchester iktisadiyatı okutulmuştur. Bu iktisat anlayışı İngilizlerin milli iktisadı olduğundan bahsetmiştir. Ona göre bu durumu ilk defa Alman iktisatçı Friedrich Listve Amerikan İktisatçı John Rae fark etmiştir. Bu doğrultuda tüm topluluklar kendi iktisadi anlayışını ortaya koymuş ve İngiliz ekonomi sömürsünden kurtulmuştur. Ancak yalnızca zavallı Türkler hala İngiliz serbest ticaret anlayışını kabul etmektedir. Benzer bir şekilde bir diğer İttihatçı aydın olan Tekin Alp'te okullarda hala İngiliz iktisadiyatının okutulmasını yoğun bir şekilde eleştirmiştir. I. Dünya savaşının başlamasına denk gelen dönemde ülke kaynakları tükenmeye başlamış ve iase sorununu çözecek ithal malların alımı güçleşmiştir. Savaş başlamadan önceki dönemde 45 bin Osmanlı lirası gıda ve sınaî mal ithal eden Osmanlı devleti 1915 yılına gelindiğinde bu miktarın %3'ünü bile yapamayacak kadar ekonomik zorluğun içerisinde girmiştir (Toprak, 2017a, s. 95-97). Ülke ekonomisinin çökmesinin yanı sıra İttihatçı kadroların Osmanlı siyasetindeki etkinliği nedeniyle "milli iktisat" düşüncesi kaçınılmaz bir hal almıştır. Serbest piyasa anlayışının Osmanlı ekonomisini etkisi altına alarak emperyalizmin sömürsü haline getirmesi sonucunda Müslüman-Türk unsurlar baskı altında kalmıştır. Buna karşılık olarak gayrimüslim tüccarların büyümesi ve bazı özel haklar istemesi sonucunda Müslüman-Türk toplumsal unsurları Türk milliyetçiliği ideolojisi etrafında toplanmış ve liberalizme karşı bir tutum sergilemiştir. Ortaya çıkan milli iktisat politikası Müslüman-Türk unsurları egemen konuma getiren bir yapıya sahiptir (Varlı ve Koraltürk, 2010, s. 129).

I. Dünya savaşı öncesinde 3 Ağustos 1914 tarihinde tarım ve temel gıda seferberliği ilan edilmiştir. Zirai üretim potansiyeline sahip bireylerin silâh altına alınması sonucunda zirai alanda önemli bir iş gücü sorunu oluşmuştur. Nitekim temel gıda maddesi sorunu daha da artış göstermiştir. Kırsal üreticiler maddi zorlukları aşmak adına ellerindeki tohumları bile satmak durumunda kalmıştır. Bunun yanı sıra ordu yetersizlikleri nedeniyle çiftçilik için kullanılan hayvanlar orduya aktarılmıştır. Neticede tarımsal alandaki iş gücü doğrusal olarak etkilenmiştir. Savaşın süresi uzadıkça ordunun ihtiyaçları durmaksızın devam etmiştir. Ayrıca savaşın 2. Ve 3. Yılında 1873 ve 1900 doğumlu erkek nüfusun askere alınması tarım iş gücünü daha da düşürmüştür (Toprak, 2017a, s. 444).

Milli iktisat anlayışının gelişmesi bağımsız bir finans sektörünün oluşmasından geçmektedir. Bundan kaynaklı olarak "milli bankacılık" politikasının geliştiği ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde banka görevi gören kurumlar oluşmuştur. O dönemde bankacılık sektöründeki tek yerli banka Ziraat Bankasıdır. Bunun yanında Emniyet sandığı adında kredi kurumu bulunmaktadır. Ancak bu kurumun kaynakları sınırlıdır. II. Meşrutiyet döneminde milli kredi kuruluşları ardı ardına kurulmuştur. Böylelikle sarraflık ve bankerlik giderek Müslüman-Türk unsurlara doğru geçmeye başlamıştır. Milli bankacılık politikası bağlamında özellikle

ege bölgesinde olmak üzere Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde bankalar faaliyet göstermiştir. Bunun yanı sıra bazı anonim şirketler ve kredi kooperatifleri Müslüman-Türk unsurlara kredi sağlamıştır. Böylelikle piyasa içerisinde sendikalaşan büyük gayrimüslim tüccarların kontrolündeki piyasalar Anadolu ve İstanbul'da hızla örgütlenen üretici ve küçük tüccarlar İttihat ve Terakkiyi de ardına alarak piyasada önemli derecede varlığını göstermiştir. Bunun yanında milli iktisat anlayışı üretici köylülerin mallarını sendikalaşan büyük tüccarlardan korumuştur. Bu durumda elit kesimde kadrolaşan İttihat ve Terakki, İstanbul esnafı ve Anadolu eşrafında önemli bir destek görerek toplumsal bir taban oluşturmuştur. Milli bankacılık sisteminin uygulanması sonucunda yabancı ve gayrimüslim tüccarlara karşı pazarlık gücü artmış ve ürünlerinin pazarlanması noktasında ürünlerini yok pahasına satmak zorunda kalmamıştır (Toprak, 2017b, s.4-5).

Osmanlı devletinde İstanbul ve Anadolu'da finansal sorunları çözmek adına birçok kredi kuruluşları kurulmuştur. Karaman Milli Bankası, Köy İktisat Bankası, Akşehir Osmanlı İktisat Bankası, Milli Aydın Bankası, Manisa Bağcılar Bankası ve Adapazarı İslam Ticaret Bankası kurulan bankalar arasında en önemli olanlarıdır (Ergin, 2017, s. 21). Ancak bu kredi kuruluşlarının birçoğu finansal zorluklardan kaynaklı olarak yabancı sermaye ve bankalara bağımlı hale gelmiştir. Yani eskiden farklı bir sonuca ulaşılmadığı durumlar göze çarpmaktadır. Örneğin İstanbul'da kurulan Osmanlı İtibarı Milli Bankası bağımsız bir vizyonda hükümet politikaları ve yatırımlarının yanı sıra tebaanın finansal ihtiyaçlarını karşılamak için büyük girişimlerle kurulmuştur. Ancak bu banka bir süre sonra Alman bankalarının şubesi konumuna gelmiştir. Böylelikle kredi piyasasını yabancı kaynaklardan koruma arzusu başarıya ulaşamamıştır (Oktar ve Varlı, 2009, s. 15).

Milli iktisat politikaları kapsamında tarımsal alanda da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu anlamda tarıma teşvik girişimleri ve kanunlaşmasına yönelik önemli adımlar atılmıştır. 1913 yılında arazi sahipleri korunmuş ve toprak özel mülkiyeti güvence altına alınmıştır. II. Meşrutiyetin hemen ardından Maliye Nazırı Cavid Bey Anadolu ve Rumeli köylülerinin desteklenmesi ve tohumluk buğday elde edilmesi için 200 bin Osmanlı lirası bütçe ayırmıştır. Bu doğrultuda köylünün mahsulünün pazarlanması ve dış ticaretle tanışması için girişimlerde bulunmuştur. İttihatçılar her ne kadar tarımsal alanda Devletçi politikalar uygulayarak tepeden tırnağa bir kalkınma girişiminde bulunsa da I. Dünya savaşı zorlukları ortaya koyulan çabaları son derece olumsuz etkilemiştir. Kaynakların yetersizliğinden ötürü Osmanlı nezaletlerinin ortak faaliyette bulunduğu görülmektedir. Örneğin Harbiye Nezareti ile Ziraat Nezareti ortak çalışmalar yürütmüştür. Bu doğrultuda kırsal alanda üretilen ürünlerin orduya ait araçlarla nakliyesinin sağlandığı görülmektedir. Ancak şartlar ve ekonomik koşullar kötü olsa bile hükümet kırsal toplum üzerindeki kalkınma politikalarından vazgeçmemiştir. Köylerin ulaşım olanaklarının geliştirilmesi ve ticaret sahasından kopmaması için 30 bin kilometre yol inşaatı gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra tarımsal malların pazarlanması ve pazara ulaşım olanaklarının sağlanması için demiryolu projeleri bulunmaktadır. Geniş ve verimli tarım arazilerine sahip olan Çukurova bölgesinde

sulama sorunlarının aşılması ve sulu tarıma geçilmesi için projeler mevcuttur. Bu doğrultuda Adana'nın ikinci bir Mısır'a dönüştürülmesi hedeflenmektedir. Ancak savaş şartları devleti her geçen yıl biraz daha zor koşullar altına sokmaktadır. 1916 yılına gelindiğinde tarımsal verimliliğin yükselmesi ve artan iâşe sorununun aşılması için mükellefiyet-i ziraiye kanunu çıkartılmış ve ülkede seferberlik başlamıştır. Bu tarım seferberliği devletin tüm kolları ve imkânlarıyla gerçekleşmesi hedeflenmiştir. Köy ve köylü nüfus yoğun bir denetim altına girmesi hedeflenmektedir. Bu denetim köylünün ihtiyaçları, üretim olanakları ve eski üretim kapasitesine döndürmeye yönelik bir girişimdir. Ortaya çıkan bu kolektivist hareket vilayet merkezlerindeki hükümet temsilcileri vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda köylüler darü'l-mesai işçilerine dönüştürülmesi hedeflenmektedir. Her ne kadar tarımsal alandaki işgücü orduya kaymış olsa da zirai verimlilik arttığı görülmüştür. İmece usulüne dayalı bu kanunun aynı zamanda devlete ait boş arazilerin 40 içinde bedelinin ödenmesi kaydıyla emeklilere verilmesini içermektedir. Kırsal topluma kredi sağlanarak arazilerin boş kalmasının önüne geçilmiştir. (Ergin, 2017, s. 22-23; Toprak, 2017a, s. 444).

Bu dönemde her ne kadar sanayi, bankacılık, ekonomik ve kırsal alanda milli ve devletçi uygulamalar yapılsa da I. Dünya savaşının vermiş olduğu ekonomik ve siyasi zarar ülkenin kalkınmasının önüne geçmiştir. Ancak bu dönemde gerçekleşen uygulamalar Cumhuriyet dönemine de referans olma niteliği taşımaktadır.

2.3 Cumhuriyet'in İlk Yılları

Cumhuriyetin ilanının ardından devletin politik etki anlayışı da değişim göstermiştir. Bu dönemde biraz daha Batılı bir tutum sergilenmiştir. Ancak her ne kadar Batılı modernist bir tutum sergilense de uygulamaların işleyişi Osmanlı zihniyetindeki devlet-toplum ilişkisinden farklı olmamıştır. Ayrıca uzun soluklu süren kurtuluş mücadelesi ardından ekonomik ve kültürel anlamda önemli derecede eksikliklerin olduğu bir toplumsal yapı olduğunu da düşünürsek bu dönemde sivil toplumun gelişmesi mümkün olmamıştır (Akçeşme, 2013 s. 212). Yeni kurulan cumhuriyet Türkiye'sinde Batılı reformist bir yaklaşımla yeni bir toplum düzeni yaratılması hedeflenmiştir. Ancak bu yaklaşım sivil toplumun doğal yönelimleri ile değil devletçi politikalarla modernleşmeyi hedefleyen yönetici kadronun güdümü ile gelişmesi hedeflenmiştir. Örneğin dernek kurma hakkı 1924 Anayasası ile tanınmıştır. Ancak bu hak bazı yasal sınırlılıklar çerçevesinde yönetimin güdümüne girmiştir. Bunun yanı sıra aynı sınırlılık ve denetim altında olma durumu sendikalarda da görülmektedir. Yönetimin bu dönemde medya yayın organlarını Kemalizm'in propaganda aracı olarak görmüş ve iktidar lehine faaliyetlerde bulunmasını istemiştir. Neticede medya ve yayın organları üzerinde baskı unsurunun olduğu görülmektedir. Bu durumdan farklı olarak Kemalist ideolojinin sınıfsız ve kaynaşmış bir Türk toplumu betimlemesi, sivil toplum anlayışının farklılıklar üzerinden beslenmesi ile çelişmiştir. Bu dönemde toplum ve devlet arasında bağ kuran sivil toplum ağları bastırılmış ve devlet gücü biraz daha artmıştır (Duman, 2010, s. 372). Bu durumda

toplum, haklardan ziyade devlete karşı sorumlulukları üzerine yoğunlaşmıştır. Kısaca tek partili hayat döneminde devletçi bir vizyonda gerçekleşen sosyal, siyasal ve kültürel uygulamalar sivil toplum yapılanmasının oluşmasını engellemiştir. Bu dönemde Osmanlı devletinden farklı olarak sivil askeri bürokrasinin üzerinde geleneksel bir otoritenin bulunmadığı ve tam anlamıyla Batıcı modernist bir yaklaşımla uygulamalara geçildiği ileri sürülebilir. Devlet otoritesine ve siyasal zemine dokunan sivil toplum, otorite tarafından reddedilmektedir. Ancak bunun yanında cumhuriyetin ilk yıllarında toplumsal kalkınma hareketlerinin gerçekleştiği görülmektedir. Bunlardan en önemlisi yerel kırsal kalkınma kooperatifleridir. Örneğin ilk tarım kredi kooperatifi Silifke'de kurulmuştur. Bu kooperatifin ilk üyesi ise Atatürk olmuştur (Geray, 2014, s. 119; Reyhan, 2019, s. 212). Kısaca yeni yönetim anlayışı, savaş sonrasında sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda büyük bir çöküntüye uğrayan bir toplum yapısı ve çeşitli siyasal gerekçeler ile Türkiye'de sivil toplum ancak 1950'li yıllara doğru gelişim göstermiştir.

1946 seçimleri ile yeni bir siyasal ortama kavuşan Türkiye, çok partili hayata adımını atmıştır. Bu dönemden sonra birçok sosyal grup partileşme yoluna gitmiştir. Bu durum sivil toplumun etkin ve aktif bir yapıya bürünmesi açısından önemli bir süreçtir (Duman, 2010, s. 373). Çok partili hayata geçiş ile tek parti döneminde yasaklanan sivil toplum organları tekrar faaliyet göstermiştir. Örneğin işçi örgütlenmeleri, sendikal faaliyetler, siyasi partiler aktif olarak faaliyet yürütmeye başlamıştır. Özellikle 1950 seçimleri sonucunda Demokrat Partinin iktidara gelmesi ile daha özgürlükçü haklar tanınmıştır. Bu durumda sivil toplumun geliştiği ve kurumsallaştığı görülmektedir (Aslan, 2010, s. 268). 1950 seçimleri ile cumhuriyet tarihinin ilk demokratik hükümet değişikliği gerçekleşmiş ve bu durumun ardından sivil alan için olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Ancak 1955 sonrası Demokrat Partinin ikinci iktidar döneminde ekonomik durumların kötüye doğru gitmesi sonucunda yükselen muhalefet seslerine ve sivil toplum hareketlerine Demokrat parti tahammül edememiştir. Bu doğrultuda tek parti döneminde olduğu gibi sosyal ve siyasal hakları sınırlayıcı girişimler yaşanmıştır (Duman, 2010, s. 373). 1960 yılından sonra ve 1961 anayasasının yürürlüğe girmesi ile sivil örgütlenmeler biraz daha mümkün hale gelmiştir. Örneğin kalkınma bağlamında değerlendirecek olursak bu dönemde ilk defa kooperatiflerin devletçe desteklenmesi ve gelişiminin sağlanması anayasanın 51. Maddesinde yer almıştır (Geray, 2014, s. 119). Ancak ilerleyen dönemlerde başlayan sağ-sol kutuplaşmaları ülke gündemini meşgul eden önemli bir sorun olarak görülmeye başlamıştır. Bu dönemde STK'ların parti güdümüne girdiği görülmektedir. Olayların derinleşmesi ve ordunun 1971 muhtırası ile dernek faaliyetleri sınırlandırılmıştır. Genel olarak sivil toplum hareketleri otoritenin denetimi ve yaptırımlarıyla kontrol altında tutulmaktadır (Aslan, 2010, s.268).

1980 darbesi sonrasında yürürlüğe giren 1982 anayasası ile iktidar, sivil toplumu sınırlandıracak yetkiler ve haklarla donatılmıştır. Bu anlamda 1980 öncesi sağ-sol hareketleri göz önünde bulundurularak dernek kurmak, toplantı yapmak, gösteri yürüyüşü düzenlemek gibi eylemlerde kısıtlamalar gerçekleşmiştir. 1982 anayasası otoritenin üstünlüğünü ve

aşkıncı bir niteliğine sahip olduğunu vurgulamaktadır. 1990'lı yıllara gelinen süreçte bu dönemde Avrupa'da yükselen çevrecilik, insan hakları, feminizm gibi sivil toplum hareketleri Türkiye'de de gelişmeye başlamıştır. Bu doğrultuda 1992 Rio konferansı sonrasında gerçekleşen Habitat konferansları da Türkiye'yi önemli derecede etkilemiştir. 1993 yılında yayınlarla ilgili kanunlar, 1995 yılında ise dernek, sendika, siyasal parti, vakıf ve kooperatifler gibi kurumların iş birliği içerisinde faaliyet yürütmesini engelleyen anayasa maddelerinde düzenlemelere gidilmesi sivil toplum için önemli bir adım olmuştur. Ardından 1996 yılında Habitat II İstanbul Zirvesi ve gündem 21 etkinlikleri Türkiye'de sivil toplum kavramını ön plana çıkartmıştır (Aslan, 2010, s. 269-270).

Türk devlet geleneğinde sivil alan ile siyasal alan arasında ince bir çizgi her dönemde vardır. Sivil toplum ekonomik, sosyal ve kültürel alanda rahatça örgütlenirken siyasal otoritenin merkez kırmızıçizgisine doğru yaklaştığında çeşitli yaptırım ve uygulamalarla etkisiz hale getirildiği söylenebilir. Bu durum sivil toplumun kolektif bir şuur ile kalkınma çabalarını gerçekleştirmesine engel teşkil etmektedir. Kalkınmanın gerçekleşmesi için yalnızca devletin yukarıdan aşağı doğru reformist uygulamalar yapması ya da sınırlı imkânlar dâhilinde toplumsal dinamiklerin harekete geçerek kalkınma sorununu çözmesi mümkün değildir. Türk devlet geleneğinin yakın tarih üzerinden analizini yapacak olursak kalkınmanın gerçekleşmesi ve refah seviyesi yüksek bir toplum yaratılması için devlet-toplum ilişkisinin istişareye dayalı bir yapı içerisinde gerçekleşmesi gereklidir.

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra ekonomik anlamda, kırsal alanda büyük zorluklar ve yoksulluklar yaşanmıştır. Osmanlı Devletinden devralınan kırsal olanaklar son derece bitap vaziyettedir. Bu dönemde yani 1920'li yılların başında neolitik dönemden kalma teknikler göze çarpmaktadır. İç Anadolu bölgesinde ekme ve biçme işlemleri el yardımı ile yapılmaktadır. Çok eski çağlarda kullanılan delikli taşlar döven olarak kullanılırken, tohumların saplardan ayıklanma yöntemi ise hala rüzgâr aracılığı ile gerçekleşmektedir. Bunun yanı sıra kırsal toplum yapay gübreleme yöntemlerini bilmediği gibi temel zirai bilgi birikimine de sahip değildir. Örneğin her yıl aynı ürünü toprağa ekme yerine ürün rotasyonu ya da nadasa bırakma gibi uygulamalar bilinmemektedir. Buna rağmen kıyı bölgelerinde ve bazı ulaşım olanaklarının iyi olduğu, demiryollarına yakın bölgelerde tarımsal faaliyet teknik açıdan gelişmiş vaziyettedir. Bu yıllarda Çukurova, Trakya, Konya Ovası, İzmir ve Bursa'da 1000 civarında Traktör ve benzeri tarım aletleri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra yoğun bir savaş döneminden geçen Anadolu toplumu nüfus olarak da azalmıştır. Balkan savaşlarından I. Dünya savaşının sonuna kadar süren nüfus azalması sonucunda tarımsal alanda iş gücü de doğrusal olarak etkilenmiştir (Karabağ, 2016, s. 230). Tarımsal alanda kullanılan yük hayvanlarının orduya nakledilmesi ve tarımla uğraşan erkek nüfusun silâh altına girmesi ve geri dönüşlerin olmaması sonucunda tarımla uğraşacak nüfus oranı mevcut tarım arazisine göre çok azalmıştır. Bu dönemde 230 milyon dönüm tarım arazisine sahip olan ülke, bu arazinin yalnızca 43 milyon dönüm arazisini işleyebilecek nüfusa sahiptir.

I. Dünya savaşı yıllarında buğday, tütün, kuru üzüm, fındık, yaş koza gibi temel tarımsal üretim ortalama %50 oranında düşmüştür. Ayrıca hayvan sayılarında da önemli derecede düşüşün olduğu görülmektedir. Koyun ve keçi sayısı ortalama olarak %40 azalmıştır (Boratav, 2008, s. 34). Cumhuriyet yıllarında bu düşüş tarımsal anlamda kısa sürede giderilmiştir. Ancak hayvan sayılarındaki düşüşler uzun yıllar hissedilmiştir (Tezel, 1995, s. 121).

Yeni bir devrin kapısı ve yeni Türkiye'nin kuruluş yılı olan 1923 sonrasında iktisadi politika 1908 II. Meşrutiyetin ilanı ile başlayan milli iktisat anlayışı ile doğru orantılı gitmiştir. Yani kısaca bu dönemde de yerel kalkınmaya ve yerli malına önem verilmiş, korumacı bir devlet politikası uygulanmıştır (Karabağ, s. 2016, s.236). Bu anlamda Cumhuriyet Türkiye'sinin ekonomik anlamda ilk ve önemli hamlesi daha Lozan görüşmeleri gerçekleşirken düzenlemiş olduğu Türkiye (İzmir) İktisat Kongresidir. Bu kongrede Mustafa Kemal Atatürk'ün açılış konuşmasında "*Siyasî, askerî zaferler ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadi zaferler ile taçlandırılmazlarsa meydana gelen zaferler devamlı olamaz, az zamanda söner.*"(Önder, 2013). Sözünden yola çıkarak iktisadi sorunların çözülmesi ülke geleceği ve varlığı için cephede savaşmak kadar önemli bir konu olduğu düşüncesi çıkarılmaktadır. Yani dönemin mevcut ekonomi koşulları Türkiye için bir beka sorunudur.

İzmir İktisat Kongresi tek bir sektör ve bölge üzerine yoğunlaşan bir anlayışla gerçekleşmemiştir. Kongreye toplamda 1135 kişi katılmış ve katılımcılar çiftçiler, sanayiciler, işçiler ve ticaret ile uğraşan gruplardan oluşmuştur. Grupların sunmuş olduğu görüşler ve öneriler teker teker değerlendirmeye alınmış ve kongre üyelerince kabul edilmiştir. Örneğin çiftçilerin önergesi ile aşar vergisinin kaldırılması talep edilmiş ve grup üyelerinin değerlendirmeleri ve önerileri sonucunda kabul edilmiştir. Bu durumdan farklı olarak kongre sonucunda 12 maddeyi içeren "İktisat Misakı" kabul edilmiştir (İnan, 2020, s. 19-20). Bu İktisat Misakı yaklaşık olarak on yıl boyunca Türkiye'nin iktisat politikasının temel taşı olmuştur. Zirai anlamda Osmanlı devletinden kalma vergi sistemi ve kırsal kalkınma anlayışı bu kongre ile bazı değişimler ve devrimler yaşamıştır. Örneğin bu kongre ile Osmanlı döneminden kalma aşar vergisinin kaldırıldığı göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra zirai ürünlerin tekelleşmesinin önlenmesi adına girişimlerde bulunmuştur. Örneğin Reji isimli yabancı bir şirket tarafından tekelleşen tütün ticaretinin önüne geçilmiştir. Böylelikle tütün ticareti ve üretiminin serbest bir şekilde gerçekleşmesi sağlanmıştır. Ayrıca tütün ticaretinin önü açılarak ihraç malı olması hedeflenmiştir. Zirai alanda sadece mali uygulamalara yönelik tedbirler alınmamıştır. Bunun yanında faaliyet ve yatırımları içeren kararlar da alındığı göze çarpmaktadır. Örneğin ipekçiliğin ve hayvancılığın gelişmesi ve ülkede azalan küçükbaş ve büyükbaş hayvancılığın desteklenmesi kararları göze çarpmaktadır. Ayrıca bu dönemde tarımsal alanda en çok çekilen sorunlardan birisi de tarım işlerinde kullanılacak alet ve edevat sorunudur. Bu sorunların giderilmesine yönelik tarımsal makineleşme ve alet üretimine gidilmesi kararları alınmıştır (Sarıkoyuncu ve Kayıran, s. 224-225).

Kongrede alınan zirai, ticari ve sanayi alanında kararlar sonucunda kalkınmanın ve güçlü ekonominin oluşması için genele yayılan bir kalkınma anlayışı olduğu göze çarpmaktadır. Bu anlamda Osmanlı devletinde olduğu gibi yalnızca İstanbul ve çevresi hedef alınmamıştır. Kongrede alınan kararların ardından kararlar aynı şekilde meclis kürsüsüne de taşınmış ve kongreden bir yıl sonra köy yasaı çıkartılmıştır. Bu yasa sonucunda köyler ilk defa devlet tarafından tanınmıştır. Bunun yanı sıra kırsal alandaki özel mülkiyet devlet tarafından güvenceye alınmıştır. Köy yasaı ile kırsal yaşamın varlığı ve bütüncül anlamda devletin önemli bir ekonomik, siyasi ve sosyal dinamiğı olduğu kabul edilmiştir. Bu yasa aracılığı ile aşar vergisinin kaldırılması, Türkiye Zirai Donatım Kurumunun (1932) kurulması, köylü topraklandırma (1929) girişimleri, Toprak Mahsulleri Ofisinin (1938) kurulması, Tarım Kredi Kooperatifinin (1935) kurulması, Ulus Okulları, Halk evleri ve Köy Enstitülerinin kurulmasının yanı sıra kırsal alanda içme ve sulama gibi alt yapı çalışmalarını içeren önemli gelişmeler hayata geçirilmiştir (Bakırcı, 2003, s. 79).

Atatürk döneminde zirai alanda yapılan en büyük girişimlerden birisi de tarımsal kredi ve satış kooperatiflerinin desteklenmesidir. Atatürk, tarımsal kooperatifleri yalnızca çıkan kanunlar ve konuşmaları ile değil aynı zamanda bu kooperatiflere üye olarak da desteklerini göstermiştir. Kanunların çıkması ardından Silifke'de kurulan tarım kredi kooperatifinin bir numaralı üyesi olmuştur (Mülayim, 1975, s. 49).

Bu dönemde tarımsal alanda düşük vasıflı üretim olanakları ve ilkel üretim anlayışı söz konusudur. Ortaya çıkan bu olumsuz koşulların giderilmesi, köylünün zirai anlamda bilinçlendirilmesi, makine ve alet kullanımının yaygınlaştırılması ve çeşitli tohum ve hayvanların ıslah çalışması gerçekleştirilmesi adına "Devlet Üretme Çiftlikleri" kurulmuştur. Bu çiftlikler daha verimli tarım arazileri ve tohumları elde edilmesi, yerli hayvan ırklarının melezleştirilerek ıslahının gerçekleştirilmesi için önemli çalışmalar gerçekleştirmektedir. Bu çiftlikler sayesinde köylüler zirai açıdan ihtiyaç duydukları bilgi birikimine sahip olmuş ve ilkel yöntemleri bırakarak dönemin şartlarına göre biraz daha bilinçli ve sağlıklı gıda üretimine yönelmiştir. Yine bu çiftlikler aracılığı ile çevre köylerde kurulan kooperatifler desteklenmiş ve faaliyetlerinin güçlendirilmesi için bilgi ve yöntem anlamında faydalar sağlanmıştır (Semiz, 2009, s.166-167). Bugün ise Devlet Üretme Çiftlikleri "Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM)" bünyesinde var olmaktadır (Tigem, t.y.a). Birçok farklı bölgede var olan çiftlikler kapasitelerini artırarak Türk tarımına hizmet etmektedir. Örneğin Çukurova Tarım İşletmesi Müdürlüğü tarımsal üretiminin yanı sıra sertifikalı tohum ve sığır yetiştiriciliğı yapmaktadır. Bu işletmenin ton bazında 2015-2019 yılları arasında sadece tohumluk buğday üretimi 20.778 tondur (Tigem, 2020b). Görüldüğü üzere 1925 yılında kurulan bu çiftlikler başta Atatürk Orman Çiftliğı olmak üzere Anadolu'nun birçok bölgesinde devlet ve toplum adına faaliyetler yürütmekte ve büyük başarılarla imza atmaktadır.

Kırsal toplum Türkiye için çok önemli bir kaynaktır. Özellikle cumhuriyetin ilk yıllarında 13 milyon olarak belirlenen nüfusun %80'i kırsal alanda yaşamaktadır (TÜİK, 2021). Nitekim

ülkenin kalkınması, ihtiyaçların giderilmesi ve ileri milletler seviyesine ulaşmak için kırsal kalkınma önemli bir yere sahiptir. Kır toplumunun iâşe sorununun çözülmesi, iş ve faaliyetlerde kullanılan araçlarının sağlanması şarttır. Kır toplumunun dokusuna göre hukuk sistemi ve ekonomi anlayışı oluşması gerekmektedir. Kır ve kır toplumu yüksek üretim potansiyeline sahip varlıklardır. Bu anlamda ülkenin önemli bir ekonomi dinamiğidir. Nitekim cumhuriyetin ana ilke ve politikaları köylüye aktarmak ve köylüye göre şekillendirmek üzere inşa edilmiştir (Geray, 1969, s. 198).

Cumhuriyetin ilk yıllarında kırsal nüfusun yoğunluğu ve tarımın en önemli geçim kaynağı olması nedeniyle kırsalın kalkınması önemli bir yere sahiptir. Bu anlamda kırsal kalkınmanın gerçekleşmesi ve tarımsal alanda eğitimin yaygınlaştırılması birincil amaçlar olarak görülmektedir. Neticede kırsal kalkınma için bir model önerisi olarak *numune köy* ve *ideal köy* modelleri ortaya atılmıştır. Bu modeller köylerin mekânsal, toplumsal, ekonomik ve eğitim temelli değişim ve dönüşümünü amaçlayan modeller olarak göze çarpmaktadır (Örmeciöğlü, 2019, s. 738).

Türk köylüsü ve Türk tarımı düşmüş olduğu kültürel ve bilimsel yoksunluktan kurtulması ve ileri milletler seviyesinde üretmesi için uygulamaya konulan faaliyetlerden birisi de Köy Enstitüleridir. Köy Enstitüleri 22 Nisan 1940 tarihli Köy Enstitüleri kanunu ile hayata geçmiştir. Bu enstitüler derslikler, öğretmen evi, işlik, ahır, kümes, zirai bahçe, koruluk ve oyun bahçesi bulunan eğitim kurumlarıdır. Bu kurumlarda köy yaşamında gerekli olabilecek bilgi birikimlerinin tamamı verilmektedir. Köy Enstitüleri toplumdan uzak izole bir ortamda eğitim veren kurumlardan farklı olarak bölge toplumu ile iç içe olan bir sistemdir. Köylülerin acıları, sevinçleri, kültürleri ve gelenekleri de aynı zamanda en yoğun duygularla enstitü mensupları tarafından hissedilmektedir. Bu eğitim kurumları müfredatına yalnızca pozitif bilimleri dâhil etmemektedir. Bunun yanı sıra gündelik yaşam koşullarını kapsayan eğitimler, yöresel oyunlar, tarım, hayvancılık, demircilik, yapıcılık, ev işleri gibi farklı dallarda eğitimler verilmektedir. Kısacası Köy Enstitüleri kırsal toplum üzerinde çok yönlü bir eğitim programı içermektedir. Genel kültür gündelik bilgiye dayanan eğitimin yanında edebiyat, resim, müzik ve spor gibi eğitimler verilmektedir. Bu eğitimler üstün körü var olan müfredat dolduran dersler değildir. Örneğin her öğrenci mezun olduğunda bir çalgı aleti çalmak zorundadır. Bunun yanı sıra her sabah eğitim, çeşitli jimnastik hareketleri ya da yöresel oyunlar ile başlamaktadır. Ayrıca haftada bir gün özel bir program düzenlenerek orta oyunu, piyes, müzik ya da halk oyunları gösterisi yapılmaktadır. Bu programlara köy halkı ve veliler de dâhil olmaktadır (Seyrek, 2019, s.166-168).

Cumhuriyetin ilk yıllarında tarımın ve köylünün desteklendiği göze çarpsa da ekonomik koşullar ve küresel ölçekte gerçekleşen dalgalanmalar Türkiye'yi de etkisi altına almıştır. Bunun yanı sıra Türkiye'nin dış ticari ilişkilerinde bir dengesizlik söz konusudur. Ticari ilişkilerin %50'si Almanya ile gerçekleşmektedir. II. Dünya savaşı arifesi ve savaşın ilk yıllarında bu durum Türkiye'yi ekonomik olarak doğrudan etkisi altına almaktadır. Çünkü

ekonomik anlamda Almanya'ya bağımlı olan Türkiye küresel siyasette denge siyaseti uygulamakta güçlük çekmektedir (Koçak, 2017, s. 365-366). 1938-1941 yılları arasında enflasyonda %75 artış görülmektedir. Bunun yanı sıra II. Dünya savaşının başlaması ve Türkiye'nin tedbirleri kapsamında ortaya çıkan milli korunma kanunu kırsal toplumu da etkisi altına almıştır. Bu kapsamda 1943-1946 yılları arasında uygulanan toprak mahsulleri kanunu üretilen her ürüne %10 vergi koymuştur (Resmî Gazete, 28 Nisan 1944). Uygulanan bu vergi anlayışı daha öncesinde kaldırılan aşar vergisine benzer bir vergi olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemde ihtiyaç fazlası mallara devletin el koyması büyük oranda haksızlık yaratmıştır. Henüz savaşa girmeden uygulamaya konulan savaş ekonomisi böylelikle sınıflar arası eşitsizliği derinleştirmiş ve köylülerin ezilmesine neden olmuştur. Kıtlığın ve yoksulluğun arttığı bu dönemde devletin yapmış olduğu birikim artmıştır (Hodancı ve Kapcı, 2020, s. 15).

II. Dünya savaşı ile tarımda mekanizasyon süreci daha farklı bir boyut kazanmıştır. Önceki dönemlerde yerli tarım aletleri göze çarparken bu dönemden sonra traktör gibi yüksek teknoloji tarım makineleri sayısı artış göstermiştir. Bu artışın ana kaynağından birisi Amerika tarafından gerçekleşen Marshall yardımlarıdır. 1948 yılında ülke içerisindeki toplam traktör sayısı 1756 adettir. Marshall Yardımlarının başlamasının ardından bir yıl gibi çok kısa süre sonra bu sayı 9170 adede yükselmiştir. 1960 yılına gelindiğinde ABD menşeli tarım makineleri sayısı 42136 adede yükselmiştir. Özellikle 1950 yılından sonra ABD menşeli tarım makineleri son derece artış göstermiştir (Cankaya, 2013, s. 145).

Bu dönemde gerçekleşen makineleşme süreci doğrudan ithalata dayalı bir süreç olduğu için paralel olarak ülkenin dış ödemelerinde bunalıma neden olmuştur. Bundan kaynaklı olarak 1956 sonrasında bu ekonomik sorunun hissedilmeye başlanmış ve traktör ve çeşitli tarım makinesi alımı durmuştur (Tekeli, 1978, s. 301).

Demokrat Parti kırsal toplumun desteği ile iktidara ulaşmıştır. Bundan dolayı tarıma öncelik tanınmış ve Doğu, Güneydoğu ve İç Anadolu bölgelerinde devlet arazileri ve meraların tarımsal amaç için kullanılmasına izin verilmiştir. Bu dönemde tarımsal ekili alanların arttığı ve doğru orantılı olarak tarımsal hasılda da artış görülmüştür (Tokgöz, 1998, s.8). 1948 yılında 15.408 bin hektar olan işlenebilir tarım arazisi 1956 yılına gelindiğinde 24.329 bin hektara ulaşmıştır. Böylelikle ülkenin ekilebilir arazi kapasitesine neredeyse ulaşılmıştır (Tekeli, 1978, s. 301). Bunun yanı sıra 1948 yılı sonrasında zirai anlamda kullanılan kimyasal gübre miktarında da önemli bir artış söz konusudur. Bu yılda kullanılan kimyasal gübre miktarı 13.823 ton iken 1956 yılına gelindiğinde bu sayı 82.032 tona ulaşmıştır. Yine aynı şekilde bu veriler diğer yıllarda da artış göstermiştir. Bu verilerin yanı sıra zirai ilaç kullanımı da paralel olarak arttığı görülmektedir (Tekeli, 1978, s. 301). Kore savaşının başlaması ile dünyada temel gıda maddelerinde fiyatların yükseldiği görülmektedir. Bu da doğrusal olarak Türkiye'nin ana geçim kaynağı olan tarım ürünlerinin yüksek fiyatlara pazarlanmasına neden olmuştur. Ayrıca bu dönemde Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) aracılığı ile tarımsal ürünler

dünya fiyatlarının üzerinde alınmış ve bu fiyatlar tüketiciye yansıtılmamıştır. Bu dönemde TMO ekonomik olarak zorluk içerisine girdiği görülmektedir. TMO bu ekonomik zorluğunu T.C. Merkez Bankasına borçlanarak aşmaya çalışmıştır (Tokgöz, 1998, s. 8). Kore savaşı ardından 1954 yılından sonra tarımsal ürünlerde fiyatların düştüğü görülmektedir. Bu da ülkenin ihracat girdilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Yine bu dönemde DP hükümeti dış ticarete önem verdiği için ithal mal alımı ve yabancı sermayenin desteklenmesi ülke ekonomisini zor duruma sokmuştur (Baytal, 2007, s. 556). Bu doğrultuda 1960 yılına geldiğinde enflasyon %100'den fazla yükselerek 2.9 seviyelerine gelmiştir.

1950 sonrasında Demokrat Parti hükümeti ile ekonomik dönüşüm süreci toplumu son derece etkilemiş ve toplumu kırdan kente doğru göçe teşvik etmiştir. Bu dönemde başlayan kırdan kente göç hareketi genel itibarıyla tarımda makineleşmeye bağlansa da temelinde birçok farklı etmeni barındırmaktadır. En önemli etmenlerden birisi köylülerin miras yolu ile arazilerinin parçalanması, farklı nedenlerden dolayı topraklarını kaybetmesi, toprakların tekelleşmesi, toprak ağalarının güdümüne girmesi ve ulaşım koşullarıdır (Cengiz ve Baydur, 2010, s. 87).

2.4 Planlı Dönem

1960 darbesi ile askeri güçler yönetime el koymuş ve DP hükümeti son bulmuştur. Bu dönemden sonra yeni Anayasa ve ekonomik anlamda değişimler görülmektedir. Menderes ile başlayan serbest piyasa mantığı yerine tekrardan devletçi kalkınma anlayışı gelmiştir. Bu dönemin en büyük özelliğinden birisi kalkınmanın beşer yıllık dönemlere ayrılarak stratejik planların oluşturulmasıdır. Devletçi-seçkin kadronun yönetimi ele alması sonucunda ortaya çıkan planlı kalkınma dönemi devletçi bir yol ile kalkınmayı öngörmektedir. Her ne kadar ilerleyen yıllarda seçimler vasıtasıyla liberal kadrolar iktidara erişse de devletin ekonomi ve kalkınma anlayışında herhangi bir değişim olmamıştır. 1960 yılı sonrasında sanayileşme alanında ithal ikameci bir yol tercih edilmiştir. Bunun yanı sıra kalkınma için dış mali kaynaklar yerine yerli kaynaklar tercih edilmiştir. Bu kalkınma anlayışı 1960'lı yıllarda istikrarlı bir tablo ortaya koymuştur.

Planlı dönem kalkınma anlayışını kırsal kalkınma bağlamında ele aldığımızda 1963 yılı ile başlayan birinci beş yıllık kalkınma planı değerlendirilmesi gereken ilk dönemdir. Bu plan kapsamında kırsal kesimin daha etkin bir yapıya bürünmesi ve kırsal dinamiklerin tam anlamıyla faaliyete geçirilmesi için yerleşme yapısında yeni değişimler yer almaktadır. Bu yapısal değişimler, Toplum Kalkınması (Köy Kalkınması) yöntemi ile gerçekleşmiştir. Bu yöntemle göre toplumun yeniden yapılanması ve kırsal alanda yeni iş alanlarının açılması için idari kurumlar desteğiyle kooperatif gibi kurumların oluşması öngörülmüştür. Bu doğrultuda toplumun ortaklaşa hareket etmesi ve kalkınmada kitlesel bir hareket ile başarıya ulaşılması

hedeflenmiştir. Bu bağlamda köy ihtiyaçları doğrultusunda hizmetlerin götürülmesi ve yatırımların gerçekleşmesinden bahsedilmiştir (DPT, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.101). Nitekim bu plana göre yerel topluluklarda halkın ihtiyaçlarının belirlenmesi ve bu doğrultuda kaynak ve yatırımların yönlendirilmesi hedeflenmiştir. Bunun yanı sıra kırsal kesimin her açıdan eğitiminin sağlanması, çeşitli köy yerleşim sorunlarının çözülmesi ve mevcut iş gücünün en verimli şekilde kullanılmasına yönelik hedefler belirlenmiştir(DPT, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 104). Bu dönemde tarım politikalarının ana kaynağı tarımsal ihracat, ülkenin temel gıda ihtiyacını ve kalitesini artırmak, köyden kente akan işçi göçlerini kontrol etmek ve düzensiz kentleşmenin önüne geçmek ve arazi kullanımlarındaki verimlilik seviyesini korumak gibi temel hedeflere dayanmaktadır. Kısaca Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı toprak reformu, köy kalkınması, pazarlama ve kooperatifleşme gibi temel argümanlara dayanmaktadır (DPT, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 145).

Toplum Kalkınması uygulaması için seçilen Bünyan ve köyleri deneme çalışma sonuçlarını ele aldığımızda bir takım olumlu ve olumsuz sonuçlara rastlanmaktadır. Bünyan'daki Toplum Kalkınması deneme çalışmaları sonucunda köy halkının ortak faaliyet gerçekleştirme girişiminin güçlendiği görülmektedir. Bu uygulama ile köylü-devlet ilişkisi artmış ve devlet memurları ile köylü arasında iletişim güçlenmiştir. Bunun yanı sıra kurumlar arası eşgüdümlü çalışmalar verimliliği artırdığı görülmüştür. Yerel yönetimler kırsal toplumun ihtiyaçlarının doğru tespiti konusunda sorun yaşamış ve ihtiyaçlara yanıt vermeyen bazı uygulamalar doğmuştur. Örneğin köy topluluklarının mevsimsel işlerden kaynaklı olarak bölgede bulunmadığı zamanlarda uygulama ve iş birliği konusunda köylüden yeterli destek sağlanamamıştır. Devletin desteği olduğu noktalarda köylü toplumlar son derece istekli ve uyumlu çalışma yürütmüş ancak devletin yetemediği noktalarda başarıya ulaşma yüzdesi düşmüştür. Genel olarak Toplum Kalkınması deneme çalışması başarıya ulaştığı söylenebilir. Ancak bazı noktalarda uyumsuzluk ve tecrübe eksikliğinden kaynaklı sorunlar doğmuştur. Örneğin sorun ve ihtiyaçların tespiti noktasında uygulamalarda aksaklıklar yaşanmıştır. Bunun yanı sıra Toplum Kalkınması uygulamasının hedeflerinden birisi olan gizli işsizlik sorununa çözüm ürettiği söylenemez (Geray, 1967, s. 200-201).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında da Toplum Kalkınması uygulamaları devam etmiştir. Bunun yanı sıra kırsal kesimde tarım dışı üretim ve istihdamın sağlanması öngörülmektedir. Bu doğrultuda tarım dışı sektör olarak geleneksel el sanatlarının (dokumacılık, oyma sanatları, demircilik vs.) gelişmesi hedeflenmiştir. Ancak bu uygulamaların gerçekleşmesi için bir takım teknolojik altyapıya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu planda gerekli teknolojik aletlerin temin edilmesi ve araştırmalar yapılmasına yönelik kararlar yer almaktadır (DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 134). Ayrıca planda yer alan bu uygulama ile kız sanat ve teknik enstitülerinin açılması da yer almaktadır (DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 167). Planda yer alan bu uygulamanın önemli bir amacı, kadın işgücünün üretime katılması ve kadın işgücünden yeteri kadar verim elde edilmesi gerektiği yorumu çıkarılmaktadır. Bunun yanı sıra Toplum Kalkınması Enstitüsünün kurulması hedeflenmiş, ancak başarıya

ulaşamamıştır (DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 252). Tarımsal arazi koşullarında en büyük sorunlardan birisi küçük ve parçalı arazilerin oluşudur. Topraksız ve küçük tarım arazisi olan çiftçiler için yeterli miktarda toprağa kavuşturulması için tarım reformu gerçekleşmesi hedeflenmiştir (DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 246). Ancak bu uygulama her ne kadar plana dâhil edilse de uygulamaya geçirilememiştir (Çelik, 2005, s.62). 1970'li yıllara gelindiğinde petrol krizinin başlaması sonucunda ekonomik dalgalanmalar söz konusudur (Altay, 2000, s.55).

Petrol bağımlısı olan ülke, fiyatların yükselmesi ile dış giderleri yükselmiş ve ekonomik olarak bu durumun zorluğunu yaşamıştır. Bunun yanı sıra istikrarsız hükümetler, sosyal bunalımlar ve iç karışıklık politikaların uygulanmasında sorunlar doğurmuştur. Bu krizlerden kaynaklı olarak üçüncü ve dördüncü kalkınma planlarında yer alan Merkezköy ve Köykent gibi kırsal kalkınma politikaları uygulama noktasında başarıya ulaşamamıştır (Çelik, 2005, s. 62). Bu iki uygulama kırsal bölgenin kent ihtiyaçlarından mahrum kalması üzerine yoğunlaşmış ve kent imkânlarını kırsal hayata aktarmayı amaç edinmiştir. Kırsal yerleşim yerlerinin dağınık ve parçalı olması sonucunda merkezi idare hizmet götürme noktasında sorunlar yaşamaktadır. Çünkü proje ve uygulama alanları kapsam olarak genişlemekte ve maliyetler gereksiz yere yükselmektedir. Buna rağmen kırsal nüfusun tamamı hizmetlerden eşit şekilde yararlanamamaktadır. Neticede Merkezköy politikası çeşitli bölgelerde parçalı olarak var olan yerleşkelerin bir arada toplanmasını öngörmektedir (DPT, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 113). Yine bu dönemde uygulanması planlanan bir diğer kırsal kalkınma modeli ise Köykent modelidir. Bu model Merkezköy gibi kırsal bölgelerin kentsel alandaki kamu hizmetlerinden mahrum kaldığını ileri sürmektedir. Merkezköy uygulamasından farklı olarak Köykent modeli kırsal bölgede ekonomi, sanayi, kooperatifçilik gibi önlemleri de içine almaktadır (Kayıncı, 2009, s. 99).

1980 yılına yaklaşırken ortaya koyulan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında kırsal kalkınma alanında Merkezköy yerine Köykent modeli daha fazla göze çarpmaktadır. Bu uygulama aracılığı ile kırsal alanda bulunan gizli işsizlik sorunu çözülecek ve bu işsizlik yükünün kentlere binmesinin önü kapatılacaktır. Bu doğrultuda Köykent modeli ile etkili bir toprak reformu, kooperatifleşme, köylüye devlet desteği ve yeni bir üretim düzeni kurulması hedeflenmiştir (DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 288). 1980 öncesinde ortaya çıkan ekonomik krizler, siyasal istikrarsızlıklar ve sosyal olarak kaotik bir dönem sonucunda 1980 yılında iki önemli olaya şahit olmuştur. Bunlardan ilki 24 Ocak 1980 kararları ile iktisadi anlamda yeni bir döneme giriş yapılmıştır. Ardından gerçekleşen 12 Eylül 1980 darbesi ise birlikte askeri yönetim iktidarı ele geçirmiştir. Böyle bir siyasal ortamda kalkınma planlarının istikrarlı bir şekilde uygulamaya konulması mümkün olmamıştır.

2.5 1980 Sonrası Neo Liberal Dönem ve Günümüz Kırsal Kalkınma Sorunları

1980 yılına gelindiğinde ise planlı döneme benzer şekilde beş yıllık dönemleri kapsayan kalkınma planları hazırlanmaya devam etmiştir. Ancak bu dönemden sonra kalkınma planlarının sembolik hale geldiği görülmektedir. Planlarda ele alınan konular her ne kadar dönemsel uygulamaları belirtse de uygulama sürecinde esnetilerek dönem koşullarına göre şekillendirildiği görülmektedir.

1980 sonrasında beşinci kalkınma planı kırsal kalkınmanın merkez köyler ekseninde gerçekleşmesini hedeflemiş ve kalkınma girişimini bölgesel bir konuma taşıyarak bölgeler arası farklılıkların kalkması hedeflenmiştir. Bunun yanı sıra ilk defa bu dönemde kırsal alanda tarımsal üretimin sürdürülebilirliği sağlanması adına bölgesel olarak toprak ve iklim haritalarının çıkartılmasından söz edilmiştir. Bu anlamda başta Antalya olmak üzere Akdeniz kıyı kentlerinde turizmin teşvik edilmeye başlandığı görülmektedir. Ancak bu teşvikler bölgeler arası farkları azaltmak yerine yeni cazibe merkezlerine dönüşmüş ve kırdan kente göç sürecinde alternatif merkezler haline gelmiştir. Beşinci Kalkınma Planının bir diğer önemli özelliği ise kırsal alanda miras yolu ile tarım arazilerinin bölünmesini önlemek adına miras hukukunda düzenlemeler yapılması hedeflenmiştir. Kırsal kalkınmanın gerçekleşmesi ve hizmetlerin götürülmesi için merkez köylerden faydalanması öngörülmüştür. Bunun yanı sıra 12.900 köyde ulaşım için telefon irtibat şebekelerin kurulmasına yer verilmiştir. Kırsal bölge tarımsal üretimin desteklenmesi ile mevsimsel boş zamanların değerlendirilmesi için geleneksel el sanatlarına teşvik girişimleri yer almaktadır. Ancak bu kalkınma planında genel itibarıyla sanayi ve turizm alanında gelişmelere daha fazla yer verilmiştir. (DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 158). Hedeflenen uygulamalarda aksaklıkların yaşandığı görülmektedir. Örneğin köylere telefon irtibat hizmeti götürme projesi 1990'lı hatta 2000'li yıllara kadar uzamıştır. Bundan farklı olarak miras hukukundaki düzenlemeler de askıda kalmıştır (Çelik, 2005, s.62). 1990'lı yıllara gelindiğinde Altıncı kalkınma planında tarımsal alanda mamul ürün üretimi ve tarıma bağlı sanayinin gelişmesi yönünde projeler yer almaktadır. Bunun yanı sıra sulu tarımın teşvik edilmesi ve tarımsal arazilerin suya kavuşması adına çeşitli sulama projeleri yer almaktadır. Bazı bölgelerdeki parçalı ve küçük parsellere ayrılmış tarım arazileri sulama proje ve sistemlerinin uygulanması noktasında maliyeti yükseltmekte ve faaliyet başarı süresini uzatmaktadır. Bundan kaynaklı olarak özellikle sulama projelerinin olduğu bölgelerde toprak toplulaştırma faaliyetlerine önem verilmiştir (DPT, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 51).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında kalkınma alanında öncelikli bölgeler esas alınmıştır. Bu doğrultuda tarımsal alanda tarıma bağlı ya da tarım dışı sanayinin gelişmesi hedeflenmiştir. Kalkınmada öncelik tanınan bölgelerde tarıma dayalı imalat sanayi, imalat ve buna benzer türde endüstriyel hedefler bulunmaktadır. Nitekim tarıma dayalı ekonomi anlayışının yanı sıra tarım dışı ekonomi girişimlerine doğru bir yönelim olduğu görülmektedir (DPT, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planının ardından tarımsal alanda tarım dışı üretim yapılmasına ve 1996 yılı sonrasında tarımsal verimliliğin %2,5 düştüğü görülmektedir. Aynı zamanda 1996 yılına gelinmesine rağmen ülke gündemini 20 yıldır meşgul eden parçalı tarım arazileri ve bu arazilerin küçülmesi sorunu hala devam etmektedir. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma dönemine gelindiğinde artık tarımsal arazi sınırlarının tamamına ulaşıldığı için tarımsal üretimin artırılmasının tek yolu üretimde verimliliğin artırılması olarak belirlenmiştir. Verimliliğin artırılması için yapılması gereken en alternatif ve ilk uygulama ise sulu tarıma geçmektedir. Bu anlamda tıpkı Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında olduğu gibi bölgesel olarak sulama sistemlerinin yaygınlaştırılması ve modern sistemlerin kullanılmasına ağırlık verilmiştir. Sulu tarıma geçilmesi ile paralel olarak kimyasal gübre kullanımında da %20 dolaylarında artış görüleceği hedeflenmektedir. Ayrıca üretimde verimliliğin artması ve sürdürülebilirlik adına doğru sulama ve gübreleme yöntemlerinin uygulanması için çiftçi eğitimlerine yer verilmiştir. Tarımsal verimliliğin artırılması adına gerçekleşen önemli bir uygulama da tohum, aşılama ve suni tohumlama gibi çeşitli zirai uygulamalarda özel sektörün teşvik edilmesidir. Ayrıca bu planda ormanların verimli bir şekilde değerlendirilmesi ve korunması adına önemli tedbirlere yer verilmiştir. Ormanlık arazilerde hemen hemen her noktaya ulaşım adına orman yollarının çoğaltılmasına yer verilmiştir. Bu dönemde ormanlık alanların biyolojik çeşitliliğin korunması, orman peyzajı, çevre koruma ve ekonomik etmenler dikkate alınarak işletilmesi hedeflenmektedir. Bu dönemde ormanlık arazilerin sınırlarının belirlenmesinde 6 milyon hektarlık kadastro çalışması gerçekleşmiş ve ormanlık alanların hukuki sınırları çizilmiştir (DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.59-61).

Yedinci Beş Yıllık kalkınma Planı kapsamında tarım satış kooperatifleri, üretici birlikleri ve ziraat odalarında yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemeler kurumların daha özerk ve demokratik bir yapı içerisine girmesinin yanı sıra ortaklarına daha iyi hizmet sunabilmesi için gerçekleşmiştir (DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.63-64).

2000 yılından sonra Türkiye'nin kalkınma anlayışında değişimler yaşandığı görülmektedir. Bunun en büyük etmeni olarak AB uyum süreci gösterilebilir. Bu dönemde kırsal alanda tarım dışı sektörlerin yaygınlaştırılması ve teşvik edilmesi göze çarpmaktadır (Çelik, 2005, s. 63). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı sürdürülebilir kırsal kalkınma ilkeleri doğrultusunda şekillenmiştir. Sürdürülebilir kırsal kalkınmanın amacı olarak yerel potansiyellerin tam anlamıyla harekete geçirilmesi, gelir ve istihdam sorununun aşılması, kırsal alanda sektörlerin genişletilmesi, daha yaşanabilir bir kırsal hayatın tesis edilmesi, sivil toplum kuruluşları ve örgütsel faaliyetlerin geliştirilmesi gibi konuları içermektedir. Bu yaklaşımlar sonucunda tarımda dayalı paketleme, muhafaza etme, depolama gibi çeşitli sektörlerin yanı sıra tarım dışı sektörler de öncülük edilmesi planlanmaktadır. Özellikle kırsal bölgelerde turizm, el sanatları ve dokumacılık gibi girişimlere teşvik edilmesi göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra tarımsal alanda çiftçilerin kayıtlarının tutulması ve tarımsal alanda önemli bir veri tabanı oluşturulması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda Çiftçi Kayıt Sistemi, Tapu-Kadastro Sistemi, Coğrafi Bilgi Sistemi ve Çiftlik Muhasebe Veri Ağının kurulması hedeflenmiştir (DPT,

Sekizinci Beş Yıllık kalkınma Planı, s. 133). Yine Dokuzuncu ve Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planlarında da benzer girişimlere yer verilmiş ve farklı olarak kırsal-kent arasındaki uçurumun giderilmesine yönelik planlara yer verilmiştir (Güven, 2017, s. 213).

Türkiye'nin yaklaşık olarak 60 yıllık planlı dönem süreci toprak reformu ve toplulaştırma faaliyeti, tarım dışı sektörlerin gelişmesi, ulaşım sorununun çözülmesi vs. gibi çeşitli belli başlı sorunlar etrafında şekillenmiştir. 1940'lı yıllarda gündemi meşgul etmeye başlayan tarım arazilerinin toplulaştırılması meselesi 2020 yılında hala üzerine çalışılan bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna benzer olarak tarım dışı sektörlerin gelişmesi ve kırsal ekonomide önemli bir yere ulaştığı söylenemez. Plandaki dönem kırsal kesimi izole bir alan gibi değerlendirerek kent kaynaklarını göz ardı etmektedir. Her kırsal bölgenin bağlı olduğu bir kent merkezi vardır. Bu kent merkezleri ve kırsal bölge arasında geniş ve kapsamlı bir kalkınma anlayışı ortaya koyulamamıştır. Kırsal bölgedeki mevsimsel işsizliklerin giderilmesi ve emeğin değerlendirilmesi için tarım dışı sektörlerle teşviklerden bahsedilmiştir. Ancak tarımsal ürünlere katma değer verilmesi ve mamul ürün üretilmesi gibi bölgesel olarak daha verimli proje ve planlara yer verilmemiştir. Bunun yerine tarımsal üreticilerin elde ettikleri ürünlerin hammadde olarak pazarlanması tercih edildiği söylenebilir. Bu örneğe yakın bir girişim Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında yer almaktadır. Ancak ürünlerin paketlenmesi, depolanması ve pazarlanması bahsedilen mamul ürün üretimi noktasında çok yetersiz bir girişimdir. Kalkınma planları içerisinde çeşitli sivil toplum kuruluşlarının desteklenmesinden bahsedilmiştir. Bu durum kırsal bölgelerde toplumun örgütsel katılımı ile sorunların dile getirilmesi ve birtakım girişimlerin yapılması için çok önemli bir meseledir. Ancak örgütsel faaliyetlerin geliştirilmesi ve önemine yönelik eğitimler verilmemektedir. Örneğin bir kooperatifin idari işleyişi, hukuki sorumlulukları, amacı, üye hakları vs. gibi temel konuları kapsayan eğitimlerin yapılması ve eğitim müfredatına eklenmesi şarttır.

3. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KÖY ÜZERİNDEN KIRSAL KALKINMA MODELLERİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK İLİŞKİSİ

3.1 Türkiye'de Kırsal Kalkınmanın Genel Özellikleri ve Tarihsel Teorik Açıklamalar

Cumhuriyetin ilanından sonra Osmanlı Devletinden kalma ekonomik koşullar aynı şekilde devam etmiştir. Bu sorunların çözülmesi ve ileri milletler seviyesine ulaşılması için bir takım öneri ve kalkınma modeller ortaya koyulmuştur. Özellikle cumhuriyetin ilk yıllarında devlet adamları ve aydınlar kırsal kalkınma üzerine çalışmalar yaptığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde var olmaya başlayan köycü düşünce yeni Türkiye ile de desteklenmiştir. Ancak bu düşünce 1930'lu yıllara kadar entelektüel bir ilgi alanı olarak değerlendirilmiş ve "*Köylü milletin efendisidir.*" sözünden öteye geçememiştir. Ancak 1930'lu yıllar ile köycülük fikri yaygınlaştığı görülmektedir (Karaömerlioğlu, 2017, s.64).

Köycülük kentleşmeye ve sanayileşmeye karşı önyargı ile yaklaşmaktadır. Çünkü kentler sınıf çatışmalarını, ekonomik ve istihdam sorunlarını, hakların ihlal edilmesini, protesto ve grevleri yani her türlü toplumsal zorlukları içermektedir. Kent yaşamının ana kaynağı sermayeden oluşmaktadır. Ancak köyler bu duruma karşın paraya dayanan bir yaşam şekli yerine dayanışma ve mutluluğa dayalı bir yaşam sistemi barındırmaktadır. Bu yaklaşımın ortaya çıkartmış olduğu eleştiri sonucunda doğal olarak köycülük kırdan kente göçe karşı bir tutum sergilemektedir. Bu doğrultuda köylülerin kırsal bölgede yaşamasını sağlamak temel ilkelerden birisi olmuştur. Türk köycülüğü küçük üreticilerin desteklenmesi ve bu üreticiler vasıtasıyla temel gıda ihtiyaçlarının karşılanmasını öngörmektedir (Karaömerlioğlu, 2017, s.67). Köycülüğe göre köy yaşamının niteliğinin artırılması, üretim olanaklarının iyileştirilmesi ve kültürel anlamda gelişmelerin sağlanması eğitim aracılığı ile gerçekleşmesi mümkündür. Bu doğrultuda ilk düşünülen konu eğitim alanında kentlerden farklı bir yol olarak mesleki, sosyal ve bilimsel açıdan geniş ve kapsamlı bir eğitim programı hazırlanmasıdır (Tonguç, 2020, s. 464).

Cumhuriyetin ilk yıllarında kırsal alanlarda çok ilkel koşullarda tarımsal faaliyetler yapılmaktadır. Yeterli zirai bilgiye sahip olunmadığı için tarımsal bilgiye ve yeni tekniklerin öğretilmesine son derece ihtiyaç vardır. Bunun yanı sıra kırsal alanların üretim ve tüketim ilişkileri büyük ölçüde içe kapanık bir yapıdadır. Neticede kırsal ekonomide kendi kendine yetebilme ana esastır. Bu dönemlerde kırsal toplumun üretim anlayışındaki temel ilke kar

etmek değil, hane halkının ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Nitekim sermayeye dayalı bir ekonomi anlayışı yoktur. İhtiyaçların karşılanması ise büyük ölçüde takas yolu ile gerçekleşmektedir. Elde edilen ürünler genel olarak hane aklının ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir. Bu doğrultuda kırsal toplum ihtiyaçların karşılanması için bir takım mamul ya da yarı mamul ürün üretme konusunda bilgi birikimine sahiptir. Ancak bu bilgi birikimi kendi ihtiyaçlarını karşılayacak düzeydedir. Her ne kadar içe kapanık bir iktisadi anlayış içerisinde olsa da kırsal alanlarda az da olsa çeşitli emtialar bulunmaktadır. Fakat bu emtiaların pazarlanması anlayışı da tamamıyla kanaatkâr bir yaklaşımla gerçekleşmektedir. Kendi imkânları dâhilinde elde edemediği materyallerin (elbise, ayakkabı, kahve, şeker vs.) temini için gerekli olan maddi kaynaklar ise bu emtiaların satışı ile elde edilmektedir (Tökin, 1990, s. 25).

3.2 Numune köy

Numune köylerin kurulması ilk olarak mübadele sürecinde ülkeye gelen vatandaşların yerleştirilmesi ile başlamıştır. Yerleşim yerleri olarak milli mücadele döneminde Pontus çetelerinin tahrip ettiği Samsun'daki kırsal yerleşim yerleri seçilmiştir. 1923 yılı itibarıyla İlk aşamada Samsun başta olmak üzere Adana, Antalya, Bursa, İzmir ve İzmit'te toplam 14 köy kurulmuştur. Devamında bu sayı artarak 1934 yılına kadar numune köy sayısı 69'a ulaşmıştır. Kurulan bu köyler genellikle özel mülk olmayan sahipsiz boş tarım arazilerin işlenmesi için kurulmuştur. Özellikle mübadele ile gelen vatandaşlar tütün ve üzüm gibi tarımsal üretimlerde Anadolu toplumuna göre daha fazla bilgi birikimine sahip olduğu için farklı alternatif tarım öğretilerinin yaygınlaşması amaçlanmıştır. Numune köyler ilk dönemlerde mübadelenin vermiş olduğu baskıyla gerçekleşmiş olsa da 1928 sonrasında Anadolu'da modernleşme ve kırsal kalkınma için önemli bir yere sahip olmuştur. Numune köyler bu dönemden sonra özellikle Eskişehir-Ankara tren yolu çevresine inşa edilmiştir. Bu köyler ile modern Türk köy tipinin inşa edilmesi amaçlanmıştır. Nitekim köy ve kent kalkınmasında ortak bir yolun izlenmesi ve birlikte modernleşmesi düşünülmüştür. Numune köyler ile kırsalda başlayan modernleşme eğilimleri tüm ülkeye yayılması için 1924 yılında köy kanunu çıkartılmıştır. Bu kanun ile eski köyler yeniden düzenlenmesi planlanmış ve numune köyler de örnek model olarak kabul edilmiştir (Örmeciöğlü, 2019, s.735-738).

Dönemin İmar ve İskan Bakanı Mustafa Necati mübadillerin yerleştirilmesi ve milli mücadele döneminden kalma hasarların giderilmesi için önemli bir yere sahiptir. Özellikle coğrafi koşullar itibarıyla mübadillerin yerleşim alanları doğru tespit edilmesi üzerine durulmuştur. Örneğin tütüncülük ile uğraşan mübadiller Samsun ve Bolu'da seçilen numune köylere yerleştirilmiştir. Ancak Pontus çetelerinin tahrip ettiği köylerin yeniden onarılması sorunu mübadillerin yerleşmesi ve tam manasıyla faaliyetlerini sürdürmesi için engel oluşturmuştur (Emgili, 2021, s. 29). İnşa edilen numune köyler gözlemlendiğinde yerleşim planlarının

bayındırlık müdürlüğü tarafından yapılmıştır. Yerleşim planını şeklen ele aldığımızda köyün merkezinde bir köy meydanının bulunduğu ve çevresinde cami, pazaryeri, okul, çeşme ve çeşitli dükkanlara yer verildiği görülmektedir. Merkezden dışa doğru genişleyen alanda ise konutlar için ayrılan parseller ve bu parsellerin cadde ve sokakları öğren bölümünde evlerin inşa edildiği görülmektedir. Köylerin inşa edilmesi sürecinde bir takım çevresel etmenlere önem verilmiştir. Örneğin çevresinde bataklık bulunan, rutubetin bol olduğu yerlerden kaçınılmıştır. Bunun yerine daha havadar, akarsulara yakın, kent ve ulaşım istasyonlarına yakın bölgeler yerleşim yeri olarak tercih edilmiştir. Ayrıca inşa edilen köylerde meskenlere yakın bölgelere hayvan gübrelerinin dökülmemesi gerektiği ve açık lağam çukurlarının bulundurulmaması gerektiği de tebliğ edilmiştir (Emgili, 2021, s. 31-32). Yerleşim yerinin doğru seçimi ve köyün idaresi açısından insan ve çevre sağlığına önem verilen bir anlayış ortaya koyulmuştur. Bu durum sürdürülebilirlik penceresinden bakıldığında olumlu bir yaklaşım olarak göze çarpmaktadır.

Numune köyler temel amaç olarak kırsal toplumun sosyal, ekonomik ve mekânsal anlamda modernleşmesi ve köy-kent arasındaki farkların en asgari seviyeye inmesini sağlamaktır. Nitekim dönemin koşullarında köylerin eğitimsiz durumda olduğu tespit edilmiş ve tez elden eğitilmesi gerektiği düşünülmüştür. Kırsal kalkınma ve Cumhuriyet köyü tasavvuru o dönemlerde önemli bir tartışma konusu olmuştur. “İdeal Cumhuriyet köyü nasıl olmalı?” sorusu üzerine şekillenen tartışmalar inşa edilen numune köyler üzerinde de şekillenmiştir. Köylerde inşa edilen yapılar, kullanılan malzemeler, yapım teknikleri ve proje tipleri gibi konular eleştirilere maruz kalmıştır. Devlet yönetimi eleştiriler doğrultusunda daha uygun yöntemleri sürekli olarak aramıştır. Bu anlamda birçok numune köyde farklı yapı ve malzemeler kullanılmıştır. Bu dönemde eleştiriler ile farklı köy tipleri üzerine çalışmalar yapılmıştır. İdeal bir Cumhuriyet köyü üzerine dönemin mimarları da çeşitli köy tipleri üzerine önermeler sunsa da bazı temel nitelikler ışığında ortak bir ideal Cumhuriyet köy tipi kabul görmüştür. Bu anlamda *İdeal köy* modeli Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan ikinci bir model önerisi olarak göze çarpmaktadır.

Numune köy örneği, Türkiye'nin kırsal kalkınması için yeni bir arayış, köktenci bir değişim ve yeni Türkiye'nin temellerini oluşturacak bir model olma ümidi taşıdığı söylenebilir. Bu anlamda eski olanı bir kenara bırakarak yerleşim tipi, yapısal değişimler, üretim anlayışı vs. gibi köyün dinamiklerini barındıran önemli konularda köktenci bir değişimi planlamaktadır. Geleneksel köy tiplerinin yerine daha biçimli planlanmış yerleşim yerleri düşünülmüştür. Bu yaklaşım kırsal yerleşim yerlerinin düzenli ve kontrollü bir şekilde büyümesini sağlayacak önemli bir uygulamadır. Kırsaldaki yapılaşmanın kontrollü bir şekilde gerçekleşmesi sürdürülebilirlik açısından son derece önemli bir yaklaşımdır. Bir başka açıdan bakıldığında geleneksel yerleşim tiplerinin yerine kalıplaşmış bir kırsal yerleşim planının tercih edilmesi sürdürülebilirlik açısından olumsuz bir tablo ortaya çıkartabilir. Çünkü yerel kültürlerin korunması ve geleneksel yerleşim tipleri ve geleneksel yapıların korunması açısından

sorunlar barındırmaktadır. Tek tip köy yerleşim planının tercih edilmesi yerine geleneksel yerleşim tiplerini koruyarak bu bölgelerin gelişim yönleri ve bölgelerin karakteristik özelliklerine göre gelişiminin sağlanması sürdürülebilirlik açısından daha doğru bir tercih olabilir. Numune köy modeli uygulama noktalarında farklı girişimlerin yaşandığı görülmektedir. Bunların ana kaynağı numune köylerin farklı disiplinler tarafından eleştirilmesi ve ideal köy tipi nasıl olmalı sorusu üzerinden öngörüler ortaya atılmasından kaynaklıdır. Bu bağlamda numune köy uygulamaları esnasında devlet farklı görüş ve eleştirileri göz önünde bulundurarak ideal köy tipine ulaşmaya çalışmıştır. İstisarenin ön plana çıktığı, aklın ve bilimin ön planda tutulduğu bu tutum ve yaklaşımlar sürdürülebilirlik açısından olumlu bir tablo ortaya çıkarmaktadır. Ancak geleneksel olanla bilimsel olanın sentezlenmesi noktasında zayıf kalmaktadır.

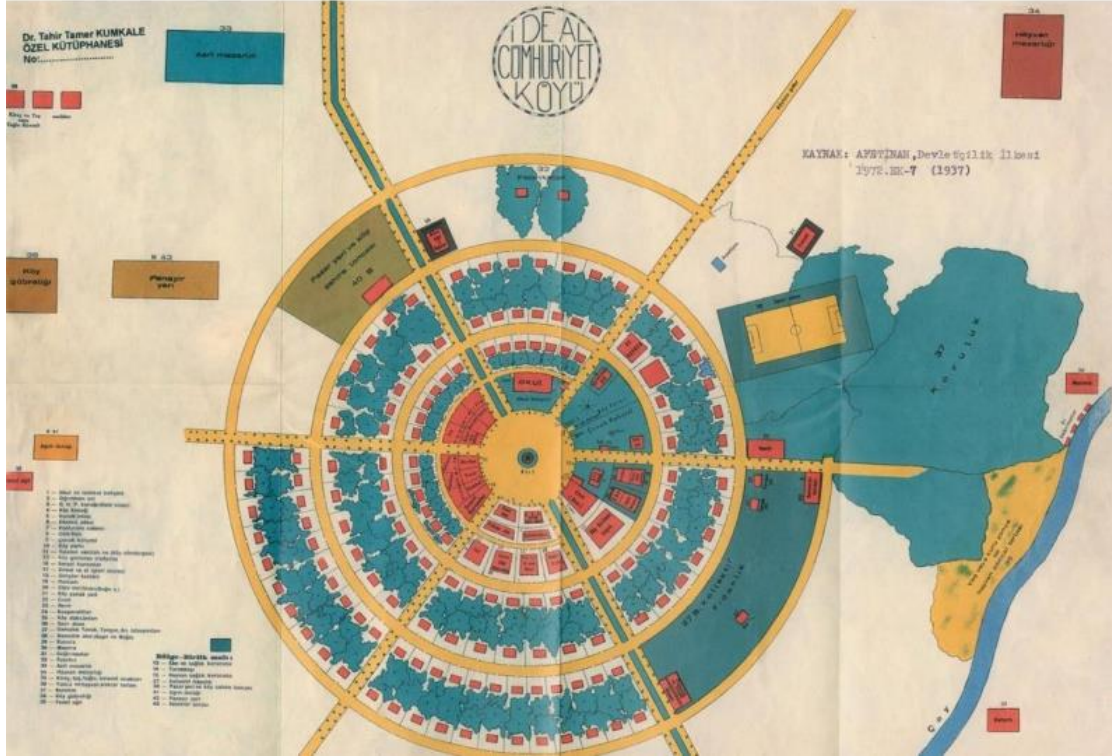
Numune köylerin kurulmasında göze çarpan bir diğer önemli konu ise yapı işlerinde kullanılan malzemelerdir. Bu köylerde bölgeye hatta ülkeye yabancı konut inşaa malzemelerinin kullanılması birçok alanda tartışma konusu olmuştur. Eski çağlardan bugüne tercih edilen konut tipi ve kullanılan malzemeler bölgelerin karakteristik özelliklerine göre gelişim göstermiştir. Bu anlamda en alternatif konut tipi tercih edilmiş ve barınma sorunu giderilmiştir. Binlerce yıllık deneyimlerle ortaya çıkan yapı işlerinin bir kenara bırakarak köktenci bir değişimle farklı bir konut tipi ve farklı yapı malzemelerin tercih edilmesi kırsal yaşam olanaklarını daha kötü hale getirebilir. Bu durum sürdürülebilirlik açısından olumsuz bir tablo ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca dönemin şartları itibariyle üretim ve pazarlamaya dayalı sorunlar başta gelirken yerleşim ve konut tipleri konusu üzerinden tartışmaların yaşanması kalkınma sürecinin uzamasına ve kırsal sorunların çözülmez bir hal almasına neden olabilir.

3.3 İdeal Köy

Bu dönemde mimarların ortaya koyduğu İdeal Cumhuriyet köyü düşüncesinin temeli bilime dayanmaktadır. Onların düşüncesine göre köyler *fenni* olması gereklidir. Bu doğrultuda öncelik olarak köylerin planlı bir biçimde olması gerektiği düşünülmüştür. Resim 1'de görüldüğü üzere köy planında dairesel bir yapı söz konusudur. Bunun yanı sıra köyü ortadan ikiye bölen iki ana yolun ve bundan farklı olarak dört ayrı dışa açılan yolun olduğu görülmektedir. Ayrıca yerleşim yeri içerisinde konutları ve sokakları birbirine bağlayan dairesel iç yollar da bulunmaktadır.

Dairesel olarak planlanan ideal Cumhuriyet köyleri merkezinde köy meydanı bulunan ve köy merkezinden dışa doğru dikey olarak açılan yollarla planlanmış bir daire şeklinde genişleyen yapısı bulunmaktadır. Bu plan 138 konut kapasitesiyle planlanmıştır. Bundan hariç olarak köylerde 43 adet kuruma yer verilmiştir. Bu kurumlar kırsal ihtiyaçların karşılanmasına dair

eğitim, kültürel, sosyal ve yaşamsal, üretim, satış ve depolama, yerel yönetim odaları gibi kurumları kapsamaktadır. Bu köyler birçok açıdan fonksiyonlu bir yapıya sahiptir. Bu anlamda alışılmışın dışında gençlik kulübü, halk odası, köy konağı, misafirhane, otel, köy parkı, mandıra, fabrika, hayvan mezarlığı, hamam vs. gibi kentlerde yaygın görülen birçok kurumun kırsal bölgede kurulmasını öngörmektedir (Atabeyoğlu, 2017, s. 178-179).

Resim 1. İdeal Cumhuriyet Köyü Projesi.

İdeal Cumhuriyet köyü modeli kent imkanlarının tam manasıyla kırsala entegre edilmesini amaç edinmiş ve temelinde bilime yer veren bir model önerisidir. Ancak planın hazırlanması ve sınırlı konut ihtiyacı doğrultusunda gelişime kapalı bir yapıda olduğu göze çarpmaktadır. Bununla birlikte konutları birbiri ile yakın etkileşim içerisinde tasarlanmış ve bahçeli yapılar olarak tasarlanmıştır. Bu tasarım bir kentli için ideal bir tasarım olabilir ancak kırsal toplumun meslek ve konut ilişkisi i içe olduğu için tarım ve hayvancılık ile ilgili faaliyetlerinin birçoğunu evlerinde gerçekleştirmektedir. Çünkü kırsal için en korunaklı alan kişilerin konutlarıdır. Kentlere göre kırsal bölgelerin asayiş durumu da düşünüldüğünde evlerden belirli bir uzaklıkta tarımsal depoların kurulması ve hayvan ahırlarının konutlardan uzak bölgelerde yapılması önemli bir güvenlik sorunu yaratabilir. Kırsal koşullar düşünüldüğünde hayvancılıkla uğraşan bireyler mesai tanımaksızın 7/24 hayvanları ile irtibat kurması gereklidir. Ahır içerisinde yaşanabilecek çeşitli kazalar, doğum olayları, yaralanmalar ve ani hastalıklar gece gündüz takip edilmesi gereklidir. Neticede hayvancılık

ile uğraşan kırsal toplum anında müdahale etmek ve güvenlik zafiyetini ortadan kaldırmak için ahırlarını konutlarına olabildiğince yakın yerlere inşa etmektedir. İdeal köy modelinde yerleşim planı incelendiğinde hayvancılık için ideal bir yerleşim yapısı olduğu tartışmaya açık bir konudur. Bundan farklı olarak ideal köyler belirli bir hane sayısına göre planlanmış vaziyette olması ile planda fabrika alanları belirtilmiştir. Bu bölgelerde sanayicilik faaliyetlerinin artması sonucunda bölge nüfusunda artışın görülmesi mümkündür. Neticede sürdürülebilirlik açısından düşünüldüğünde olumsuz bir tablo ortaya çıkabilir. Bu doğrultuda artan nüfusa karşılık bir çözüm bulunmadığı takdirde bölge çevresinde çarpık yapılaşmalar görülebilir. Bu durumda ideal köylerin yapısında bozulmalar yaşanabileceği gibi köy olma amacının da dışına çıkması da tartışma konusu olabilir. Bir başka açıdan bakıldığında kırsalda fabrikalaşma ve sanayi faaliyetlerinin sürdürülmesi köylerin kentleşmeye doğru evrilmesine neden olabilir. Bu durum kırsal kültürün aşınması ve yerel dokunun kaybolması ile sonuçlanabilir. Neticede sürdürülebilirlik yerel kalkınma açısından olumsuz bir tablo ortaya çıkabilir.

İdeal köyler imar açısından düzenli ve çarpık yapılaşmaya karşı önleyici bir yapıdadır. Ancak yerleşim yerlerinin gelişim yönü belirtilmesi gereklidir. Sürdürülebilir yerel kalkınma açısından köyler gelişmeye açık olması gereklidir. Ancak bu gelişim kentsel argümanlar aracılığıyla değil, tamamen yerel dinamiklerin sunmuş olduğu çerçeve ile gerçekleşmesi gereklidir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında kırsal kalkınma için başlatılan ilk kalkınma hareketlerine örnek olarak Numune köy ve İdeal köy planları Türkiye için kalkınmada önemli bir tecrübe olmuştur. Ancak dönemin koşulları itibarıyla oluşan yetersizlikler nedeniyle nitelikli bir kalkınma sağlanamamıştır. Fakat ilerleyen dönemlerde köycülük düşüncesi ile Köy Enstitüleri gibi kalkınmayı tamamen eğitime dayandıran önemli bir uygulamayı doğurmuştur (Karaömerlioğlu, 2017, s. 77).

3.4 Köy Enstitüleri

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kırsal kalkınma ve eğitim önemli bir yere sahiptir. Bu anlamda Türkiye sürekli bir arayış içerisinde olmuştur. Eğitimde önemli sorunlardan birisi de eğitimci sorunudur. Bu sorunun aşılması için çeşitli raporlar hazırlanmış ve çeşitli yöntemlere başvurulmuştur. 1924 yılında eğitimcilerin yetiştirilmesi ile ilgili rapor sunan Prof. J. Dewey, raporunda yalnızca eğitimciler yetiştirilmesinin yeterli olmayacağından bahsetmiştir. Buna göre; siyasal, sosyal ve ekonomik anlamda gelişmelerin sağlanması için vatandaşların topyekûn yetiştirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Yani bireylerin eğitim sürecinde ebeveynlere düşen göreve vurgu yapmıştır. Bu anlamda toplumla iç içe bir eğitim programı üzerine durulmuş ve temelleri bu dönemde atılmaya başlamıştır. 1927 yılına gelindiğinde dönemin Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati'nin öncülüğünde yeni bir köy eğitim programı hazırlanmıştır. Ancak elde yetersiz sayıda bulunan öğretmenler şehirlerde

öğretmenlik yapmayı tercih ediyor ve köy okullarındaki kadrolar boş kalıyordu. Bunun üzerine 1933 yılında “Köy İşleri Komisyonu” kurularak yeni tip köy öğretmeni yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Bu girişim sonucunda bölgenin sosyal ve kültürel durumunu iyi bilen ve tıpkı köylüler gibi köyde yaşayan, köy işlerinde çalışan ve köyde ikamet eden öğretmenlerin ortaya çıkması amaçlanmıştır (Geray, 1969, s. 197-198).

Kırsal eğitim programı ve köylü ile mukadderat birliği düşüncesi sonucunda Köy Enstitülerini ortaya çıkartmıştır. Köy Enstitüleri kırsal bölgelerin her açıdan kalkınması ve gelişmesi için kurulan bir kurumdur. Yalnızca eğitim çağındaki bireyleri eğitilmesi değil, aynı zamanda toplumsal eğitimin sağlanması içinde faaliyetler yürütmüştür. Bu anlamda toplumla iç içe bir eğitim sistemi olmuştur.

1935 yılı itibariyle ülke planlı bir sanayileşme hamlesine hazırlanırken bir yandan da köy kalkınması için harekete geçmiştir. Cumhuriyet sonrasında her ne kadar köylere önem verilse de hizmet götürme noktasında sorunlar yaşanmıştır. Bu sorunların en başında geleni ise köylünün sorunları ve ihtiyaçlarının doğru tespit edilememesiydi. Çünkü bu dönemde köylü gibi düşünecek ve köylü bakış açısıyla politika üretecek aydınlar yok denecek kadar azdır. Bundan dolayı kırsal alanlarda yetiştirilecek bireyler cumhuriyetin ve demokrasinin sunmuş olduğu fırsatları doğru bir şekilde kullanarak kırsal kalkınmanın önünü açacaktır. Nitekim köy kalkınması için güçlü bir köy eğitim programı hazırlanması gerekiyordu. Bu dönemde köyü ve köy yaşamını iyi bilen İsmail Hakkı Tonguç İlköğretim Genel Müdürü olarak atanmıştır. Tonguç’un atanması ile kırsal alanlarda önemli araştırmalar yapılarak girişimlere başlanmıştır. Bu dönemde eğitimde yaşanan en büyük sorunlardan biri olan kadro sorununun çözülmesi için çalışmalar yapılmıştır. 1936 yılında Eskişehir çiftler çiftliğinde dört ay süren eğitimci kursları açmış ve askerlik vazifesini tamamlamış, okur yazar olan yetişkin gençleri öğretmen olarak yetiştirmiştir. Mezun olan eğitimciler ilk olarak Ankara’nın belirli bölgelerinde göreve başlamış ve son derece olumlu sonuçlar alınmıştır (Aysal, 2005, s.271-273). Bu uygulama Köy Enstitülerinin temelini oluşturan önemli bir adım olmuştur.

Köy Enstitüleri, dönemin kırsal olanakları göz önünde bulundurularak hazırlanmış bir eğitim programıdır. Bu programa göre ülke 20 bölgeye ayrılmış ve bu 20 ayrı bölgede bir enstitü açılmıştır (Geray, 1969, s. 199). Bu enstitüler modern bir köy gibi tasarlanmıştır. Bir iki örnek hariç tutulursa enstitü binaları eğitime özel tasarlanmış ve yeni yapılardan oluşturulmuştur. Köy Enstitüleri elektriği, bahçesi, koruluğu, oyun ve spor alanları, telefon ve posta hizmeti, radyo, sinema ve tiyatro hizmeti olun bir eğitim kurumudur. Bununla birlikte kurulmuş olduğu bölgedeki köylülerle sürekli iletişim ve bağ içerisindeydi. Bu eğitim kurumları bulunduğu bölge öğrencilerine hizmet eden ve yerel aydınların yetişmesini hedefleyen bir kurumdur. Enstitü mensupları toplam mevcudu 800 ile 1200 arasında değişmektedir. Enstitünün eğitim müfredatının bir bölümü kültür ve öğretmenlik, bir bölümü ise tarım ve teknik konular içermektedir. Bu bölümlerin ders içerikleri Türkçe, tarih, coğrafya, yurttaşlık, matematik, fizik, kimya, tabiat, sağlık bilgisi, yabancı dil, el yazısı, resim, beden eğitimi, halk

oyunları ve müzik gibi temel derslerin yanı sıra gündelik hayatta ve mesleki alanda kullanılabilecek teknik dersler de yer almaktadır. Bunlar tarla ziraatı, bahçecilik, endüstriyel bitki tarımı, çeşitli hayvancılık eğitimleri, demircilik, marangozluk, motorculuk, dokumacılık, örgücülük, terzilik gibi çeşitli zanaatların öğretilmesine vesile olmuştur. Kısaca köy Enstitüleri; üretim içinde eğitim, eğitim içinde üretimdir. Burada yetişen öğrencilerin eğitimleri tamamlandıktan sonra köylerine dönmesi ve kendi bulunduğu bölgenin kültürel, bilimsel, ekonomik ve siyasal anlamda gelişimini sağlaması hedeflenmektedir (Seyrek, 2019, s. 166-171). Görüldüğü üzere Köy enstitüleri kırsal toplumun geliştirilmesi ve eğitilmesi noktasında “kent için değil, köy için eğitim” ilkesi ile programlanmıştır.

Köy Enstitüleri sürdürülebilir kırsal kalkınma anlamında ele aldığımızda uygulamanın köy ve köylülüğü yaşatma temelinde şekillendiği görülmektedir. Bu anlamda son derece olumlu bir tablo ortaya koymaktadır. Bir diğer açıdan kırsal alanlarda tarım vb. kırsal sektörlerin modern tekniklerle donatılması ve öğretilmesi yine kırsal ekonominin gelişmesi açısından son derece önemli bir konudur. Ancak bu durum birtakım riskler barındırmaktadır. Modern tekniklerin aktarımının sağlanması ve ileri tarım tekniklerinin yaygınlaştırılması konusu sürdürülebilirlik çerçevesinde gelişmediği takdirde kırsal alanların sürdürülebilirliği tehlike altına girebilir. Tarımın ve köylülüğün sürdürülebilirliği için yeşil teknolojinin aktarılması, teknolojik öğretilerden önce ekolojik bilincin doğru bir şekilde sağlanması gereklidir. Neticede genel olarak köy ve köylülüğün gelişmesi ana hedef olduğu için Köy Enstitüleri sürdürülebilir bir kırsal kalkınma modeli denilebilir.

3.5 Örnek Köy Modeli

Kırsal alanda kalkınmanın gerçekleşmesi ve tarımsal alanda verimliliğin artırılması için birçok model önerildiği görülmektedir. Bunlardan bir tanesi de *Örnek köy* modelidir. Bu model kırsal bölgede bulunan bir yerleşim yerinin seçilmesi ve bu yerleşim yerine yapılan devlet destekleri ile kalkınmanın sağlanması sonucunda çevre köylere de kalkınma için örnek model olması beklenmiştir. Ancak bu kalkınma hareketi ile göçmen olarak Türkiye'ye gelen grupların Örnekköylere yerleştirildiği ve Türk tarımına örnek olması beklenmiştir (Uzar Özdemir ve Demirkol, 2014, s. 363). Hizmetlerin belirlenen kırsal yerleşim alanda toplanması çevre köyler arasındaki gelişmişlik seviyesini etkisi altına almıştır. Bunun yanı sıra kalkınma ve yatırım hizmetlerinin belirlenmesinde kamu görevlilerinin etkin rol almasının yanı sıra bölge halkının ihtiyaçları değerlendirmeye alınmamıştır. Bundan kaynaklı olarak da sosyal ve ekonomik anlamda herhangi bir gelişim söz konusu olmamış ve sadece görüntüde değişimler yaşanmıştır (Çelik, 2005, s. 65-66). Neticede Örnekköy modeli nitelik bakımından zayıf bir uygulama olarak kalmıştır. Ancak bu model ardından benzer bir şekilde kırsal bölge merkezlerine, merkez köylere yönelik planlanan kalkınma modelleri olduğu görülmektedir.

Kısaca Örnekköy modeli ile çeşitli bölgelerde kırsal alanlar için örnek teşkil eden köylerin kurulması ve bu köylerin eğitim, üretim, yerleşim tipi ve sosyal alanlarda diğer kırsal yerleşim yerlerine örnek olması beklenmiştir. Ancak devlet desteklerinin ve hizmet sunumunun adil bir şekilde bölüştürülmemesinden kaynaklı olarak birçok sorun barındırmaktadır. Örnek uygulama için seçilen bölge merkezinde devlet desteklerinin gerçekleşmesi sonucunda diğer kırsal alanların olumsuz yönde etkilenmesine neden olabilir. Bunun tersi olarak seçilen Örnekköy bölgelerinin gelişmişlik düzeyi artarak kırsal cazibe merkezi haline gelebilir. Geline süreçte ise bölgedeki nüfusun artması ve yavaş yavaş kentsel niteliklere sahip olmasına neden olabilir. Bu da tarım ve köylülük açısından başarısız bir sonuç doğurabilir. Ortaya çıkan bu sonuç sürdürülebilirlik açısından da düşünüldüğünde kırsal dokuya zarar verebilme durumu olduğu için olumsuz bir tablo doğurmaktadır. Bunlardan farklı olarak demokratik anlamda düşünüldüğünde halkın katılımı gibi konular pek fazla yer bulamamıştır. Nitekim yönetim açısından da bir alternatif sunmamaktadır.

3.6 Toplum Kalkınması

Planlı döneme girildiğinde en önemli kırsal kalkınma uygulamalarından bir tanesi olan *Toplum kalkınması* modeli kamu kurumlarının ortak çalışması ve kırsal toplumunda kalkınma faaliyetinde aktif rol almasını öngörmektedir. Neticede devlet-toplum iş birliği ile kalkınma hedeflenmiştir. Bu doğrultuda toplumun kalkınmada rol alması ile imece usulünün yeni bir ruha kavuştuğu görülmektedir. Toplum kalkınması sisteminde halkın kalkınma faaliyetlerine katılması bir zorunluluk olarak görülmemektedir. Bunun aksine tam anlamıyla gönüllülük esasına dayalı bir katılım söz konusudur. Nitekim bilinen imece usulüne yeni bir format kazandıran bir sistemdir. Bu kalkınma modeli ile kamu kurum ve kuruluşlarının ortaklaşa faaliyet yürütme becerisinin gelişmesi hedeflenmiştir. Bunun yanı sıra halkın yerel politik ve kalkınma faaliyetlerine katılması, kooperatif ve benzeri örgütsel faaliyetlerin gelişmesi hedeflenmiştir. Bu anlamda Toplum Kalkınması modeli halkın örgütsel faaliyetler içerisinde bulunarak üretim ve pazarlama gücünü artırması hedeflenmiştir (Geray, 1966, s. 236-237). Toplum kalkınmasının temel felsefesi komşuluk ilişkileri ve komşuluk hukukuna dayanmaktadır. Kırsal toplumda komşuluk ilişkileri daha çok akraba ve soya dayalı ilişkilerin yanı sıra kader ortaklığı meselesi ile gelişmektedir. Bu doğrultuda her ne kadar ayrılıklar olsa da genel anlamda komşuluk ilişkileri sıkı bir bağ içerisindedir. Toplum Kalkınması yaklaşımı da bu potansiyel üzerinden şekillenmiş ve farklı kırsal gruplar üzerinden farklı toplum kalkınması yaklaşımlarıyla hayata geçirilmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda amaca ulaşmak için belirlenen hedef kitlenin yapısını çok iyi bilen toplum kalkınmacıları olması gereklidir. Yani toplumu iyi analiz edip çözümlenmek gereklidir. Aksi takdirde uygulama sonucunda çok vahim sonuçlar da alınması mümkündür (Yasa, 1962, s. 90).

Toplum Kalkınması modeli halkın eğitimi ile kırsal kalkınma arasında önemli bir bağ kurmaktadır. Yetişkin bireylerin eğitilmesi ve bakış açılarının değişmesinin yanı sıra Toplum Kalkınması yaklaşımının öğretilmesi için önemli görülmektedir. Bu doğrultuda sosyal eğitim, temel eğitim, kitle eğitimi, toplum eğitimi gibi farklı içerikli dersler halk eğitim kapsamında yer almıştır. Toplum kalkınması modelinde eğitim alanında uygulanan önemli bir yöntem ise Tarımsal Yayım meselesidir. Tarımsal yayım tarımsal alanda halkın birebir ve uygulamalı olarak eğitilmesi ve yeni tekniklerle tanışmasına vesile olan önemli bir uygulamadır. Bu anlamda kalkınmanın ve üretimin niteliğini artırmak için tarımsal yayım yönteminden faydalanılmıştır (Geray, 1967, s. 14-17).

Toplum kalkınması modeli uygulama noktasında her ne kadar rızaya dayalı bir sistem gibi görülse de uygulama sürecinde zaman zaman yerli halkı zorlayıcı bir durum söz konusu olmuştur. Bunun yanı sıra bölgesel nitelikler ve yerel toplum iyi analiz edilememesi sonucunda faaliyetlerin gerçekleşmesi zorlaşmıştır. Örneğin mevsimsel işlerde çalışan insanların bulunduğu bölgeyi terk ettiği dönemlerde bir takım kalkınma projeleri gerçekleşmiş ancak bu uygulamaların yapımında köylüler aktif rol alamamıştır. Toplum Kalkınması çalışması kırsal istihdamın giderilmesi gibi bir öneri barındırmaktadır. Yapılan faaliyetler ve ortaya çıkan sonuçlar değerlendirildiğinde kalkınma uygulamalarının istihdam sorununu çözecek nitelikte bir değere sahip olmadığı görülmektedir (Geray, 1967, s. 200-201).

Toplum kalkınması deneme çalışmaları sürecinde halkın katılımı önemli bir yere sahiptir. Bu süreçte halkın katılımı ile gerçekleşen projelerde başarıya ulaşılırken halkın aktif katılımının sağlanmadığı projelerden yeterli verim alınamamıştır. Nitekim halkın katılımı ve yönetim meselesinin kırsal kalkınma için ne kadar önemli bir yere sahip olduğu görülmüştür. Ancak bundan sonraki süreçte yönetime ne kadar önem verildiği tartışılır bir konudur. Sürdürülebilir yerel kalkınma bağlamında ele aldığımızda Toplum Kalkınması modelinde her ne kadar devlet-toplum iş birliğine yer verilse de uygulama noktasında bazı kamu kurumları ile yerel toplum yeterli iletişim kuramamıştır. Bu da yönetim adına yetersiz bir sonuç doğurmuştur. Model önerisi kısmen başarıya ulaşsa da pilot uygulama bölgesinden öteye geçememiştir.

3.7Merkezköy Modeli

Planlı dönemde uygulanan bir diğer önemli kırsal kalkınma yaklaşımı ise *Merkezköy yaklaşımı*dır. Türkiye'nin kırsal yapısı dağınık ve parçalı bir yapıya sahiptir. Bu etmen göz önünde bulundurulduğunda kırsal kalkınma faaliyetlerinin gerçekleşmesi mali, sosyal ve coğrafi zorlukları doğurmaktadır (DPT, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 857). Parçalı ve dağınık bir kırsal toplumun olması yapılan yatırımların adil ve verimli şekilde

gerçekleşmesini engellemektedir. Buna göre kırsal bölgede gerçekleşen yatırımların tüm nüfusa eşit şekilde ulaşması ve maliyetin düşmesi için kırsal yerleşkelerin bir bölgede toplanması ve yatırımların tek hedefe odaklı gerçekleşmesi öngörülmüştür. Bu yaklaşıma göre kırsal yerleşkelerde tıpkı kentlerde olduğu gibi kamu hizmetlerin götürülmesi amaçlanmıştır. Nitekim köylerde sağlık ocakları, PTT, yatılı bölge okulları, mesleki kurslar, karakollar, aşı ve tohumlama merkezleri ve pazar yerleri gibi kamuya ait hizmetlerin gerçekleşmesi hedeflenmiştir (DPT, Üçüncü Beş Yıllık kalkınma Planı, s. 864-865).

Merkez Köy yaklaşımı ile ortaya koyulan uygulamalar kamu hizmeti anlamında kırsal bölgenin gelişimine katkı sağlamıştır. Bu vesileyle köy ve kent arasındaki farkın kapatılmasında ve hizmetlerin adil dağılımı noktasında önemli bir girişimdir. Ancak bu kalkınma yaklaşımı bölgesel olarak ekonomik bir etkiye sahip olamamıştır (Çelik, 2005, s. 67).

Merkez Köy Yaklaşımı CHP tarafından geliştirilerek bir takım ekonomik ve sosyal konular eklenmiştir. Böylelikle ortaya çıkan *Köykent* yaklaşımı ilk defa 1969 yılında CHP'nin seçim bildirgesinde yer almıştır (Çelik, 2005, s. 67). Bu dönemde kırsal kalkınmanın en büyük sorunları arasında kırsal bölgedeki dağınık yerleşkeler olarak gösterilebilir. Çünkü bu dönemde ortaya çıkan kalkınma modellerinin birçoğu köylerin tek merkezde toplanması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Köykent modelinin de böyle bir öneride bulunduğu görülmektedir. Köykent modeli, kırsal toplumun sosyal, kültürel, ekonomik ve kamu hizmetleri açısından ihtiyaçların karşılanması şeklinde tanımlanmaktadır. Ancak sadece toplumsal ve kamusal hizmetler ile sınırlandırmak doğru değildir. Bunun yanında tarım endüstrisinin ve tarımla bağlı endüstriyel faaliyetlerin köy ile tanışması hedeflenmiştir. Nitekim köy ile kent arasındaki farkı azaltmak amaçlanmaktadır. Bu durumda köyden kente, köylülükten kentliliğe doğru bir evrim söz konusudur (Geray, 1974, s. 57-58).

Merkez Köy yaklaşımını sürdürülebilir kırsal kalkınma bağlamında ele aldığımızda modelin köy-kent birleşimi bir kırsal yerleşim yeri ortaya çıkartmaya çalıştığı görülmektedir. Bu anlamda kır ve kent arasındaki farkların azaltılması için kırsal bölgelerde seçilen merkez köylere kentsel nitelikleri taşıyarak bu bölgelerin yeni cazibe merkezleri haline gelmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda kırsal alanları tarım ve köylülük bağlamında düşündüğümüzde olumsuz bir etki yaratacağı söylenebilir. Neticede kırsal alanların geleneksel niteliklerini kaybetmesi, köylülüğün zarar görmesi ve tarımın olumsuz yönde etkilenmesine neden olabilir. Nitekim sürdürülebilirlik açısından hoş olmayan sonuçlara kapı aralayabilir.

3.8 Köykent Modeli

1970'li yıllara doğru gelinirken kırsal kalkınma konusu üzerine tartışmalar biraz daha derinleşmeye başlamıştır. Somut anlamda ortaya atılan bir kırsal kalkınma modeli olarak

merkez köy yaklaşımı ardından göze çarpan ilk model köykent modelidir. Bu model 1969 yılında CHP'nin seçim bildirisinde ele alınmıştır. Devamında ise yeni kurulan Köy İşleri Bakanlığınca kabul görmüş ve geliştirilmeye başlanmıştır. Bu anlamda 1973 yılında bakanlık tarafından hazırlanan rapora göre köykent modelinin amacı üç maddede sıralanmıştır:

Az miktarda yatırım ve az sayıda personel ile Kısa süre içerisinde kırsal bölgelerin kalkınması ve kırsal toplumun ihtiyaçları karşılanması,

Artan nüfus ile birlikte görülen fazla nüfusun ve işsiz bireylerin köykentlerde açılan istihdam alanlarında istihdam edilmesi,

Bu doğrultuda kentlerde yaşanan hızlı ve düzensiz nüfus artışının önüne geçilmesi ve kentleşmenin daha sağlıklı koşullara kavuşması amaçlanmıştır.

Nitekim kırsal kalkınma konusunda köykent modeli kırsal bölgelerin ekonomik, fiziki ve sosyal sorunlarını merkeze alarak merkez köy yaklaşımına göre daha akılcı bir tablo ortaya koymuştur. Çünkü kırsal kalkınmanın sağlanması için kırsalın tüm sorunlarına eşit mesafede yaklaşmak gereklidir. Bu problemlerden herhangi birinin atlanması sonucunda kalkınma girişimi başarıya ulaşması mümkün olmayabilir (Erdönmez, 2005, s. 38).

Köykent modeli kırsal bölgeye çeşitli altyapı ve bayındırlık hizmeti götürmenin yanı sıra farklı yaklaşımlar içermektedir. Bu anlamda köy kalkınması yerine köylünün kalkınması vurgulanmıştır. Bunun yanında köykent modelinde teorik anlamda gerekli kırsal ihtiyaçların karşılanması ve sorunların doğru tespit edilmesi açısından kalkınma sürecinde halkın katılımına son derece önem verilmiştir (Güler, Çırakoğlu ve Tokmak, 2014, s. 166). Köykent modeli, köylünün köylü olarak kalkınmasını sınırlı bir gelişim süreci olarak görmektedir. Nitekim köylülerin köylülükten kurtulması için yeni bir plan öngörülmüştür. Bu öngörü köylünün işçileşmesi, tarımın sanayileşmesi ve köylerin kentleşmesi olarak tarif edilmektedir. Bu durumun gerçekleşmesi için köykent modeli kalkınmada yeni argümanlar ortaya atmaktadır. Bu modele göre kırsal bölgede toprağın işleyen kişilere ait olması öngörülmüştür. Diğer modellerde olduğu gibi köykent modelinde de toprak reformu konusu son derece önemli bir şekilde işlenmiştir. Bunun yanı sıra tarımın sanayileşmesi için üretim ve pazarlama alanında tarımsal kooperatiflerin kurulması hedeflenmiştir. Bu kooperatiflerin içerisine mevcut tarım kredi kooperatiflerinin eklenmesi ile yeni bir tarım kredi anlayışının doğması hedeflenmiştir. Köykent uygulama bölgelerinde sanayi faaliyetlerinin yaygınlaştırılması ve tarımsa sanayileşmeye geçilmesi için mevcut yerleşim sistemi Köykent sistemine göre yeniden şekillenmesi gerekecektir. Bu sistem ile köy üstü bir yerleşim yerine geçişlerin yaşanması söz konusu olmaktadır. Kırsal bölgede sanayi faaliyetlerinin gelişmesi ile ülke geneline yayılmış bir sanayi oluşturulması hedeflenmiştir. Böylelikle kent ve kırsal bölge arasındaki kültürel ve ekonomik fark ortadan kalkması hedeflenmiştir. Bu sistem "Halk Sektörü" olarak tarif edilmiştir (Tekeli, 2011, s.203-205). Köykent modeli teorik açıdan

değerlendirildiğinde tam anlamıyla kırsal alanda tarım sektörünün sanayileşmesi ve tarım dışı sektörlerin kırsal bölge ile tanışması olarak tarif edilebilir. Bu sistem ile köyden kente göçün durdurulması, Türkiye'nin demografi yapısının dengelenmesi, kent ve köy arasındaki farkların azaltılması ve kırsal bölgedeki istihdam sorununun aşılması hedeflenmiştir. Ancak bu sorunların aşılması düşünülürken bir yandan da yeni sorunların doğması söz konusudur. Örneğin kent ve köy arasındaki farkların azaltılması ve toplumsal farklılıkların giderilmesi sorunu köylü nüfusun kentleşmesi yolu ile giderilmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda köylü ve kırsal kültürün eritilmesi, bölge toplumunun kentleşmesi bir takım kentsel olumsuzlukları da kırsal bölgeye yansımaları anlamına gelmektedir. Bunların en önemlisi kentsel ihtiyaçlar, tüketim ve kirlilik olarak değerlendirilebilir. Neticede kırsal bölgenin dokusunun bozulması ve bölgenin kentleşmeye doğru evrilmesi sürdürülebilir kalkınma açısından olumlu sonuçlar doğurmamaktadır. Köykent modeli kırsal bölgede halk sektörü ilkesi ile kalkınma hedefi içerisine girmiştir. Ancak bu durumun gerçekleşmesi için uygulama alanlarında derin ve titiz incelemeler yapılması ve bölgesel anlamda uygulamaların gerçekleşmesi şarttır. Köykent pilot denemelerinde bu durumun eksikliği son derece hissedilmiştir.

Ülkemizde Köykent uygulamaları ilk olarak 1970'li yıllarda faaliyete geçmiştir. Ancak siyasal nedenlerden kaynaklı olarak bu proje tam anlamıyla uygulandığı ve faaliyete geçtiği söylenemez. Köykent deneme çalışmaları Van-Özalp ve Mudurnu-Taşkesti'de uygulanmaya çalışılmış fakat sonuç alınamamıştır. Köykent modelinin tam olarak uygulanması 2000 yılında Ordu-Mesudiye ilçesinde gerçekleşmiştir. Coğrafi, toplumsal ve ekonomik etmenler göz önünde bulundurularak grup köylerin oluşturulması ve bu gruplar içerisinde seçilen merkez köy üzerinden kalkınma hedeflenmiştir. Pilot deneme olarak da Çavdar köyü ve çevre köyleri seçilmiştir. Pilot model olarak seçilen Mesudiye ilçesi, Çavdar yöresinde Köykent uygulamaları kapsamında temel altyapı hizmetleri gerçekleşmiştir. Bu kapsamda köy yolları, su ve kanalizasyon altyapısı, sulama, konaklama, iletişim; eğitim, sosyal hizmet, sağlık gibi alanlarda yatırımlar gerçekleşmiş ve okul sağlık ocağı, sosyal tesis, çocuk oyun alanları ve dini kurumlar gibi kırsal kalkınmaya yönelik yatırımlar gerçekleşmiştir (Başibüyük, 2011, s.315). Köylere altyapı hizmeti konusunda genel olarak başarıya ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra köylülerin üye olduğu tarımsal kalkınma kooperatifinin kurulması, sığır yetiştiriciliği, besicilik ve arıcılık gibi hayvancılık anlamında gelişmelerin sağlanması hedeflenmiştir. Bir başka ıslah çalışması olarak meraların yeniden düzenlendiği görülmektedir. Bölgenin coğrafi şartları dolayısı ile ormancılık geliştirilmiştir. Ayrıca bu alanda eko-turizm ve av turizminin yapılmaya başladığı görülmektedir (Erdönmez, 2005, s. 44). Bu model kırsal alanda fiziksel, ekonomik ve sosyal altyapının gelişmesi üzerine şekillenen bir uygulamadır. Neticede Çavdar yöresi ve bölge köylerinde bu yönde hizmetlerin götürüldüğü görülmektedir. Kırsal ihtiyaçlar ve kentsel olanaklar gerektiği kadar aktarılmıştır. Ancak bölgede yeni iş olanaklarının yaratılması, yeni bir üretim alanının desteklenmesi, tarımsal ürünlere katma değer verme ve mamul ürün üretimi ile ilgili kayda değer bir destek içermemektedir. Bunun yanı sıra eğitim,

yatırım yönlendirme, kredilendirme ve pazarlama alanlarında yeteri derecede çözümler üretilmemiştir. Köykent modelinin uygulanmasında temel problem bölge koşulları ve potansiyeli ayrıntılı bir şekilde incelenme ele alınmamasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra genel hatlarıyla devletin yapmış olduğu kamu hizmeti ve kooperatifçiliğin desteklenmesi gibi kalkınmaya yönelik faaliyetler içermektedir. Bu kalkınma hareketinde halkın katılımı konusu biraz daha geri planda kaldığı görülmektedir. Bundan kaynaklı olarak devletin tek elden başarmaya çalıştığı proje bir noktada tıkanıklığa neden olmuştur. Bu tıkanıklığın en belirgin görüldüğü nokta üretim ve ekonomik nedenler. Hedeflenen uygulamalar ve alınan sonuçlara bakıldığında kırsal bölgede tarımsal üretimin desteklenmesi dışında göze çarpan bir sektör bulunmamaktadır (Erdönmez, 2005, s. 48).

Köykent modeli kırsal bölgelerde yeni sektörlerin doğmasını ve tarım sektörünün sanayileşmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu öneri kırsal bölgelerin dokusunu bozmadan kalkınmanın sağlanması için uygun bir öneri değildir. Nitekim sürdürülebilirlik açısından da sorunlar barındırmaktadır. Köykent modeli uygulama noktasında bayındırlık hizmeti, tarım ve hayvancılıkta kooperatifçiliğin desteklenmesi uygulamalarında başarıya ulaşmış ama halk sektörü ilkesine dayalı bir gelişime rastlanılmamıştır. Yeni bir kooperatifçilik anlayışı, yeni bir üretim mekanizması oluşturulamamıştır. Uygulama bölgesi olarak seçilen çavdar yöresinde yeni iş sahaları yaratıldığı ve ekonomik anlamda değişim yaratan bir gelişimin yaşanmadığı görülmektedir. Sadece devlet eliyle ve etkin bir halk katılımı olmadan gerçekleşen bu uygulama ekonomik anlamda önemli bir değişimin yaşanmadığını, yeni üretim alanları ve yeni iş sahalarının doğmadığını göstermektedir.

Köykent modeli de Merkez Köy modeline benzer şekilde köylülüğün azaltılması ve kentliliğe doğru bir evrim sürecinin başlamasını tetikleyen bir önerme sunmaktadır. Kır ve kent arasındaki farkın azaltılmasından söz edilirken köylülüğün kentliliğe doğru evrilmesiyle çözüleceği inancı hâkim durumdadır. Bu yaklaşım kırsal bölgelerin sürdürülebilirliği ve köy üzerinden kalkınmanın gerçekleşmesi için olumsuz bir tablo ortaya çıkartmaktadır. Nitekim Köykent önerisi yerelden kalkınma önerisi sunarken tam manasıyla köyden başlayan bir kalkınma önerisi sunmamaktadır denilebilir.

3.9 Tarım Kentleri Modeli

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinin (CKMP) Milliyetçi Hareket Partisine (MHP) evirildiği dönemde MHP'nin kurucu lideri olan Alparslan Türkeş tarafından 9 Işık Doktrini beyan edilmiştir. Bu doktrinin kalkınma ile ilgili önerileri içerisinde kırsal kalkınmaya yönelik olarak tarım kentleri modeli yer almaktadır. Tarım kentleri modeli köylünün ihtiyaçlarının tamamının kente gitmeden kırsal alanda giderilmesini önermektedir. Neticede belirli bölgelerde seçilen merkez köylerin cazibe merkezi haline getirilmesi ve resmi işlerin

halledilebildiği, çarşısının olduğu bir tarım kentinin kurulması hedeflenmiştir. Bu cazibe merkezinin kurulması ile çevre köylerin ihtiyaçlarının giderilmesi ve kente ihtiyacın azalması hedeflenmiştir. Böylelikle kırsal toplumun kentte yapmış olduğu işleri daha kısa sürede kente gitmeden tarım kentinde gerçekleştirmesi hedeflenmiştir. Böylelikle köylünün ihtiyaçları daha hızlı gerçekleşmekte ve işinin başına hızlı bir şekilde dönmesi sağlanması ve kentlerin hizmet yükü azaltılması hedeflenmiştir (Yahyaoglu, 1971, s. 131-134). Tarım kentleri modeli her köye bir cami, bir okul, bir çeşme, bir imam, bir ebe, bir sağlık memuru, iki öğretmen, 200.000 km köy yolu yapılması gerektiğini içermektedir. Ancak tarım kentleri modeli yalnızca bayındırlık hizmeti ile sınırlı bir model değildir. Kalkınma eğiliminde halkın son derece önemli bir katılımını öngörmektedir. Tarım kentleri modeline göre köylerin ekonomik kalkınması için öncelikle köy üretim birliklerinin kurulması ve bu birliklerde oluşturulan tasarruf ve yatırım sandıklarında biriken paralarla tarımsal anlamda sanayi yatırımlarının gerçekleşmesi hedeflenmektedir. Bu sistem bir anlamda memleket sandıklarına benzer niteliktedir. Ancak sermayenin daha genel ve özele indirgenmeyen bir kullanımı söz konusudur. Bunun yanı sıra halkın yaratmış olduğu sermaye ile halk için sanayinin yaratılması devletin sırtından önemli bir yükü almaktadır. Türkeş, sanayi alanında “fabrika üreten fabrikalar” konusuna özellikle dikkat çekmektedir. Tarımsal alanda da tarım makine ve alet üreten sanayinin gelişmesi ve bunun yanında tohum ıslah sanayi, gübre sanayi gibi tarıma dayalı sektörlerin gelişmesi ve yerleşmesini ön görmektedir. Yeni kurulması planlanan bu sanayiler ise köylülerin tasarrufu ile kurulduğu için fabrikaların köylülere ait olması öngörülmektedir (Karaca, 1976, s. 168). Tarım kentleri modeli diğer modellerde olduğu gibi toprak reformu konusuna da yer vermiştir. Bu modelin toprak reform anlayışı yalnızca topraksız çiftçileri toprak sahibi yapmak değildir. Son derece önemli bir konu olan toprak toplulaştırmaya yer verilmiştir. Bu sayede parçalanmış ve tarımsal getirisi azalmış toprakların birleştirilmesi ve bölgesel koşullar dâhilinde en az sulu tarım arazisinde 100 dönüm susuz tarım arazilerinde 300 dönüm olmak kaydıyla tarım arazilerinin toplulaştırılması hedeflenmiştir. Tarım kentleri modelinin bu önerisi geliri tarıma dayalı olan ailelerin geçinebilme koşulları göz önünde bulundurularak ortaya atıldığını göstermektedir. Yani bu koşullarda tarım arazilerinin belirli kişilerde toplanması ve diğer fertlerin ise farklı sektörlerle yönlendirilmesi hedeflenmiştir (Cengiz, 2017, s. 459-461). Bu uygulama sonucunda yerel çiftçilerin kendi bölgelerinde şirketleşmesi, küçük arazi sahiplerinin topraklarını devretmesi sonucunda farklı iş kollarına yönelmesi sonucunda kırsal bölgede yeni sektörlerin doğması hedeflenmiştir. Bu sistemin uygulanması için temel alt yapının yeterli olması şarttır. Toplulaştırma faaliyetinden önce yeni iş kolları ve sektörlerin yaratılması gereklidir. Aksi takdirde yoğun bir istihdam sorunu ve beraberinde önemli bir göç hareketi ile karşı karşıya kalmak kaçınılmazdır.

Köykent modelinde olduğu gibi Tarım kentleri modeli de kooperatifçiliğe son derece önem vermektedir. Bu anlamda Köy Tarım Kooperatiflerinin kurulması ve bu kooperatifler aracılığıyla teknik, maddi ve pazarlama desteklerinin sağlanması ön görülmüştür.

Tarım kentleri modeli de Köykent modelinde olduğu gibi köylüyü kentten uzaklaştıran bir sistem olduğu göze çarpmaktadır. Her köyün bağlı olduğu bir taşra kenti olmasına rağmen kentlerin ve kent kültürünün yaygınlaştırılması ile sorunların çözülmesi hedeflenmiştir. Bunun yanında dönemin koşulları itibariyle toplumun resmi işlerinde yaşamış olduğu sorunlar ve kamu kurumlarındaki tıkanıkların köylü toplumu daha çok etkilediğinden yakınılmış ve bu sorunun giderilmesi için resmi işlemlerin yapıldığı ayrı bir köy kenti kurulması hedeflenmiştir. Ancak 21. Yüzyılın şartlarında kentlerin çekici faktörleri sadece resmi işlemler ve bir takım sosyal hizmetler olarak görülmemektedir. Tasavvur edilen cazibe merkezleri sosyal ilişkiler, iletişim olanakları, alışveriş imkânları, eğitim, teknolojik etmenler, nüfus yoğunluğu, yatırım olanakları vs. gibi çekici faktörler göz önünde bulundurulmamaktadır. Sürdürülebilirlik açısından değerlendirilmeye alındığında kırsal bölgelerin yeni bir cazibe merkezine dönüşmesi yani köyün kentleşmesi yine bölgesel olarak tarım arazilerinin daralmasına ve kırsal bölgelerde kentleşme eğilimlerinin görülmesine neden olmaktadır. Bundan kaynaklı olarak sürdürülebilirlik açısından olumsuz bir tablo ortaya çıkmaktadır. Ancak kalkınma hareketine bölge halkının katılımı, köylünün köylü olarak kalması, yatırımların bölge halkı adına ve bölge halkına ait şekilde gerçekleşmesi sürdürülebilirlik açısından köykent modeline göre daha verimli bir model olarak değerlendirilebilir.

4. BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN KIRSAL KALKINMA POTANSİYELİ

4.1 Genel Bağlantı

Kırsal kalkınma girişimleri için ortaya atılan modellerin birçoğu kırsal yerleşim yerlerinin yeni ve farklı bir yapı içerisinde tasarlanmasını ileri sürmektedir. Bu modeller yüzlerce yıllık birikimle şekillenen kırsal yerleşim yerlerinin yapısının ve dokusunun değişmesine neden olabilir. Bu modeller aracılığı ile birçok kırsal yerleşim yerlerinin kentleşmesi ya da tam tersi olarak yerleşime kapatılması söz konusu olmaktadır. Nitekim işin özünde kırsal kalkınma yerine kırsal alanda kentsel kalkınma ya da belirli bölgeleri merkezileştirerek diğer yerleşim yerlerinin yerleşim dokusunun tahrip edilmesine neden olmaktadır. Türkiye’de hemen hemen her kırsal yerleşim yeri kendine özgü karakteristik bir yapı barındırmaktadır. Bu anlamda her bir kırsal yerleşim yeri ülke için önemli bir değerdir. Bu yerleşim yerlerinin nüfusu bir kişi dahi olsa yerinde korunması ve özgün karakteristik dokusu zedelenmeden yaşatılması gerekmektedir. Bu anlayış sürdürülebilir yerel kalkınma için son derece önemli bir yaklaşımdır.

Uydu Köy Modeli yalnızca bir kırsal kalkınma modeli olarak görülmemelidir. Nitekim bu model Türkiye’nin topyekûn kalkınması ve kentlerin içerisinde bulunduğu ekonomi, kentleşme ve sosyal sorunlara dayalı birçok problemine çözüm için gerekli görülen bir modeldir. Temelinde ülke kalkınması için kırdan kente doğru genişleyen bir kalkınma anlayışını benimsemektedir. Neticede köylünün köyde istihdam edilmesi ve köylerin daha yaşanabilir mekânlara dönüştürülmesi önemli bir esastır. Bu model başta bağlı olunan kentlerin kırsal ihtiyaçlarını karşılayan sonrasında küresel ölçekte mal ve hizmet sunumu yapan köylerin yer aldığı bir modeldir. Kentler, her geçen gün tabiatın bir adım daha kopan ve her geçen gün betonlaşmanın arttığı yaşam alanlarına dönüşmüştür. Bu anlamda kırsal alanlar kent sakinleri için bir kaçış, dinlenme alanı ve tabiatla yeniden buluşma merkezleri haline gelmelidir. Ancak minvalde geliş güzel anlatmak yerine Türkiye’de kırsal alanların

durumu nedir? Günümüz koşullarında hangi potansiyellere sahiptir? Niteliksel ve niceliksel anlamda incelenmesinde fayda vardır.

4.2 Demografik Potansiyel

Köylerin gelişmesi, emeğin artması, faaliyetlerin gerçekleşmesi ve niteliklerin tam anlamıyla verimli şekilde değerlendirilmesi için en önemli kriter kuşkusuz nüfustur. Nitekim toplam nüfusu 20 olan bir köy ile toplam nüfusu 5000 olan bir köy arasında son derece önemli farklar bulunmaktadır. Ülkemizde kırsal bölgeler önemli bir göç sorunu içerisinde olduğu için köyleri nüfuslarına göre değerlendirmekte fayda vardır. Bu anlamda nüfuslarına göre köyleri ele aldığımızda yok olma aşamasındaki köyler, az nüfuslu köyler, kalabalık köyler ve çok kalabalık köyler gibi sınıflandırmalar söz konusu olmaktadır. Bu anlamda nüfusu 100 kişinin altında olan köyler yok olma aşamasındaki köylerdir. Ayrıca bu köyler “hayalet köy” adıyla da anılmaktadır. Çünkü bu köylerin yaş ortalaması genellikle yüksektir. Hayalet köylerde doğum oranı yok denecek kadar azdır. Nitekim genç nüfus da bulunmamaktadır. Bu köylerin çevresinde otlaklar ve verimli tarım arazileri az bulunmaktadır. Daimî olarak köy sakinlerinin toplam nüfusu 100-1000 olan köyler ise az nüfuslu köyler olarak göze çarpmaktadır. Bu köylerde yaşlı nüfus fazlayken bunun yanında genç ve orta yaşlı nüfus da görülür. Ancak genç nüfus kente göç etmeye meyilli olduğu söylenebilir. Bu köyler hayalet köylere göre yaz aylarında kalabalıklaştığı söylenebilir. Nüfusu 1000 ile 3000 arasında olan köyler ise kalabalık köyler sınıfına girmektedir. Bu köylerde kırsal üretim bölge toplumunun geçimini karşılayacak seviyededir. Diğer köy tiplerine göre bu köylerde göç eğilimi daha az görülür ancak yok denilmesi mümkün değildir. Nüfusu ise yaşlıların yanı sıra orta yaşlı ve gençlerden oluşmakla birlikte doğurganlık oranı diğer iki köy tipine göre daha yoğundur. Kalabalık köylere bakıldığında tarımsal verimlilik diğer köylere göre daha fazladır. Ekonomik koşulların diğer iki köy tipine göre daha iyi olması nedeniyle bölge toplumu kente göç etmeyi daha az düşünür ve yaşamını köyde idame ettirir. Nüfusa göre sınıflandırılan bir diğer ve sonuncu köy tipi ise çok kalabalık köylerdir. Bu köyler nüfusu 3000 ve üzeri olan köylerdir. Bu köyler biraz daha kasaba niteliği taşımaya başlayan köylerdir. Diğer köylere göre kentsel nitelikleri barındırmaya başlayan köylerdir. Nitekim ticari açıdan sadece köy bakkalı ile sınırlı olmayan bir merkeze sahiptir. Bu köylerde haftalık köy pazarı, market, tamirhane, kasap, manav, terzi vb. gibi temel ihtiyaçların giderilebildiği hizmet sektörünün de geliştiği söylenebilir (Taş, 2016a, s. 298).

Türkiye’de kırdan kente göç olayı ilk dönemlerden bugüne kadar geçen sürecine bakıldığında kırsal olanakların yetersizlikleri ve kırsal yerleşim yerlerinin niteliklerinin zayıf olmasından kaynaklıdır. Neticede kırsal bölge çekici etkenini, ana fonksiyonlarını ve olanaklarını kaybetmesiyle birlikte kırsal nüfus kentin çekici etkisine kapılarak köyleri terk etmiştir.

Ülkemizde de 1950'li yıllarda başlayan kırdan kente göç hareketi kırsalda önemli bir emek kaybına neden olmuştur.

Coğrafi Bölge	Köy Sayısı		Köy Nüfusu	
	Sayı	%	Miktar	%
Karadeniz	8.536	24,8	2.442.717	20,3
Doğu Anadolu	5.977	17,4	2.027.767	16,8
Orta Anadolu	5.124	14,9	1.146.028	9,51
Güneydoğu Anadolu	4.239	12,3	1.830.515	15,2
Marmara	3.909	11,4	1.491.078	12,4
Ege	3.783	11,0	1.632.544	13,6
Akdeniz	2.870	8,33	1.477.106	12,3
TOPLAM	34.438	100	12.047.755	100

Tablo 1. Türkiye'nin coğrafi bölgeler özelinde köy sayısı ve kırsal nüfusu (2011)

Cumhuriyetin ilanından sonra 1927 nüfus sayımlarına göre toplam ülke nüfusu 13 648 270'tir. Bu nüfusun %75,8'i kırsal yerleşim bölgelerinde ikamet etmektedir (TÜİK, 2015). Bu dönemde nüfusun 4'te 3'lük kısmı kırsal bölgede yaşadığı için kalkınma anlamında köye yönelim göze çarpmaktadır. Ayrıca bu dönemde ülkenin üretim olanaklarının neredeyse %100'ünü kırsal bölgeler karşılamaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında her ne kadar sanayinin gelişmesine önem verilse de kırsal kalkınma ve tarımın geliştirilmesine yönelik uygulamalar da göz ardı edilmesi mümkün değildir. Çünkü kırsal toplum ülke nüfusunun %75'lik kısmını oluşturmaktadır. Bunun yanında toplum odaklı var olan cumhuriyet Türkiye'si için toplumun %75'lik kısmı modernleşme ve yeni devlet anlayışının ideolojik yaklaşımlarının öğretilmesi için önemli bir kitledir. Bu doğrultuda köylüyü kırsal bölgede tutmak adına halkevleri ve köy enstitüleri kurulmuştur (Örmecioğlu, 2019, s. 731).

Kurtuluş mücadelesi ardından küllerinden yeniden doğan Cumhuriyet Türkiye'si nüfus bakımından kademeli olarak yükselişe geçmiştir. 1935 yılında yapılan ikinci nüfus sayımına göre ülke nüfusu 7 yılda 2,5 milyon artış göstererek 16 158 018'e ulaşmıştır. TÜİK verilerinden elde edilen sonuçlara göre bu dönemde nüfusun %76'sı kırsal bölgede yaşadığı görülmektedir. 1940-1950 yıllarında yapılan sayımlarda da ülke nüfusunun kademeli artışları göze çarpmaktadır. Bu döneme kadar kırsal nüfus %75 bandının altına düşmemiştir. Dönemin kent nüfusları ele alındığında bir milyon nüfusun üzerinde sadece bir kentin olduğu görülmektedir.

1950'li yıllara gelindiğinde artan nüfus ve genç kuşakların yetişmesi, tarımda makineleşme eğilimlerinin artması, tarımsal arazilerin miras yoluyla bölünmesi ve çeşitli bölgelerde feodal

dönemi andıran küçük egemen unsurların doğması kırsal nüfusu kentlere doğru göçe sevk etmiştir (Keleş, 2013, s. 68). Bu göç hareketleri 1955 nüfus sayımı ile oransal olarak nüfus sayım verilerine de yansımıştır.

1948-1956 yılları arasındaki kırsal alanda makineleşme yani tarımsal faaliyetlerde traktörün işlevinin artması göçü tetikleyen önemli bir gelişimdir. Bu dönemde tarımsal faaliyetlerde kullanılan traktör sayısı 1.800'den 44.000'e yükselmiştir. Bu hızlı gelişimin en temel nedeni ise Türkiye'nin Marshall planından faydalanmasıdır. Traktör sayısındaki artışın ise kırsal alanda istihdam sorunu yarattığı ve kentlere göçün başlamasına neden olduğu düşünülmektedir.

1950'li yıllardaki kırdan kente göç olayı genel itibari ile traktör sayısının artması ile gerçekleştiği ileri sürülse de bazı görüşler bu göçün ana nedeninin farklı olduğunu söylemektedir. Tekeli'ye göre (2003), 1956 yılına kadar ekilebilecek toprak miktarı yaklaşık olarak %60 oranında artmıştır. Bu tarım arazilerinin ise yaklaşık olarak %20 oranında bir bölümü traktörlerle işlenebiliyordu. Diğer araziler ise hayvan ve insan gücüne ihtiyaç duyulan arazilerdir. Bu dönemde tarımsal arazilerin artmasıyla birlikte kırsal nüfus daha çok toprak işleme durumunda kalmıştır ve emek ihtiyacı da artış göstermiştir. Bazı çiftliklerdeki arazilerin işçi bulunmadığı için işlenmediği görülmektedir. Bir diğer önemli nokta ise, 1956-1962 yılları arasında traktör sayısında artış olmamasına rağmen göçün şiddetinin azalmamasıdır (Kaya ve Şahin, 2003, s. 456-462). Bu tespit sonucunda göçün nedeninin tarımda makineleşme olmadığı düşüncesi ortaya çıkmaktadır.

Tekeli'nin ortaya koymuş olduğu tez ve veriler ikna edici niteliktedir. Bu bağlamda kırdan kente göç olayının nedenini daha derinlerde aramak gereklidir. Emek ihtiyacının olduğu ve tarımsal verimliliğin artmış olduğu bir dönemde kırsal nüfusun kentlere akmasının birçok gerekçesi bulunmaktadır. Bunların en önemli sebebi ise kırsal alanda kapitalistleşme eğilimlerinin artmasıdır. Toprak kutuplaşmalarından kaynaklı olarak kırsal nüfus topraksız duruma düşmekte ve toprak ağalarının baskısı altında kalmaktadır. Geçim darlığı çeken köylüler, toprak işleme dışında odunculuk, dokumacılık vs. gibi tarımın yan dalı niteliğindeki farklı işlerle meşgul olmaya başladılar. Ancak bu meslekler bireylerin hayatını idame ettirecek noktada değildi ve kentler bir ümit olarak görülmekteydi. Bununla birlikte 1956 yılına gelindiğinde küçük tarım arazileri ile hayatını idame ettirmeye çalışan çiftçiler gübre ve kredi problemleri yaşamaktaydı. Ayrıca toprak ağaları zirai işlemleri traktörle gerçekleştirirken bu küçük çiftçilerin faaliyetleri genel itibarıyla kol gücüne dayalıydı. Nitekim rekabet edemez noktaya gelen küçük çiftçiler mesleklerini terk ederek kenti çözüm yolu olarak görmeye başlamışlardır (Kaya ve Şahin, 2007, s. 456-459).

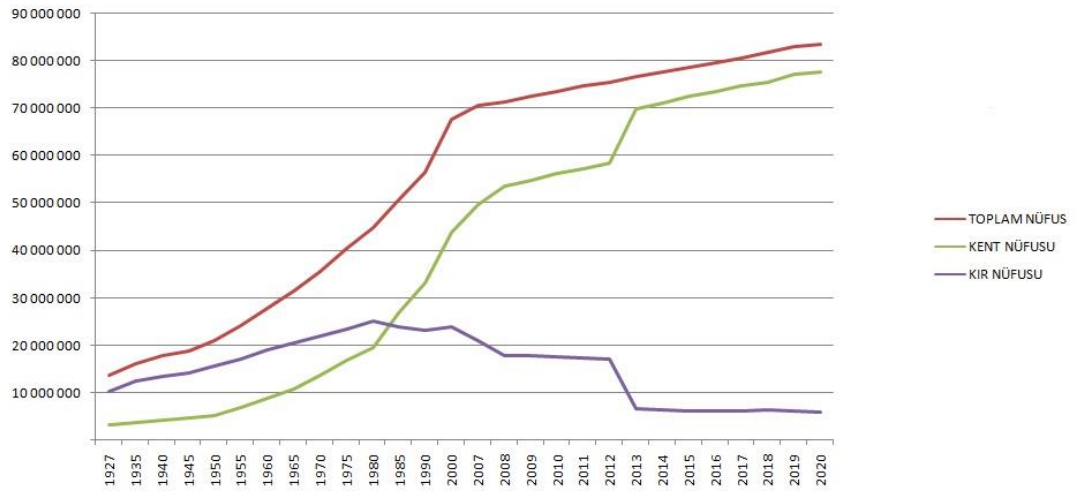
Temelinde birçok sorun barındıran kırdan kente göç olayı tarımda makineleşmeye dayandırılmaktadır. Ancak göçün temel sebebi, kırsal alandaki kapitalistleşme süreci ve küçük çiftçilerin rekabet edebilme olanağının azalmasından kaynaklıdır. Yani 1948 yıllarında görülmeye başlayan göç süreci aslında kentin cazibesinden değil, kırsal itici unsurlarından

dolayı reaksiyon göstermiştir. Kırdan kente göç olayının başlamasıyla birlikte kentlerdeki konut sorunu artmıştır. Yeni kent sakinleri geçici bir çözüm olarak kent çevresinde kendi imkânları ile birtakım barınaklar inşa etmişlerdir. Gelişi güzel inşa edilen bu yerleşmeler düşünülenin aksine kalıcı bir hal almış ve böylelikle gecekondular sorunu 20. Yüzyıl Türkiye'sinin kentleşmesinde önemli bir problem olarak kalmıştır (Öztop ve Şekercioğlu, 2016, s. 22).

Kırsal bölgedeki egemen güçlerin bölge toplumunu etkisi altına alması demokratik açıdan hakların ihlal edilmesine neden olmuştur. Bu durum ise kırsal kesimin sürdürülebilir gelişimi açısından son derece olumsuz etkilemiştir. Nitekim refah seviyesi düşen ve baskı altında kalan kırsal toplum tarım dışı iş sahalarına yönelmiştir. Bu durumda tarımsal üretimin sürdürülebilirliği açısından olumsuz etkiler olduğu söylenebilir. Ayrıca kırsal bölgede gerçekleşen bu olumsuz etkiler başta istihdam ve konut sorunu olmak üzere kentleri birçok farklı konuda etkisi altına almıştır. Neticede kırsal bölgede doğmuş olan sosyo-ekonomik problemler Türkiye'nin bugün bile hala tartışılan birçok kentleşme sorununa etkiye bulunmuştur.

1960 yılından sonra hükümetlerin kalkınma ve sanayi politikalarının farklılaşması sonucunda kentleşmenin hızlanması ve kırsal nüfusun kentlere doğru göç etmesine sıcak bakıldığı görülmektedir. Bu dönemden sonra ithal ikameci bir kalkınma politikası izlenmiştir. Özellikle sanayileşme konusunda bu oldukça göze çarpmaktadır. Neticede sanayi faaliyetlerindeki bu değişim kentleri etkilediği gibi kırsal nüfusunda kentlere doğru akışına neden olmuştur. Neticede ortaya çıkan bu demografik değişim sonucunda kırsal bölgedeki tarım sektöründe değerlendirilen emeğin sanayi ve hizmet sektörüne sarkması söz konusudur. Ancak kırdan kente göç hareketi sürmeye devam ederken kırsal nüfusun doğurganlık oranında önemli bir düşüş gözlemlenmemektedir. Yani sürekli artan ama bir yandan da göç veren bir kesimdir. Bu durum 1980 yılına kadar devam etmiştir. 1980 sonrasında kırsal nüfusta düşüşlerin yaşandığı gözlemlenmektedir. (Özbay ve Yücel, 2001, s. 11-13). 1950 yılı itibariyle hız kazanan kırdan kente göç hareketi 1960'lı yıllarda devam etmiş ve bu göçler Türkiye'nin GSMH verilerine de yansımıştır. Tarım ve Orman Bakanlığında elde edilen verilere göre cumhuriyetin ilk yıllarında tarımsal üretimin GSMH içerisindeki payı %42,8 oranındayken 1970'li yıllarda bu oran %36'ya gerilemiştir. Takip eden her on yılda düşüşlerin görülmektedir. 1980'li yıllarda %25, 1990'lı yıllarda %16, 2000'li yıllarda %12,6 oranlarına gerilemiştir. Ortaya çıkan bu azalma tarım sektöründeki emeğin sanayi ve hizmet sektörüne doğru kaymasından kaynaklıdır. 1960 ve 1980 sonrasındaki sanayi ve hizmet sektörü yatırımları ve bu sektörlerdeki büyümeler GSMH içerisinde oransal etkileri doğurmuştur. Bu verilerin yanı sıra bir de tarım sektörünün Türkiye'nin ekonomik koşulları içerisindeki büyüme hızına göz atmak gerekir. Bu doğrultuda bakanlığın bize sunduğu verilere göre 1988-2002 yılları arasında tarım sektörünün büyüme oranı %1,1 olarak göze çarpmaktadır (Miran, 2005, s. 9). Neticede geri plana atılan ve kendi kendine yetebilme anlayışı içerisinde var olan bir tarım sektörü göze çarpmaktadır.

1960 sonrasında değişen kalkınma yaklaşımları aynı şekilde nüfus verilerine de yansımıştır. 1960 yılında yapılan nüfus sayımına göre kırsal nüfus %68,1 seviyelerine gerilemiştir. İthal ikameci bir kalkınma modelinin tercih edilmesinden kaynaklı olarak kentler kırsal koşullara karşı bir kurtuluş yolu olarak görülmüştür. Bu dönemden sonra kırsal nüfus kademeli olarak kentlere doğru aktığı görülmüştür. 1980 yılına gelindiğinde kırsal nüfus %56,1 seviyelerine kadar düşmüştür. Bu döneme kadar oransal olarak kırsal nüfusun düştüğü görülse de sayısal olarak nüfusun yükselişi devam etmiştir. 1960 yılında belde ve köy nüfusu 18 895 089 iken 1980 yılında 25 091 950'ye ulaşmıştır. Fakat sayısal anlamda kırsal nüfusun en yüksek olduğu dönem bu dönemdir. Şekil 1'de görüldüğü üzere 1980 sonrasındaki süreç hem oransal hem de sayısal anlamda kırsal nüfusun hızlı bir şekilde düştüğü göze çarpmaktadır (TÜİK, 2015).

Grafik 1. Türkiye'nin Kırsal, Kent ve Toplam Ülke Nüfusu

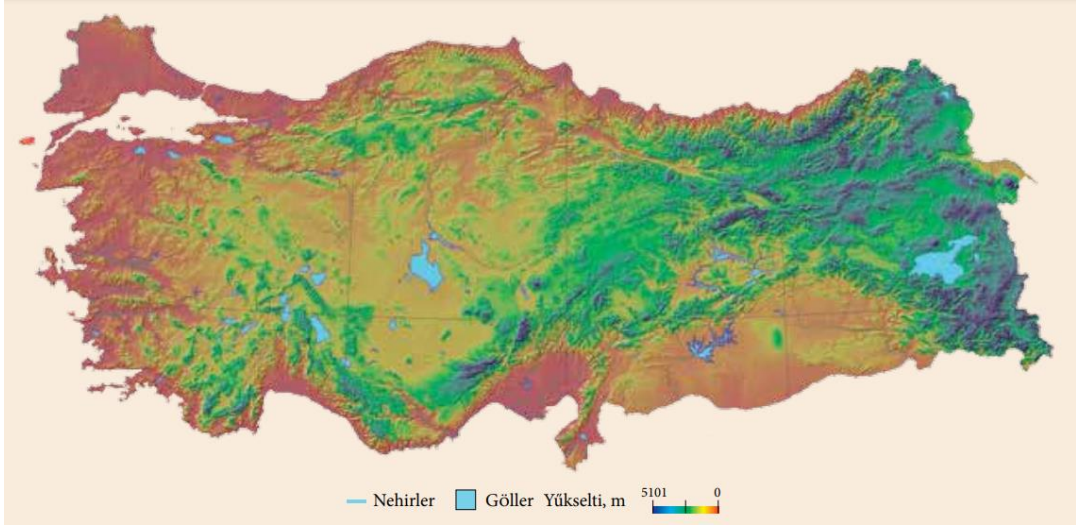
Türkiye'nin toplam nüfusu yıllara göre artış gösterirken bu artış kentlerde paralel olarak görülürken, kırsal bölgede ters orantılı şekilde azalmaya devam etmiştir. Şekil 1'de görüldüğü üzere 2012-2013 yılları arasında kırsal nüfusta sert bir düşüş yaşanmıştır. Sayısal verilere yansıyan bu düşüş 12 Kasım 2012 tarihinde çıkartılan 6360 sayılı belediyelerle ilgili kanundan kaynaklıdır. **On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair 6360 Sayılı Kanun**, Büyükşehir Belediye statüsündeki kent sınırlarında bulunan köy ve beldelerin mahalleye dönüştürülmesini içermektedir. Bu yasal düzenleme sonucunda Büyükşehir belediyesi sınırları içerisinde yaşayan toplulukların kanun değişikliğinden dolayı kentli olarak varsayılması söz konusudur. Her ne kadar bu topluluklar yasal olarak kent toplumu olarak görülse de şekil olarak eskisinden herhangi bir değişim yaşanmamıştır. Yine bu

yerleşim yerleri kırsal bölge imkânları dâhilinde varlığını sürdürmektedir. Neticede ortaya çıkan bu kanun değişikliği sayısal verilerin değerlendirilmesi bağlamında yanılıya neden olabilir.

4.3 Ekolojik Potansiyel

Toplumsal yapının şekillenmesi, kültürler, üretim anlayışı, yerleşim planı gibi temel fonksiyonların gelişmesindeki en önemli etkenlerden birisi iklim koşullarıdır. Bir bölgenin sıcaklık, nem, rüzgâr, yağmur vd. oluşturan hava koşulları kırsal toplumun iklim ile olan münasebetlerini etkilemektedir. Bu doğrultuda çeşitli bölgeler ve koşullara göre kırsal nüfus iklim koşulları dolayında hayatta kalma ve doğa koşulları ile mücadele etme eğilimi göstermektedir. Bu anlamda yerleşme tiplerinin oluşması, kullanılan elbiselerin tercih edilmesi, sıcaklık dengesinin korunması için harcanan enerji, çalışma saat ve zamanlaması, yaşamsal ihtiyaçların tedarik edilmesi ve hatta tüketilmesi gereken gıda ürünlerine kadar birçok açıdan kırsal toplumu niteliksel özelliklerini etkisi altına almaktadır (Tonguç, 2020, s. 46-47).

Türkiye Cumhuriyeti yedi iklim bölgesine ayrılmaktadır. Ancak şekil 2 de görüldüğü üzere Türkiye’de çok yakın coğrafyalarda bile yükseltiden kaynaklı olarak iklim koşullarının son derece değişiklikler gösterdiği gözlemlenmektedir. Bu durum tarımsal çeşitlilik ve bir takım turizm faaliyetleri için önemli bir alternatif sunmaktadır. Tek tip bir kalkınma modeliyle işin içerisinden sıyrılamayacağı görülse de aslında bu coğrafi yükselti farkından kaynaklı var olan durum Türkiye açısından önemli bir alternatif sunmaktadır. Bu yükselti farkları çok dar alanlarda bile farklı iklim koşullarını doğurmaktadır. Dolayısıyla farklı iklim koşulları farklı tarımsal uğraşlar, farklı kültürler ve farklı meslekleri birer alternatif olarak sunmaktadır. Bu koşullarda bir kalkınma modeli ortaya koymak için yapılması gereken iki seçenek bulunmaktadır. Bunlardan birincisi daha özele indirgenen ve bölgesel koşullarda işlenen bir kalkınma modelidir. İkincisi ise daha çok izlenilecek yol ve ilkeler bağlamında sınırları çizilen daha çok şablona benzeyen bir kalkınma modelidir. Bu iki yöntemde kırsal refahın gerçekleşmesi için şarttır. Ancak öncesinde izlenilecek yol, yöntem ve ilkeleri esas alan temel bir modele ihtiyaç olduğu için genel bir kırsal kalkınma modeline ihtiyaç vardır.

Harita 1. Fiziki ve yükselti haritası.

Türkiye coğrafi ve iklimsel koşulları itibariyle eko turizm açısından önemli bir potansiyele sahip olduğu söylenebilir.

Eko turizm, adından da anlaşılacağı üzere doğa seyahatine dayanan bir turizm anlayışıdır. Ancak bunun sınırlandırılması eksik kalmaktadır. Çünkü eko turizm, sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda doğayla iç içe gerçekleşen bir turizm anlayışıdır. 1990'lı yıllar itibariyle turizm sektörü içerisinde gelişimini göstermeye başlamıştır. BM tarafından 2002 yılı "Uluslararası Eko turizm Yılı" ve 2011 yılı "Uluslararası Orman Yılı" ilan edilmesi ile tabiatın korunması, ormanların önemine dikkat çekmek ve farkındalık yaratmak adına önemli bir adım olmuştur. Kitle turizminin yok eden, kirleten ve kaynakları sonuna kadar tüketen yıkıcı etkisine bir tepki olarak eko turizm ortaya çıkmıştır. Bugün ise eko turizm, talebi her geçen gün biraz daha artan bir alt sektör olarak gelişimini sürdürmektedir. Dünya Turizm Organizasyonu (UNWTO) 2004 yılında yaptığı açıklamada eko turizmin diğer turizm sektörlerine nazaran üç kat daha hızlı artış gösterdiğini belirtmiştir. Eko turizm birçok farklı tanımla ifade edilse de Eko turizm Derneğinin yapmış olduğu tanım konumuz itibariyle daha yerinde olmuştur. Bu derneğe göre eko turizm "*Doğal alanlara yapılan, yerel halkın refah düzeyini geliştirme ve çevreyi koruma amacı güden sorumluluk sahibi seyahat.*" Olarak tanımlanmıştır. Bu doğrultuda herhangi bir eko turizm alanında gerçekleşen seyahat o bölge tabiatına ve yerel halkına katkı sağlamıyorsa eko turizm olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Bir başka deyişle eko turizm: Doğayı değiştirmeden, kaynakları tüketmeden kullanılan turizm türü olarak da ifade edilebilir (Ataman ve Keskin, 2012, s. 5). Eko turizm yalnızca bir sektör olarak değerlendirilmemelidir. Toplumun doğaya bakışı, ekolojik bilinç yapısının değişmesi, ihtiyaçlar ve tüketime olan yaklaşımların yeniden şekillenmesi ve en önemlisi köy ve köylülüğün özendirilmesi açısından önemli bir turizm alt sektörüdür.

Eko turizmden bahsedildiğinde doğada gerçekleşen bütün turizm şekilleri kastedilmemektedir. Doğa turizmi daha geniş kapsamlı bir alandır. Yine eko turizm de doğa turizmi içerisinde yer almaktadır. Doğa turizmi denildiğinde eko turizm, macera turizmi, ekstraktif turizm, yaban hayatı turizmi ve jeoturizm gelmelidir. Daha geniş bir kapsamı olan doğa turizmi her ne kadar doğa temelli gerçekleşen seyahatler ve turizm anlayışını içeriğine alsada eko turizm sürdürülebilirlik temelli gelişmiştir. Diğer doğa turizmlerinden farklı olarak eko turizm çevrenin ve yerel toplulukların faydalanmasına yönelik temel ilkeler barındırmaktadır. Neticede eko turizm yukarıda bahsedildiği gibi yerel toplulukların iş ve istihdam gibi önemli ekonomik etmenlere doğrudan etki yarattığı için kırsal kalkınma açısından önemli bir argümandır (Erdoğan, 2014, s. 151).

Türkiye, üç tarafı denizlerle kaplı ve dört mevsimin de yaşandığı önemli bir konuma sahiptir. Yaklaşık olarak 8.000 km kıyı şeridine sahip olması nedeniyle deniz turizminde de önemli bir yere sahiptir. Küresel ölçekte sürdürülebilir turizm anlayışının yaygınlaşması ile Türkiye’de deniz turizmine alternatif turizm çeşitleri de artış göstererek turizm sektörü yalnızca yaz aylarında değil dört mevsimi kapsayan bir etki alanına erişmiştir (Eskin, vd., 2017, s.17). Türkiye’nin sahiplik ettiği dağlar, termal kaynaklar, yaylalar, akarsular, göller, mağaralar göz önünde bulundurulduğunda ciddi bir eko turizm potansiyeline sahip olduğu önemli bir gerçektir (Kahraman ve Türkay, 2012, s.50). Söz konusu turizm potansiyeli Akdeniz iklim kuşağında yer alan Avrupa ülkelerinin de çok üzerinde yer almaktadır (Tutcu, 2021, s. 9).

Türkiye; milli parklar, tabiat koruma alanları, tabiat alanları, doğal anıtlar, yaban hayatı üretme istasyonları, yaban hayatı geliştirme sahaları, tabiat parkları, çevre koruma alanları, doğal oluşumlu ve arkeolojik sit alanları, korunan ormanlar, uluslararası korunan alanlar (Ramsar alanları), tohum ve gen koruma ve geliştirme alanları ve doğal sit alanı gibi doğal değerlerden oluşan bir zenginliğe sahiptir(Kaya, 2015: 87).

Türkiye; tarihi, kültürel ve doğal alternatifleri sayesinde önemli bir doğa sporu potansiyeline sahiptir. Anadolu coğrafyasının alternatif güzelliklerinin sunmuş olduğu eko turizm potansiyeli turizm faaliyetlerinin dört mevsime yayılmasını sağlayacak önemli bir etmendir. Çeşitliliğin bol olduğu doğal güzellikler eko turizm aracılığıyla; ornitoloji turizmi (kuşların gözlemlenmesi), bisiklet gezileri, yayla turizmi, foto safari, akarsu sporları, botanik turizmi, çiftlik turizmi, atlı doğa gezintisi, mağara turizmi, karavan ve kamp turizmi, dağ ve doğa yürüyüşü turizmi vs. turizm faaliyetleri gerçekleşmektedir (Ünal Ankara, Yazıcı, vd. 2018, s. 70). Özellikle eko turizmin etkin bir kaynak olarak yerel toplulukların istihdam edilmesi konusunda önemli bir alternatif sunmaktadır (Kuter ve Ünal, 2009, s. 152). Eko turizm sayesinde ülke geneline yayılan turizm anlayışı bölgesel olarak ekonomik gelirlerin artmasını sağlayarak ülke genelinde istihdama ve gelir dağılımına son derece önemli bir etki bırakmaktadır. Bu etki kırsal kalkınma için son derece önemli bir alternatif etkidir. Çünkü gelir dağılımı, istihdam, yatırımlar vs. gibi kalkınmayı etkileyen ana faktörler çok uzun dönemlerden beri belirli kentler tekelinde gelişim göstermiştir. Neticede kentleşme, nüfus ve

düzensiz göç gibi temel sorunlar siyasi gündemi uzun yıllar meşgul etmiştir. Turizmin doğaya yönelik gelişim göstermesi sonucunda kentlerde elde edilen gelirlerin kırsal bölgelere aktarılmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla maddi kaynakların bölüşümü ülke geneline yayıldığı görülmektedir. Aydınlanma yüzyılından bugüne emek ve sermayenin eşit şekilde bölüşümü düşünürlerin kafasını kurcalayan önemli bir sorudur. Bu açıdan düşünüldüğünde daha toplumcu, eşitlikçi ve refahın ülke geneline yayıldığı bir sosyal zemin yaratılması mümkündür (Bilici ve Işık, 2018, s. 11).

Küreselleşmenin ve kentleşmenin her geçen gün yaygınlaştığı ve iklim krizleri ile yaşanmaz bir hal alan kentler, son zamanlarda Covid-19 hastalığı ile mücadele etmektedir. Bu hastalık tamamen toplumsal temas ile etki alanını genişlettiği için kentler ana yaşam kaynağı haline gelmiştir. Ortaya çıkan bu küresel krizler insanları yaşam alanlarının daha geniş ve ferah, sosyal alanların daha dar olduğu doğal ortamlara sevk etmiştir. Bu durum kamp turizmi ve yayla turizmi gibi faaliyetlere de özendirmiştir.

Turizm sektörü gelişimini göstermeye başladığı bölgede doğrudan inşaat ve gıda sektörünü yanı sıra çeşitli töresel ve sanatsal faaliyetlerin gelişmesini de sağlamaktadır (Bilici ve Işık, 2018, s. 18). Bu doğrultuda turizm bölgesi haline gelen noktalarda yerel gıda ürünlerinin üretildiği ve bu ürünler direkt olarak üreticiden tüketiciye ulaşımı sağlanmaktadır. Neticede tüketiciler güvenilir gıdaya ulaşım noktasında önemli bir fırsat yakalarken ürünlerini aracı olmadan perakende şekilde değerlendiren yerel toplumlar ise önemli bir gelir kaynağı elde etmektedir.

Son olarak eko turizm, insanlığa ve kent toplumuna ekolojik bilincin aşılması, köy ve köylülüğün özendirilmesi adına önemli bir fırsat sunmaktadır. Kırsal ve kent toplumunun kültürel etkileşimi açısından düşünüldüğünde köylülüğün ve kentliliğin kendi içerisinde önemli değerler taşıdığı noktasında topluma önemli mesajlar vermektedir. Neticede kırsal toplumun korunması, kırsalın bir cazibe merkezine dönüşmesi ve dengeli nüfus artışının gerçekleşmesi için önemli bir argümandır.

4.4 Mekânsal Altyapı

Kırsal yerleşim yerlerini biçimsel ve niteliksel olarak ele almadan önce nasıl bir idari yapı içerisinde yer aldığına bakmakta fayda vardır. Bu anlamda yürürlükte olan 442 sayılı kanun kırsal yerleşim yerlerinin nüfus üzerinden tanımını yapmaktadır. Bu kanunun ilk iki maddesine göre kırsal yerleşkelerin tanımı şu şekildedir: **Madde 1** – Nüfusu iki binden aşağı yuurtlara (köy) ve nüfusu iki bin ile yirmi bin arasında olanlara (kasaba) ve yirmi binden çok nüfusu olanlara (şehir) denir. Nüfusu iki binden aşağı olsa dahi belediye teşkilatı mevcut olan nahiyeye, kaza ve vilayet merkezleri kasaba itibar olunur ve Belediye Kanunu'na tabidir. **Madde 2** – Cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi orta malları bulunan ve toplu veya dağınık

evlerde oturan insanlar bağ ve bahçe ve tarlalarıyla birlikte bir köy teşkil ederler. Her ne kadar kanun nüfus üzerinden yerleşke birimlerini sınıflandırsa da güncel TÜİK verileri incelendiğinde nüfusu yirmi binin altında olan ilçelere rastlanmaktadır. Bu yerleşim yerleri kasaba olmak yerine ilçe statüsünde yer almaktadır. Toplam nüfusu yirmi binin altında olan ilçelere rastlandığı gibi bunun yanı sıra toplam nüfusu iki binin altında olan ilçelere de rastlanmaktadır (TÜİK, ADNKS). Bir başka veri üzerinden değerlendirdiğimizde bazı köylerin nüfus olarak iki binin üzerinde ama kasaba statüsüne geçmediği görülmektedir (Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK)). Bu anlamda nüfus üzerinden kırsal yerleşmelerin tanımlanması yerine bu yerleşmelerin tarım ve hayvancılık başta olmak üzere kırsal fonksiyonları barındırıyor olması o bölgenin kırsal yerleşim alanı olarak tanımlanması için önemli bir etkidir. Nitekim yerleşme yerinin iç dinamikleri o bölgenin kırsal yerleşim yeri olup olmadığı cevabını vermektedir. Kanunlar aracılığıyla bir bölgeye farklı bir statü kazandırılması o yerleşim yerinin ekonomik, sosyal, kültürel ve iç dinamiklerinin önüne geçen bir etki yaratması kısa vadede mümkün değildir.

Anadolu coğrafyası ilk çağlardan bu yana insan yaşamına ev sahipliği yaptığından dolayı çok farklı yerleşim yerlerine rastlamak mümkündür. Ancak yerleşme yeri seçme konusunda ilk çağlardan beri temel insani ihtiyaç olan su kaynakları ana etken olmuştur (Durmuş ve Dölek, 2019, s. 257). Fakat su kaynaklarının yanı sıra bir bölgenin iklim, tabiat, stratejik konum, kültürel etki ve topografik potansiyeli o bölgenin yerleşim yeri olması için önemli etkenlerdir. Kırsal mekanlar genel itibariyle geçim kaynağının tarım ve/veya hayvancılığa dayandığı yerleşim yerleridir. Bundan dolayı seçilen yerleşim yerleri gıda ve hammaddeye erişim noktasında büyük önem taşımaktadır. Kırsal yerleşim yerlerinin seçiminde kısaca doğal faktörler önemli bir etken olarak göze çarpmaktadır. Ancak bir bölgenin gelişmesi ve şekillenmesi için doğal faktörlerin yanı sıra kültürel faktörler de önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır (Yılmaz ve Atik, 2006, s. 1-2).

Kırsal yerleşmeler, tercih edilen mekânın doğal etmenleri, dönemin yaşam koşulları ve topluluğun özgün yaşam biçimi ve kültürü ile birleşmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır (Eminağaoğlu ve Çevik, 2007, s. 157-158). Bunun yanı sıra bir yerin yerleşim yeri olması için tarihi, ekonomik, siyasi ve idari etmenlerin de göz önünde bulundurulması gerekir (Kocaman, Yağanoğlu ve Yanık, 2012, s. 49). Nitekim ülkemizde bir kırsal yerleşim birimi olan köyler nüfus, biçim, konum ve fonksiyonları itibariyle sınıflandırmak mümkündür. Bu farklı sınıflandırmalar üzerinden incelendiğinde ise köylerin tek bir kırsal kalkınma projesi üzerinden değerlendirilmesi, beklenen sonucu verme konusunda olumsuz sonuçlar söz konusu olacaktır.

2012 yılında çıkartılan 6360 sayılı kanun ile 16 binden fazla köy mahalleye dönüştürülmüştür. Ancak bu idari değişim niteliksel anlamda köylerin yapısını etkilememiştir. Bu anlamda kanun çıkmadan önceki veriler ışığında elde edilen bilgiler kırsal mahalle/köy özelinde bizlere doğru bilgileri sunmaktadır. Ülkemizde bölgelere göre köy

sayısı ve nüfusları paralel bir veri sunmamaktadır. Örneğin Orta Anadolu bölgesi köy/kırsal mahalle nüfusu en az olan bölgeyken, toplamda köy ve kırsal mahalleyle ülke genelinde bölge bakımından üçüncü sırada yer almaktadır. Bir başka açıdan bakıldığında Batı ve Güney bölgelerde köy sayısının fazla olması ve buna karşın nüfusun az olması ise bu köy sakinlerinin bağlı olduğu şehirlere göç ettiği ve mevsimsel ve belirli aralıklarla köylerini ziyaret ettiği anlamını doğurmaktadır. Türkiye'nin en çok köy sayısı Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgesinde bulunmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri ise coğrafi koşullardan ötürü köylerin dağınık bir yapıda olmasını göstermektedir (Taş, 2016, s. 296).

Kırsal yerleşmeler yapıları itibarıyla dağınık köy, toplu köy, hat (yol) köyü ve dairesel köy olmak üzere dört farklı grupta karşımıza çıkmaktadır. Dağınık köylerde genellikle çiftçiler kendi arazileri üzerinde inşa etmiş oldukları çiftliklerden oluşmaktadır. Bu köylerde belirli bir merkezi bulunmaktadır. Ancak çiftlikler arasında yakın ilişkiler bulunmamaktadır. Neticede içe kapanık ve evlerin birbirinden uzak olduğu köy tipleridir. Bu tip köylerde çiftçi ile arazi arasında yakın ilişki bulunurken evlerin birbirinden uzak olmasından dolayı komşuluk ilişkileri zayıftır. Türkiye'de Doğu Karadeniz bölgesinde ve özellikle Zigana üzerinde bulunan köy tipleri buna örnek olarak verilebilir. Bunun yanı sıra dağınık köylerin bir bölümü de Bursa ve Kocaeli bölgelerinde bulunmaktadır (Türkdoğan, 2016, s. 101-102).

Bir diğer köy tipi ise toplu köylerdir. Bu köyler kırsal bölge içerisinde belirli bir noktaya kümelenen, mera ve arazilerin çevrelediği ev kümelerinden meydana gelmektedir. Bu köy tiplerinde merkezinde evlerin kümelendiği çekirdek bölge en önemli özelliklerinde biridir. Bu kümeleri çevreleyen arazide bahçeler, sonrasında uzak sahalar/ekili araziler, biraz daha uzağında mera ve otlaklar bulunmaktadır. Devamında ise boş kıraç araziler, ağaçlıklar, otlaklar vs. bölgeler sayılabilmektedir. Türkiye'de en yaygın görülen köy yerleşke tipidir. Bu köy tipinin dağınık köy tiplerine göre olumsuz özellikleri meskenlerin tarım arazilerine uzak olması ve bundan kaynaklı olarak zaman kaybı ve arazi yolu gibi ulaşım dayalı sorunlar doğmaktadır. Dağınık köylerde ise meskenler tarım arazisi içerisinde olduğu için kırsal nüfus tarımsal arazi ile daha iç içe yaşamaktadır. Ancak dağınık köy tiplerine göre okul, hastane, pazar, taşıma yolları vb. gibi ihtiyaçlara ulaşım noktasında dağınık köylere göre önemli bir alternatifi elinde bulundurmaktadır (Türkdoğan, 2016, s. 102).

Farklı bir köy tipi olarak hat (yol) köyleri de karşımıza çıkmaktadır. Bu köy tipleri genellikle Amerika'ya yerleşen Fransız göçmenler ya da Brezilya'da yaşayan yerliler ve göçmenlerin yaşadığı köy tipleridir. Bu tip köylerde evler bir yol ya da nehir kenarına sıralanmış şekilde konumlandırılmıştır. Bu tip köylerde yakın komşuluk ilişkileri bulunmaktadır. Ancak yerleşme tipi neticesiyle zirai faaliyetleri sürdürmede birtakım olumsuzluklar sunmaktadır. Türkiye'de az da olsa bu tip köy yerleşmelerine rastlanmaktadır. Bunlara örnek olarak Kars'ta Selim, Yalınçayır ve atçılar; Bursa'da İstiklal ve Hürriyet köyleri gösterilebilir. Bu tip köylerin kurulmasında yabancı kültürler, etnik topluluklar ve şehirleşmenin hızlanması hat köy tipini doğurmaktadır (Türkdoğan, 2016, s. 103).

Biçimlerine göre köy tiplerinin dördüncü ve son örneği ise daire köy tipidir. Bu köy tipleri İsrail’de görülmektedir. Bu tip köy örnekleri incelenirken bazı köy sosyologları daire köy tipini hat köy ya da toplu köy modelleri içerisinde ele almaktadır. Ancak daire köy tipi hat köy ve toplu köyün birleşimi bir biçime sahiptir. Bu köy tiplerinin yerleşme biçimleri çiftlikler ve evler belirli bir daire üzerinde sıralanmış şekilde konumlandırılmıştır. Ev ve çiftliklerin devamında tarım arazileri bulunmaktadır. Bu araziler evlerin ardından genişleyerek üçgen biçiminde yayılmıştır. Yani ev ve çiftlikler yerleşme alanında bir üçgenin tepe açısı olarak değerlendirildiğinde tarım arazileri de üçgenin geri kalan alanı olarak düşünülebilir (Türkdoğan, 2016, s. 103).

Türk köy tipi için göz önünde bulundurulması gereken biçimler dağınık köy tipleri ve toplu köy tipleridir. Nitekim köy tipleri itibariyle en yaygın olan biçimler olarak göze çarpmaktadır. Köy yerleşmeleri yalnızca biçimleri üzerinden değerlendirilmemelidir. Çünkü Anadolu coğrafyası ilk çağlardan bu yana birçok farklı kültüre ev sahipliği yapmıştır. Neticede dini, siyasi, kültürel ve coğrafi etmenler düşünüldüğünde her bölgenin ve hatta her köyün kendine özgü karaktere sahip olduğu düşünülebilir.

Köy yerleşmelerini konumları itibariyle ele aldığımızda ova, dağ (orman), yamaç ve vadi köyleri şeklinde ayrıldığı görülmektedir. Dağ (orman), yamaç ve vadi köyleri arazi bakımından dar olduğu gibi arazilerin tarıma elverişli olmayan engebeli bölümleri bulunmaktadır. Bu köyler dağınık ve az haneli köylerdir. Coğrafyanın engebeli olması ve ulaşım olanaklarının zayıf olmasından ötürü hizmet götürme noktasında maliyetleri fazladır. Bunun yanı sıra ticari merkezlere uzaklığı ise birtakım kaynakların tedarik edilmesi ve üretilen ürünlerin pazarlanması noktasında alternatifler az bulunmaktadır (Geray, 1974, s. 51). Köylerin konumlarına göre sınıflandırılmasının yanı sıra fonksiyonlarına göre de ele almakta kalkınma açısından önemli bir yer tutmaktadır. Köyler kırsal üretim olanaklarına göre fonksiyonlarına ayrılmaktadır. Bu anlamda tarım, hayvancılık, tarım ve hayvancılığa bağlı yan sektörler, turizm vb. gibi sektörleri içerisinde barındırmaktadır. Bu anlamda yerleşim yerlerinin konumları yerel topluma belirli nitelikler sunduğu için köylerin geçim kaynaklarının belirlenmesinde de etkin faktör olmaktadır. Bu anlamda köylerin geçim kaynakları itibariyle de köyler ele alınabilir. Nitekim bu sınıflandırma içerisinde karşımıza ilk çıkan köy tipi tarıma dayalı ekinci ve bahçeci köylerdir. Ekinci köyler Türkiye’de en yaygın olan köy tipidir. Tarım arazileri tahıl üretmeye yönelik köylerdir. Bu köylerde hayvancılık ihtiyaçlar dolayında gerçekleştiği görülmektedir. Bu tip köyler Türkiye’nin her bölgesinde görülmesiyle birlikte en yaygın olarak İç Anadolu bölgesinde yaygın olarak görülmektedir. Bahçeci köyler ise tarımsal sulama konusunda elinde önemli bir alternatif bulundurmaktadır. Büyük vadi köyleri ve sulak obalarda yani verimli tarım arazilerine kurulmuş olan köylerdir. Sulu tarımın ön plana çıktığı bu köylerde yaş sebze, bahçecilik ve bağ kültürü gelişmiş düzeydedir. Nitekim diğer köylere göre tarımsal gelirin yüksek olduğu bölgelerdir. Genel olarak Türkiye’nin kıyı bölgelerinde bulunan bu köyler gelişime müsait köylerdir. Toprakların kıraç, tarım arazilerin kısıtlı ve verimliliğin düşük olduğu bölgelerde hayvancı

köylerin yer aldığı görülmektedir. Bu köyler tarımsal potansiyelin düşük olmasından ötürü hayvancılığı ikinci bir alternatif olarak görmektedir. Neticede ana geçim kaynağı hayvancılığa dayalı köylerdir. Bu bölgelerde küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık hâkim olmasıyla birlikte son dönemlerde kümes hayvancılığı da gelişimini göstermiştir. Ancak son dönemlerde gelişimi artan çiftlik hayvancılığı ve besicilik faaliyetleri neticesinde otlak hayvancılığının azalması söz konusu olmuştur. Bu tip köylerin arazi koşulları nedeniyle çiftlik hayvancılığı müsait olmadığı için köylerin nüfus kaybetmesine neden olmaktadır. Bu tip köyler genellikle konum olarak yamaç, yaylacılık faaliyetleri yapılan orman içi ve orman kenarı bölgelerde kurulan köylerdir. Bu tip köy yerleşmeleri Türkiye'nin İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinin yanı sıra rakımı yüksek alanlarda yaygın olarak rastlanmaktadır (Taş, 2016, s. 299).

Benzer bir köy tipi olarak karşımıza çıkan köyler ise orman köyleridir. Bu tip köyler de orman içi köy ve orman kenarı köy olmak üzere kendi içerisinde iki bölüme ayrılmaktadır. Orman içi köyler yerleşme yerinin çevresinin tamamı orman arazisi ile sınır olan köylerdir. Orman kenarı köyler ise yerleşim yerinin bir bölümü ormana sınır olan köylerdir. Türkiye'de orman köylerinde yaşayan toplam nüfus 7,1 milyon kişidir. Bu nüfusun yaklaşık olarak 4,5 milyonu büyükşehir yasasıyla birlikte mahalleye çevrilen ama orman köyü vasıflarını taşıyan kırsal mahallelerde yaşamaktadır (OGM, 2014). Bu köyler arazi koşulları itibariyle tarımsal faaliyetler yeterince gelişmemiştir. Bu bölgede yaşayan toplumlar için ormancılık son derece önemli bir geçim kaynağıdır. Ancak sürdürülebilir bir orman ve tarım anlayışı açısından birçok problemi beraberinde getirmektedir. Orman köylerinin önemli bir geçim kaynağı orman arazisinin sunmuş olduğu alternatiflerden oluşmaktadır. Bu anlamda bölge sakinleri otlatma, açmacılık, kaçak ağaç kesimi ve işgal gibi çeşitli orman suçları gerçekleştirmektedir. Nitekim ormanlık alanlar üzerindeki baskı ve tahribat kaçınılmaz bir gerçektir. Ortaya çıkan bu düzensiz tüketim ve faydalanma eylemi ekosistemi olumsuz yönde etkileyerek bölge toplumunun birçok kaynaktan mahrum kalmasına neden olmaktadır (Eker ve Nazik, 2017, s. 47). Gerçekleşen bu olumsuz faaliyetlerin önüne geçmek ve ormanların ve orman köylerinin kaynakların kullanımı noktasında daha sürdürülebilir bir alana dönüştürülmesi için Orman Genel Müdürlüğü (OGM) çeşitli yaptırımlar uygulamaktadır. Uygulanan bu yaptırımlar ve yaşanan davalar genel itibariyle ormanlık alanda tarla açmak, eski tarım arazilerinde zirai faaliyetlere devam etmek, otlatma, işgal ve kaçakçılık gibi konuları içermektedir. Bu anlamda OGM'nin uyguladığı tedbirler bazı yönleriyle bölge toplumunun imkanlarını kısıtlar düzeye ulaşmıştır. Bunlardan en önemlisi ise bölge toplumunun faaliyet alanının daralmasıdır. Bu durumda birçok yaylalık arazi ve otlaklar devlet hazinesine devredilmiştir. Neticede hayvancılık faaliyetlerinin gerçekleşmesi ve yeterli otlak arazilere erişim kısıtlandığı için köylüler kanunları ihlal etme ya da bölgeyi terk etme arasında bırakılmıştır. Neticede OGM ve Orman köyleri toplumu arasında bir husumet söz konusu olmuştur (Türkdoğan, 2016, s. 106). Bu bağlamda 2018 yılında Orman ve Su İşleri Bakanlığı, OGM bünyesinde ORKÖY projesini ortaya atmıştır. Bu proje destek kapsamında orman köylülerine kredi ve

hibe destekleri planlanmıştır. Projenin ana teması yerinden kalkınma olmuştur. Öncelik olarak OGM ile problemlili orman köyleri projeden yararlanmaya başlayacağı dile getirilmiştir. Neticede asıl amaç dönemin Orman genel müdürü Bekir Karacabey'in tanımıyla "Orman köylüsüyle hasım değil, hısım olmak." hedeflenen amaç olmuştur. Bu doğrultuda tarım, hayvancılık, kooperatifler ve tasarruf sağlayan kaynak projeleri için kredilendirme çalışmaları yapılmıştır. Sağlanan bu kredilerin ise %20'lik dilimi hibe desteği olarak sunulmuştur (ORKÖY, 2018). Kırsal kalkınma desteklerinin krediler üzerinden gerçekleşmesi, toplumu borçlandırmak, farklı sektörlerle ön eğitim ve araştırma olmadan gelişti güzel bir şekilde yönlendirmek kırsal kalkınma açısından yeterli verimi sağlaması mümkün değildir. Elbette ki kırsal toplumu finanse edebilmek ve çeşitli kredi olanaklarını sağlamak önemli bir adımdır. Ancak pazara erişim sorunlarının aşılması, altyapı olanaklarının iyileştirilmesi, kırsal imar sorunlarının çözülmesi ve kırsal eğitim gibi temel problemlerin çözülmesinin ardından kırsal kalkınma için ayrılan kaynaklar daha verimli sonuçlar doğurması kaçınılmazdır.

4.5 Sosyo-Kültürel Yapı

Kırsal bölgede geleneksel üretim ve ekonomi anlayışı temel besin kaynaklarına erişim özelinde gelişmektedir. Bu anlamda temel besin kaynakları olarak un, tahıl, ekmek, et, yumurta, sebze, meyve, süt, süt ürünleri gibi gıda ürünlerinin üretilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Bunun yanı sıra pamuk, yün ve deri gibi hammaddeleri geleneksel yöntemlerle işleyerek giyilecek veya farklı amaçla kullanılacak materyalleri kendileri yapmayı tercih ederler. Ayrıca konut gereksinimleri köylerde yetişen inşaat ustaları ya da konut ihtiyacı olan kişiler tarafından karşılanmaktadır. Geleneksel üretim ve ekonomik koşulların hüküm sürdüğü dönemlerde aile fertleri topyekûn çalışmaktadır. Köylerde aile kavramı yalnızca biyolojik ya da yalnızca sosyolojik değil bunların yanında bir de ekonomik fonksiyonuyla kırsal kesim için önemli bir dinamiktir. Köy çocukları; Toplumsal rol ve görevlerin dağıtıldığı, sosyal ve biyolojik konumun yanı sıra ekonomik faaliyetlerin hep beraber sağlandığı bir ortamda yetişmektedir. Kırsal bölgedeki bireylerin küçük yaşlarda iş ve çalışma durumu ile karşı karşıya kalması onlara hayat koşullarının gerçek boyutlarını öğretmektedir. Tonguç'un 1939 yılında yapmış olduğu köy tanımı dönemin ekonomik koşullarında var olan kırsal durumu özetlemektedir. Ona göre: "Ekonomik durumu yukarıda izah edilen çiftçi ailesi, sosyal hayatla ilgili bu karakterini muhafaza edemeyecek hale gelirse ve hayat şartlarında büyük, kökten değişiklikler olmazsa o zaman onun hayatı bugünküne nispetle müthiş ve korkunç bir şekilde sarsıntılar geçirerek dağılmaya kadar gidebilir." Ona göre kırsal toplumun en temel dinamiği ailedir. Çünkü toplum en zor dönemler geçirdiğinde bile aile krizlere karşı sakin kalmış ve sarsıntıya uğramamıştır (Tonguç, 2020, s.62-63).

Avrupa’da başlayan bilimsel devrimler ve ardından gelen sanayileşme süreci dünya üzerinde hızlı bir yenileşmenin önünü açmıştır. Bu yenileşme hareketi teknolojik, üretim ve bilgi anlamında Avrupa kültürü özelinde gerçekleşen bir yenileşme hareketidir. Nitekim modernleşme olarak tarif edilen bu döneme Avrupa’nın kendi kültürel dinamiklerinin tam anlamıyla hâkim olduğu görülmektedir. Modernleşme süreci dünya genelinde sosyal ve kültürel dinamiklerin hemen hemen hepsini tesiri altına almıştır. Kaçınılmaz bir gerçektir ki geleneksel aile yapısı da bu durumdan etkilenmiştir. Dolayısıyla geleneksel aile yapısı içerisindeki roller ve aile içi ilişkilerde geleneksel dokunun etkilendiği ve bir dönüşüm süreci içerisine girdiği görülmektedir (Keskin, 2021, s. 253-254).

Geleneksel köy aile tipi aile içerisindeki kişiler üzerine yüklenen rollerle şekillenmektedir. Bu rol dağılımının temeli ise sosyal statü yerine görevlerin ve sorumluluk bilincine dayanmaktadır. Bunun yanı sıra sosyal statü açısından düşünüldüğünde aile içerisinde kadının bulunduğu statü aile içerisindeki ilişkilerin durumunu ortaya sermektedir. Köy ailelerinde dağıtılan roller aracılığıyla iş bölümleri ayrılmaktadır. Bunun yanı sıra rollerin aile içi otoriteyi belirlediği görülmektedir. Köy aile tipinde roller; görev ve sorumluluk bilincine dayandığı için aile içerisinde bu rolleri dağıtıcı bir otoritenin olduğu görülmektedir. Nitekim geleneksel aile tipinde aile içi otorite en yaşlı erkekte toplandığı gibi çekirdek ailelerde karar alma noktasında adil bir biçimde kadın ve çocuklarında katılımı söz konusudur. Fakat yapılan araştırmalara göre geniş aile tiplerinde cinsiyet faktörünün yanında yaş faktörünün de önemli bir etken olduğu görülmektedir. Bu anlamda ailenin en yaşlı bireyi olarak kim varsa (anne ya da baba) otoritenin toplandığı kişi olmaktadır. Bazı geniş ailelerde aile dışında “hangi kişi ve ailelerle görüşülmesi gerekiyor?”, “Akrabalara karşı yaklaşımlar”, “ev ve mutfak ihtiyaçlarının karşılanması için alınması gereken ihtiyaçlara karar verme” ve “elde edilen gelirin harcanması ve bölüşümü” gibi konularda ortak kararlar aldığı görülmektedir (Taylan, 2009, s. 126-129). Bu anlamda geleneksel köy ailelerinde kolektif bir şuurla hareket edildiği ve bireyden çok ailenin ön planda olduğu göze çarpmaktadır. Ortak hareket etme, dayanışma kültürünün kuvvetli olması ve karar alma noktasında ailenin kendi içerisinde gerçekleşerek, sonucunda ortak bir karara varılması ise geleneksel köy aile tipinin önemli nitelikleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kırsal kalkınma için önemli olan meselelerden birisi köy aile tipinde kadının rolü ve statüsüdür. Kırsal alanda üretim olanakları emeğe ve iş gücüne dayalı olduğu için erkek nüfus kadınlara göre biraz daha kıymetli olduğu görülmektedir. Ancak buna rağmen kadın emeği kırsal bölgede son derece önemli bir kaynaktır. Özellikle gelişmekte olan ülkelere bakıldığında kadınların üretime yoğun bir şekilde katıldığı görülmektedir. Ancak her ne kadar tarımsal üretim faaliyetlerinde son derece önemli bir yere sahip olsa da kadınlar bu bölgelerin “*ücretsiz aile işçileri*” olarak düşünülmektedir (Gökdemir ve Ergün, 2012, s. 71).

Her ne kadar kadınlar üretim faaliyetlerinin içerisinde yer alsın da temelde roller ayrılmaktadır. Tarım ile ilgili faaliyetlerde erkekler tarlanın işlenmesi, tarımsal aletlerin

kullanımı, ekim, hasat ve ürünlerin pazarlanması gibi rolleri üstlenirken kadınlar yemek, kışlık yiyeceklerin hazırlanması, temel ev işleri ve çocuk bakımı gibi rolleri üstlenmektedir. Bunun yanı sıra hayvancılıkta da erkekler hayvanların bakımı, otlatma, yem tedarik edilmesi, hayvanların kırılması ve pazarlanması gibi rolleri üstlenmektedir. Buna karşılık kadınlar ise hayvanların sağılması, sütün değerlendirilerek çeşitli süt ürünlerine dönüştürülmesi gibi rolleri üstlenmektedir (Gökdemir ve Ergün, 2012, s. 71-72). Burada dikkati çekilmesi gereken en önemli bilgi kadınların ve erkeklerin toplumsal rol itibariyle farklı potansiyellerinin bulunmasıdır. Erkekler hammadde üretiminde binlerce yıllık geleneksel bilgi birikimine, tecrübeye sahiptir. Kadınlar ise elde bulunan hammaddeleri geleneksel koşullarda çeşitli deneyimler ya da geleneksel öğretilerle işleyerek mamul gıda ürünleri üretebilmektedir. Bu sayede raf ömrü uzun, lezzet açısından farklı ve sağlık açısından daha faydalı gıda ürünleri elde etmektedir. Yalnızca gıda alanında değil kullanma amacı ile elde edilen ürünlerde düşünüldüğünde yaşam için gerekli birçok materyal kadınlar tarafından üretilmektedir. Binlerce yıllık geleneklerden süzülüp gelen geleneksel bilgi birikimi önemli bir alternatif sunmaktadır. Serbest piyasa ekonomisinin ve ona bağlı olarak küreselleşmenin yaygınlaştığı bu dönemlerde ürünlere katma değer verilerek stok ömrünün uzatılması, ürün çeşitliliğinin artması ve bunlara bağlı olarak pazarda yer bulma olasılığının artmasında en önemli faktörü kadınlar ortaya koymaktadır. Nitekim kalkınmada kadının rolü bilgi birikimi, beceri ve hammaddeye vermiş olduğu katma değerden dolayı son derece önemli bir potansiyeli barındırmaktadır.

Toplumsal yapı, bir bölgenin gelişmesi için önemli bir etkidir. Zira bir bölgede problemlerin giderilmesi ve kalkınma uygulamalarının gerçekleşmesi için toplum-toplum ya da devlet-toplum ilişkisi son derece önemli bir meseledir. Dünyanın değişen ekonomi anlayışı geleneksel kent silüetini ve dokusunu olumsuz yönde etkilediği gibi kırsal bölgeyi de etkisi altına almıştır. Kentlerde endüstriyel faaliyetlerin artması sanayi kentlerinin çoğalması sonucunda kırsal yerleşmelerde olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu etkilerden en önemlisi ise kırsal nüfusun her geçen gün eriyerek yok olmaya doğru gitmesidir (ÇEKÜL, 2020, s. 14).

Kırsal yapının ve kırsal yaşamın gün geçtikçe erimesi sonucunda geçmişten bugüne süzülüp gelen birtakım değerler de eriyip yok olmaktadır. Bu değişim ve kültürel dinamiklerin köhneleşmesi meselesi üretim ilişkilerinin değişmesi ile açıklanabilir. Yapılan araştırmalara göre 1990'lı yıllarda köylüler, tarımsal üretim ile yeterli derecede bir refah seviyesine erişebilmektedir. Bu dönemlerde çiftçiler ailelerini geçindirebilmekte, çocuklarını eğitimleri için kaynak sağlayabilmekte ve sosyal sigortalarını sağlayacak ekonomik güce sahip olmaktadır. Fakat bugünün koşullarında ise tarım birçok çiftçi için ana geçim kaynağı olmaktan çıkmış ve yan gelir olarak sürdürülen bir işe dönüşmüştür. Tarımın sektör olmaktan çıktığı bazı köylerde tarım ve hayvancılık, hane için gerekli olan hammadde ihtiyacını karşılamak için yapılan bir iş konumuna düşmüştür. Kırsal yerleşim yerlerinde yaşayan aileler geçimlerini maaşlı çalışan bir aile bireyi tarafından sağlamakta ve ek iş olarak tarımla uğraşmaktadır. Daha vahim bir durum ise bazı kırsal bölgelerin artık üretim alanları

değil, tüketim merkezlerine dönüşüyor olmasıdır. Çeşitli bölgelere gerçekleşen vaka analizleri incelendiğinde köylülerin artık yumurta ihtiyaçlarını kendi kümesinden karşılamadığı ve marketten satın alarak bu ihtiyacını giderdiği görülmektedir. Farklı örneklerden yola çıkarak ortaya atılan bu sonuç tarımsız bir kırsal toplumun var olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Bir diğer soru ve sorun üzerine duracak olursak; kırsal toplumun çocukları ve kendilerine dair ekonomik anlamda gelecekteki hedefleri sosyal güvenliği olan, yeteri derecede maaşı olan ve gelecek vaat eden düzenli bir iş olduğu görülmüştür (ÇEKÜL, 2020, s. 23-24). Nitekim kırsal alanda gelecek kuşaklara kırsal ekonomik faaliyetleri özendirici ve destekleyici bir sosyal etkinin bulunmadığı görülmektedir. Kırsal yaşam koşullarından şikâyet eden nüfus, kendinden sonraki kuşağın ise kırsal alanda hayat sürmesini ve kırsal alanda var olan tarım ve hayvancılık gibi sektörlerde çalışmasını teşvik etmemektedir.

Küresel anlamda gerçekleşen ekonomik değişimler kırsal bölgede gerçekleşen geleneksel üretim anlayışını olumsuz yönde etkilemiştir. Geleneksel üretim anlayışı hasat denilen yılda bir kere girdi sağlayan klasik sistemdir. Ancak ihtiyaç olan çeşitli tarımsal ekipmanlar, gübreler, sertifikalı tohum kullanımı gibi tarımsal giderlerin artması sermayenin yönetimi noktasında çiftçileri zor duruma sokmaktadır. Bunlara ek olarak işlenen araziler eğer ortak ya da kiralama usulüyle ekim yapılıyorsa temel giderlere ek olarak çiftçilerin üzerine yüklenmektedir. Nitekim finansman sorunları çözmek adına çeşitli banka kredileri ya da sözleşmeli ekim yöntemleri ile daha hasattan elde edilen geliri cebine koymadan banka ve tarım finansman şirketlerinin yolunu tutmaktadır. Yıl içerisinde ev ihtiyaçlarının giderilmesi, sosyal güvence ve okul masrafları gibi temel ihtiyaçları da düşünecek olduğumuzda sektörün sürdürülebilir olması mümkün değildir. Kırsal bölgelerin temel üretim anlayışı olan tarım ve hayvancılık önemli bir dönüşüm içerisine girmesi şarttır. Bu anlamda yalnızca hammadde üretimi değil, tarım ve hayvancılığa dayalı mamul ürün üretimine de teşvik edilmelidir. Ancak bu üretim anlayışı endüstriyel mantık yerine kırsal ekonomi geleneğine uygun bir yöntemle gerçekleşmelidir. Hammadde üretiminin dışına çıkarak ürünlere katma değer verilmesi yeni ve yerel bir dönüşüm sürecine işaret etmektedir. Kırsal nüfus nitelikleri itibarıyla önemli bir potansiyele sahiptir. Bu önemli potansiyel ise kadın emeğine dayanmaktadır. Nitekim kırsal da kadın girişimcilerin daha fazla teşvik edilmesi kırsal bölgelerin ekonomik girdilerinin artmasının yanı sıra sosyal, kültürel, ekolojik ve ekonomik açıdan önemli bir dönüşümün yolunu açacaktır. Kadınların üretimde ve aile ekonomisine daha fazla katkı sağlaması aile içi statüsünü olumlu yönde etkileyecektir. Bunun yanı sıra endüstriyel gıda ürünlerinden farklı olarak geleneksel yöntem ve koşullarda elde edilen gıda ürünleri dünya gündemini meşgul eden güvenilir gıda sorununa da önemli bir çözüm sunmuş olacaktır.

Yukarıda Tonguç'un bahsetmiş olduğu; *çiftçi ailesi, sosyal hayatla ilgili karakterini muhafaza edemeyecek hale gelmesi* durumu bugünün koşullarında Tonguç'u haklı çıkarmaktadır. Yine Tonguç'un bahsettiği; *hayat şartlarında büyük ve kökten değişiklikler olması* meselesi ise kırsal bölgede yeni bir üretim anlayışı, sosyal ilişkiler, toplumsal rollerin dağılımı ve toplum-

tabiat ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi gibi temel ve köktenci değişimlerin gerçekleşmesi gerektiği görüşünü doğurmaktadır.

4.6 Kırsal Eğitim Potansiyeli

Kırsal nüfusun eğitilmesi meselesi Osmanlı Devleti ve cumhuriyetin ilk dönemlerinden beri tartışılan önemli bir konudur. Özellikle ilk dönemlerde kırsal nüfusun fazla olması kalkınma çalışmalarının kırsala yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Bu anlamda Ziraat Mektepleri, Millet Mektepleri, Halkevleri, Halk Dershaneleri, Türk Ocakları, Sanat ve Ticaret Okulları, Halk Odaları, Köy Bölge Okulları, Tarım Okulları, Köy Öğretmen Okulları ve en önemlisi Köy Enstitüleri gibi çok önemli çalışmalar yapılmıştır. Fakat 1950 yılından sonra gerçekleşen kırdan kente göç olayı Türkiye'nin demografik dağılımını etkilemiştir. Bu durumda kentlere doğru göç edilmesiyle birlikte kırsal nüfustaki yoğunluk azalmaya başlamıştır. Neticede nüfusun azalmasıyla birlikte zorunlu eğitime tabi olan çocuk nüfusunda da azalmalar gözlemlenmiştir. Nitekim azalan öğrenci sayısı, coğrafi koşullar, ekonomik etmenler, personel yetersizliği gibi temel problemlerden dolayı Millî Eğitim Bakanlığı (MEB); birleştirilmiş sınıf, Yatılı İlköğretim Bölge Okulları (YİBO) ve taşınmalı eğitim gibi yöntemlerle kırsal bölgedeki eğitim sorununa çözüm üretmeye çalışmıştır. Ancak ortaya koyulan uygulamalar kırsal bölgenin eğitim sorununu çözmek için yeterli bir sonuç doğurmamıştır (Karalezli, 2019, s. 157).

Türkiye'de farklı bölgelerde hala birleştirilmiş sınıf yöntemiyle öğrenim sağlanmaktadır. 2012-2013 eğitim öğretim dönemi MEB verilerine göre; Türkiye genelinde okulların %33'ü Birleştirilmiş sınıflı okullardan meydana gelmektedir. MEB eğitim sistemi içerisinde hala önemli bir yere sahip olan birleştirilmiş sınıflı okullar öğrenci ve öğretmen açısından büyük problemler yaratmaktadır. Bu okullarda görev yapan öğretmenlerin yetkileri, görevleri ve sorumluluklarının diğer okullara göre fazla olması performans düşüklüğüne neden olmaktadır. Çeşitli köylerdeki birleştirilmiş sınıflı okullarda görev yapan öğretmenlerin değerlendirmeleri ele alındığında, farklı kademedeki öğrencilerle aynı sınıfta ders yapmak zorunda kalınması nedeniyle öğrenim için zamanın yetmediği ve öğrencilerin odaklanmada problem yaşadığı gözlemlenmiştir. Van merkezinde bulunan ve çok sınıflı bir okul ile yine Van'ın merkez ilçesine bağlı bulunan bir köydeki birleştirilmiş sınıflı okulun öğrencilerine test uygulanmıştır. Bu testin sonucuna göre çoklu sınıflı, bağımsız sınıflarda eğitim gören öğrencilerin daha başarılı olduğu görülmüştür (Kocakurt, 2016, s. 55-56). Nitekim birleştirilmiş sınıflı okullar eğitimdeki kaliteyi düşürdüğü bir gerçektir.

Kırsal bölgedeki çocukların eğitim ihtiyaçlarının karşılanması için uygulanan bir diğer uygulama ise taşınmalı eğitim sistemidir. Türkiye'de taşınmalı eğitim sistemi 1989-1990 eğitim öğretim döneminde hayata geçmiştir. Sonrasında ise zorunlu eğitim sekiz yıla çıkması ile yaygınlaştığı göze çarpmaktadır. Bu uygulamadaki temel amaç, okulları kapanan, okulun

bulunmadığı ve birleştirilmiş sınıflı okul öğrencilerini merkezdeki okullara nakledilerek daha nitelikli bir eğitim verilmesidir. Bu sistemde öğrenciler kırsal bölgelerden toplu taşıma araçlarıyla günü birlik olarak taşınmaktadır. Bu vesileyle dağınık yerleşim yerleri, nüfusun az olmasından kaynaklı olarak okulun bulunmadığı bölgelerdeki çocuklar ve birleşik sınıflı okullarda eğitim gören çocukların fırsat eşitsizliğine maruz kalması önlenmiştir. Bu uygulama birleştirilmiş sınıflı okul uygulamasına göre daha faydalı sonuçlar doğurmuştur. Fakat bu uygulamanın da kendi içerisinde önemli sorunları bulunmaktadır. Bu sorunlardan en önemlisi ise öğrencilerin taşıma durumundan kaynaklı olarak yorgunluk yaşamalarıdır. Bundan kaynaklı olarak ders ve ödevlere odaklanma sorunu yaşanmaktadır. Neticede öğrencilerde motivasyon kaybı görülmektedir. Taşıma durumundan kaynaklı olarak öğrencilerin ders saatinden çok daha erken uyanması hem uyku hem de yeterli beslenme konusunda sorunlar yaşadığı görülmektedir. Öğrencilerin yaşamış olduğu en büyük problemden birisi de uyum sorunudur. Taşınmalı olarak öğrenci alan okullarda kent ve kır kültürünün öğrenciler üzerinde ayrıştırıcı bir etki yaratması söz konusudur. Bundan dolayı taşınmalı olarak kırsal bölgeden gelen öğrenciler kültürel açıdan uyum problemi yaşamaktadır. Taşınmalı eğitim gören öğrencilerin yerleşik eğitim gören öğrencilere göre başarı oranı daha düşüktür (Kocakurt, 2016, s. 57-59). Bu temel faktörler göz önünde bulundurulduğunda taşınmalı eğitim sistemi fırsat eşitsizliğini tam anlamıyla ortadan kaldıramamaktadır. Nitekim tam anlamıyla amacına ulaştığı söylenemez. Bu uygulama aracılığıyla köy çocuklarının kent kültürü içerisinde yoğrulması gelecek kuşakların birer kentli bireye dönüşmesi tartışmaya açık bir konudur. Ortaya böyle bir sonucun çıkması ise kırsal bölge için sürdürülebilir bir tablo sunmamaktadır.

Kırsal bölgedeki eğitim sorunlarının çözülmesi için uygulanan bir diğer uygulama ise Yatılı İlköğretim Bölge Okullarıdır (YİBO). Türkiye’de yatılı okulların geçmişi cumhuriyetin ilk yıllarına kadar dayanmaktadır. İlk olarak 1933 yılı sonrasında belde ve ilçe merkezlerinde kurulmuştur. 1940 yılından sonra ise yeterli bütçesi bulunan bazı illerin merkezi köylerinde kurulmaya başlamıştır. 1961-1973 yasal düzenlemeleri sonucunda bu okullar Temel Eğitim Yatılı Bölge Okulları olarak değiştirilmiştir. 1983 yılındaki değişiklik ile de günümüzdeki adını alarak Yatılı İlköğretim Bölge Okulu (YİBO) adını almıştır (Kocakurt, 2016, s. 60).

Yatılı okullar ilk başlarda yerleşim yerlerinin dağınık ve nüfusun az olduğu bölgelerdeki öğrencilerin eğitim ihtiyacının karşılanması için ortaya çıkmıştır. Ancak sonrasında okulları âtil vaziyette bulunan köyler, birleştirilmiş sınıflı okullarda beşinci sınıf düzeyine gelen zorunlu eğitim çağındaki öğrenciler ve yerleşim yerinden kaynaklı olarak taşınmalı eğitim uygulaması içerisinde yer alamayan öğrencileri de içine alarak kapsamını genişletmiştir. YİBO’ların eğitimdeki temel amacı ilk dönemlerde tarım, el sanatları, hayvancılık vs. gibi önemli kurslarla kırsala yönelik bir yapısı olsa da sonraki dönemlerde amacından çıkmıştır. Temel Eğitim Genel Müdürlüğüne bağlı bir okul olması neticesinde eğitimdeki amacı da kentteki temel eğitim okullarından farklı olmamıştır (Yılmaz, 2012, s. 662).

YİBO'lar zorunlu eğitim çağına gelmiş ama çeşitli imkansızlıklardan ötürü okuldan mahrum kalan birçok öğrenciyi eğitimle buluşturup topluma kazandırdığı bir gerçektir. Fakat eğitimin kalitesi ve amacı konusunda yeteri derecede başarılı olmadığı araştırma ve incelemeler neticesinde görülmektedir.

Antalya'da yapılan bir araştırmada velilerin öğretmen ve okul yönetimi ile iş birliği içerisinde olmadığı ve bunun yanı sıra söz konusu yatılı okulda yeteri derecede disiplinin olmadığı görülmektedir. Okuldaki kütüphane, internet, rehberlik-danışma, güvenlik ve sağlık gibi niteliksel yetersizliklerin olması sonucunda öğrencilerin temel eğitim noktasında yeteri derecede başarılı olmadığı gözlemlenmektedir. Bingöl ilinde 16 YİBO'da gerçekleştirilen araştırmalar da yine aynı niteliksel sorunların yaşandığını göstermektedir. Bundan farklı olarak yemekhanelerde tabak ve kaşık gibi materyallerin eksik olduğu ve tuvalet-banyo gibi yerlerin hijyenik olmadığı belirtilmiştir (Kocakurt, 2016, s.62). YİBO'ların en büyük sorunlarında birisi de temizlik ve hijyen sorunudur. Ailelerinden uzak öğrenciler kendi kişisel bakımlarını kendileri yapmak zorunda kaldıkları için özenli bir şekilde kişisel bakımları yapılamamaktadır (Şenol ve Yıldız, 2009, s. 372). Nitekim yardıma ihtiyaç duyulan çağdaki öğrencilerin ailelerinden uzak kalması ile öğretmenlere ve idari personellere büyük görev düşmektedir. Her ne kadar bu destek sağlanmaya çalışılsa da yatılı okullarda yetersiz kalmaktadır. Bundan kaynaklı olarak uygulamanın yeteri derecede başarıya ulaşması mümkün olmamıştır.

Zorunlu eğitim çağında bulunan öğrencilerin eğitimden yeteri derecede faydalanamamasının tek nedeni altyapı ve bölgesel koşullar değildir. Bunun yanı sıra ekonomik ve geleneksel nedenler de bulunmaktadır. Kırsaldaki ekonomik koşulların kötü olması, çocukların da aile bütçesine katkı sağlayan bireylere dönüşmesine neden olmuştur. Öğrenim çağındaki bireylerin aile ekonomisine katkı sağlaması için çalışması eğitimden mahrum kalması için en önemli etmenlerden birisidir. Küresel ölçekte 168 milyon çalışan çocuk bulunmaktadır. Tehlikeli işlerde çalışan çocuk sayısı ise 85 milyona yakındır. Çocuk işçilerin 98 milyonu tarım sektöründe, 54 milyonu hizmet sektöründe, 12 milyonu ise sanayi sektöründe çalışmaktadır. Tarım, çocuk işçiler için en önde gelen sektördür. Bu anlamda kırsal bölgedeki çalışan çocukların oranı kentlere göre daha fazla olduğu çıkarımı yapılabilir. Türkiye'de ise 6-17 yaş aralığındaki çocukların %5,9'u çalışmaktadır. Bu çocukların %44,8'lik kısmı tarım sektöründe çalışmaktadır. Tarım sektöründe çalışan çocuklar iki grupta incelenmektedir. Birinci grup kendi aile işletmesinde çalışanlar, ikinci grup ise başkalarının işletmelerinde ya da mevsimsel olarak ailesi ile farklı bölgelere giden çocuklardan oluşmaktadır. İkinci gruptaki çocuklar mevsimsel göçler, kötü barınma ve iase olanakları nedeniyle daha çok sorun yaşamaktadır. Eğitim öğretim sezonu henüz bitmeden göç eden ailelerin çocukları ortalama olarak 2 aylık eğitim sürecinden mahrum kalmaktadır (Karalezli, 2019, s. 158-159).

Kırsal bölgelerdeki istihdam sorunları, kırsal toplumu mevsimsel işleri tercih etmek zorunda bırakmaktadır. Bu ailelerin bölgelerinde kalmasını sağlayacak işlere özendirilmesi ya da

eğitim-öğretim dönemlerinin bölgesel olarak şekillendirilmesi birçok çocuğun eğitimden mahrum kalmasını önleyecektir.

Kırsal için üretilen eğitim uygulamaları başarıya ulaştığı varsayıldığında ise verilmek istenilen eğitim niteliksel olarak kırsal bölgenin ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir yapıda değildir. Bu anlamda kırsal bölgenin temel ihtiyaçları, kültürü, potansiyeli ve nitelikleri göz önünde bulundurularak yeni bir eğitim modeli oluşturulması şarttır. Böylelikle daha sürdürülebilir bir kırsal toplum oluşturulması mümkündür.

Kırsal nüfusu kendi imkanları ve yaşam koşulları dolayısıyla eğitmeyi planlayan eğitim modelleri geçmiş dönemlerde uygulanmıştır. Ancak bu uygulamalar amacının dışına çıkarak sonuçsuz kalmış ya da uygulama çeşitli gerekçelerle yarıda kesilmiştir. Bu uygulamalardan ilk göze çarpanı Osmanlı Devleti döneminde uygulanan Ziraat Mektepleridir.

Osmanlı Devleti'nde ekonomi ve üretim anlayışının temeli toprağa dayandığı için zirai faaliyetler son derece önemli bir yer tutmaktadır. Ancak tarımda modernleşme ile yeni teknikleri kullanma düşüncesi 1800'lü yılların ortalarına doğru gündeme gelmiştir. Tarımsal modernleşme için ilk adım Maliye Nezareti bünyesinde Ziraat Meclisi kurulması ile başlamıştır. Bu adımın atılması ile gündeme gelen ilk konu ise modern tarımsal uygulamaların çiftçilere öğretilmesi ve özendirilmesidir. Bu anlamda modern yöntemleri öğreten ve eğitilmiş işçileri yetiştirmeyi hedefleyen eğitim kurumları oluşturulmak için çalışılmıştır. Nitekim çeşitli girişimler sonucunda 1847 yılında ilk ziraat mektebi kurulmuştur. Teorik dersler ve pratik uygulamaları içeren bir program hazırlanmıştır. Bu programın müfredatı içerisinde; felsefe, hesap, geometri, biyoloji, coğrafya, yol ve köprü yapımı, bahçıvanlık, hayvanat, baytarlık, ziraat, ipek böcekçiliği, şeker üretimi ve yün hayvanı üretimi gibi tarım için son derece önemli dersler içermektedir. Ancak okul yer problemi yaşadığı için geçici bir süreyle Mekteb-i Tıbbiye'ye taşınmıştır. Yeni bir okul kurulması planlansa da bu işlem gerçekleşmemiş ve sonrasında 1851 yılında okul kapatılmıştır. Neticede öğrenciler yeteri derecede faydalanamamış ve Osmanlı Devleti'nin ilk ziraat mektebi denemesi sonuçsuz kalmıştır. Sonraki dönemlerde yeni bir ziraat mektebi açılma girişimleri olsa da ekonomik nedenlerden dolayı sürekli ertelenmiştir (Yıldırım, 2008,s. 226).

İlk girişimin sonuçsuz kalması ve ekonomik yetersizliklerin ardından ikinci büyük girişim Ticaret ve Ziraat Nazırı Ahmet Cevdet Paşa tarafından gerçekleşmiştir. 1879 yılında başlayan bu girişim ancak 1891 yılında sonuca ulaşmış ve ikinci ziraat mektebi açılmıştır. Bu mektebin adı *Halkalı Ziraat Mektebi'dir*. Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye de açılan Mülkiye Baytar Sınıfı bu okulu oluşturmaktadır (Polat, 2013,s.11-12). 1893 yılında derslerine ormancılık eğitimi eklemesi ile programın kapsamı biraz daha genişlemiştir. Halkalı Ziraat Mektebi kuruluşundan sonra 1896 yılında ilk mezunlarını verme başarısına ulaşmıştır. Mezun olan öğrenciler tarımla uğraşmanın yanı sıra bazıları memur ve öğretmen olmayı tercih etmiştir. Ormancılık derslerinin verilmesinden dolayı okulun adı Halkalı Ziraat ve Ormancılık Mekteb-i Ali'si olarak değiştirilmiştir. İlerleyen dönemlerde yeni bölümler ile daha nitelikli hale

gelmiştir. Ancak 1911 yılında çıkartılan yönetmelik ile tarım eğitiminde birtakım değişikliklerin olması ve I. Dünya savaşının yaratmış olduğu siyasal krizler Halkalı Ziraat Mektebini olumsuz yönde etkilemiştir. Her ne kadar savaş yıllarında kapanmış olsa da cumhuriyet döneminde yeniden açılmıştır. Bu mektep modern tarım yöntemlerinin öğrenilmesi için bazı öğrencileri Almanya'ya göndermiştir. Bunun yanı sıra Halkalı Ziraat Mektebi Numune Çiftliklerinin kurulması için önemli katkılarda bulunmuştur. Okulun yeniden yapılanması ve daha nitelikli bir hale getirilmesi için 1928 yılında kapatılmıştır. Burada eğitim veren öğretmenler ise Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsüne aktarılarak görevlerine orada devam etmişlerdir (Sarıkaya, 2017, s. 26-27).

Bu dönemde yalnızca İstanbul'da ziraat mektebi açılmamıştır. Aynı dönemde Selanik, Ankara, Bursa ve Edirne'de farklı ziraat mektepleri açılmıştır ancak bu mektepler Balkan harbi, 93 Harbi ve I. Dünya savaşı gibi çeşitli savaş ve işgal nedenleriyle kapatılmış ve başarıya ulaşamamıştır (Sarıkaya, 2017, s. 27).

Kurtuluş mücadelesi ardından sosyal, ekonomik ve siyasal anlamda son derece krizli bir süreç geçiren Türkiye, yeni kurulan devletin inşası sürecini kırdan kente doğru gerçekleşen bir kalkınma anlayışıyla gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Nitekim Türkiye'nin dönemin şartları itibarıyla ana geçim kaynağı tarıma dayandığı gibi nüfusunda önemli bir çoğunluğu kırsalda yaşamaktadır. Tarımda modern tekniklerin kullanılması ve verimliliğin artırılması için öncelik olarak çiftçilerin eğitilmesi için adımlar atılmıştır. Bunun için yukarıda bahsedildiği gibi Osmanlı Devletinden kalma Halkalı Ziraat mektebi ve sonrasında Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü önemli rol oynamıştır. Ancak kurumsal anlamda ve ülke geneline yayılan bir eğitim programı 1940'lı yılların başında ortaya çıkmıştır. Kırsal toplumun eğitilmesi ve eğitim temelli kalkınmanın hedeflendiği bu kuruluşun adı köy enstitüleridir. Köy enstitüleri, ikinci bölümde bahsedildiği gibi Türkiye'nin 21 bölgesinde kurularak ülkenin her noktasına ulaşmayı hedeflemiştir (Seyrek, 2019, s. 143). Dönemin şartları itibarıyla ekonomik imkanlar ne kadar yetersiz olursa olsun imkanların yettiği şartlarda her bölgeye ve her köye ulaşılacak hedeflenmiştir. Bu anlamda sadece başkent ya da İstanbul merkezli değil, topyekün kalkınmayı hedefleyen bir projedir.

Köy enstitüleri sistem olarak 5 yıllık bir eğitim dönemini kapsamaktadır. Ders programı ise kültür ve ziraat dersleri olmak üzere iki ana temelden oluşmaktadır. Kültür dersleri içerisinde; Türkçe, Matematik, Geometri, Tarih, Yurttaşlık, Coğrafya, Fizik, Tabiat Ve Okul Bilgisi, Kimya, Resim, El Yazısı, Yabancı Dil, Beden Eğitimi, Müzik, Askerlik, Çocuk Bakımı, Ev İdaresi, İş Eğitimi, Öğretmenlik, Kooperatifçilik ve Ziraat İşletmesi Ekonomisi Gibi temel dersleri bulunmaktadır. Ziraat dersleri olarak ayrılan bölümde ise; Bahçe ve Tarla Ziraatı, Meyvecilik, Fidancılık, Bağcılık, Sebzeçilik, Zooteknik Ziraatı, Sanayi Bitkileri, Kümes Hayvanları, İpek böcekçiliği, Arıcılık, Balıkçılık ve Su ürünleri ile Ziraat Sanatı üzerine dersler verilmektedir (Gürsel, 2018, s. 5).

Bugünün koşullarında Türkiye genelinde toplamda 81 çok programlı Anadolu liseleri ve meslek ve teknik Anadolu liselerinde tarım alanında bölümler bulunmaktadır. Tarım alanı içerisinde bahçe bitkileri, tarla bitkileri, süs bitkileri, peyzaj ve tarım alet ve makineleri gibi çeşitli dallardan oluşmaktadır. Bu okullarda 29 tanesinin pansiyonu bulunurken diğerleri taşınmalı eğitim ya da normal eğitim ile eğitim-öğretimini sürdürmektedir (MEB, t.y.). Tarım alanında eğitimlerin sürdürülmesi modern anlamda tarım faaliyetlerinin sürdürülmesi için son derece önemli bir konudur. Bu anlamda her ilde ve her ilçede bulunan çok programlı Anadolu liseleri ya da meslek ve teknik Anadolu liselerinin en az birinde tarım alanında bölümün açılması kırsaldaki niteliğin artırılmasına yönelik önemli bir adım olacaktır. Ayrıca ilk ve ortaokul düzeylerinde öğrencilere tarım eğitimi, bitki yetiştiriciliği, hayvan bakımı ve peyzaj gibi temel eğitimler verilmelidir. Çünkü tarım, toprağın dili konumundadır. Onu anlamak ve canlıların gelişim evrelerini gözlemek gelecek kuşaklara ekolojik bilincin aşılması için son derece önemli bir konudur.

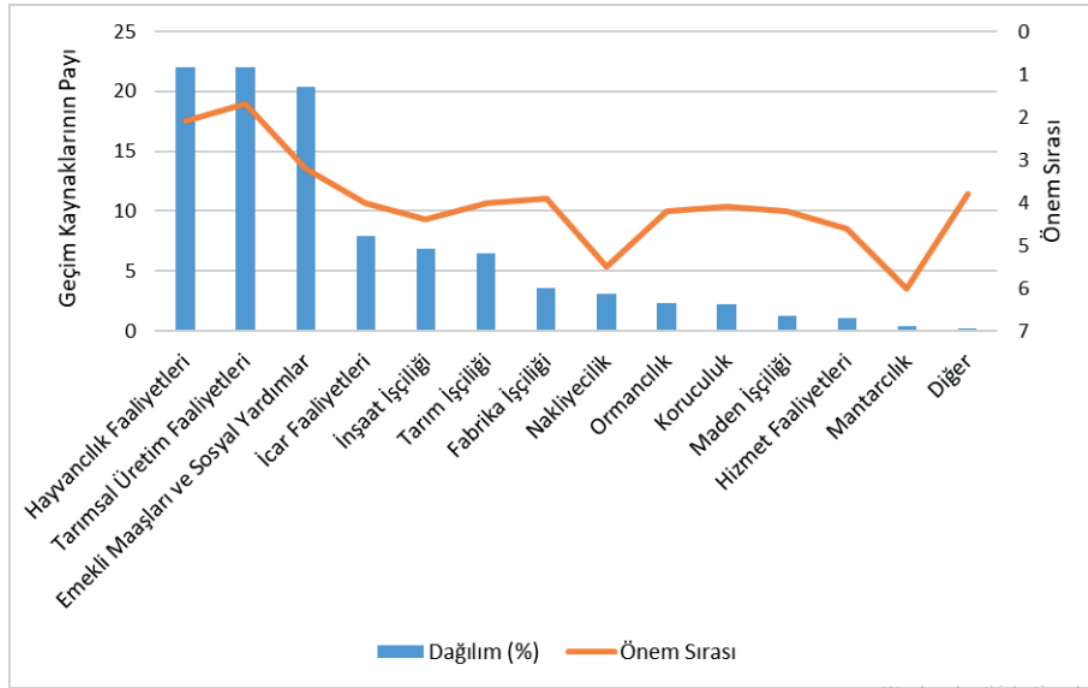
Türkiye'nin bugünün koşulları ele alındığında kırsal nüfusun eğitime erişim sorunu tartışılmaz bir gerçektir. Bu durum kırsal bölgenin niteliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 2020 verileri incelendiğinde Eğitime erişim konusunda hiç de iç açıcı bir tablo ortaya çıkmamaktadır. Tablo incelendiğinde bir öğrencinin eğitime erişim için ortalama olarak ilkokul öğrencisi 15,06 km, ortaokul öğrencisi 15,75 km, lise öğrencisi 22,87 km, meslek lisesi öğrencisi 25,66 km yol kat etmek zorundadır (KAGM, 2020, s. 109). Bu durumda kırsal toplumun eğitim konusunda yeterli olanaklara sahip olmadığı ve taşınmalı eğitim ya da pansiyonlarla eğitim ihtiyacının giderildiği çıkarılabilir. Kırsal kalkınma ve modern üretim yöntemlerine erişim için en önemli argüman eğitimidir. Kırsaldaki temel eğitim olanaklarının güçlendirilmesi ve Tarım ve Orman Bakanlığı ile ziraat enstitüleri iş birliğiyle köylerde araştırma merkezlerinin kurulması önemli bir husustur. Çünkü bölgelerin çeşitli dinamikleri üzerinden doğan ihtiyaçları, kırsal toplumun beklenti ve bilgileri modern bilimin gelişmesi ve kırsalda uygulanması için yabana atılmaması gereken önemli bir unsurdur. Neticede modern tarım uygulama ve geliştirme faaliyetleri enstitü ve yerel toplum iş birliğinde gerçekleşmesi kalkınma için önemli bir unsurdur.

4.7 İktisadi Potansiyel

Kırsal bölgede ele alınması gereken en önemli meselelerden birisi de kırsal bölgede hangi sektörlerin faaliyet gösterdiği ve kişilerin gelir kaynaklarının neler olduğu ele alınması gerekmektedir. Bu anlamda Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 2020 yılında Türkiye'nin mekânsal anlamda yapısını araştırmak, soyyo-ekonomik dinamiklerini belirlemek ve yatırımların yönlendirilmesinde yardımcı bir rapor ortaya koymak adına *Türkiye'de Kentsel ve Kırsal Yerleşim Sistemleri Araştırması (YER-SİS)* yapmıştır. Yürütülen bu çalışma en küçük yerel idari birim olan köylerden metropol kentlere kadar genişleyen bir araştırma sahasını

kapsamaktadır. Sosyo-ekonomik açıdan yerleşim yerlerinin etkileşimleri son derece önemli bir şekilde analiz edilmiştir. YER-SİS kapsamında toplamda 37.036 kırsal yerleşim biriminde saha çalışması yapılmıştır. Bu yerler köy, kırsal mahalle ve beldeden kırsal mahalleye dönüşmüş yerel birimlerden oluşmaktadır. YER-SİS kapsamında hazırlanmış olan *Türkiye’de Kırsal Yerleşimler Saha Çalışması Raporu* bu anlamda önemli bilgiler sunmaktadır.

YER-SİS verilerine bakıldığında kırsal yerleşim yerlerinde yaşayan insanların geçim kaynakları ele alındığında çok çarpıcı veriler ortaya çıkmaktadır.

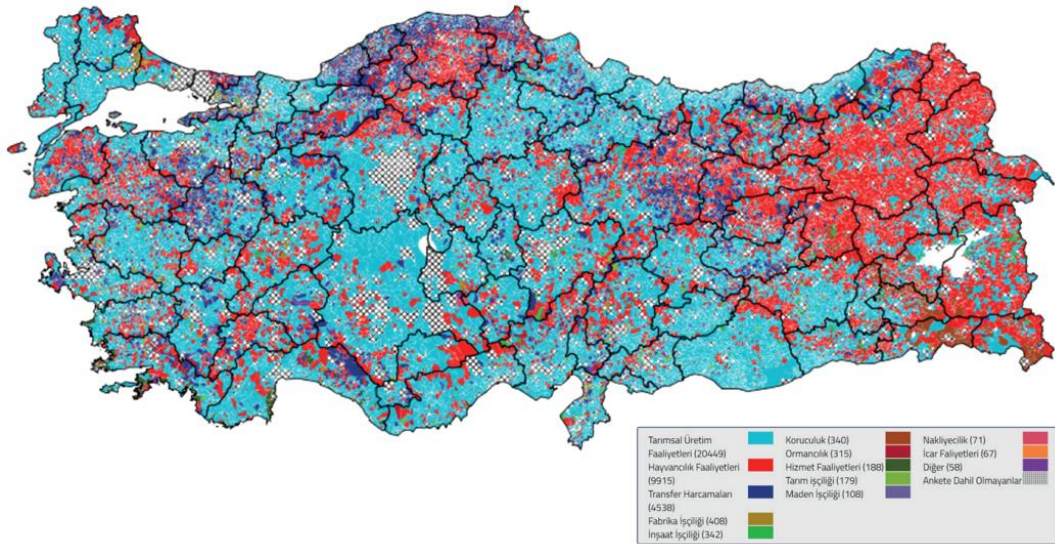
Grafik 2. Kırsal Yerleşimde Geçim Kaynakları Dağılımı ve Önem Sırası

Kırsal toplumun geçim kaynağı düşünüldüğünde tartışılmaz akla gelen ilk sektör tarım sektörüdür. Ancak Yer-SİS raporları incelendiğinde tarım ve hayvancılık faaliyetleri ilk iki sırada yer alarak geçim kaynaklarının yaklaşık olarak %45’ini oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra önemli bir değere sahip olan üçüncü geçim kaynağı ise emekli maaşları ve sosyal yardımlara dayanmaktadır. Bu veri kırsal toplumun yaş ortalamasının ve kırsaldaki yoksulluk oranının yüksek olduğu göstermektedir. Diğer geçim kaynaklarına bakıldığında dördüncü sırada %7 oranda arazi ve çeşitli tarıma dayalı mülkiyetlerin icara verilmesi yoluyla geçim sağlayanlar bulunmaktadır. Devamında %6 oranına sahip inşaat ve tarım işçiliği olmak üzere iki geçim kaynağı bulunmaktadır. Tarım ve hayvancılık yolu ile geçimini sağlayanlar ve tarım işçiliği ile geçimini sağlayanlar mukayese edildiğinde önemli bir oranda kırsal toplumun kendi işini kendilerinin yaptığını ve işçi çalıştırmadığını görmekteyiz. Bu da kırsaldaki küçük

aile işletmelerinin çokluğunu göstermektedir. Geriye kalan dilimde ise %5'in altında fabrika işçiliği, nakliyecilik, ormancılık, koruculuk, maden işçiliği, hizmet faaliyetleri, mantarcılık ve diğer mesleklerden oluşmaktadır. %5'in altında yer alan çeşitli geçim kaynakları ise hayatını idame ettirenler kırsal toplumun yaklaşık olarak %16'lık kısmından oluşmaktadır. Bu grafikte net bir şekilde görülmektedir ki kırsal alanda yaşayan herkes çiftçi değildir.

Bugün %50'nin üstünde bir kesim çiftçilikle yakın ilişkisi olan ya da hiç ilgisi olmayan geçim kaynaklarından yararlanarak geçimlerini sürdürmektedir. Nitekim kırsalda yaşayan herkese çiftçi gözü ile bakılması yanlış bir çıkarım olacaktır. Kırsal bölgede farklı kaynaklardan yararlanarak gelir elde edildiği grafik üzerinde açıkça görülmektedir. Bu anlamda kırsal kalkınma denildiğinde akla yalnızca tarım ve hayvancılık gelmemelidir. Bu bölgelerde bireylerin istihdam edilebileceği farklı iş kolları ve sektörler bulunmaktadır. Kırsal alanda sürdürülebilir bir çerçevede sektörel gelişimler ve teşvikler bölgedeki istihdam sorununu çözeceği gibi bu bölgeleri çekici hale getirmesi de mümkündür.

Yerel kalkınma planlarının hazırlanması ve projelerin uygulanması için sektörlerin hangi bölgelerde daha çok kümелendiği dikkate alınmalıdır. Hatta alt sektörlerin bile kendi içerisinde farklı bölgelerde kümелendiği bir gerçektir. Verimli bir kırsal kalkınma planının hazırlanması için bu nitelikler göz önünde bulundurularak özel çalışmalar yapılmalıdır.

Harita 2. Kırsal Alandaki En Önemli Geçim Kaynakları.

Harita 2'de görüldüğü üzere tarımsal üretimin (Burada kastedilen bitkisel üretim) Doğu Anadolu ve Orta Karadeniz hariç ülke geneline yayılan bir etkiye sahiptir. Onun haricinde

hayvancılığın ise Doğu Anadolu ve Orta Karadeniz bölgesinde hayvancılığın yaygın geçim kaynağı olduğu göze çarpmaktadır. Onun haricinde ülke geneline serpiyen bir geçim kaynağı olduğu görülmektedir. Doğu Anadolu bölgesinin Batı kesimleri, Ege ve Akdeniz bölgesinin bazı kesimlerinde ve Orta Karadeniz bölgelerinde gözle görülür şekilde yer yer transfer harcamaları (Burada kastedilen sosyal yardımlar) ile geçimlerini sağladıkları görülmektedir. sektörel anlamda görülen bu kümelenmelerin birçok nedeni bulunduğu gibi en önemliler arasında iklim koşulları, bitki çeşitliliği, topografik yapı ve coğrafi koşullar sayılabilir.

Kırsal bölgedeki iktisadi potansiyelin şekillenmesi birçok nedene bağlanmaktadır. Bu nedenlerden doğal ve beşerî etmenlere dayanabilmektedir. İklimsel ve coğrafi farklılıkların yaratmış olduğu çeşitlilik nedeniyle Türkiye'nin farklı bölgelerinde farklı üretim faaliyetleri gerçekleşmektedir. Nitekim alternatif zirai ürün üretimi bölgesel anlamda değişiklik göstermektedir. Doğal etmenlere dayanan tarım sektöründeki bu kümelenmelerin yanı sıra beşerî anlamda etki yaratan bir diğer faktör ise göç ve kitlesel etmenlerdir.

Tarım sektöründeki bölgesel farklılıklar ve zenginlikler sektörel anlamda kümelenmelere neden olmuştur. Türkiye'nin iklim kuşağı ve coğrafi etmenleri bölgesel anlamda çeşitli zirai alternatifler sunmaktadır. Bu durum kırsal ve bölgesel kalkınma uygulamaları için son derece önemli bir konudur. Bölgesel potansiyeller göz önünde bulundurulmadan genel bir kırsal kalkınma planı hazırlanması tüm bölgelere eşit faydanın sağlanması noktasında önemli sorunlar doğurabilmesi mümkündür.

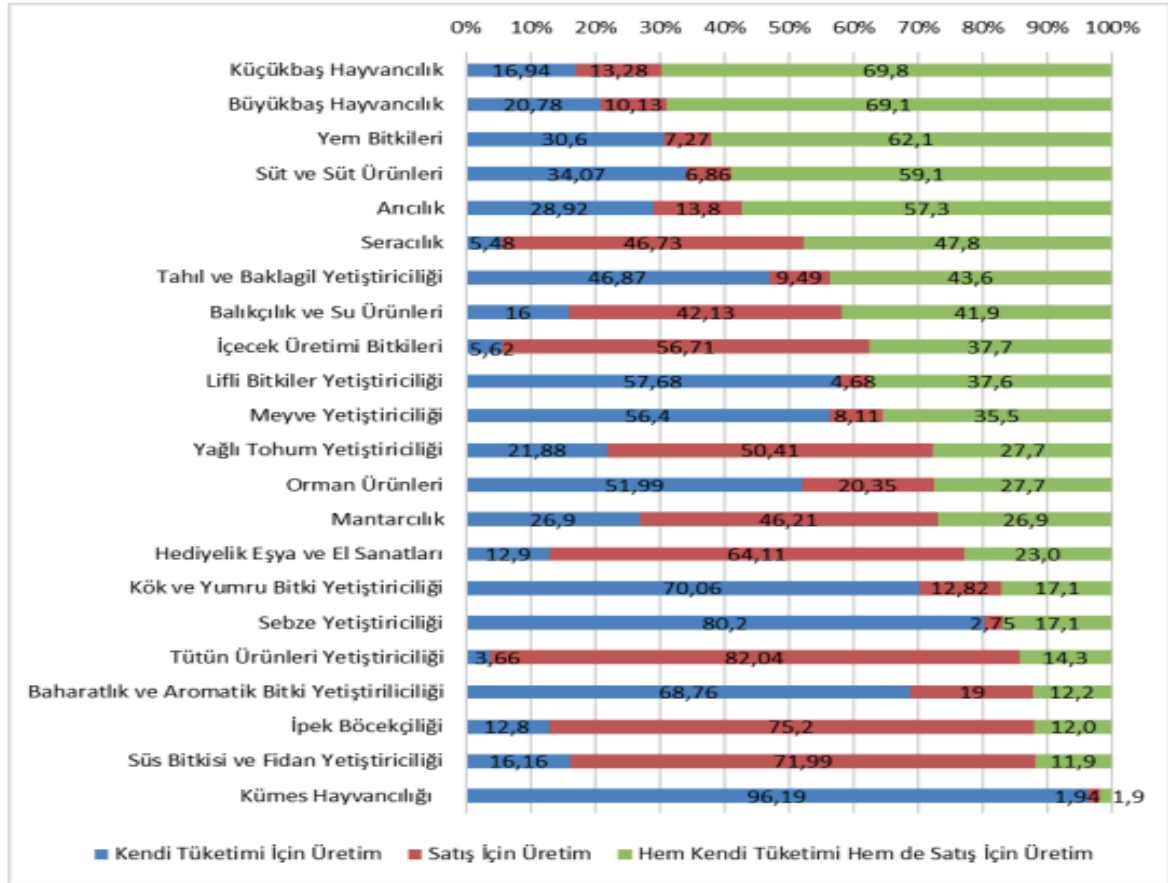
Zirai üretim konusu ele alındığında ilk akla gelen meyve, sebze, tahıl, kuru bakliyat, hayvansal gıdalar ve çeşitli bitkisel ürünler düşünülmektedir. Her zirai ürün karakteristik olarak farklı yapılarda olduğu için kendine uygun koşulları barındıran çeşitli bölgelerde kümelenmektedir. Türkiye'nin zirai üretimde il bazında kümelenmeleri değerlendirildiğinde tek bir kırsal kalkınma planıyla ülke geneline yayılan eşit bir faydanın sağlanması mümkün görünmemektedir.

Türkiye'nin tahıl ve kuru bakliyat gibi tarla ürünlerinin kümelendiği bölgelere bakıldığında Trakya bölgesinde ayçiçeği gibi yağlı bitkilerin, Kırıkkale ve çevre illerine bakıldığında patates ve soğan gibi yumru bitkilerin üretilmesi daha fazla tercih edilmektedir. Bunun yanı sıra Güneydoğu Anadolu bölgesine bakıldığında yoğun olarak pamuk gibi endüstriyel tarım ürünlerinin üretilmesi tercih edilmiştir.

Türkiye genelinde sebze vb bitkisel ürün üretiminin kümeleştiği bölgelere bakıldığında Aydın, Balıkesir, Samsun ve Bursa illerinde sebze üretimindeki kümelenme diğer bölge ortalamalarına göre daha yüksektir. Meyve üretiminde sert kabuklu tarımsal ürünlerin üretimi ve çay üretimini tercih edenlerin birinci sırada yer aldığı il olarak Trabzon göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra sert kabuklu ürünlerin üretimindeki yığılmada ikinci sırayı Kocaeli almaktadır. Üzüm vb meyvelerin üretiminde ise Türkiye genelinde ilk sıraları Aydın ve Manisa bölgeleri almaktadır.

Tarımsal üretimde coğrafi kümelenmede değerlendirilmesi gereken bir diğer önemli konu ise hayvansal ürün üretimidir. Bu anlamda İstanbul, Kocaeli, Balıkesir, Ağrı ve İzmir hayvansal üretimde Türkiye ortalama değerlerinin üstünde bir veri sunmaktadır. Fakat bu bölgelerde de birbirinden farklı alternatif üretimler yapılmaktadır. Örneğin Kocaeli bölgesinde beyaz et üretimindeki kümelenme ağırlık gösterirken, Balıkesir ve İzmir bölgelerinde kırmızı et, beyaz et, süt ve yumurta gibi daha çeşitli bir kümelenme söz konusudur. Hayvancılığın kümelendiği en önemli bölgelerden birisi de Ağrı ili bölgesidir. Bu ilde diğer bölgelere göre Türkiye ortalamasının çok üstünde bir büyükbaş hayvan üretimi söz konusudur. Küçükbaş hayvan üretimi üzerinden bir değerlendirme yapıldığında ise Van, Şanlıurfa, Ağrı ve Gaziantep bölgelerinde Türkiye ortalaması üstünde bir kümelenme görülmektedir (Akci, 2015, s. 49).

Kırsal bölge kuşkusuz zirai ürün üretimi açısından ana üretim merkezleri olarak kabul edilebilir. Ancak bazı temel gıda ürünleri yalnızca kendi ihtiyaçlarını karşılamak için üretildiği göze çarpmaktadır. Bu durumda kırsal toplum bir takım gıda ihtiyaçlarının karşılanması ve bunlardan gelir elde edilmesi yerine kendi kendine yetebilme arzusu içerisinde yalnızca haneye yetebilecek şekilde üretim yapmaktadır.

Grafik 3. Kırsal Bölgede Üretim Nedenleri

Grafik 4 incelendiğinde kümes hayvancılığının %96'sı, sebze yetiştiriciliğinin %80'i, kök ve yumru bitki yetiştiriciliğinin %70'i, baharatlık ve aromatik bitki yetiştiriciliğinin %68'i, lif bitki yetiştiriciliğinin %57'si, meyve yetiştiriciliğinin %56'sı ve orman ürünlerinin %51'i kişilerin kendi ihtiyaçlarının karşılanması için yapılan zirai faaliyetler olarak görülmektedir. Temel besin kaynakları arasında yer alan beyaz et ve yumurta üretiminin satış için neredeyse hiç üretilmemesi çarpıcı bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra sebze, kök ve yumru bitki yetiştiriciliğinde de çok düşük oranda geçimlik ürün üretilmesi kırsal toplumun ekonomik anlamda kapasitesinin altında bir durumda olduğunu göstermektedir.

Toplum için ana talep unsuru olan bitkisel gıda ihtiyacının yeteri derecede karşılanamaması yalnızca kırsal alanı değil tüm ülke ekonomisi etkileyerek dışa bağımlı bir pozisyona sokmaktadır. Bahsi geçen gıda ürünlerinin üretilmesi ve kırsal bölgelerin çeşitli mal ve hizmetleri sunması için teşviklerin yapılması gereklidir. Kırsal toplumun hane için üretim mantığından sıyrılarak toplum için üretim mantalitesine erişmesi sağlanmalıdır.

Bunların yanı sıra daha vahim olanı ise yukarıda *Sosyo-Kültürel Yapı* başlığında belirtildiği gibi kırsal toplumun tüketici konuma geçtiğidir. Yumurta ve çeşitli bitkisel gıda ihtiyaçlarını

üretmek yerine market ve pazardan tedarik edilerek ihtiyaçların giderilmesi tarımsız bir kırsal toplumun doğduğunu göstermektedir (ÇEKÜL, 2020, s. 23-24).

Günümüz koşullarını ele aldığımızda Türkiye’de bu anlamda yapılan yatırım, teşvik ve hibe destekleri gibi konularda karşımıza çıkan en önemli kurum Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumudur (TKDK). Ayrıca AB üye ve aday statüsünde olan ülkeler kırsal bölgelerin belirli bir standarda ulaşması ve tarımsal verimliliğin artması için hazırlanmış olduğu fonların değerlendirilmesi için çeşitli kurumlar kurulmuştur. Türkiye’de aday statüsünde bir ülke olarak TKDK aracı ile kırsal kalkınma için ayrılan fonların doğru bir şekilde değerlendirilmesini hedeflemiştir. Nitekim AB hibe desteği programlarının uygulanması sürecinde IPARD (Instrument for Preaccession Rural Development) programının uygulayıcı kurumu olarak TKDK göze çarpmaktadır (Bahtiyar, 2014, s. 308-309).

TKDK tarafından desteklenen projeler temel amaç olarak yerelde istihdamın sağlanması, yerel kaynakların harekete geçirilmesi, kurumsallaşmanın sağlanması, kırsal bölgelerde girişimcilik faaliyetlerinin artması, tersine göç gibi temel sorunlar yer almaktadır. Ortaya koyulan projeler köy veya il bazında etkiler uyandırdığı görülmektedir. Bu anlamda hayvancılığın gelişmesi, tarıma dayalı yan sanayinin (Yem üretimi, veteriner hekim hizmetleri vs) gelişmesi ve kırsal istihdam alanının genişlemesi gibi katkıları olmuştur(Gülçubuk, Köksal, vd. 2016, s.8).

Kırsal alanlarda yatırım ve hibe desteklerinin yapılması kırsal bölgelerinin gelişmesi ve girişimcilerin sermayeye erişimi noktasında önemli alternatifler sunmaktadır. Bu anlamda TKDK’nın yürütmüş olduğu faaliyetlerin göz ardı edilmesi mümkün değildir. Ancak kırsal bölgelerde üretimin azalması, mesleklerin itibarının düşmesi ve beklenen talepleri karşılayamaz duruma gelmesinin niteliksel sebepleri bulunmaktadır. Bu etmenlerden en önemlilerinden biri ise tarımsal pazarlama sorunudur. Bir ürünün üretilmesi kadar doğru şekilde ve talep edilen miktar koşulunda pazarlanması da önemli bir konudur. Zira raf ve depolama ömrü kısa olan tarımsal ürünler için daha da önemli bir durumdur. Bir ürünü üretim fikrinin doğması ve bu ürünü talep eden nihai tüketiciye ulaşmasına kadar geçen tüm faaliyetler tarımsal pazarlama olarak adlandırılabilir. Kırsal alanda üretim yapan küçük işletmeler genel olarak pazarlama imkânları yetersiz olan işletmelerdir. Yani bu işletmeler nihai tüketiciye ulaşımı çeşitli pazarlama kanalları aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Bu pazarlama kanalları incelendiğinde ise tarımsal ürünlerin çeşitlerine göre farklı kanallar aracılığı ile gerçekleştiği görülmektedir. Pazarlama ağları içerisinde ürünün çeşidine göre kamu kurumları ve tarımsal kooperatifler bulunmakla birlikte genellikle özel sektör aracılığı ile nihai tüketiciye erişim sağlanmaktadır. Canlı hayvanların yanı sıra yaş sebze ve meyvelerin satış aşamaları genel olarak özel pazarlama kanalları ile gerçekleşmektedir. Bundan farklı olarak çeşitli tahıllar, pamuk, fındık ve ayçiçeği gibi ürünlerin pazarlanması kamu kurumları, ticaret borsaları, kooperatifler ve özel sektör aracılığı ile gerçekleşmektedir.

Ürünlerin üretim aşamasından sonra gerçekleşen pazarlama süreci en basit tabirle üretici, toptancı ve perakendeci olmak üzere üç temel pazarlama ağı üzerinden gerçekleşmektedir. Ancak Türkiye’de tarımsal pazarlama konusunda karmaşık bir yapının olduğu görülmektedir. Üretim aşamasından sonra nihai tüketiciye erişimine kadar geçen pazarlama organizasyonunda birçok aracının yer aldığı görülmektedir. Bundan kaynaklı olarak pazarlama marjlarının arttığı ve pazarlamada beklenen verimliliğin düştüğü görülmektedir. Ürünlerin üretilmesi ve tüketiciye ulaşana kadar geçirdiği süreçte yerel simsarlar, tüccarlar, toptancı halleri, işleyici firmalar, pazarın bulunduğu şehre bağlı toptancı halleri ve semt pazarları ile marketler düşünüldüğünde altı farklı aktör pazarlama aşamasına dahil olmaktadır. Ürünün ihracat aşaması düşünüldüğünde ise aktörlerin sayısı daha fazla arttığı görülmektedir. Pazarlama aşamasında aktörlerin artması doğru orantılı olarak pazarlama marjlarını etkilediği için nihai tüketiciye ulaşana kadar ürünün fiyatı da olumsuz yönde etkilenmektedir (Can, Sayılı, vd. 2014, s. 111-112). Bunun yanı sıra tarımsal gıda ürünlerinin ithalatının gerçekleşmesi ile yerel üretici küresel tarım işletmeleri ile rekabet etmek durumunda kalmaktadır. Bu tarım işletmeleri ve yerel tarım işletmeleri kıyaslandığında eşit olmayan tarımsal girdilerin ve zirai desteklemelerin olduğu görülmektedir. Nitekim iç piyasada bile rekabet edemeyen bir tarım sektörü oluşması ile küçük tarım işletmelerinin üretim faaliyetlerini olumsuz şekilde etkilenmektedir.

Kırsal yerleşkelerde ekonomik anlamda kalkınma sorunları ele alındığında niteliksel anlamda göze çarpan sorunlardan birisi ise ulaşım ve altyapı problemleridir. Bir bölgenin gelişmesi, sosyal etkileşimin artması ve buna bağlı olarak ekonomik faaliyetlerin gelişmesi ulaşım ile doğrudan ilişkilidir. Nitekim ulaşım olanaklarının gelişmesi kırsal yerleşkeler için son derece önemli bir konudur. Bu anlamda tarım dışı ve sürdürülebilirlik açısından uygun sektörlerin gelişmesi içinde son derece önemlidir. Kırsal yerleşim yerlerinde ulaşım için kullanılan en alternatif ulaşım ağı olarak karayolu görülmektedir. Bunun yanı sıra temel ulaşım ağı olarak demiryolu, denizyolu ve havayolu da önemli alternatiflerdir. Demiryolu, tıpkı karayolu gibi litosferi kullanarak gelişen bir ulaşım ağı olsa da karayolu gibi birçok coğrafyada gelişmesi mümkün değildir. Demiryolu için coğrafi koşullar, yer yüzeyinin eğim ve engebe durumları önemlidir. Neticede engebeli coğrafyalarda demiryolunun gelişmesi zordur. Ancak karayolu ağına göre daha az enerji ve daha yüksek kapasite ile hizmet sunmaktadır. Bunlardan farklı olarak denizyolu da önemli bir alternatiftir. Ancak denizyolu hidrosferi kullanarak gelişen bir ulaşım ağı olduğu için yalnızca deniz ya da göle kıyısı olan yerleşim yerleri için alternatif oluşturmaktadır. 20. Yüzyılın başlarında gelişen havayolu ulaşım sistemi ise kırsal yerleşkeler için olumlu bir alternatif sunmamaktadır. Havayolu genellikle sanayi, kent ve küresel yerleşim yerleri ile paralel gelişim gösteren bir ulaşım ağıdır. Neticede ulaşım ağları içerisinde en yaygın olarak kullanılan karayolu ulaşım sistemleri kırsal yerleşim yerlerinin gelişmesi için son derece önemli bir sistemdir.

Karayolu ulaşım sistemi, kırsal yerleşim yerlerinin ekonomik koşullarının iyileştirilmesi için önemli bir unsurdur. Kırsalda hâkim sektör olarak tarım ve hayvancılığın gelişmesi ve

sürekliğin sağlanması ancak karayolu aracılığı ile gerçekleşebilir. Tarımsal ürünlerin belirli bir raf ve depolama ömrünün olmasından dolayı yukarıda bahsedilen tarımsal pazarlama süreci için de son derece önemli bir yere sahiptir. Bunun haricinde karayolları koşullarının kentsel mekânlara yakın düzeye erişmesi kırsal anlamda farklı sektörlerin gelişmesine de kapı aralayabilir. Kırsal koşullarda ve kırsal dokuya uygun eko turizm gibi sektörlerin bu yerleşim yerlerinde yaygınlaşması kuşkusuz kırsal ekonomiyi olumlu yönde etkileyecektir.

Türkiye’de kırsal yerleşim yerlerinin karayolları ulaşım sistemleri yerleşim yerlerinin konumu, coğrafi yapısı, üretim faaliyetleri ve büyüklüğüne göre değişiklik göstermektedir. Coğrafi koşulların engebeli olduğu dağlık bölgelerde karayolları niteliğinin düşük olduğu görülmektedir. Buna karşılık olarak düz ve ova yerleşim yerlerinde ise karayolu bağlantıları daha nitelikli olduğu görülmektedir. Bölgesel anlamda değerlendirildiğinde Orta Anadolu, Marmara ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri diğer bölgelere göre daha niteliklidir. Bu bölgelere kıyasla Akdeniz ve Doğu Anadolu’nun yanı sıra Ege bölgesinin bazı kesimlerinin karayolu bağlantıları daha zayıftır. Karayolu bağlantılarının düzeyi coğrafi şekillere dayansa da bunun yanında önemli etkilerden birisi de ekonomik anlamda gelişmişlik yer alabilir. Bunun yanı sıra kırsal yerleşim yerlerinin kent merkezine yakınlık ve uzaklık derecesi de karayolları bağlantılarının durumunu etkilemektedir. Her bölgede kentlere yaklaştıkça kırsal yerleşim yerlerinin karayolu bağlantılarının güçlü olduğu görülmektedir (Taş, 2016b, s. 142-146). Kırsal bölgelerin kent imkânlarına erişimi, kent sakinlerinin de kırsal alanlarla bağlantısının kesilmemesi adına karayolu ulaşım ağı önemli bir yere sahiptir. Her ne kadar ekonomik koşulların iyileştirilmesi için önemli bir alternatif olarak görülse de eğitim, sağlık, kültürel etkileşim, vs. gibi birçok konuyu kapsayan etki alanı bulunmaktadır.

5. BÖLÜM

KIRSAL KALKINMA MODELİ ÖNERİSİ OLARAK “UYDU KÖY”

5.1 Neden Yeni Bir Sürdürülebilir Yerel Kalkınma Modeline İhtiyaç var?

İnsanların huzurlu bir yaşam sürebilmesi için temiz su ve gıdaya erişim önemli bir konudur. Bunun yanı sıra toprağın verimli, farklı boyutlarda kirlilikten uzak ve temiz alanlar bireylerin tercih ettiği yerlerdir. Ancak kentlerde artan nüfus, sanayi faaliyetleri ve temel su ve gıda ihtiyaçlarında yaşanan kirlenmeler Türkiye'nin geleceği açısından olumsuz bir tablo ortaya çıkartmaktadır.

Günümüz koşullarında kentlerde gerçekleşen sosyal, ekonomik ve endüstriyel faaliyetler hem bireylerin yaşamlarına hem de doğal çevrenin kaderine doğrudan etki etmektedir. Ancak dünya üzerinde kentsel yerleşim yeri olarak seçilen yerlerin dünya üzerinde kapladığı alana bakıldığında %1 oranında olduğu göze çarpmaktadır. Ancak bu oranın düşüklüğünün yanında kentlerin hızlı bir şekilde genişlediğini de düşünecek olursak kırsal alanlara doğru bir yayılmanın yaşandığı söylenebilir. Dolayısıyla bilinçsiz bir genişlemenin verimli topraklara doğru bir istilanın yaşanmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra kırsal alanlara doğru genişlemenin yaşanması sonucunda daha fazla taşıtlara ihtiyaç duyulmasına, enerji tüketiminde artışların yaşanmasına ve hava kirliliğinin artmasına neden olmaktadır

(Özdemir ve Özekicioğlu, 2006, s. 20-21). Hızlı nüfus artışları ve kontrolsüz genişleyen kentsel alanlar tarım alanlarının azalmasına da neden olmaktadır. Buna karşın tarımsal ihtiyaçlarda da son derece artışlar yaşanmaktadır. Kentlerin içerisinde bulunduğu nüfus baskılarının azalması ve kentsel alan haricinde bireylerin istihdam edilmesi için kırsal yaşamın daha nitelikli hale gelmesi önemli bir konudur. Nitekim ferah, temiz ve daha yaşanabilir bir kent için güçlü bir kırsal kalkınma anlayışı benimsenmelidir.

5.2 Uydu Köy Modeli

Kırsal kalkınma modelleri incelendiğinde birçok modelde dağınık yerleşim yerlerinin kalkınmada büyük sorunlar yarattığı belirtilmiştir. Zor coğrafi koşullar ve kent merkezlerine uzaklık düşünüldüğünde haklı bir gerekçe olarak görülebilir. Ancak bu sorunu dile getiren birçok modelde kırsal alana kentsel cazibe odaklarını götürme yolu ile kalkınmanın gerçekleşeceği ifade edilmektedir. Bu uygulamalar ile kırsal cazibe odakları ve kırsal yerleşim yerlerinin karakteristik özellikleri bir kenara atılması ve bölgenin niteliklerinden soyutlanmış bir yapıya bürünmesine kapı aralanmaktadır. Örneğin Örnekköy, Merkezköy, Tarım Kentleri ve Köykent modelleri incelendiğinde kırsal alanda belirli bir merkez yerleşim yeri seçilerek bu bölgenin belli başlı kentsel imkânlarla donatılması ve kırsal toplumun kamu hizmetlerinin yanı sıra bir takım sosyal hizmetlere bu bölgede erişmesi hedeflenmiştir. Ancak bu yaklaşımlar sonucunda uygulama merkezlerinin kentleşmeye doğru evrilmesine ve kırsal niteliklerini kaybetmesine neden olabilir. Bu durum sürdürülebilir bir kırsal kalkınma için uygun bir yaklaşım değildir. Kırsalın sürdürülebilirliği ve niteliklerinin korunarak kalkınması son derece önemli bir konudur. Ayrıca kentsel mekanların çevresinde bulunan araziler her geçen gün yapılaşmaya açılarak tarım arazisi statüsünü kaybettiği tartışılmaz bir gerçektir (Akseki ve Meşhur, 2013; s. 168). Bu durumda kırsal alanda kurulacak olan merkez yerleşim yerleri yeni bir cazibe merkezi olacak ve bu da kırsaldaki tarım arazilerinin, başta yapılaşma olmak üzere çeşitli kentsel nedenlerle tahrip edilmesine neden olacaktır. Neticede kent bakış açısıyla kalkınma modeli oluşturmak *kırsal için kentsel kalkınma* sonuçlarını doğurabilir. Sonuç olarak kırsalın niteliklerini tahrip eden bir yöntem olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda sürdürülebilir kırsal kalkınma için yerel niteliklerin yerinde korunması önemli bir ölçüttür.

Sürdürülebilir yerel kalkınmanın gerçekleşmesi için önemli olan ölçütlerden birisi de halkın katılımı meselesidir. Geçmiş dönemlerde uygulamaya koyulan kalkınma modelleri incelendiğinde zaman zaman yönetim yeteri kadar gerçekleşmemiştir. Örnekköy modeline bakıldığında uygulamanın devlet merkezli gerçekleştiği görülmektedir. Bunun yanı sıra Toplum Kalkınması uygulamalarına bakıldığında halkın katılım sağladığı faaliyetlerde başarıya ulaşıldığı görülmektedir. Bu uygulamada zaman zaman memurların öngördüğü, toplumsal yapının ve halkın görüşlerine yer verilmeyen faaliyetlerde yeterince verim

alınamamıştır. Neticede bölgesel koşullar düşünüldüğünde yerel ihtiyaçların belirlenmesi için birincil kaynak olarak halk önemli bir unsurdur.

Kalkınma modellerinde ve beş yıllık kalkınma planlarında çokça karşılaşılan sorunlardan bir tanesi de arazi toplulaştırması sorunudur. Tarım arazilerinin miras ya da farklı yollarla bölünmesi tarımdaki kişi başına düşen payı küçültmektedir. Neticede geçim kaynağı olarak görülen bu arazilerin küçülmesi kırsal toplumun refah seviyesini olumsuz yönde etkilemiştir. Tarım Kentleri modeli arazilerin toplulaştırılması ve kişilerin farklı sektörlerle yönlendirilmesi önermesini sunmuştur. Kırsal bölgelerde hisseli tapu ve parçalı tarım arazileri göz ardı edilmemesi gereken önemli bir sorundur. Kırsal bölgeler sektörel alternatiflerin az olduğu alanlardır. Bireyleri farklı meslek kollarına yönlendirmeden önce kırsal alanda kırsal koşullara uygun farklı sektör ve meslek kollarının gelişmesi gereklidir. Aksi takdirde kırsal toplumun kentlere doğru göç etmesine ortam hazırlayacak bir tablo ile karşılaşılması mümkündür. Bunun yanı sıra 21. Yüzyıl koşullarında kırsal dokuya uygun yeni meslek kolları ve alt sektörler düşünüldüğünde küçük tarım arazileri üzerinde büyük gelirler elde edilmesi mümkündür. Neticede geleneksel tarım üretiminin daha uygun koşullarda yapılması amacıyla toplulaştırma uygulamaları yapmadan önce kırsal toplum için yatırım danışmanlığı yapılması gerekmektedir. Kırsal toplumun organik gübre üretimi, kültür mantarcılığı, seracılık, süs bitkisi yetiştiriciliği, eko turizm vb gibi işlere yönlendirilmesi mal ve hizmet çeşitliliğinin artması açısından da önemli bir yere sahiptir. Farklı sektörler aracılığı ile kırsal iş alanlarının genişlemesi ve refah seviyesine olan etkisi gözlemlendikten sonra arazi toplulaştırması meselesi ele alınmalıdır.

Değişen dünya düzeni ve başta iklim olmak üzere yaşanan küresel krizler göz önünde bulundurulduğunda 20. Yüzyıl dünyası koşulları ile bugünün koşulları farklılık göstermektedir. Zira ortaya atılan modellerin bugünün koşullarında ve kalkınma için gerekli olan argümanlar üzerinden yol haritası çizmesi gereklidir. Bu argümanlar arasında en önemlisi ise *Sürdürülebilirlik* kavramıdır önceki dönemlerde hazırlanan kırsal kalkınma modelleri ve kalkınma planlarında bu kavram yer bulamamıştır. Bunun aksi yönünde kırsalda endüstrileşme ve sanayi faaliyetlerine yer verilmesi gibi önermeler yer bulmuştur. Örneğin Köykent modelinde tarımın sanayileşmesi, kırsal toplumun değişerek işçileşmesi ve köylerin kentleşmesi gerektiği ileri sürülmüştür (Tekeli, 2011, s. 204). Bu yaklaşım geleneksel dokunun bozulması, tabiat koşullarının tahrip edilmesi ve ekolojik anlamda yıkımların yaşanmasına kapı aralayacak bir yaklaşımdır. Neticede sürdürülebilirlik açısından olumlu bir yaklaşım sunmamaktadır.

Kalkınma modelleri yol ve yöntem bakımından büyük önem taşıırken uygulama noktasında parçalı ve daha yerele indirgenen bölgesel planlarla desteklenmesi gereklidir. Çünkü bölgesel anlamda her kırsal yerleşim yeri kendine özgü ekonomik, coğrafi, kültürel, mekânsal, stratejik, siyasi ve iklimsel nitelikler taşımaktadır. Kalkınma modelinin tam manasıyla verimli

olması için uygulama esnasında yerel toplumun ve yerel doğal kaynakların olumlu etkileneceği bölgesel planların hazırlanması gereklidir.

Uydu köy modeli kırsal kentleştirmeden ve kent ekseninde bölgesel gıda ihtiyaçları başta olmak üzere küresel ölçekte mal ve hizmet sunabilen yerleşim yerleri olarak değerlendirilebilir. Her kırsal yerleşim birimi bir kent merkezine bağlı durumdadır. Yani kentleri çevreleyen bu yerleşim yerleri yerel idari yapı içerisinde zaten kentlerin uydusu konumundadır. Mevcut olan idari yapının sunmuş olduğu nitelikler dâhilinde kentsel ve kırsal etkileşimin artması modelin uygulanabilirliği açısından son derece önemli bir konudur. Bu etkileşimin temel kaynağı ise ulaşım ve altyapı hizmetlerinin niteliği ile doğrudan ilişkilidir. Tarım Kentleri modelinde de benzer olarak özellikle vurgulanan konuların başında karayolları ile ilgili sorunlar gelmektedir. Kırsal yerleşim yerlerinin kırsal alanlardan uzak olması kent toplumuna göre birtakım hizmetlerden yoksun kalması anlamına gelmemelidir. Kırsal ulaşım koşullarının iyileştirilmesi ile kırsalda yaşayan bir birey kentsel cazibe kaynaklarına en az bir kentli kadar ulaşması söz konusu olabilir.

Kentlere dönüp bakıldığında nüfusun her geçen gün artması ve buna paralel olarak özel araç sayısında artış görülmesi kent içi ulaşım da sorunlar yaratmaktadır. Ev, iş, eğlence mekânları, alışveriş merkezleri, eğitim kurumları vb kentsel alanlar arasındaki durmaksızın gerçekleşen transfer süreçleri kent trafiğini doğurmuştur. Giderek artan ve çözüm için ne kadar yatırım yapılsa da gün geçtikçe çözülmez hale gelen kent trafiği önemli bir sorundur. Bu kriz sonucunda istenilen noktaya ulaşım süresi artış göstermektedir. Özellikle belirli saat ve dakikalar üzerinde planlanan toplu taşıma araçlarının belirlenen saatte belirlenen duraklara ulaşması imkânsız hale gelmiştir (Ağaoğlu ve Başdemir, 2019, s. 30). Neticede istenilen yere ulaşma noktasında kırsal alan için iyileştirilmiş bir karayolu sistemi ile en az bir kentli kadar hizmete erişim hızlanabilir.

Diğer modeller incelendiğinde yeni bir merkezin kurulması, kırsal yapının ve köylülüğün bir kenara bırakılması ve bir takım endüstriyel önermeler sunulmuştur. Bu önermeler kent ve kentli bilinç yapısı ile ortaya koyulan önermelerdir. Uydu köy modeli hiçbir şekilde köylerin yeniden kurulması kırsal toplumun farklı yerleşim yerlerine yönlendirilmesi ve açıkça yerinden edilmesi gibi bir yaklaşımı bulunmamaktadır. Her bir köyün kendine has karakteristik özellikleri korunarak ulaşım olanaklarının iyileştirilmesi ve bu koşullarda kent merkezleriyle olan erişimin daha kolay ve sürekli hale getirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Üretilen ürünlerin pazarlanması noktasında kırsal toplumun pazar ile tanışması sağlanmalıdır. Karayolunun gelişmesinin yanı sıra bölgesel anlamda demiryolunun yaygınlaşması ve dijital iletişim araçlarına dayanan altyapı olanaklarının güçlendirilmesi köylerin cazibesini artıracak önemli bir ölçüttür.

Kırsalın altyapı sorunlarının giderilmesi ve daha nitelikli hale getirilmesi kalkınma için yeterli bir çözüm değildir. Bunun yanı sıra kırsaldaki gelir ve gider sistemindeki sorunların da ele alınarak pazarlama anlayışında reformist bir yapılanmaya gidilmesi gereklidir. Kırsal

alandaki toplamda %44 oranla en büyük gelir kaynağı olan tarım ve hayvancılık genel olarak yılda bir kere ürün elde edilen sektörlerdir. Buna karşılık olarak ürün elde edilmesi aşamasında sürekli girdilerin yaşandığı görülmektedir. Tarım ve hayvancılıkta birçok üründe yılda bir kere gelir elde edildiği tartışılmaz bir gerçektir. Tarımdaki hasat kültürü ise bahsedilen durumun açık göstergesidir. Nitekim kırsal toplumun gelir kaynaklarının yıl içerisinde çeşitli dönemlere veya aylara bölünmesi refahın artmasını olumlu yönde etkileyecek önemli bir unsurdur. Kırsalda elde edilen zirai ürünlerin hammadde olarak pazarlanması yerine ürünlere katma değer vererek mamul ürün üretimine teşvik edilmesi ve kırsal toplumun sürdürülebilirlik bağlamında imalat kültürüne erişmesi önemli bir yere sahiptir. Bu durumda mamul ürün elde eden kırsal üreticiler ürettikleri malların birçoğunu aracı ve toptancı gibi pazarlama içerisinde yer alan aktörler olmadan nihai tüketiciye ulaştırabilecektir. Bu durumda kırsal üreticiler toptan satışın yanı sıra perakende satış ortalamasını da yükseltmiş olacaktır. Kırsalda üretim olgusunun yeniden düzenlenmesi ve mamul ürün üretiminin artması ile gelirin yıl içerisinde yayılması sağlanabilir. Böylelikle ekonomik açıdan yaşanan gelir gider dengesizliklerin önüne geçilebilir.

Kalkınmanın sürdürülebilirliğinin sağlanması için kalkınma faaliyetlerinin ekosistemi koruyan, düzenleyen ve yenileyen bir çerçevede gerçekleşmesi gerekir. Sürdürülebilir bir ekonomik yaklaşım için ortaya atılan *Yeşil Ekonomi* kavramı kırsal üretim ve kırsal ekonomi için önemli bir yere sahiptir. 1992 Rio BM Çevre ve Kalkınma Konferansı ortaya atılan Yeşil Ekonomi, 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz sonucunda kalkınmanın sürdürülebilirliği için daha fazla önem kazanmıştır. Yeşil ekonomi, yalnızca çevre ve ekosistem sorunları merkezinde gelişen bir yaklaşım değildir. Yeşil ekonominin temelinde kalkınmanın sürdürülebilirliği bulunmaktadır. Nitekim ekosistem kaynaklarının sürdürülebilir ölçüde kullanımı, ekonomik büyümenin devam etmesi, yeşil teknolojinin gelişmesi, yeni istihdam alanlarının oluşması, sosyal eşitlik, ekolojik üretimin desteklenmesi ve refah seviyesinin yükselmesi gibi temel ölçütler barındırmaktadır. Bu anlamda Türkiye 2012 yılında Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Konferansına, *Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Raporu: Geleceği Sahiplenmek* isimli bir rapor sunmuştur. Bu raporla birlikte Türkiye uluslararası alanda yeşil ekonomi kavramına yer vermiştir. Ancak bu rapor yeşil ekonomi ile ilgili stratejik hedeflere yer veren bir nitelik taşımamaktadır.

Yeşil ekonomi literatürüyle ortaya çıkan yeşil etiket kavramı da üretim ve pazarlama aşamasında önemli bir yere sahiptir. Bu etiketler ürünün çevresel ve sosyal anlamda durumunu belirten önemli simgelerdir. Bu etiketlerle birlikte ürünün üretiminden nihai tüketiciye ulaşana kadar geçirmiş olduğu süreçlerle ilgili bilgi içerebildiği gibi etiket içerisinde çevre dostu, handmade (el yapımı), adil pazarlama, organik veya karbon ayak izine yer veren ibareler yer almaktadır. Yeşil etiketler pazar içerisinde rekabet açısından ayrıştırıcı bir özelliğe sahip olduğu için yerel üreticilerin pazar içerisindeki rekabet oranını da olumlu yönde etkilemektedir (Pezikoğlu, 2016, s.1391-1394). Bu anlamda dünyada özellikle

handmade etiketli ürünlerin yaygınlaşması el yapımı ürünlere karşı önemli bir talep oluşturmaktadır. Bu talep kırsal üretim için önemli bir alternatif sunmaktadır.

Sosyo-Kültürel Yapı başlığında bahsedildiği gibi mamul ürün üretimi ve çeşitli amaçlarla kullanma materyalleri elde edilmesi için kadınlar önemli bir alternatif sunmaktadır. Neticede kırsal üretim kültürünün modern koşullara adapte olması için kadın emeği büyük önem taşımaktadır. Ayrıca ürünlerin üretilmesinde geleneksel yöntemler de göz ardı edilmemesi gereken önemli bir konudur. Geleneksel üretim yöntemleri ve yerel kaynaklar ile elde edilen ürünler endüstriyel ürünlere nazaran daha farklı ve özel bir değer taşıması tartışılmaz bir gerçektir.

Kalkınma modellerinde ve planlarda sıkça karşılaşılan ve kırsal bölgeler için önemli bir organizasyon olan kooperatif örgütlenmeleri de önemli bir yere sahiptir. Uydu Köy modeli içinde kırsal bölgelerin kalkınması, mamul ürün üretimi ve pazarlama için en önemli araçlardan birisi de kooperatiflerdir. Kırsal bölgelerde hammaddelerin işlenmesi değerlendirilmesi ve mamul ürün hale getirilmesi bazı durumlarda ev gereçleri ile gerçekleşmesi mümkün olmayabilir. Çeşitli işleme aletleri ya da toplu insan gücüne ihtiyaç duyulan üretim faaliyetleri için en önemli çözüm kaynağı kooperatiflerdir. Ancak kooperatifçilik ülkemizde gelişmiş durumda değildir. Türkiye’de 8 milyonun üstünde insan kooperatiflere üyedir. Yani oransal olarak her on kişiden birinin herhangi bir kooperatife üye olduğunu göstermektedir. Almanya’da bu sayı 19 milyonun üzerindedir. AB ortalaması ele alındığında ise her üç vatandaştan birisinin herhangi bir kooperatife üye olduğu görülmektedir. Ayrıca Hollanda vb ülkelerde bir kişinin birden fazla kooperatife üye olduğu görülmektedir. Neticede serbest piyasacı bir mantıkla ekonomisini şekillendiren AB ülkelerinde bile bu oran yüksekken Türkiye’de kooperatifçilik öğretileri ve teşvikleri yeteri derecede gelişmediği için bu sayı çok aşağılarda kalmıştır.

Hemen hemen bütün modellerde olduğu gibi kooperatifçiliğin teşvik edilmesi, özendirilmesi ve kırsal ekonomi için önemine vurgu yapılması yeterli bir önerme değildir. Kooperatifçiliğin teşvik edilmesinden önce sorunlarına çözüm odaklı yaklaşmakta fayda vardır.

Türkiye’de kooperatifçiliğin gelişmemesinin nedenlerinin başında gelen temel sorun yeterli eğitim konusudur. Yeterli kooperatif öğretilerinin yapılmaması ve bireylerin küçük yaşta kooperatiflerle tanışmaması büyük bir problem yaratmaktadır. Erzurum İspir’de yapılan bir araştırmaya göre kooperatif ortaklarının bile %80’i henüz kooperatiflerin ne olduğunu bilmemektedir. Kooperatifçiliğin temelden öğretilmesi için ilk, orta, lise ve üniversiteler uygun eğitim kaynaklarıdır. Türkiye’de ilk, orta ve lise düzeyinde müfredatlar incelendiğinde kooperatifçiliğin öğretilmesine yönelik bir içerik bulunmamaktadır. Yalnızca sosyal bilgiler dersinin çok az bir kısmında yer almaktadır. Bu da kooperatifçiliğin öğretilmesi ve özendirilmesi için yeterli bir çalışma değildir (Güreşçi ve Gönç, 2017, s. 223-224). Türkiye’de kooperatifçiliğin öğretilmesi ve özendirilmesi için en iyi eğitim Köy Enstitülerinde verilmiştir.

Bu eğitim modelinde kooperatifçilik eğitim müfredatında bir ünite, konu başlı ya da kısa bir bölüm olarak değil ayrı bir ders olarak yer almıştır (Seyrek, 2019, s. 171).

Kooperatifçiliğin özendirilmesi için bireylerin küçük yaşta bilinçlendirilmesi gereklidir. Teknik bilginin yanı sıra öğrenci kooperatiflerinin kurulması ve işletilmesi şarttır. Örneğin okul kantinlerinin kooperatif mantığı ile işletilmesi ve bu işletmenin sorumluluğu kooperatif üyeleri yani öğrenciler tarafında gerçekleşmesi önemli bir uygulamalı öğretim faaliyeti olabilir. Yine bu uygulama yapılırken sorumlu öğretmenler ve personeller tarafından faaliyetin takip edilmesi veya danışmanlık edilmesi gereklidir. Üniversite seviyesinde ise ön lisans derecesinde kooperatifçilik bölümleri sadece birkaç üniversitede yer almaktadır. Bundan farklı olarak çeşitli üniversitelerde Kooperatifçilik ile ilgili Ana Bilim Dalları bulunmaktadır (Güreşçi ve Gönç, 2017, s. 224-225).

Kooperatifçiliğin hızlı bir şekilde özendirilmesi ve öğretilmesi için üniversiteler önemli bir yere sahiptir. Örgün eğitim sürecini tamamlamış bireylerinde yeni kooperatifçilik yaklaşımlarını ve temel bilgileri kapsayan bölge bölge seminer, panel, kurs ve konferans gibi faaliyetler düzenlenmesi önemli bir faaliyet olacaktır. Bu öğretimin gerçekleşmesi için kooperatif eğitimlerini kapsayan stratejik eylem planının hazırlanması ve tüm Türkiye'yi kapsayan bir çalışma yapılması gereklidir.

Kooperatifçilik sorunları yalnızca eğitime dayalı sorunlar değildir. Bunun yanı sıra bir takım yasal sorunları da bulunmaktadır. Kooperatifçilik ile ilgili yasal düzenlemelere bakıldığında derli toplu bir yasanın bulunmadığı görülmektedir. Bununla ilgili *1163 sayılı kooperatifler yasasında* kooperatiflerin kuruluşu, işleyişi ve çalışma durumları belirtilmiştir. Bundan farklı olarak *4572 sayılı tarım satış kooperatif ve birlikleri hakkında kanun (2000)* ve *1581 sayılı tarım kredi ve birlikleri kanunu (1972)* bulunmaktadır. Çalışma alanları ve amaçları farklı olsa da kooperatiflerin kurgusu ve işleyişi ile ilgili genel evrensel ilkeler bulunmaktadır. Bu ilkeler doğrultusunda tek bir yasada toplanan bir kooperatif yasası hazırlanması gereklidir. Yine farklı çalışma alanı ve sektörel farklılıkları bulunan kooperatifler için yasa içerisinde farklı bölümler, içerikler hazırlanabilir. Ayrıca kooperatiflerin yapısına göre belirli tüzükler çıkartılabilir (Geray, 2014, s. 186-187).

Kooperatiflerin temel yönetim ilkeleri demokrasiye dayanmaktadır. Bu anlamda üyelere yönetim, denetim ve denetimin denetimi görevleri düşmektedir. Ancak Türkiye'de bu denetim süreçlerinin yeterli şekilde gerçekleştiği söylenemez. Her ne kadar yasal anlamda üyelere bu haklar tanınsa da kooperatiflerle ilgili yeterli bilgiye sahip olmayan üyeler hak ve sorumluluklarını bilmemektedir. Üyeler görevi yapmadığı gibi genel kurulda seçilen denetmenler de denetim için yeterli niteliklere sahip bireyler değildir. Denetim için seçilen bireylerin görev ve yetkilerini yeterince bilmemesi eğitim açısından önemli sorunları ortaya çıkartmaktadır (Geray, 2014, 189-190).

Kooperatif uygulamaları sürdürülebilir kırsal kalkınma için önemli bir yere sahiptir. Türkiye’de kooperatifçiliğin özendirilmesi ve öğretilmesi gerekli görülmektedir. Bireylerin kooperatif örgütlenmelerle faaliyetlerini gerçekleştirmesi ve üretime katkı sağlaması için kooperatiflerin yönetimi ve işleyişini iyi bilmeleri gereklidir. Günümüz koşullarında kooperatifçiliğin teşvik edilmesi birçok olumsuz sonuçlar doğurabilir. Kırsal üretim ve pazarlama için bir alternatif yaratmak istenirken tam tersi olarak bu kurumların maddi zarara yol açması kooperatiflere karşı çekinceli yaklaşılmaya neden olabilir.

Küçük ve orta ölçekli üreticilerin desteklenmesi ve farklı üretim ve pazarlama kanallarına teşvik edilmesi şarttır. Ayrıca küresel sermaye sahibi şirketler tarafından ezilmemesi ve onurlu bir yaşam sürmeleri için bir takım yerel üretim ve pazarlama imkânları sağlanması gereklidir (Petrini, 2017, s. 127). Bu desteklerle birlikte kentlere çeşitli mal ve hizmetin sunumuna kapı aralanması söz konusudur. Böylelikle kentsel ihtiyaçlar için yerel kaynakların devreye girmesi ülke ekonomisi içinde olumlu bir tablo doğurması kuşkusuz bir gerçektir.

Son dönemlerde yerel yönetimlerce desteklenmeye başlanan ve popülaritesi yükselen köy pazarları meselesi önemli bir konudur. Ancak 2010 yılında çıkartılan 5957 sayılı hal yasası ile zaten üretici ile tüketici arasına bir perde çekilmiştir. Bu yasanın temel amacı yaş sebze ve meyve ticaretinin denetiminin sağlanması, gıdada güvenilirliğin artması ve üreticilerin daha geniş bir pazara ulaşması amaçlanmıştır (Ölmez ve Demirörs, 2015, s. 61). Ancak uygulama sonrasında üreticiden tüketiciye kadar geçen süreç içerisinde komisyoncuların arttığı görülmektedir. Nitekim piyasaya sunulan tarım ürünleri ile üreticilerin yapmış olduğu kar arasında büyük uçurumlar meydana gelmiştir. Bu durumdan hem üreticiler hem de tüketiciler olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Yeni hal yasası ile üretilen yaş sebze ve meyvelerin kayıt altına alınması ve denetlenmesi daha kolay hale gelmiştir. Bu anlamda piyasanın daha açık ve denetlenebilir bir hale geldiği görülmektedir. Yasanın bir diğer amacı olan güvenilir gıda sorunu da günümüz uygulamaları ile bir çelişki içerisine düşmüştür. Yeni hal yasasına göre semt pazarlarında üreticilere %20 gibi çok düşük oranda bir yer ayrılmıştır. Ancak bu oranlar üreticilerin nihai tüketiciye ulaşması için son derece yetersiz bir orandır. 2010 yılından bugüne gelinen noktada üretici ve tüketici arasına bir perde çekilirken yeniden köylü ve üretici pazarlarının açılması çelişkili bir durum yaratmaktadır.

Yerel üreticilerin toptancı olmaktan ziyade perakende satıcı olma niteliğine sahip olması kırsal kaynakların gereken değeri görmesi için son derece önemlidir. Bu anlamda üreticileri nihai tüketici ile buluşturmak gereklidir. Üretime dayalı sektörlerin kazanç oranlarının yükselmesi ve mesleki anlamda itibarlarının artması sonucunda girişimcilerin üretim odaklı yatırım yapmasını sağlayabilir. Bu durumda yalnızca yerel kaynakların değil ülke genelinde üretime dayalı tüm sektörlerin itibar görmesine neden olabilir.

Köylü pazarları ve yerel üreticiler kırsal ekonomilerin güçlenmesi için son derece önemli bir yere sahiptir. Ancak bu pazarların yeniden hal yasasında yer alması ve piyasa içerisinde üreticinin önünü tıkamayacak şekilde düzenlenmesi gereklidir. Gıda kaynakları için son

derece önemli bir tüketim odağı olan kentlerin; ucuz, güvenilir, kalite değeri yüksek ve taze gıda ürünlerine erişimi sağlanabilir. İdari olarak kentlere bağlı, ulaşım olanakları iyileştirilmiş, yerel üretim mantalitesi ile desteklenen ve kentlerin gerçek manada uydusu haline gelmiş kırsal yerleşim yerleri bu talepleri karşılayacak potansiyele sahiptir. Bahsedilen hizmet sunumu için köy pazarları önemli bir örnektir. Kırsal toplumun taze ve mevsimlik gıda ürünleri, hayvansal ve bitkisel kaynaklardan elde edilen mamul ürünler, el işçiliği ile üretilmiş çeşitli giyim ve kullanma materyallerinin nihai tüketiciye erişimi sağlanması gerekir. Üreticinin nihai tüketiciye erişmesi için çeşitli pazar yerlerinin oluşturulması gereklidir. Bu anlamda küresel ölçekte endüstriyel üretimin önemli bir payına sahip olan ABD köy pazarları ve toplum destekli tarım uygulamalarını icat eden ülke olarak göze çarpmaktadır. Endüstriyel gıda üretiminin seri ve kalitesiz ürün sunumuna tepki olarak ortaya çıkan bu pazarlarda mevsimsel ve taze ürünlerin satıldığı, kır ve kent ilişkilerinin arttığı ve köylü üreticilerin daha çok kazandığı görülmüştür. Bugün ABD’de 4600’den fazla köylü pazarları bulunmaktadır. Bu pazarlar sayesinde metropol kentlerde yaşayanlar bile tıpkı kırsalda yaşayanlar gibi taze ve mevsimsel gıdaya erişim sağlamaktadır (Petrini, 2017, s. 128-129). Tarım ve kırsal üretim kaynakları toplum için vazgeçilmez bir unsurdur. Bu ürünler insan sağlığı ve yaşamı için gerekli olan temel kaynaklar olduğu için endüstriyel ürünler gibi yüksek maliyetli reklam kampanyaları olmasa da talep gören ürünlerdir. Nitekim endüstriyel anlamda gelişmiş en modern toplumlar bile kırsal alanda üretilen ürünleri talep etmektedir. Toplumsal refahın artması ve kent sakinlerine güvenilir gıda sunumu için kırsal kaynaklar önemli bir unsurdur.

Günümüz koşullarında ve gelecek dönemler için önemli bir pazarlama alanı ise dijital pazarlama ağlarıdır. E-pazaryerleri yerel ürünlerin ulusal ve uluslararası pazara çıkması için önemli bir alternatif sunmaktadır. Türkiye’de e-pazaryerlerinden yapılan alışverişler incelendiğinde 2020 yılında 34,5 milyon kişi online alışveriş yaparken kişi başı ortalama harcama tutarı 300 ABD doları seviyelerindedir. 2023 yılına gelindiğinde ise online alışveriş yapanların sayısının 44 milyona dayanması ve kişi başına düşen ortalama harcama tutarının ise 436 ABD doları seviyelerine erişmesi beklenmektedir (Deliçay, 2021, s. 166). Her geçen gün genişleyen e-pazaryerleri içerisinde kırsal üreticinin yer alması için yeterli teşviklerin yapılması ve özendirilmesi gereklidir.

Her kırsal yerleşim yeri birbirinden farklı özellikler ve nitelikler barındırmaktadır. Bundan kaynaklı olarak her yerleşim yerinin sorunları da değişmektedir. Kırsal yerleşim yerleri konumları ve coğrafi koşulları itibarıyla da farklılık göstermektedir. Bazı köyler ormana sınırı olurken bazı köyler ova köyleridir ve orman ile hiçbir bağlantısı bulunmamaktadır. Orman köyleri de kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır. Bu köyler orman içi köyler ve orman kenarı köyler olarak karşımıza çıkmaktadır. Orman içi köyleri tamamıyla ormanlık arazi ile çevrelerken, orman kenarı köyler yerleşim yerinin bir bölümünün ormanla sınır olduğu köylerdir. Toplamda orman köylerinde 7,1 milyon insan yaşamaktadır (OGM, 2014). Ülke nüfusuna kıyasla önemli bir orana sahiptir. Bu köylerde orman ile ilgili faaliyetler/geçim

kaynakları son derece önemlidir. Zira bu köyler sürekli olarak ormanlık arazi ile derin ilişkiler halinde olduğu için bir takım olumsuz durumlara da neden olmaktadır. OGM'nin yoğun denetimleri ve cezai yaptırımları kırsal toplumu zor duruma düşürmektedir. Daha sürdürülebilir bir orman ve kırsal toplum için cezai uygulamalar çözüm kaynağı olarak görülmemelidir. Toplumun bilinçlendirilmesi, orman habitatını zenginleştirilmesi ve kırsal toplumunun geçimlik ihtiyaçlarının karşılanması için ortak projeler üretilmesi gereklidir. Bunlara örnek olarak ormanlık arazilere ya da orman vasfını yitirmiş arazilerin yeniden kazandırılması için çeşitli orman meyveleri veren ağaçların dikilmesi önemli bir çözüm yolu sunabilir. Bundan farklı olarak orman köylerinde ipek böcekçiliğinin teşvik edilmesi adına geniş yapraklı ve ipek böceğinin tüketebileceği ağaçların dikilmesi hem sürdürülebilir bir tabiat hem de sürdürülebilir bir toplum için önemli bir uygulama olabilir. Kırsal toplumun ormanlık arazileri tahrip etme nedenleri arasında sayılan en büyük sorunlardan birisi aşırı otlatmadır. Kırsal toplum bu faaliyeti bilinçsiz bir şekilde yapmaktadır. Ancak ekonomik anlamda geçimlik ihtiyaçlarını karşılamak için başka uygun alternatifi bulunmamaktadır. Bu sorunun cezai uygulamalar ya da ormanları çit ve dikenli tel gibi araçlarla korunaklı hale getirmek yeterli bir çözüm değildir. Bunun yerine hayvanların tüketebileceği geniş yapraklı ağaçların dikilmesi ile ekolojik zincir üzerinde oluşan baskı ortadan kaldırılabilir.

Kırsal toplumun sürekli olarak orman suçları ile karşılaşması bireylerin ormanlık arazilere karşı olan duyarlılığını yitirmesine neden olabilir. Bu durumun yaşanmaması ve kırsal toplumun ormanlık arazilere karşı duyarlı bir davranış sergilemesi için OGM ve kırsal toplum barışık hale gelmesi gereklidir. Bu anlamda OGM "*Orman köylüsüyle hasım değil, hısım olmak.*" Sloganıyla bir takım kırsal kalkınma projelerine imza atmıştır. Ancak küçük çaplı bu uygulamalar yeterli uygulamalar olmadığı gibi kırsal toplumun refahını istenilen seviyeye erdirmemiştir. Kırsal toplum ile barışmak için bölge müdürlükleri olarak orman habitatı ve kırsal toplum aynı kefedeki değerlendirilerek ortak çıkarın düşünülmesi için projeler üretilmesi gereklidir. Bu projeler yukarıda belirtilen örneklere benzer şekillerde devlet-toplum iş birliği ile gerçekleşmelidir. Yine faaliyetlerin yalnızca OGM bünyesinde ya da yalnızca halk tarafından gerçekleşmesi doğru bir sonuç doğurmayabilir. Ortak hareket etmek ve birlikte başarmak amacıyla devlet-toplum iş birliği ormanların ve orman köylerinin sürdürülebilirliği için son derece önemli bir konudur.

Sürdürülebilir bir yerel kalkınmanın gerçekleşmesi ekonomik, altyapı, sosyal haklar, adalet ve eğitim gibi toplumsal refah için önemli olan ana etmenlerin gelişmesi ile mümkündür. Bu anlamda kırsalın kendi niteliklerine göre bir eğitim programının belirlenmesi gereklidir. Bunun yanı sıra kırsalda yaşayan çocukların yine kırsalda eğitim görmesi sağlanmalıdır. Bu anlamda her köyde okulun inşa edilmesi ve öğretmen tayin edilmesi gereklidir. Her köyde okul inşa edilmesi yalnızca devlet kaynakları ile gerçekleşmemelidir. Toplum destekli bir yöntemle devlet-toplum iş birliği içerisinde yapılması gereklidir. Bu konu toplumsal dayanışmanın gelişmesi için önemli bir uygulamadır. Ayrıca mevcut eğitim müfredatının yanı sıra kırsal için özel bir eğitim programı belirlenmesi gereklidir. Ancak tamamen köye dayalı

unsurlar ile belirlenen bir müfredatla kırsalda yaşayan öğrencilerin kente yabancılaşmasına neden olan bir program olmamalıdır. Örneğin kırsal bölgelerde meslek lisesi ve çok programlı lise sayısının artırılması gereklidir. Bu doğrultuda kırsalda yaşayan öğrenciler için çeşitli alternatifler yaratılması mümkündür. Mevcut eğitim müfredatına ek olarak kırsal kaynaklara dayanan tarım, hayvancılık, turizm, geleneksel el sanatları vs gibi bölümlerin yaygınlaştırılması gereklidir. Nitekim yaşamını kırsalda sürdürmek isteyen gençler lise eğitimlerini tamamladıktan sonra kırsalda yapılabilecek çeşitli iş ve meslekler için yetiştirilmesi gereklidir.

Uydu köy modelinin eğitim öngörüsü mevcutta var olan eğitim müfredatını ir kenara bırakan ve kırsalda yaşayan bireylerin tamamıyla kırsal niteliklere göre yetiştirilmesini ileri süren bir anlayış içerisinde değildir. Mevcut eğitim müfredatına ek olarak eğitimde tam verimliliği alabilmek ve kırsal bireyleri geleceğe hazırlayacak bir kırsal eğitim programı ile kırsal yaşamın daha nitelikli hale gelmesini vurgulamaktadır. Bu anlamda çok programlı ve meslek liselerinde bir takım kırsal sektörleri besleyen bölümlerin teşvik edilmesi gibi kapsamlı programlarla kırsal sektörlerin ve kırsal yaşamın niteliği artırılmalıdır.

Kırsal bölgelerde zirai alanda birçok tecrübe kişiden kişiye aktarılarak elde edilen bilgilere dayanmaktadır. Bunun yerine daha bilimsel bilgiye dayanan öğretilere yer verilmesi gereklidir. Özellikle sürdürülebilir tarım için son derece önemli bir konudur. Çiftçilerin bilinçsizce yapmış olduğu tarım uygulamaları bugün zirai alanda büyük kirliliklere neden olduğu gibi tarımsal verimliliği de olumsuz yönde etkilemektedir. Örneğin tarımsal sulamanın bilinçsizce yapılması sonucunda toprakta aşırı tuzlaşma ve alkalileşme olayının gerçekleşmesiyle birlikte tarımsal verimliliğin olumsuz etkilendiği bilinen bir gerçektir. Bunun yanı sıra verim düştüğü gibi kuraklaşmaya da kapı aralandığı bilinmektedir (Ekmekçi, vd. 2005, s. 119). Yüzyıllardır uygulanan tarımsal sulamada bile yanlış bilinen gerçekler gıda verimliliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Zirai alanda eğitimin verilmesi ve yeni gelişmelerin aktarılması için kırsal toplumun sektörel anlamda bilgilendirilmesi önemli bir sorundur. Fakat tarım öğretilerinin yalnızca ilk, orta ve lise eğitim düzeylerinde verilmesi yeterli değildir. Bu eğitim sürecinin meslek yüksekokulları, fakülteler ve enstitülerin de dâhil olduğu bir uygulama ile gerçekleşmesi gereklidir. Akademik düzeyde kırsal toplum ile ortak çalışmalar yürüterek deneyimlenen doğa bilgisi ve bilimsel bilginin sentezlenmesi gereklidir. Bu anlamda yapılan akademik çalışmalar bölgesel koşullar dâhilinde gerçekleşmesi ile çiftçilerin de bu çalışmalara dâhil edilmesi önemli bir husustur. Ancak bu koşullarda modern ve sürdürülebilir tarım uygulamaları hızlı bir şekilde kırsal bölgeye erişebilir.

Kırsal yerleşim yerlerinde bölgesel etkileşimlerin artırılması ekonomik, kültürel ve sosyal anlamda önemli bir yere sahiptir. Çeşitli tarım uygulamaları ve farklı sektörlerin özendirilmesi için geleneksel olarak tarım şenliklerine ve festivallere gerekli önem verilmelidir. Bu festivaller aracılığıyla yerel üreticiler kendi ürünlerinin tanıtımını ve pazarlamasını yapacağı gibi çeşitli ürün ve zirai uygulamaları da gözlemlemiş olacaktır.

Örneğin tohum takas şenliklerinin yapılması ile yerel tohumların yaygınlaştırılması ve çeşitliliğin korunması sağlanabilir. Bundan farklı olarak hayvancılık ile ilgili damızlık küçükbaş ya da büyükbaş hayvan festivallerin yapılması hayvancılık adına önemli gelişmeler doğurabilir. Damızlık hayvanların yaygınlaştırılması ve üretim ve verimlilik için bölgesel koşullara uygun hayvan ırklarının yaygınlaştırılması üretimdeki potansiyeli yükseltecektir. Neticede çiftçiler için her anlamda aktif ve etkileşimin bol olduğu ortamlar üretim ve pazarlama verilerini de olumlu yönde etkileyecektir.

Buna benzer olarak köy kurultaylarının düzenlenmesi de sürdürülebilir kırsal kalkınma için önemli bir kazanım sunacaktır. Bu kurultayların içeriğinde kırsal kalkınma, tarım, hayvancılık, ekoloji, yeşil ekonomi vb. gibi kırsal için son derece önemli konulara yer verilmesi kuşkusuz kırsal için olumlu gelişmeler sunacaktır. Bu kurultaylar kırsal toplum, akademi, STK'lar, siyasi partiler ve kamu kurumlarının ortak katılımları ile gerçekleştirilmesi gereklidir. Ayrıca bu kurultaylar bölgesel anlamda her yıl düzenlenmeli ve kırsal kalkınma için önemli kuruluş ve toplulukların katkılarıyla zenginleştirilmelidir. Kurultay aracılığıyla kırsal toplumun talepleri belirlenmeli, akademinin önerileri değerlendirilmeli, STK ve siyasi partilerin değerlendirmeleri alınmalı ve kamu kurum ve kuruluşlarınca soru ve önerilere yanıt verilmelidir. Bu durumda kırsalda yaşanan ve gelecekte yaşanacak sorunlara istişareye dayalı bir çözüm üretilebilir.

Kırsal bölgede önemli sorunlardan bir tanesi de sosyal aktivite ve sosyal tesis sorunudur. Ataerkil bir toplum yapısı olduğu için hemen hemen her köyde köy erkeklerinin toplandığı bir köy kahvesi bulunmaktadır. Buna karşılık olarak kadın ve çocukların birlikte zaman geçireceği herhangi bir ortam bulunmadığı gibi tüm köy sakinlerinin karma olarak toplandığı ve zamanını geçirebileceği bir yer de bulunmamaktadır. Kültürel koşullarda son bahsedilen durum çözülmesi biraz güç olsa da kadınların da bir araya gelebildiği sosyal tesislerin oluşması şarttır.

Tesis Türü	Tesis Talep Eden Yerleşim		Yerleşimlerdeki Payı (%)
	Sayı	Yüzde	
Sosyal Tesisler	14.913	32,73	40,27
Fabrika/Atölye	8.106	17,79	21,89
Süt Toplama Merkezi	4.498	9,87	12,14
Soğuk Hava Deposu	3.689	8,10	9,96
Semt Pazarı	2.233	4,90	6,03
Turizm Tesisi	2.213	4,86	5,98
Atık Toplama/Aritma Tesisi	1.846	4,05	4,98
Mezbaha veya Hayvan Pazarı	1.680	3,69	4,54
Ürün Toplama Merkezi	1.580	3,47	4,27
Diğer	4.799	10,53	12,96
TOPLAM	45.557	100	

Tablo 2. Kırsalda Kurulması İstenen Tesisler

Yapılan araştırmalara göre Tablo:2’de görüldüğü üzere kırsal alanda kurulması istenen tesislerin başında sosyal tesisler talebi yer almaktadır. Bu tesisler eğitim, spor, dinlenme, eğlence vb amaçlarla faaliyet gösteren tesisler olabilir. Özellikle halk eğitim merkezlerinin kırsal alanda çalışma yürütmesi ve kırsalda çeşitli kursların açılması kırsal niteliği olumlu yönde etkileyebilir. Geleneksel el sanatlarının geliştirilmesi, tarıma ve hayvancılığa dayalı çeşitli kurs ve sertifikaların verilmesi kırsal toplumun kişisel gelişimi için gerekli görülmektedir. Bu anlamda kırsal toplumun talep oluşturmasını beklemek yerine daha çok teşvik edici bir yolla yaklaşılması gereklidir.

Yukarıda bahsedilen sorunlardan farklı olarak Uydu Köy Modelinin üzerine durduğu önemli bir konu da kırsalda yaşanan imar sorunlarıdır. Geçmişten bugüne toplumun temel gıda ihtiyacının ana kaynağı tarımsal alanlara dayanmaktadır. Tarımsal üretimin gerçekleşmesi için temel dayanak ve üretim alanlarını da toprak oluşturmaktadır. Toprak, geçmişten bugüne çeşitli doğa olayları ve çevresel etmenlerle birlikte oluşmaktadır. Oluşum süreci binlerce yılı aldığı gibi bilinçsizce kullanılması sonucunda kolayca yok olan bir yapısı vardır. Nitekim toprağın doğru kullanımı ve sürdürülebilirliği ekosistem ve toplum adına son derece önemli bir konudur. Toprağın sürdürülebilirliği için göz önünde bulundurulması gereken en önemli konu toprağın niteliğidir. Toprağın sunmuş olduğu nitelikler göz önünde bulundurularak söz konusu yerin yerleşim yeri, organize sanayi bölgesi, sosyal alanlar, tarım alanları olarak ihtiyaç duyulan şekilde kullanılması gereklidir. Fakat Türkiye’de toprağın niteliğinden önce maddi kriterler göz önünde bulundurularak karlılık düzeyine göre kullanılmaktadır. Neticede tarımsal arazilerin tarım dışı daha karlı alanlarda kullanılması sonucunda ekilebilir tarım arazilerinde her geçen yıl kayıplar yaşanmaktadır. Söz konusu ekilebilir ve verimli tarım arazilerinin azalmasının ana kaynağı çeşitli amaçlar dâhilinde yapılaşmaların görülmesidir.

Toprak ve doğal su kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanması için üzerine durulması gereken iki önemli husus bulunmaktadır. Birinci husus toprağın verimlilik potansiyelinin korunması ve toprağı etkileyen olumsuz etmenlerin engellenmesidir. İkinci husus ise toprağın niteliklerine göre kullanım alanlarının iyi sınıflandırılmasıdır (Akci, Demirel ve Şen Becu, 2016, s. 374).

Tarım arazilerinde yaşanan yapılaşma nedeniyle yok olma olayı en çok kent çevresinde bulunan tarım arazilerinde yaşanmaktadır. Ancak bunun yanında kırsal yerleşim yerlerinde de yapılaşma sorunu yaşanmaktadır. Özellikle Sürdürülebilir bir kırsal kalkınma modeli olarak Uydu Köy Modelinin de uygulamaya geçmesi ile kırsal bölgelerde nüfusun artması ve buna bağlı olarak kırsal yapılaşmanın artması söz konusu olabilir. Bu durumda sorunu önceden belirleyip kırsal yerleşim yerlerinin altyapı sorunlarının çözülmesi ve devamında imar planının hazırlanması gereklidir. Özellikle yerleşim yerlerinin gelişme yönü belirlenmesi ve coğrafi koşullara göre gerektiğince dağınık yapılaşmanın önüne geçilmesi gerekir.

Türkiye’de köy yerleşim yerleri, kırsal konut sorunu ve kırsal imar uygulamaları ile ilgili bir proje uygulamaya geçmiştir. Uygulamaya koyulan *Köy Gelişme Alanı Projesi*; kırsal yerleşim yerlerinde daha düzenli yapılaşmanın sağlanması, tarım arazilerinin yapılaşmadan korunması ve gelecekte doğacak konut ihtiyacının karşılanması için arazilerin tespit edilmesi amaç edilmiştir. Bu anlamda Konya Karatay’a bağlı Katrancı köyü, Nevşehir Derinkuyu’ya bağlı Kuyulutatlar köyü ve Karaman merkeze bağlı Maden şehri köyü olmak üzere üç proje uygulama noktası belirlenmiştir. Bu uygulama köylerinde kırsal yerleşim yerlerinin gelecek 20 yıl sonraki demografik durumu göz önünde bulundurarak yerleşim yerinin gelişim yönü hesaplanmıştır. Doğal afetler açısından olumsuz koşullar barındıran eski yerleşim yerlerinin gelişimi durdurulmuş ve yeni yerleşim yerine doğru yönlendirilmiştir. Bunun yanı sıra eski yerleşim yerleri sit alanı ilan edilerek konut ve sosyal tesislerin tespit edilen yeni yerleşim yerine taşınması hedeflenmiştir (Akçi, Demirel, Şen Becu, 2016, s. 376-378).

Bu uygulama ile tarım arazilerinin tarım dışı amaçlarla kullanımının engellenmesi hedeflenmiştir. Temelinde kırsalda yaşanan ve gelecekte yaşanabilecek imar sorunların önüne geçilmesi amacı yatmaktadır. Bu projenin tüm köy ve kırsal mahallelerde uygulamaya geçmesi gereklidir. Kırsal yerleşim yerlerinde konut ihtiyacının karşılanması için yapılaşmaya uygun arazilerin tespit edilmesi ve bu arazilerde konut, zirai yapı, sosyal ve kültürel tesis, ticarethane vb gibi yapılaşmalar gerçekleşmesi gereklidir. Kırsal imar meselesi tarımın ve toprağın sürdürülebilirliği için son derece önemli bir konudur. Bu anlamda ülke genelinde ilçe ilçe, köy köy imar çalışmalarının yapılması ve bir an önce uygulamaya geçirilmesi gereklidir.

Somut bir çerçevede uydu köy modelini tasavvur edecek olursak kırsal alan ile kentsel alan arasında altyapı ve ulaşım koşullarının son derece iyi olduğu bir temele dayanmaktadır. Bununla beraber kentsel alandaki güvenilir gıdaya erişim, istihdam ve sosyal sorunlar gibi

temel problemlerin aşılması için alternatif bir yaşam alanı olarak kırsal alanlar son derece önemli nitelikler barındırmaktadır. Bununla beraber kırsal alanlarda yaşanan pazarlama sorunları, sektörel zayıflık, kültürel gelişmişlik açısından kentler büyük önem arz etmektedir. Kırsalın kalkınması ve kentlerin içinde bulunduğu krizleri aşması için kır ve kenti birbirinin uydusu olarak görmek gerekir. Neticede kırsal alanlar kentliler için bir deşarj olma, gıda tedarik edebilme ve yeni istihdam fırsatları sunan aktif yerleşim yerlerine dönüşmesi gereklidir. Diğer açıdan kentsel alanlarda kırsal toplumun çeşitli ihtiyaçlarını giderebildiği ve çeşitli kültürel faaliyetlere katılabildiği önemli yaşam alanlarına dönüşmelidir. Bu sorunların aşılması, köylülüğün ve kırsal mesleklerin itibarının yeniden yükselmesi gereklidir. Bu anlamda kırsal yerleşim yerleri bulunduğu bölgelerde kalkınmaları sağlanarak kentlerin önemli birer parçası haline gelmesi gereklidir. Bu anlamda Büyükşehir Yasasıyla köylerin mahalleye dönüşmesi ve bu yerleşim yerlerinin kırsal mahalle niteliğine bürünmesi de modelin uygulanabilirliği ve yasal koşullar dahilinde önemli bir imkan sunmaktadır.

5.3 Uydu Köy Modelinin Planlama ve Yönetim Boyutu

Modelin uygulama süreci ise devlet öncülüğünde ve devlet-toplum iş birliği içerisinde gerçekleşmesi ana esastır. Uygulama öncesinde, uygulama esnasında ve uygulama sonrasında yönetişimin gerçekleşmesi ile kırsaldaki sorunlar çözüme kavuşturulacaktır. Uygulamaya başlamadan önce bölgesel ölçekte kırsal yerleşim yerlerinin incelenmesi halkın katılımı ile sorunların tespit edilmesi gereklidir. Bu amaç ve ilke doğrultusunda *Kırsal Kalkınma İstişare Konseyi* oluşturulabilir. Bu konseyler yöre halkı, muhtarlar, bölgede bulunan yüksekokul üniversite ve enstitüler, kooperatifler, STK'lar, bölgesel amaçlı kurulan vakıflar, ilgili bölge müdürlükleri, meslek odaları, ajanslar, valilikler, belediyeler, kaymakamlıklar ve çeşitli kamu kuruluşlarından oluşması gereklidir.

Benzer bir öneri olarak Tarım Kentleri Modelinde de ekonomik kalkınma birliklerinden söz edilmektedir. Bu birlikler aracılığı ile halkın talep ve önerileri alınması ve uygulamaların bu yol ve yöntemle gerçekleşmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Bölgesel ve yöresel ölçekte kalkınma planlarının hazırlanması için kırsal yerleşim yerlerinin sosyal, kültürel, ekonomik, coğrafi ve ekolojik anlamda analizinin yapılması ve tamamıyla bilimsel verilerden yola çıkılarak tam manasıyla potansiyelin belirlenmesi gereklidir. Devamında ise yine Kırsal Kalkınma İstişare Konseyleri içerisinde toplanan bilgilerin sentezlenmesi ve buradan çıkacak kararlar doğrultusunda uygulama alanlarına faaliyet aşamasına geçilmelidir. Uydu Köy Modeli kalkınmada belirli argümanlar üzerinden şekillenmiştir. Bu argümanlar kalkınmada gerekli olan kilit noktaları oluşturmaktadır. Onun haricinde kalkınma için gerekli olan temel konu planlar ile şekillenmesi ile gerçekleşebilir. Bu argümanlar yukarıda ayrıntılı bir şekilde tarif edildiği gibi *Sürdürülebilirlik, çevre, altyapı, sosyal ve kültürel faaliyetler, kırsal alanın sektörel genişliği, kadın hakları ve toplumsal rolü,*

mamul ürün üretimi, pazarlama stratejileri, kırsal eğitim, devlet-toplum ilişkisi, gelir gider dengesi, kırsal imar gibi küresel dünya koşulları için son derece önemli olan argümanlardır. Bu argümanların çizmiş olduğu çerçeveler doğrultusunda yöre halkının çekmiş olduğu sıkıntılar ve coğrafi şartlar özelinde planların hazırlanması gereklidir. Ayrıca yöre halkının doğrudan katıldığı Kırsal Kalkınma İstişare Konseylerine bu planların sunulması ve konsey üyeleri tarafından onaylanması sonucunda uygulamaya geçirilmesi önemli bir konudur.

İkinci bölümde bahsedildiği gibi geçmişten bugüne gelinen süreçte sivil toplumun söz konusu durumu ve devlet-toplum ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda halkın kalkınma ve gelişim için bir talep oluşturmasını beklemek zaman kaybına neden olabilir. Bunun yerine kalkınma için belirtilen ana argümanlar göz önünde bulundurularak devlet vasıtasıyla sürdürülebilir kalkınma hamlesi yapılmalıdır. Devlet aracılığı ile organize edilen kalkınma sürecinde ise ana aktör olarak halk yer alması gereklidir. Halkın bölge çıkarları için sunmuş olduğu talep ve öneriler kalkınma için ana kaynaktır. Bu kaynağın değerlendirilmesi ve olumlu bakılması ile yerel toplumunda kalkınma eğilimlerine güveni artabilir.

Modelin uygulama sürecinde yöre halkı ile yapılan istişareler ve uygulamalarda halkın gönüllülük esaslı katkı sağlaması devleti mali yükten kurtaracağı gibi yapılan yatırımlarda da yüksek randıman alınması mümkün hale gelebilir. Yani asıl ihtiyaçları bir kenara bırakılarak daha az fayda sağlayan yatırım odaklarına yönelmenin önü kapatılmış olur.

Stratejik planlamalar yapıldıktan sonra uygulamaya koyulması gereken ilk ve önemli konu başta karayolları olmak üzere altyapı koşullarının iyileştirilmesidir. Bu doğrultuda kırsal yerleşim yerlerinin gelişimine kapı aralanabilir. Karayolları koşullarının iyileştirilmesi ile bu yerleşim yerlerinin potansiyeli artacaktır. Bu gelişim kırsalın niteliklerine göre pazarlama, turizm, seyahat ve diğer yerleşim yerleri ile etkileşimin artmasına sağlayacaktır. Bu koşullarda yapılması gereken ikinci uygulama konusu ekonomik anlamda olacaktır. Kırsal için uygun ve sürdürülebilirlik açısından verimli sektörlerin kırsal alanda teşvik edilmesi gereklidir. Bu sektörlerin başında eski çağlardan beri olduğu gibi tarım ve hayvancılık gelmektedir. Devamında sürdürülebilir nitelikte turizm, pazarlama ve çeşitli üretim dayalı sektörler geliştirilmelidir.

Sürdürülebilir bir kırsal kalkınma için iyileştirilmesi gereken en önemli konulardan birisi kırsaldaki eğitim durumudur. Kırsal yerleşim yerlerinde ilk, orta ve lise eğitimlerinin artırılması ve kırsalda yaşayan öğrencilerin taşınmalı olarak ya da yatılı olarak kentlerde eğitim görmeleri yerine kırsal yerleşim yerlerinde eğitim görmeleri sağlanmalıdır. Kırsalda yaşayan öğrenciler kentte eğitim görmesi sonucunda bir takım kültürel yabancılaşma, aile ortamından uzak kalma ya da zamanının büyük bir bölümünün yolda geçmesi gibi önemli sorunlar doğmaktadır. Bu sorunların aşılması ve kırsalda yaşayan öğrencilerin daha verimli eğitim almaları için bağlı buldukları yörelerde eğitimini tamamlaması gereklidir. Bu anlamda devlet-toplum iş birliği ile kırsal bölgelerde okulların açılması için ortak faaliyetler gerçekleştirilmelidir. Bu anlamda okulların açılması için gerekli mali kaynak, yeterli personel ve

yeterli iş gücü gibi toplum destekli bir yaklaşımla okulların açılması gereklidir. Bunun yanı sıra kırsal bölgelerin nitelikleri ve beklentileri dâhilinde ayrı bir müfredatın hazırlanması gereklidir özellikle lise eğitimlerinde kırsala yönelik temel bilgi ve becerilerin artırılması için derslerin artırılması ya da kırsal için önemli olan meslek kollarına yönelik bölümlerin olması kırsaldaki verimliliği olumlu yönde etkileyecektir. Bu anlamda kırsal bölgelerdeki liselerde tarım, hayvancılık, el sanatları, gıda, turizm, aşçılık vs gibi bölümlerin yaygınlaştırılması kalkınma için önemli bir yere sahiptir. Bu vesileyle hayatlarını kırsalda idame ettirmek isteyen veya eğitim kariyerini tarım, hayvancılık, turizm, gastronomi ve el sanatları üzerine şekillendirmek isteyen bireyler açısından daha verimli bir eğitim ortamı sunabilir. Nitekim bireyler lise eğitiminin sonunda kırsal meslek kollarında daha başarılı ve bilinçli bir şekilde faaliyet gösterebilir.

Yalnızca eğitim sürecini tamamlamış bireyler özelinde bir eğitim anlayışı olmamalıdır. Aynı zamanda yetişkin bireylerinde sürekli olarak yeni tarım ve hayvancılık öğretilerine erişim sağlanmalıdır. Bu anlamda halk eğitim merkezleri önemli bir yere sahiptir. Kırsalın ihtiyaçları doğrultusunda sertifikalı eğitim programlarının artırılması ve bu bağlamda çeşitli kampanya ve katılım teşvikleri ile desteklenmelidir.

Kırsaldaki en eski sektörlerden biri olarak tarım ve hayvancılık sektöründe bölgesel koşullarda çeşitli alt sektörlere teşviklerin yapılması gerekir. Bunun yanı sıra tarımsal alanda modern tarım uygulamaları ve eğitimlerinin sürekli olarak verilmesi gereklidir. 2050 yılına kadar hava kirliliği ve CO2 emisyonunu sıfıra indirmeyi hedefleyen Türkiye, kırsal alanda her yılın iklim ve hava koşullarını kapsayan seminerler düzenlenmelidir. Zira çiftçilerin mevcut iklim koşullarını bilmesi ve bu alanda bilinçlenmesi sürdürülebilir tarım uygulamalarının güçlenmesi ve ekolojik bilincin oluşması için son derece önemli bir husustur. Özellikle doğal su kaynaklarının korunması ve israfının önlenmesi için sürdürülebilir sulama sistemlerinin teşvik edilmesi ve devlet destekli bu sulama sistemlerinin yaygınlaştırılması gereklidir. Çiftçiler ürettikleri ürünü satmak için doğrudan tarım ofislerine koşmaktadır. Bu durum satıcı ve alıcı ilişkisine ters bir orantı sunmaktadır. Neticede çiftçiler çeşitli pazarlama ofisleri ile iletişim kurmadan ürününü satmak durumunda kalmaktadır. Zira ürünün gerçek değerinin altında satılması muhtemel bir durumdur. Çiftçiler için her bölgede olumlu bir pazarlama ağının oluşturulması gereklidir. Üreticilerin ürettiği ürünleri değerinde satması, fırsatçıların tuzağına düşmemesi, tarım pazarlama işletmelerinin, kooperatiflerin ve devlete bağlı tohum ofislerinin ticaret borsaları etrafında toplanması sağlanmalıdır. Oluşturulan tohum pazarı ile satışa çıkarılan tarım ürünleri en makul değerde alıcı bulması sağlanabilir. Bir başka çözüm önerisi olarak kooperatifler, özel sektör ya da yarı özel devlet iş birliğinde lisanslı depoların kurulması sağlanmalıdır. Bu vesileyle çiftçiler en modern koşullarda ürününün güncel piyasa değerini takip edebilir ve beklenen değeri bulduğunda satışını dijital ortamda gerçekleştirebilir.

Tarımın sürdürülebilirliği, iklim ve tabiat canlıları ile uyumun sağlanması için önemli olan bir diğer konu ise *Permakültür* tarım uygulamalarıdır. Permakültür, doğanın sürdürülebilirliği ve insanın doğa üzerinde yapmış olduğu faaliyetleri doğa ile iç içe ve uyumlu bir yaklaşımla gerçekleşmesi olarak tarif edilebilir. Yani gerçekleşen faaliyetin tüm ekosistemin yararına olması gereklidir. Özellikle tarımsal faaliyetlerde kirliliğin önüne geçilmesi, habitata uygun bitkilerin yetiştirilmesi gibi önemli konuları içermektedir (Tatar ve Olay, 2015, s. 30). Bu anlamda permakültüre göre bölge koşullarına uygun bitkilerin tarımsal amaçlarla yetiştirilmesi daha uygun görülmektedir. Dünyada ticaretin ve iletişimin yaygınlaşması sonucunda bazı endemik türlerin farklı coğrafyalara yayıldığı görülmektedir. Bu yer değiştirme sonucunda bitkiler o bölgelere adapte olamadığı için türlü hastalıklara karşı dayanıklılık gösterememiştir. Bu durumda doğa kendine yabancı olan türleri yok etme eğilimi göstermektedir. Zirai amaçla yetiştirilen bu bitkilerin yaşamının sürdürülmesi için ise çeşitli kimyasallara başvurulmaktadır. Neticede bu kimyasallar ise çeşitli kirlilikleri beraberinde getirmektedir. Permakültür tarım uygulamaları tür ve yetiştirme yöntemi açısından tabiatın sunmuş olduğu koşulları ana merkeze almaktadır. Bunun yanında bitkilerde görülen çeşitli hastalık ve sorunları da yine doğal koşullarla çözmeyi öngörmektedir. Permakültür tarım uygulamaları güvenilir gıda açısından son derece önemli bir yere sahiptir. Bu tarım yönteminin yaygınlaştırılması, permakültür eğitimlerinin verilmesi ve pazarda ayrıcalıklı hale getirilmesi hem toplum sağlığı açısından hem de tarımın sürdürülebilirliğinin sağlanması için son derece önemli bir konudur.

Kırsal bölgelerde yalnızca tarımsal alanda ürün üretimi gerçekleşmemektedir. Bu alanların dışında ormanlar da önemli bir üretim potansiyeline sahiptir. Hem orman niteliği taşıyan araziler hem de orman vasfını yitirmiş devlet arazileri nitelikleri artırılmalıdır. Yine bu faaliyet yöre halkının talepleri ve sürdürülebilirlik ölçütünde gerçekleşmelidir. Başta orman vasfını yitirmiş araziler olmak üzere çeşitli ormanlık arazilerde ekosistemi tahrip etmeden ülke ekonomisi için önemli değere sahip mantar, meyve ve değişik türde yemişlerin yetiştirilmesi önemli bir ekonomik kaynak oluşturacaktır. Bu anlamda âtl vaziyette duran hazine ve OGM'ye bağlı arazilerde iklim koşullarına göre keçiboynuzu, zeytin, defne ağacı, fıstık çamı, karabiber, sumak, mersin vb gibi orman bitkileri yetiştirilebilir. Özellikle kırsal bölgelerde tarım arazileri bulunmayan ya da ekonomik ihtiyaçların karşılanması için yeterli araziye sahip olmayan bireyler için birtakım öncelikler tanınması ve bu doğrultuda elde edilen ürünlerin paylaşımı sağlanmalıdır. Bu uygulama ile kırsal topluluklar ormana karşı duyarlı yaklaşımları daha fazla artacağı gibi orman ekosistemi ile sürdürülebilir bir yaşamın kapıları aralanacaktır.

Tarımsal üretimden ve ürünlerin pazarlanması konusundan hariç olarak kırsal için önemli bir geçim kaynağı olan hayvancılık da ülke ekonomisi için önemli bir yere sahiptir. Hayvancılık denilince akla ilk gelen konu küçükbaş ve büyükbaş hayvancılığın yanı sıra kümes hayvancılığı gelebilir ancak tıpkı tarımsal üretimdeki bitki çeşitliliği gibi hayvancılıkta bol çeşitli bir sektördür. Bu anlamda büyükbaş, küçükbaş, kümes hayvanları (Salma tavukçuluk,

kaz, ördek, hindi, bıldırcın, keklik ve çeşitli süs hayvanları), balıkçılık, arıcılık, ipek böcekçiliği vb. gibi çeşitli alt sektörleri bulunmaktadır.

Bunlar arasında geçimlik olarak en yaygın ve bilinen olanı büyükbaş ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliğidir. Salma tavukçuluk genellikle ticari amaçla değil evsel ihtiyaçları karşılayacak şekilde yapılmaktadır. Ancak ülke ekonomisi için önemli bir yere sahip olmasına rağmen kırsal alanda salma tavukçuluk gelişmiş vaziyette değildir. Hemen hemen birçok coğrafi koşula kolayca adapte olan ve uyum sağlayan bu hayvanlar kırsal ekonomi için önemli bir alternatiftir. Salma tavukçuluk yöntemi ile beyaz et ve yumurta üretiminin artırılması gereklidir. Konu ile ilgili salma tavukçuluğun neden geçimlik düzeyde gelişmediğinin tespitinin yapılması ve bu anlamda kırsal için uygun tavuk ırklarının teşvik edilmesi gereklidir. Ayrıca gelir gider hesaplamaları yapılırken yıl içinde çeşitli dönemlere bölünen bir gelir tablosunun oluşturulması için salma tavukçuluk önemli bir alternatif sunmaktadır. Özellikle orman köylerinde tavukların gezebileceği ve besin elde edebileceği uygun orman koşulları bulunmaktadır.

Ülke ekonomisi için önemli bir yere sahip olan diğer bir alt sektör ise balıkçılıktır. Diğer sektörlerle göre daha seçici bir sektördür. Uygun yaşam koşulları çeşitli su havzaları, göller ve çiftlikler olduğu için genellikle suyun bol olduğu yörelerde kurulumu uygundur. Ancak son dönemlerde baraj ve göletlerin artması ile balıkçılığın da hemen hemen her bölgede yapılabilmesini mümkün kılmaktadır. Diğer hayvancılık sektörlerine göre yaygın bir sektör değildir. Yaygın olmamasının temel nedeni bu sektör ile ilgili yeterli bilgi ve tecrübenin olmayışı, mesleki zorluklar ve pazarlama gibi birçok etmenler yer alabilir. Neticede önemli bir besin kaynağı olan balık üretiminin yaygınlaştırılması teşvik edilmesi ve hibe desteklerinin yapılması gereklidir. Bunun yanı sıra çeşitli birlik ve kooperatifler aracılığıyla yatırımların yapılması da sektörel gelişimi sağlayabilir.

Hayvancılık sektörü içerisinde ve ülke ekonomisinde önemli bir yere sahip olan bir diğer sektör ise arıcılıktır. Arıcılık faaliyetlerinin geliştirilmesi ve teşvik edilmesi için çeşitli sertifikalı eğitim programları ve mesleki anlamda çeşitli gelişimler sağlanması sektörel gelişim için önemli bir yere sahip olabilir. Bunun yanı sıra OGM'ye ait arazilerde belirli bölgelerde ya da hazineye bağlı âtl arazilerde bal ormanları kurulması yine doğal kaynaklar üzerinden sürdürülebilir bir yöntemle kaynak yaratılmasını sağlayabilir.

Kırsal yerleşim yerlerinde geleneksel üretim anlayışının geliştirilmesi, sektörel anlamda çeşitlendirilmesi ve üretim sahasının potansiyelinin artırılmasının yanı sıra bu bölgelerde mamul ürün üretiminin de geliştirilmesi gereklidir. Özellikle kalkınma planının hazırlanması sürecinde sosyal ve kültürel alanda tespit edilen geleneksel üretim yöntemleri geliştirilerek çeşitli sağlık ve piyasa standartlarına uygun üretim yapılmalıdır. Bu üretim anlayışının temel gelişim evresi kadın emeğine dayanmaktadır. Ancak üretim gerçekleşirken kırsal yerleşim yerlerinin dokusunun bozulmaması ve sürdürülebilirlik koşullarında üretimin yapılması esas olmalıdır. Bu kapsamda tarımsal ve hayvansal gıda ürünlerine katma değer verilerek

pazarlanması bahsedilen konu ile ilgili önemli bir örnektir. Bu üretim anlayışının gelişmesi ile kırsal alanda elde edilen gelirlerin yıl içerisinde çeşitli dönemlere bölünmesini, ürünlerin stok ömrünün uzamasını ve geleneksel üretim yöntemlerinin piyasa içerisinde yer bulmasını sağlamaktadır. Bu uygulamanın gerçekleşmesi için ana kaynak kooperatiflerdir. Özellikle kadın kooperatiflerinin teşvik edilmesi ile yöresel lezzetlerin ve çeşitli ürünlerin ülke ve küresel piyasada alıcı bulması sağlanabilir. Bu üretici birlikleri sayesinde üretimde önemli bir sorun olan pazarlama sorunu önemli derecede aşılabılır. Ayrıca kırsal üretilen hammadde ürünlerinin birçoğu çeşitli aracı ve komisyonculara pazarlanmaktadır. Zira hammadde niteliğindeki bu ürünlere katma değer verilmesi halinde nihai tüketicinin taleplerini tam manası ile karşılamış olur. Nitekim kırsal üreticiler de çeşitli pazaryerlerinde yer alarak mamul ürünlerini nihai tüketiciye aracı olmadan ulaştırma fırsatı bulabilir. Bu anlamda kırsal üreticilerin tüketiciye ulaşabilmesi için çeşitli yerel idarelerce imkanlar yaratılması gereklidir. Bu anlamda üretici pazarlarının geliştirilmesi, eko turizme açık kırsal bölgelerde yöresel ürün satışlarının yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bunun yanı sıra e-pazaryerlerinde yöresel üreticilerin kategoriler içerisinde rahat erişilmesi ve ayrıcalıklı hale gelmesi için yeşil etiketlerin yaygınlaştırılması önemli bir uygulama olacaktır. Ayrıca Türkiye genelinde yöresel el yapımı ürünlerin satıldığı ve yalnızca kırsal üreticilerin satıcı olarak yer aldığı e-pazaryerlerinin oluşturulması hem alıcı hem de satıcı için son derece önemli bir aracı unsur olabilir.

Kırsal yerleşim yerlerinde sektörel anlamda alternatiflerin az olması bireylere kısıtlı bir tercih hakkı sunduğu için ekonomik anlamda sorunlar yaratabilmektedir. Bundan dolayı kırsal yerleşim yerlerinde farklı sektörlerin kazandırılması önemli bir gelişme olacaktır. Ancak bu sektörler kırsal bölgelerin yapısına uygun ve sürdürülebilirlik açısından olumlu sektörler olması gerekir. Bu anlamda kırsal için önemli bir nitelik olan çevresel ve doğal etmenler göz önünde bulundurularak çeşitli doğa turizmlerine teşvik edilmesi gerekir. Doğa turizmi faaliyeti olarak eko turizm, macera turizmi, ekstraktif turizm, yaban hayatı turizmi ve jeoturizm gibi turizm faaliyetlerine teşvikler yapılması kırsal için önemli bir gelir kaynağı yaratabilir. Bunun yanı sıra bölgenin tanıtımı ve turizm dışı satışların gerçekleşmesini sağlayabilir. Ayrıca doğa turizmi ile toplumun doğal koşullarda vakit geçirmesi, yerinde incelemesi ve tabiat dokusunu iyi öğrenmesini sağlamaktadır. Bu vesileyle toplumun doğal alanları tecrübe etmesi sağlanabilir. Ayrıca ekolojik bilinç yapısının olumlu yönde gelişmesi ve daha korumacı bir yaklaşıma sahip olmasını da sağlayabilir. Doğa turizmi sürdürülebilir bir yaklaşımla yönetilmesi gereken önemli bir turizm faaliyetidir. Aksi takdirde çevre kirliliği, doğanın tahrip edilmesi gibi sürdürülebilirlik açısından son derece hassas olan konular üzerinden büyük riskler barındırabilir. Zira doğa turizmi faaliyetinin sürdürülebilirlik bağlamında yönetilmesi ve denetiminin sağlanması gerekmektedir.

Doğa turizminin gerçekleşmesi ve hedef turist kitlesinin kırsal bölgelere çekilmesi için birtakım yatırımlara ihtiyaçlar vardır. Bu yatırım faaliyetleri gerçekleşmeden önce uygulamadan yöre halkı haberdar edilmeli ve geçirilecek süreç hakkında ayrıntılı bilgi

verilmediir. Bu doğrultuda yöre halkının da desteği alınarak gerekli adımlar atılmalıdır. Doğa turizmi için yatırımlar gerçekteşirken ekolojik tahribata ve sürdürülebilir kalkınma ilkelerine aykırı faaliyetlere müsaade edilmemelidir. Kırsal yerleşim yerlerinde turizm yatırımlarının yapılması için ana yatırım kaynağı belediyeler olabilir. Özellikle kırsal mahalleler üzerinde idari anlamda yetkilere sahip olan belediyeler bu bölgelerde sosyal tesisler, doğa parkurlarının hazırlanması, turizm rehberlerinin artırılması, doğa fotoğrafçılığı gibi faaliyetlerin teşvik edilmesi gibi adımlar atılabilir. Bu faaliyetler aracılığı ile oluşan istihdam alanlarında öncelik olarak yöre halkı yer almalıdır. Özellikle turizm rehberliği konusunda yöre halkından yardım alınması ve halkın ekolojik anlamda bilinçlendirilmesi önemli bir gelişim göstergesi olacaktır. Belediyelerden farklı olarak kırsalda çeşitli doğa turizm yatırımları yapmak isteyen bireylere yeterli kredi ve hibe desteklerinin yapılması gereklidir. Ayrıca kırsal bölgeleri ziyaret eden turist sayısının artması ile yerel üreticiler, ürünlerini perakende olarak pazarlama ve nihai tüketiciye erişme fırsatı bulacaktır. Kırsal bölgelerde doğa turizmin gelişmesi sonucunda bölgenin tanıtımı ve marka değerinin artması kaçınılmaz bir gerçektir. Bu da kırsal yerleşim yerlerinin cazibesini yükseltecek önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Ekonomik sorunların aşılması, sektörel alternatiflerin artırılması gibi refaha dayalı temel sorunlara yönelik uygulamaların gerçekleşmesi Uydu Köy Modeli için önemli bir konudur. Ancak kırsal yerleşim yerlerinde eğitim ve ekonomiye dayalı sorunların yanı sıra ikinci derecede önemli sorunlar da bulunmaktadır. Bu sorunların çözülmesi ve her anlamda sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesi için hiçbir aşamayı atlamadan üzerinde durmak gereklidir. Bu anlamda çeşitli sosyal organizasyonlarla kırsal bölgede sosyal etkileşimin artması, pazar imkanının artması, yöresel tanıtım ve yeni bilgiye erişim için birtakım şenlikler, festivaller, fuarlar ve kongreler düzenlenmesi gereklidir. Bu organizasyonlar kırsal bölgedeki turizm faaliyetini artıracak gibi ekonomi ve eğitim gibi kalkınma için önemli konularda da önemli bir katkı katması mümkündür. Bu organizasyonlar yerel yönetimlerin öncülüğünde ve çeşitli STK'ların destekleri ile gerçekleşmesi ya da yalnızca STK'ların katkılarıyla gerçekleşmesi sağlanmalıdır.

Sosyal anlamda ele alınması gereken en önemli konulardan birisi kırsal bölgelerde sosyal tesis yetersizliğidir. Bu sorunun aşılması ve özellikle kadınların talep ve önerileri dikkate alınarak sosyal tesislerin açılması kırsal gelişim için önemli bir konudur. Mali açıdan en asgari koşullarda bile olsa bir toplantı salonu niteliğinde yapının var olması köyler için önemli bir kazanımdır. Bu yerler çeşitli etüt, seminer, konferans, sertifikalı eğitim ya da kursların verilmesi için uygun yerler olmalıdır. Ayrıca kültürel anlamda düğün, toplantı, dini toplantılar vb gibi düzenli olarak yapılan toplantılar içinde gerekli görülen bir yerdir.

Modelin planlama ve uygulama aşamasından sonra gerçekleşmesi gereken son ve önemli aşaması modelin denetimi, incelenmesi ve yaşanan sorunlara karşı yeniden düzenleme aşamasıdır. Bu bağlamda Uydu Köy Modelinin uygulama sürecinde gerekli görülen projelerin

sağladığı faydaların gözlemlenmesi ve denetiminin yapılması gereklidir. Yine uygulama sürecinde olduğu gibi denetim ve izleme süreci de yerel halk, üniversite, STK'lar ve yerel yönetim birimleri aracılığıyla gerçekleşmelidir.

Denetim sürecinde, uygulamadan önceki durum ve proje uygulandıktan sonra yaşanan değişim ele alınması gereklidir. Proje uygulama süreci öncesindeki durum bölgesel kalkınma planı hazırlık sürecinde elde edilen verilerden ulaşılabilir. Bu anlamda uygulanan proje sonucunda ne gibi etkilerin olduğu ve bu etkiler kalkınma için sağladığı etkiler değerlendirilmelidir. Ayrıca sürdürülebilirlik açısından yetersiz görülen proje uygulamalarına anında müdahale edilip sürdürülebilir hale getirilmesi önemli bir husustur.

Uygulama bölgelerinin planlama ve uygulama süreçlerinde katılımın ne derece olduğu değerlendirilmelidir. Yerel halkın, yerel yatırımcıların, kooperatiflerin ve yerele bağlı STK'ların talep ve önerilerine ne kadar yer verildiği incelenmelidir. Bununla birlikte kalkınma sürecine dahil olan bu unsurların süreç ile ilgili değerlendirmeleri ve eleştirileri dikkate alınmalıdır. Uydu Köy Modelinin tam manası ile başarıya ulaşabilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için planlama ve uygulama sürecinin yanı sıra inceleme ve gözleme süreci de önemli bir yere sahiptir. Ancak bu koşullarda köy üzerinden kalkınmanın önü açılabilir ve sürdürülebilirliği sağlanabilir.

5.4 Uydu Köy Modelinin Uygulanabilirliği

Sürdürülebilir bir toplum, sürdürülebilir bir çevre ve daha adil bir dünya için yerel üreticilerin yerinde korunması ve geliştirilmesi son derece önemli bir konudur. Dünya üzerinde sanayi devriminden bu yana bireyler arası eşitsizliğin arttığı ve küreselleşme ile bu eşitsizlik daha da derinleştiği ileri sürülmektedir. BM 2007-2008 insani gelişim raporunda yer alan rapora göre günlük kazancı 2 doların altında olan bireylerin %40'ı küresel ölçekte elde edilen gelirin yalnızca %5'ine sahip olmaktadır. Buna karşılık olarak dünya üzerinde en yüksek gelire sahip olan %20'lik kısım ise küresel ölçekte elde edilen gelirlerin %75'ine sahip olmaktadır. Küreselleşmenin ortaya çıkması ile sanayileşmenin hızlandığı, sanayileşme arttıkça işçilerin arttığı ve bu gelişmelerin her geçen gün arttığı bir dönemde bireyler arası ve toplumlar arası eşitsizlikte derinleşmektedir (Giddens ve Sutton, 2019, s. 597).

Ekonomik eşitsizliğin söz konusu olduğu ve bireylerin ekonomik olarak bağımlı hale geldiği küreselleşme koşullarında daha adil ve sürdürülebilir bir dünya için yerel üreticilerin korunması ve üretim için teşvik edilmesi gereklidir. Bu üreticiler yani geleneksel fabrikanın (köylerin) sahipleri ve çalışanları sayesinde kentlerin gıda ihtiyaçları karşılanacağı gibi büyük bir istihdam yükü de kalkmış olacaktır. Ayrıca bu istihdam sorunu bireyleri özgür kılan bir yöntemle çözülmüş olacaktır. Uydu Köy Modelinin uygulanması ile kentlerin etki alanları genişleyecek, kent sakinleri yabancılık çekmeyecekleri yeni yaşam alanlarına erişebilecek ve

böylelikle doğa ile de ilişki halinde olacaktır. Uydu Köy Modeli temelinde sürdürülebilir bir kırsal kalkınma modeli olarak görülebilir ancak işin özünde köy üzerinden kalkınmayı hedefleyen ve kent yaşamının yaratmış olduğu problemlere çözüm üretebilen bir modeldir. Zira modele Uydu Köy tabiri de buradan yola çıkarak belirlenmiştir. Kırsal bölgelerin içinde boğuştuğu problemler, kentlerin yaşamış olduğu ekonomik, sosyal ve çevresel krizler bir arada düşünüldüğünde iki ayrı yerleşim yerinin bütüncül bir yaklaşımla sorunları çözmesi mümkün hale gelmektedir.

Bu anlamda kent için faydalı ve kırsal istihdam için son derece olumlu bir model olduğu için yerel yönetim birimleri tarafından desteklenmesi önemli bir konudur. Nitekim kırsalda artan üretim potansiyeli ve kentle entegre bir yolla kalkınmaya adım adım ilerlemesi sonucunda kentlerde bulunan Organize Sanayi Bölgelerinde (OSB) kırsal destekli hayvansal ve bitkisel ürünlere dayalı gıda üretimi gelişim gösterebilir. Sanayi alanında bu katkıların sağlanması ve topyekûn kalkınmanın gerçekleşmesi için kooperatifçilik önemli bir unsurdur. Bu anlamda Türkiye’de her ne kadar kooperatifçilik istenilen seviyede olmasa da örnek teşkil eden önemli markalar kooperatifler bünyesinden çıkmıştır. Örneğin 1972 yılında kurulan Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği (PANKOBİRLİK) 61 ilde ve 31 kooperatifin katılımı ile bu kooperatiflere bağlı 330 şubesi bulunmaktadır. Bu anlamda PANKOBİRLİK ülke genelinde önemli bir yere sahip olup birçok fabrika ve çeşitli işletmeyi bünyesinde barındırmaktadır. Bu fabrika ve tesislerin içerisinde en büyüğü Anadolu Birlik Holding’e bağlıdır ve Konya Pancar Ekicileri Kooperatifi bu şirketin en büyük hisse payına sahiptir. Bu anlamda kooperatiflerin önemli bir desteği ile faaliyetini sürdüren Anadolu Birlik Holding, Konya Şeker A. Ş.’yi de kendi bünyesinde kurmuştur. Konya Şeker kooperatif ve üretici birlikleri temelli kurulan bir şirket olarak büyümesine devam etmekte ve Türkiye için gıda sektöründe önemli bir marka olan Torku’yu da ülke piyasasına kazandırmış durumdadır (Oğuz ve Mete, 2017, s. 396).

Bir başka örnek olarak Marmarabirlik Kooperatifi Gemlik, Mudanya, Orhangazi, İznik, Erdek, Edincik, Marmara Adası, Mürefte kooperatifleri olmak üzere sekiz farklı kooperatifi bünyesinde toplayan geniş bir birliktir. Bu birlik ülke içerisinde en güçlü 500 sanayi kuruluşu içerisinde yer almaktadır. Bu anlamda yurtiçi ve yurtdışı pazarda yerini alan Marmarabirlik 30.000 zeytin üreticisi çiftçinin kaydolduğu geniş ölçekli bir kooperatiftir (Marmarabirlik, 2020). Yerelden küresele doğru uzanan ve güvenilir gıda anlayışı için de son derece önemli bir yere sahip olan kooperatifler çiftçilerin güç birliği olarak değerlendirilebilir.

Yukarıda bahsedilen iki örnek düşünüldüğünde piyasa içerisinde kooperatifler son derece önemli bir yere sahiptir. Kooperatifler, yerel ürünlerin ve yerel üreticileri sermaye piyasası içerisinde rekabet edebilmesi için son derece önemli örgütlerdir. Neticede Uydu Köy Modelinde mamul ürün üretimi ve hammadde ürünlerine kooperatifler aracılığıyla katma değer verilmesi sürecinden bahsederken uygulanması mümkün ve Türkiye üzerinde örnekleri tespit edilip incelenerek ortaya atılmış bir önermedir. Bu anlamda kırsal bölgelerde tamamıyla mülkiyeti yerel üreticilere ait olan ve yerel halka mal olmuş bu üretici birlikleri

kırsalın üretim anlayışının değişmesi ve yıllık devirde gelirlerin çeşitli dönemlere ayrılmasına kapı aralayan bir sistemdir. Ayrıca Türkiye üzerinde incelenen örnekler göre üretim yöntem ve ilkeleri doğrultusunda daha yerele hitap eden ve yerel koşullara özgü daha verimli bir mamul ürün üretimi gerçekleştirilebilir. Bu da Türkiye’de kooperatifçiliği gelişmişlik düzeyine göre şekillenecek bir durumdur.

Uydu Köy Modeli ile köyler üretim, ticaret, turizm ve eğitim gibi önemli konular da kentlerin uydusu haline gelmiş durumdadır. Tıpkı kent merkezinde bulunan mahalleler, sanayi bölgeleri, alışveriş merkezleri gibi köyler de kent ihtiyaçları için önemli bir noktaya kavuşmuş noktadadır. Kent sakinlerinin köylerde bulunan sosyal tesislere kolaylıkla ulaşabildiği, yeterli dinlenme sağlayabildiği alanlara dönüşmüştür. Uydu Köy Modelinin hizmet sektöründe yapmış olduğu atılımla birlikte kent sakinleri doğa ile temas edebilmekte, kentin sunmuş olduğu hızlı bir yaşama karşılık olarak bireylere dinlenme fırsatı sunmaktadır. Zira kentlerde yaşanan yoğun stres ve stres halinin bir kenara bırakılarak bu bölgelerde deşarj olması sağlanmaktadır. Kent ve kırsal arasında gelişen ulaşım olanakları ile kent sakinlerinin kısa zamanlarda ulaşabileceği mesafe artış göstermiştir. Bu nedenle kentlerin etki alanları genişlemiştir. Diğer taraftan kent sakinleri için önemli bir turizm ve dinlenme alanına dönüşen kırsal bölgeler sunmuş olduğu hizmetten ötürü önemli bir gelir kaynağına erişmiş durumdadır. Ayrıca kırsal bölgelerin cazibesinin artması ve yıllık dönemlerde bölgeyi ziyaret edenlerin sayısının artması ile yöresel ürünlerini pazarlanması ve üretiminde de artış sağlanmıştır. Kent ve kırsal toplumunun sürekli etkileşiminin sağlanması ile kent ve kırsal kültürü arasındaki yabancılaşma da azalmaya başlamıştır.

Ayrıca kırsal bölgelerde devlet-toplum iş birliğinde geliştirilen eğitim kurumları daha nitelikli ve kırsal yapıya uygun eğitim vermektedir. Kariyer hedeflerini kırsal bölgeye göre planlayan bireylerin bu bölgelerdeki liselerde aldığı eğitimlerle birlikte tarım, hayvancılık, el sanatları ve turizm gibi sektörlerde daha başarılı ve bilimsel yöntemleri kullanarak işlemler yaptığı görülmektedir. Kırsala artan yoğun talep ile kırsal bölgelerde nüfusun da artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Bu artış ile konut ihtiyacı da doğmaktadır. İmar planı önceden hazırlanmış ve geleneksel konut anlayışı terk edilmemiş bir yapılaşma görülmektedir. Bununla birlikte verimli tarım arazileri korunmakta, düzenli ve kontrollü bir gelişim sağlanmaktadır.

Buraya kadar bahsedilen Uydu Köy Modeli hiçbir şekilde pilot uygulama bölgesi ilan edilmesine gerek duyulmadan tüm Türkiye üzerinde eş zamanlı olarak başlatılan köy üzerinden sürdürülebilir kalkınma anlayışı ile faaliyete geçirilebilir. Ayırt etmeksizin tüm köyleri kentlerin uydusu haline getirmek ve köyleri niteliklerine göre belirleyerek gelişimleri için doğru yatırım ve sektörel teşvikleri sağlamak ana ilke olması gerekir. Her geçen gün kentlerin etki alanının genişlediği ve bu yapılaşma ile her geçen gün daha yaşanmaz bir hal alan kentler için önemli bir dayanak olarak köylerin belirlenmesi önemli bir konudur. Kentlerdeki demografik yükseliş ve konut ihtiyacının artması gibi gelişmeler sonuçta her

geçen gün bireylerin yaşam alanı daha da daralmaktadır. Özellikle Covid-19 ile başlayan pandemi sürecinde sokağa çıkma yasağı gibi çeşitli tedbirlerin alınması bu sorunu daha belirgin hale getirmiştir. Bireylerin yaşa alanlarının genişletilmesi, ruhsal bedensel ve zihinsel özgürlüğün yaşanması için köyler önemli bir alternatif sunmaktadır. Neticede topyekûn kalkınmak ve refah seviyesi yüksek bir Türkiye yaratmak için kırsaldan başlayıp kentlere doğru açılan bir kalkınma anlayışı gereklidir.

SONUÇ

Türkiye'nin kırsal alanları ele alındığında coğrafi açıdan önemli alternatifler barındırmaktadır. Örneğin çok yakın coğrafyalar arasında bile iklimsel farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıklar bitki örtüsüne de doğrudan etki etmektedir. Yani farklı doğal koşullar aracılığıyla kırsal alanlarda farklı alternatiflerin yaratılması mümkündür. Bu alternatifler ele alındığında tarımsal çeşitliliğin yanı sıra eko turizm gibi sektörlerin gelişmesi önemli alternatifler sunmaktadır. Kırsal alanlarda turizm faaliyetlerin artması mevsimsel ya da yıllık düzlemde bu bölgelerin ziyaretçi sayısında artışlar yaşanması sonucunda kırsal toplumun nihai tüketiciye ulaşmasının da önü açılacaktır. Özellikle büyükşehirlerde köylerin kırsal mahalleye dönüşmesi ve belediyelerin bu alanda etkin bir role sahip olması sonucunda kırsal yerleşim yerlerinde sürdürülebilir sosyal tesislerin açılmasına önem verilmesi gereklidir. Neticede kent sakinlerinin şehirden kaçıp dinlenme fırsatı bulabileceği bu sosyal tesisler yerel toplum içinde önemli bir gelir kaynağı olacaktır. Ayrıca bireylerin ekolojik bilincinin oluşması ve doğa ile iç içe bir yaşam sürmesi ve kıymetini anlaması için de bir fırsat sunacaktır. Kırsal alanlar bugün tartışma konusu olan itici faktörlerin ortadan kaldırılması ve köylülüğün özendirilmesi için eko turizm önemli bir alternatif sunmaktadır. Fakat turizm düzenli ve bilinçli yapılmadığı takdirde büyük riskler barındırmaktadır. Bu riskleri göz önünde bulundurarak gerekli önlemler alınmalı ve bireylerin bilinçlenmesi için yeterli ve sürekli eğitimlerin verilmesi şarttır.

Türkiye'nin coğrafi koşullarının yanı sıra önemli bir yere sahip olan bir diğer durumu ise mekânsal yapısıdır. Kalkınma modelleri incelendiğinde genel olarak bu durumdan şikâyet edilerek parçalı yerleşim şekillerinin kalkınmanın önüne engel olduğu ileri sürülmüştür. Bu durum yatırımların adil bir şekilde bölüştürülmesi ve idari açıdan düşünüldüğünde kısmen doğru olabilir. Ancak kırsal yerleşim yerlerinin karakteristik özellikleri düşünüldüğünde her bir yerleşim yerinin kendine has dinamiklerinin olduğu ve bu dinamikler aracılığıyla kalkınmanın sağlanabileceği ileri sürülebilir. Aynı zamanda tarihsel açıdan düşünüldüğünde 14000 yıllık bir geçmişi olan Anadolu coğrafyası önemli bir kültürel birikimi barındırmaktadır. Bu açıdan düşünüldüğünde kırsal alanda her köyün kendine özgü bir kültürü bulunabilmektedir. Bu farklılıklar sosyal yapıdan üretim anlayışına, gelenek ve göreneklerden tüketim alışkanlıklarına kadar birçok alanda bulunmaktadır. Nitekim küresel şirketler ürettikleri ürünün veya hizmet sunumunun patentini almak için özgün bir materyal ortaya koymak için özenli çalışmalar yürütürken aslında kırsal bölgeler binlerce yıllık gelenekleriyle bu sorunu aşmış durumdadır. Yani kapitalist bir bakış açısıyla ele alındığında her bir yerleşim yeri kendine has marka ve patent özelliği barındırmaktadır. Bu anlamda birçok yöresel ürün kültürel anlamda korunması ve kayıt altına alınması için coğrafi

işaretleriyle karşımıza çıkmaktadır. Bu yöresel ürünlerin nihai tüketiciye ulaşması ve pazar sorunlarının çözülmesi için girişimlerde bulunulması gerekmektedir. Kırsal üreticilerin önündeki en büyük engellerden birisi nihai tüketiciye ulaşma sorunudur. Bu sorunun aşılması durumunda kırsal üreticiler yöresel koşullarda ve sağlık bakanlığı şartlarına uygun şekilde mamul ürün üretimine daha fazla ağırlık verecektir. Böylelikle pazarlama sürecinde birçok aracı aktörden kurtularak tüketiciye ulaşabilecektir. Bu durumda tüketicinin üretici ile birebir muhatap olabilme imkânı bularak söz konusu ürün hakkında güvenebileceği verilere erişebilecektir. Bunun yanı sıra ürünlerin pazarlama sürecinde aktörlerin çoğalması ve kademeli olarak fiyatların yükselmesi piyasa içerisinde olumsuz bir tablo ortaya çıkarmaktadır. Ancak kırsal üreticilerin tüketiciye doğrudan ulaşması durumunda mallarının pazarlanması noktasında hak ettiği değere ulaşmasının önü açılacağı gibi tüketici için de daha uygun fiyatlarla alışveriş yapma fırsatı sunabilir.

Türkiye’de Kırsal alanlarda eko turizmin yaygınlaştırılması ve kırsal pazarlama ağlarının gelişmesi için önünde birtakım engeller bulunmaktadır. Bu engellerin başında gelen konu ise ulaşım sorunudur. Kırsal alanlarda özellikle karayollarının iyileştirilmesi ve neredeyse kent koşullarına erişmesi kırsal bölgelerin cazibesinin yükselmesi için önemli bir yatırımdır. Nitekim kırsal alanlara doğru karayollarını açarak kalkınmayı götürmek bu bölgeler için son derece önemli bir adım olacaktır. Bunun yanı sıra kırsal alanlarda Cumhuriyet’in ilk yıllarından bu yana sorun olarak görülen eğitim meselesi haşla gündemi meşgul etmektedir. Bugün kırsal alanlarda okullar kapatılarak harabe bir vaziyette bulunmaktadır. Bir bölgede eğitim çağında bireylerin olmaması o bölgenin refahında düşüşlerin yaşandığını ve göçlerin arttığını göstermektedir. Bu bölgelerin yeniden canlanması ve öğrenciler tartışmalı eğitimden kurtularak kendi yerleşim yerlerinde eğitime tabi tutulması gerekmektedir. Yalnızca öğrenciler için değil, köyün gelişimi ve kültürel anlamda diri kalması için köyler öğretmensiz bırakılmamalıdır. Bu bölgelerde okulların yeniden açılması ve öğretmenler gönderilmesi projesi tamamıyla devlet toplum iş birliğinde gerçekleşmelidir. Kırsal kalkınma etkin bir yönetişimin sağlanması ve halkın idari anlamda talep sunmasını öğrenmesi gereklidir. Ancak gelinen süreçte tepeden inme kalkınma politikaları ile toplum ihtiyaçlarına cevap bulamamış, devlet kalkınma hedeflerine ulaşamamıştır. Nitekim halkçı bir yaklaşımla ve istişare meclisleri ile kalkınmanın ana kaynakları ve sorunları tespit edilerek yerinde çözüm üretilmesi gereklidir. Aksi takdirde verimli bir kalkınmanın sağlanması mümkün değildir. Geçmiş dönemlerde de uygulanan bu yöntemler sonuç vermediği gibi devleti maddi olarak büyük külfetin altına itmıştır.

Türkiye’nin kırsal yerleşim yerleri düşünüldüğünde mekânsal anlamda orman içi ya da ormanla sınırı olan birçok köy bulunmaktadır. Bu köylerin OGM ile ortak hareket etmesi ve yönetişim sürecinde OGM’nin aktif olarak yer alması gerekmektedir. Çünkü ormanların korunması ve sürdürülebilir bir şekilde kullanımının sağlanması için yerel halk önemli bir yere sahiptir. Ormanlık arazileri çeşitli devlet görevlileri, bekçiler ve çeşitli engelleyici unsurlarla korunaklı hale getirmek ormanların sürdürülebilirliği için yeterli değildir.

Ormanların yerel halktan sakınılması sonucunda yerel halkın ormanlara ve OGM'ye karşı mesafeli yaklaşmasına neden olabilir. Bu durumda yerel halkın ekolojik anlamda duyarsızlaşmasına kapı aralayabilir. Sorunların ortaklaşa çözülmesi ve kırsal toplumun refahının sağlanması için ormanların korunması ve yönetimi boyutunda yerel halkla ortak hareket edilmesi gereklidir.

Birçok açıdan kırsal bölgeler potansiyelinin altında kalmaktadır. Coğrafi, mekânsal, eğitim, sosyo-kültürel ve iktisadi anlamda kırsal bölgelerin nitelikleri genel hatlarıyla ele alınmıştır. Bu doğrultuda özellikle üretim alanında birçok alt sektör pasif hale gelmiş ve kendi ihtiyaçlarının karşılanması için üretim yapmaktadır. Özellikle ülke için önemli bir gıda olan yaş sebze üretimi kırsal toplum için geçim kaynağı olarak görülmemektedir. Yukarıda bahsedilen verilere göre kırsal alanda sebze üretiminin %80'i kendi ihtiyaçlarının karşılanması için gerçekleştirilmektedir. Bunun yanı sıra kümes hayvancılığı, aromatik bitki yetiştiriciliği, kök ve yumru bitki yetiştiriciliği, mantar yetiştiriciliği, orman ürünleri, meyve yetiştiriciliği ve lif bitki yetiştiriciliği gibi tarıma bağlı birçok alt sektörde üretim kendi ihtiyaçları için gerçekleştirilmektedir. Kırsal alanda kapasitenin altında üretim gerçekleşmesi birçok nedenle açıklanabilir. Bu sorunlar yeterli bilgi birikime sahip olunmaması, geçimlik değerde görülmemesi, pazarlama sorunları, ulaşım olanakları, depolama sorunları vb gibi birçok nedene bağlanabilir. Bu sorunlar yerel koşullar itibariyle farklılık gösterebilir. Etkin yönetim ile sorunların doğru ve yerinde tespit edilmesi ve en doğru şekilde müdahale edilerek yerel toplumun üretime teşvik edilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda yerel üreticiler kısıtlı tarım arazileriyle yüksek gelirlere erişimi sağlayabilir. Özellikle son yıllarda artış gösteren kültür mantarı yetiştiriciliğinin yaygınlaştırılması ile kısıtlı tarım arazilerinde yüksek gelirlerin elde edilmesi sağlanabilir.

Uydu köy modeli Türkiye'nin kırsal koşulları itibariyle köylü bakış açısıyla kalkınmasını amaçlayan bir model önerisidir. Kentsel niteliklerin kırsal alana taşınması, köylerin bir merkeze toplanması ya da belirli bir noktada merkezileşmesi gibi yerleşim dokusunu bozacak girişimleri önermemektedir. Bunun yanı sıra yerleşim yerlerinde çarpık kentleşmeye karşı da kırsal planlamanın gerektiğini önermektedir. Ayrıca kırsalın üretim anlayışındaki sorunları tespit ederek, ilkelikten sıyrılarak modern ve sürdürülebilir üretim koşullarına erişmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu anlamda kırsalın en büyük uğraşısı olan tarım ve hayvancılık sektöründe elde edilen gelirlerin yıllık düzlemde belirli periyotlara yayılmasını amaçlayan bir üretim ve pazarlama anlayışının kabul edilmesi gerektiğini önermektedir. Bu anlamda ürünlere katma değer verilmesiyle mamul ürün üretimlerinin teşvik edilmesi ve pazarlama stratejilerin gelişmesi için devlet desteklerinin sağlanması gerektiğini ileri sürmektedir. Ayrıca eğitim sorunlarının aşılması ve bu sorunların kentsel koşulların yanı sıra kırsal niteliklere yönelik bir yapı içerisinde tasarlanması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu anlamda bireylerin öğrenim süreçlerinde yeterli kırsal öğretilere erişemediğinden bahsedilmiştir.

Uydu köy modeli kırsala kırsaldan bakan bir yaklaşımla tasarlanan plandır. Diğer model önerileri gibi kentli bir bakış açısıyla sınırları çizilen bir model değildir. Bu anlamda kırsalın kırsal nitelikler dâhilinde kalkınması gerektiğini ileri sürmektedir. Ayrıca kırsal kalkınmanın sürdürülebilir olması için o bölgelerin niteliklerinin yok edilmeden geliştirilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde yerel dokusunu kaybederek ekonomik kalkınmanın sağlanması sürdürülebilir kalkınma yaklaşımına aykırı bir yaklaşım olabilir.

Modelin uygulama sürecinin başlaması ve projenin planlanması için yerel yönetimler önemli bir yer tutmaktadır. Tıpkı İtalya'da başlayan *cittaslow* hareketi gibi halk ve yerel yönetimleri ana merkeze alan bir yaklaşımla tüm ülkeye ve hatta tüm dünyaya yayılması gereklidir. Bu modeli diğer modellerden ayrılan en temel özelliklerden birisi de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Diğer modeller gibi devlet merkezli ve tamamen kamu yatırımlarına dayanan bir model olmaktan öte halkın katılımı ve teşvikine son derece önem verilmektedir. Her şeyden önce ortaya koyulan modeli yerel halkın iyi anlaması ve iyi benimsemesi gereklidir. Nitekim projenin benimsenmesi ve halk tarafından destek görmesi için propaganda yolu önemli bir yere sahiptir.

Kaynakların, kültürlerin, yerel iklim yapısının, coğrafi koşulların ve sosyal yapının sürdürülebilirliğinin sağlanması uydu köy modeli için ana husustur. Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınma için anahtar niteliği taşıyan uydu köy modeli yerelden genele doğru açılan bir kalkınma anlayışı için önemli bir aygıt olarak değerlendirilmelidir. Ancak köy üzerinden kalkınmanın gerçekleşmesi için uydu köy modeli yeterli bir öneri değildir. Bu modelin yanı sıra kalkınmanın topyekûn gerçekleşmesi için yerel ölçekte bölge bölge, köy köy yerel niteliklerin ve sorunların tespit edilmesi gerekir. Bu araştırma ve tespit süreci ise tamamıyla halk desteği ile gerçekleşmesi gereklidir. Halk aracılığıyla sorunların tespit edilmeye başlanması iyi bir yönetim için atılması gereken ilk adım olabilir. Ayrıca devlet kaynaklarının sürdürülebilir kullanılması ve dayanışmaya dayalı bir kalkınma anlayışının gerçekleşmesi için devlet toplum iş birliğine son derece önem verilmelidir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, M.N. ve Başdemir, H. (2019). Kent İçi Ulaşım Sorunları ve Çözüm Önerileri, *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, 8(1), 27-36.
- Akci, A. (2015). *Kırsal Kalkınma İçin Bir Model Önerisi: Köy Kümeleri*, (Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Akci, A., Demirel, M. K. ve Şen Becu, H. (2016). Tarım Arazilerindeki Yapılaşma Baskısının Azaltılmasında Köy Gelişme Alanı ve İmar Uygulamaları: İç Anadolu Bölgesi Örneği, *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 5, 372-384.
- Akçeşme, F. (2013). Sivil Toplum ve Türkiye Cumhuriyeti'ndeki Yeri, *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 2(4), 202-225.
- Akseki, H. ve Meşhur, Ç. M. (2013). Kentsel yayılma sonucu yapılaşmaya açılan verimli tarım alanları: Konya kenti deneyimleri, *Megaron*, 8(3), 165- 174.
- Altay, N. (2000). Türkiye'de İktisadi Dönüşümlerin Sosyo-Ekonomik Sonuçları Üzerine Bir Deneme, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 49-68.
- Aslan, S. (2010). Türkiye'de Sivil Toplum, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(31), 260-283.
- Ataman, O. ve Keskin, T. (2012). *Eko turizm Sektör Raporu*, Isparta: Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı.
- Atvur, S. (2018). İklim Değişikliği ve Eşitsizlik Kesişiminde Küresel Sistem, *İktisat ve Toplum*, 91, 57-63.
- Aysal, N. (2005). Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 9(35), 267-282.
- Bahtiyar, K. (2014). Kırsal Kalkınma Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme: TKDK (Tarım Ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu) Örneği, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14 (28), 306-324.
- Bakırcı, M. (2003). Kırsal Türkiye; Tarihsel Gelişim, Sorunlar ve Kırsal Kalkınma Yaklaşımları, *Coğrafya Dergisi*, 11, 75-96.
- Başbüyük, A. (2011). Mesudiye (Ordu) Köykent Projesi, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 9(11), 301-326.
- Baytal, Y. (2007). Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957), *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (40), 545-567.
- Bilici, N. ve Işık, Z. (2018). Bölgesel Kalkınmada Yayla Turizmi: Rize İli Örneği, *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 1-21.
- Birleşmiş Milletler. (1992). *Report of the United Nations Conference on Environment and Development*, Erişim tarihi: 11 Aralık 2021. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf

- Bozlağan, R. (2010). Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı, *Journal of Social Policy Conferences*, 0(50), 1011-1028.
- Cankaya, M. (2013). Cumhuriyet Dönemi'nde Tarım Alet ve Makineleri Teknolojileri, Demir Çelik Üretim Teknolojileri ve Demir Yolu Teknolojilerine Kısa Bir Bakış, *Dört Öge*, (3), 139-164.
- Cengiz, O. (2017). *Alparslan Türkeş ve Dokuz Işık*, İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları.
- Cengiz, S. ve Baydur, C. M. (2010). Kırdan Kente Göç ve Tarımsal Verimlilik: Türkiye Örneği, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 85-98.
- Çaha, Ö. (1994). Osmanlı'da Sivil Toplum, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 49(03), 79-99.
- Çakmak, H., K. ve Erden, L. (2005). Türkiye'de Yerel Kalkınma ve Devletin Rolü: Bir Yöresel Panel Veri Analizi, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2), 13-32.
- Can, M. , Sayılı, M. , Yılmazçoban, M. ve Bilici, İ. (2014). Tarım İşletmelerinin Pazarlama Kabiliyetlerini Geliştirmek İçin Verilen Hibelerden Yararlanma Durumu, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 109-132.
- Çamur, D. ve Vaizoğlu, S., A. (2007). Çevreye İlişkin Önemli Toplantı ve Belgeler, *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 6(4), 297-306.
- ÇEKÜL, (2020). *Kırsal Mirasın İzinde*, İstanbul: Çekül Vakfı.
- Çelik, Z. (2005). Planlı Dönemde Türkiye'deki Kırsal Kalkınma Politika ve Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme, *Şehir Plancıları Odası*, 61-71.
- Çetin, M. (2007). Yerel Ekonomik Kalkınma Yaklaşımı ve Uluslararası Organizasyonlar, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14(1), 153-170.
- Darıcı, B. (2007). Yerel Kalkınma'da Küresel Yaklaşımlar ve Türkiye'nin Konumu, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (3), 215-221.
- Deliçay, M. (2021). *Perakende E-Ticaretin Yükselişi*, Ankara: Sektörler ve Kamu Yatırımları Genel Müdürlüğü.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıllık) 1963-1967*, Ankara: 1963.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), *Kalkınma Planı (İkinci Beş Yıllık) 1968-1972*, Ankara: 1968.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), *Kalkınma Planı (Üçüncü Beş Yıllık) 1973-1977*, Ankara: 1973.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), *Kalkınma Planı (Dördüncü Beş Yıllık) 1979-1983*, Ankara: 1979.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), *Kalkınma Planı (Beşinci Beş Yıllık) 1985-1989*, Ankara: 1985.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), *Kalkınma Planı (Altıncı Beş Yıllık) 1990-1994*, Ankara: 1990.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), *Kalkınma Planı (Yedinci Beş Yıllık) 1996-2000*, Ankara: 1996.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), *Kalkınma Planı (Sekizinci Beş Yıllık) 2001-2005*, Ankara: 2001.
- Duman, F. (2010). Siyaset, *Sivil Toplum*, Edt. Mümtaz'er Türköne, (ss. 347-377), İstanbul: Opus Yayınları.

- Durmuş, E. ve Dölek, İ. (2019). Muş İl'inde Yerleşme Tiplerinin Coğrafi Dağılışı, *International Journal of Geography and Geography Education*, (39), 256-278.
- Eker, Ö. ve Nazik, S. (2017). Orman Kaynaklarının Yoksulluk Yönetimi ve Kırsal Kalkınma Üzerine Sosyo-Ekonomik Etkileri: Kastamonu Pınarbaşı İlçesi Örneği. *Turkish Journal of Forest Science*, 1(1), 44-58.
- Ekmekçi, E., Apan, M. ve Kara, T. (2005). Tuzluluğun Bitki Gelişimine Etkisi, *Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi*, 20(3), 118-125.
- Emgili, F. (2021). Göçmenlerin Barınma Sorunu ve Mübadil Meskenleri, *Tarih ve Günce*, (9), 3-52.
- Eminağaoğlu Z. ve Çevik S. (2007). Kırsal Yerleşmelere İlişkin Tasarım Politikaları ve Araçlar, *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 22(1), 157-162.
- Erdoğan, N. (2014). Eko turizm, Turizm, Çevre ve Sürdürülebilirlik, *Sosyal Çevre Bilimleri*, Ed. Hakan Reyhan, Ahmet Mutlu, Hasan Hüseyin Doğan ve Aysen Satır Reyhan, (ss. 143-186), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Erdönmez, C. (2009). Köykent: Olumlu ve Olumsuz Yönleriyle Bir Kırsal Kalkınma Projesinin Çözümlemesi. *Turkish Journal of Forestry*, 6(2) , 35-51.
- Ergin, K. (2017). İttihat ve Terakki Döneminde Milli İktisat Anlayışı (1913-1918), *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 114-127.
- Eskikurt, A. (2009). Kırım ve Rumeli'de Yerleşik Türk Nüfusun Anadolu'ya Göçmesi ve İskân Siyaseti Kapsamında Yapılan Bazı Düzenlemeler (XIX. Yüzyıl), *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 1(3), 73-93.
- Eskin, B., Tuncer, M., ve Demirçivi, B. M. (2017). Alternatif turizm çeşidi olarak ekolojik turizm: Hasan Dağı Örneği, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3), 15-26.
- ETC Grup. (2017). *Bizi Kim Doyuracak?*, Erişim tarihi: 3 Aralık 2021. <https://www.dortmevsimekoloji.org/wp-content/uploads/2020/07/Bizi-Kim-Doyuracak-ETC-2017-Turkce.pdf>
- Geray, C. (1966). Şehirsel Toplum Kalkınması, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 21(02), 235-253.
- Geray, C. (1967). *Toplum Kalkınması Deneme Çalışmaları: Bünyan Örneği*, Ankara: Sevinç Matbaası.
- Geray, C. (1969). Türkiye'de Köy Enstitüleri Hareketi ve Köy Kalkınması, *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences(Jfes)*, 2(1), 197-207.
- Geray, C. (1974). Türkiye'de Kırsal Yerleşme Düzeni ve Köy Kent Yaklaşımı, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 30(1), 45-66.
- Geray, C. (2014). *Kooperatifçilik*, Ankara: Nika Yayınları.
- Giddens, A. ve Sutton, P. (2019). *Sosyoloji*, Çev. Arzu Kayhan, 8. Edisyon, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gökdemir, L. ve Ergün, S. (2012). Kırsal Kalkınmada Kadının Rolü, İnönü University International Journal of Social Sciences (Injoss), 1(1), 68-80.

- Güder, M. (2019). Küresel Tüketim Olgusunun Kültürel ve İdeolojik Eleştirisi, *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 4(2), 1-19.
- Gülcan, E. ve Özkan, A. (2006). Obezite, *Dumlupınar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, (010), 185-194.
- Gülçubuk, B., Köksal, Ö., Ataseven, Y., Gül, U. ve Kan, M. (2016). Kırsal Kalkınma Desteklerinin Ulusal Düzeyde Etkileri: Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) Projelerinin İncelenmesi, *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 32-41.
- Güler, Z., Çırakoğlu, D. ve Tokmak, M. (2014). Türkiye’de Kırsal Kalkınma Modeli Olarak Köy-Kent Uygulamaları: Bolu Mudurnu İlçesi Taşkesti Örneği, *Nevşehir Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (4), 155-167.
- Güner, U. (2020). *Çevresel Sürdürülebilirlik*, Edirne: Trakya Üniversitesi Fen Fakültesi
- Güreşçi, E. ve Gönç, M. (2017). Türkiye’de Kooperatiflerin Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri Üzerine Düşünceler, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 52(4), 219 - 229.
- Gürsel, A. (2018). Köy Enstitüleri, *Asia Minor Studies*, 6(11), 1-11.
- Güven, O. (2017). Türkiye Kırsal Kalkınma Politikalarının Analizi, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, 63, 209-227.
- Hayta, N. ve Ünal, U. (2018). *Osmanlı Devleti’nde Yenileşme Hareketleri*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Heper, M. (2018). *Türkiye’de Devlet Geleneği*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Hodancı, Y. ve Kapıcı, H. (2020). Milli Korunma Kanunu’nda 1946 ve 1954 Değişiklikleri, *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, (3), 6-25.
- IPCC, (2014). *İklim Değişikliği 2014: Sentez Raporu. Çalışma Grupları I, II ve III’ün Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli’nin Beşinci Değerlendirme Raporuna Katkısı*, Çekirdek Yazma Ekibi, RK Pachauri ve LA Meyer (ed.) IPCC, Cenevre, İsviçre, 151. Erişim tarihi: 29 Nisan 2020. <https://www.ipcc.ch/report/ar5/syr/>
- IPCC (2019). *Global warming of 1,5°C An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1,5°C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate poverty.*
- İnalcık, H. (2017). *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi - 1*, Çev. Halil Berktaş, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnan, A. (2020). *İzmir İktisat Kongresi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kahraman, N. ve Türkay, O. (2012). *Turizm ve çevre*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü. (2020). Türkiye’de Kırsal Yerleşimler Saha Çalışmaları Raporu, *Türkiye’de Kentsel ve Kırsal Yerleşim Sistemleri Araştırması (YER-SİS)*, Ankara: Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü Yayını.

- Karabağ, H. (2016). Osmanlı'nın Tarımsal Mirası ve Erken Cumhuriyet Döneminde Kırsal Kesimin Kalkınmasına Yönelik Çalışmalar (Bursa Örneğinde). *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(32), 225-257.
- Karabıçak, M. ve Özdemir, B. (2015). Sürdürülebilir Kalkınmanın Kavramsal Temelleri, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 6(13), 44-49.
- Karaca, K. (1976). *"Milliyetçi Türkiye" Milliyetçi-Toplumcu Düzen*, Ankara: Emel Matbaacılık.
- Karakurt Tosun, E. (2009). Sürdürülebilirlik Olgusu ve Kentsel Yapıya Etkileri, *Paradoks, Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, (2), 1-14.
- Karakurt Tosun, E. (2017). Sürdürülebilirlik Bağlamında Ekolojik Kent Söylemi, *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(4), 169-189.
- Karalezli, G. (2019). Türkiye'de Kırsalda Yaşayan Çocukların Eğitimi ile İlgili Sorunları, *Kırsal Kalkınma ve Kooperatifçilik*, Ed. Ayşegül Mengi ve Deniz İşçioğlu, (ss. 153-162), Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Karaömerlioğlu, A. (2017). *Orada Bir Köy Var Uzakta*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaya, A. ve Şahin, B. (2007). *Kökler ve Yollar Türkiye'de Göç Süreçleri*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, M. (2015). *Ayancık ve yakın çevresinin eko turizm potansiyeli*, (Doktora Tezi), Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kayıncı, S. (2009). *Türkiye'de Kırsal Kalkınma Yönetimi*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kazgan, G. (1970). Milli Türk Devletinin Kuruluşu ve Göçler. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 30(1-4), 313-331.
- Kazıcı, Z. (1988). *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, (1. Cilt, ss. 540-542), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Keleş, R. (2013). *Kentleşme Politikaları*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Keskin, M. (2021). Bireysel ve Toplumsal Huzur ve Mutluluk Kaynağı Olarak Aile. *İnsanlığın Huzuru*, Ed. İlyas Topsakal ve Özgün Burak Kaymakçı, (ss. 241-259)
- Kılınç, M. (2012). Türkiye'de Mesleki Teknik Eğitimi Şekillendiren Eğitim Kurumlarından Ahilik, Gedik, Lonca, Enderun Mektebi'nin Tarihi Gelişimleri, *Vocational Education*, 7(4), 63-73.
- Kocakurt, Ö. S. (2016). *Türkiye'de Kırsal Alanda Okullaşma ve Yetişkin Nüfusun Eğitim Durumuna İlişkin Bir Analiz*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kocaman, B., Yağanoğlu, A. ve Yanık, R. (2013). Kültür teknik Faaliyetlerinin Kırsal Yerleşimlerin Sosyo-Ekonomik-Kültürel Gelişimi Üzerine Etkisi ve Erzurum Örneği, *Alinteri Journal of Agriculture Science*, 23(2), 48-57.
- Koçak, C. (2017). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Koç, B. (2021). *Osmanlı Modernleşmesi ve Midhat Paşa Tuna Vilayeti Meclisleri ve Yeniden Yapılanma Çabaları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Köymen, O. (2017). *Kapitalizm ve Köylülük: "Ağalar-Üretenler-Patronlar"*, İstanbul: Yordam Kitap.

Kuter, N., Ünal, H. (2009). Sürdürülebilirlik Kapsamında Eko turizmin Çevresel, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Etkileri, *Kastamonu University Journal of Forestry Faculty*, 9(2), 146-156.

Küçük, M. (1990). V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, (ss.13-26), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Marmarabirlik. (2020). *Tarihçe*, Erişim tarihi: 7 Aralık 2021. <https://www.marmarabirlik.com.tr/tarihce>

MEB. (t.y). Erişim tarihi: 2 Haziran 2021. <http://mtegm.meb.gov.tr/kurumlar/?ara>

Miran, B. (2005). Tarımsal Yapı ve Üretim, *Türkiye'de Tarım*, Edt. Fahri Yavuz, (ss. 9-41), Tarım ve köy İşleri Başkanlığı.

Mülayim, Z., G. (1975). *Genel ve Tarımsal Kooperatifçilik*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

OGM. (2014). 31 ve 32. Madde Haklarından Faydalanacak Mahallelerin Sayıları ile Nüfusları, Erişim Tarihi: 22 Ağustos 2020. <https://www.ogm.gov.tr/tr/duyurular/31-ve-32-madde-haklarından-faydalanacak-mahallelerin-saylar-ile-nufuslar-belirlendi>

Oğuz, H. ve Mete O. (2017). Kooperatiflerde Markalaşma ve Tüketici-Kooperatif Ürünleri İlişkisi: Torku Örneği, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 52, 386-424.

Oktar, S. ve Varlı, A. (2009). İttihat ve Terakki Dönemi'nin Ulusal Bankası: Osmanlı İtibar-I Milli Bankası, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(2), 1-20.

Oxfam, (2020). *Aşırı Eşitsizlik ve Temel Hizmetler*, Erişim tarihi: 29 Nisan 2020. <https://www.oxfam.org/en/what-we-do/issues/extreme-inequality-and-essential-services>

Ölmez, S. ve Demirörs, M. O. (2015). Yeni Hal Yasası Üzerine Bir Derleme, *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, (2), 59-65.

Önder, M. (2013). *Türkiye İktisat Kongresi'ni Açış Söylevi İzmir*, Erişim tarihi: 22 Aralık 2020. <https://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/turkiye-iktisat-kongresini-acis-soylevi-izmir>

Örmecioğlu, H. (2019). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Köycülük Tartışmaları ve Numune Köyler. *Belleten*, 83(297), 729-752.

Özbay, F. Ve Yücel, B. (2001). Türkiye'de Göç Hareketleri, Devlet Politikaları ve Demografik Yapı. *Nüfus ve Kalkınma: Göç, Eğitim, Demokrasi, Yaşam Kalitesi*, Ed. Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü, (ss. 1-61.), Ankara.

Özdemir, Z. ve Özekicioğlu, A. (2006). Kentleşme ve Çevre Sorunları, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11 (1), 17-30.

Öztopçu, A. (2017). *Sosyal Sermaye Teorisi ve Sürdürülebilir Yerel Kalkınma*, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

- Öztop, H. ve Şekercioğlu, B. (2016). *Konut sorunu*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Parthasarathi, P. (2019). *Avrupa Zenginleşirken Asya Neden Fakir Kaldı*, Çev. Öktem Kalaycıoğlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Petrini, C. (2017). *Terra Madre*, Çev. Gülüz Akyüz, İstanbul: Yeni İnsan Yayınları.
- Pezikoğlu, f. (2016). Yeşil Ekonomi Göstergeleri ve Yeşil Etiketler, *XII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü.
- Polat, H. (2013). *Mülkiye Baytar Mektebi (1894-1922)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Reyhan, H. (2012). *Ekolojik Emperyalizm*, Ankara: Alter Yayıncılık.
- Reyhan, H. ve Satır Reyhan, A. (2017). Ekolojik Krize Bir Çözüm Yolu Olarak Sürdürülebilir Tarım ve Kooperatif Örgütlenme, *Journal Of Social And Humanities Sciences Research*, 4(13), 1388-1401.
- Reyhan, H. (2019) Bir Yerel Kalkınma Aracı Olarak Tarım Kooperatifleri. *Yerel Siyaset*, Ed. Hakan Reyhan and Aysen Satır Reyhan, (ss.201-228).
- Sakal, M. ve Gölçek, A. (2017). Financial Crisis And Reform in The Ottoman State, *Sosyoekonomi*, 25(34), 11-32.
- Sarıkaya, M. (2017). Ziraat Mektepleri, *Kafdağı*, 2(1), 24-37.
- Sarıkoyuncu, A. ve Kayıran, M. (1998). Atatürk, Cumhuriyet ve Türk Tarımı: Atatürk'ün Tarım Politikası ve Sonuçları. *Erdem*, 11(31), 215-242.
- Saydam, A. (2017). *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Semiz, Y. (2009). Atatürk Çiftlikleri ve Bunların Hazineye Devri, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (26), 155-192.
- Seyrek, A. (2019). *Köy Enstitüleri*, Ankara: Dorlion Yayınları.
- Shaw, E. K. (t.y.) Padişahlar ve Sadrazamlar: *Midhat Paşa*, Erişim tarihi: 27 Eylül 2021. <http://openaccess.marmara.edu.tr/bitstream/handle/11424/137175/001584759010.pdf?sequence=3>
- Sönmez, S. ve Kaplan, M. (1997). Toprak Tuzluluğunun Bitki Gelişimi Üzerine Etkileri, *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 10(1), 323-335.
- Şenol, D. ve Yıldız, S. (2009). Yatılı İlköğretim Bölge Okullarında Öğrenci-Öğretmen ve Aile Etkileşimi (Diyarbakır ve Erzurum Örneği), *Ç.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 359-376.
- Taş, B. (2016a). Türkiye'de Coğrafi Bakış Açısıyla Köy Kavramı, *TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, 13-14 Ekim, Ankara.
- Taş, B. (2016b). *Türkiye'nin Kırsal Yerleşmeleri*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Tatar, S. ve Olay, N. (2015). Agro-Turizm Kapsamında Permakültür'ün Uygulanabilirliği ve Geliştirilmesi: Belentepe Permakültür Çiftliği Örneği, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 5(2), 29-34.

Taylan, H. H. (2009). Türkiye'de Köy Ailesinde Aile İçi İlişkiler, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 0(22), 117-138.

Tekeli, İ. Ve Erder, L. (1978). *Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Tekeli, İ. (2011). Köykent Üzerine Düşünceler, *Anadolu'da Yerleşme Sistemi ve Yerleşme Tarihleri, Toplu Eserler 18*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

TİGEM. (t.y.a). *Kısa Tarihimiz*, Erişim tarihi: 23 Aralık 2020. <https://www.tigem.gov.tr/Sayfalar/Detay/f1880cda-ccf6-42eb-91a0-bed6e47da70a>

TİGEM. (t.y.b). *Çukurova Tarım İşletmesi Müdürlüğü*, Erişim Tarihi: 23 Aralık 2020. <https://www.tigem.gov.tr/Sayfalar/Detay/6bd712e1-1869-40cd-be03-3fb0d9ff4ca4>

TKDK. (t.y.). *İllere Göre Orman Köyleri/Mahalleleri Listesi*, Erişim tarihi: 20 Ağustos 2020. <https://www.tkd.gov.tr/Content/File/BasvuruFiles/BasvuruPaketiHazirlamaDokumanlari/OrmanKoyleri/OrmanKoyleri.xls>

Tokgöz, E. (1998). Ekonomide 75 Yıl, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1-2), 1-27.

Tonguç İ.H. (2020). *Canlandırılacak Köy*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Toprak, Z. (2017a). *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*, İstanbul: Doğan Kitap.

Toprak, Z. (2017b). I. Dünya Savaşı'ndan Cumhuriyete Türkiye'de Devletçilik, *Teori Dergisi*, (325), 1-11.

Toprak, D. (2017c). Türkiye'nin Çevre Politikasında Yerel Yönetimlerin Rolü: Yerel Yönetim Bütçesinin İncelenmesi, *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 173-193.

Tökin, İ. H. (1990). *Türkiye Köy İktisadiyatı*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Tutcu, A. (2021). Eko turizm ve Türkiye'nin Eko turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi, *Atlas Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(6), 1-16.

TÜİK. (2015). *Nüfus, Yıllık Nüfus Artış Hızı ve Yıl Ortası Nüfus Tahmini*, Erişim tarihi: 22 Nisan 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1>

TÜİK. (2021). *Yıllara ve Cinsiyete Göre İl / İlçe Merkezleri ve Belde / Köy Nüfusu, Genel Nüfus Sayımları Veri Tablosu*, Erişim tarihi: 5 Şubat 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=n%C3%BCfus>

Türkdoğan, O. (2016). *Türk Köy Sosyolojisi ve Sorunlarımız*, Konya: Çizgi Kitabevi.

Türkes, M. (2006). Küresel İklimin Geleceği ve Kyoto Protokolü, *Jeopolitik*, 2, 9-107.

UNDP, (2015). Erişim tarihi: 14 Kasım 2021. <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/mdgoverview.html>

UNEP, (2009). *Global Green New Deal*, BM Çevre Programı, Erişim tarihi: 9 Kasım 2021. [https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/7903/A Global Green New Deal Policy Brief.pdf?sequence=3&isAllowed=](https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/7903/A%20Global%20Green%20New%20Deal%20Policy%20Brief.pdf?sequence=3&isAllowed=)

Uzar Özdemir, F. ve Demirkol, E. (2014). Etimesgut: "Örnek Köy"den "Site-Kent"e, *İdeal kent*, 5(11), 360-368.

Ünal Ankaya, F., Yazıcı, K., Balık, G., Gülgün Aslan, B. (2018). Dünyada ve Türkiye'de Eko turizm, Sosyal-Kültürel ve Ekonomik Katkıları, *Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi*, 1(2), 69-72.

Varlı, A. ve Koraltürk, M. (2010). II. Meşrutiyet'ten Erken Cumhuriyet'e Milli İktisadın Sürekliliği ve İzmir İktisat Kongresi, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9(20), 127-142.

Yahyaoğlu, T. (1971). "Tarım kentleri" Milliyetçi-Toplumcu Düzen, Ankara: Çınar Yayınevi.

Yalçın, A. (2013). Sürdürülebilir Yerel Kalkınma İçin Cittaslow Hareketleri Bir Model Olabilir Mi?, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 32-42.

Yasa, İ. (1962). Toplum Kalkınması ve Köylerimizde Yardımlaşma Gelenekleri, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 17(01), 89-115.

Yıldırım, M. A. (2008). Osmanlı'da İlk Çağdaş Zirai Eğitim Kurumu: Ziraat Mektebi (1847-1851), *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (24), 224-225.

Yılmaz, A. (2012). Yatılı İlköğretim Bölge Okulları Sorunlarının Öğrenci Algılarına Göre Değerlendirilmesi, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 659-679.

Yılmaz, B. ve Atik, G. (2006). Doğal Peyzaj Özelliklerinin Kırsal Yerleşimler Üzerindeki Etkileri: Bartın Örneği, *ZKÜ Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 8(10), 1-9.

Zengin, E., Başkurt, M. ve Es, M. (2014). Yerel Yönetimler ve Yerel Kalkınma, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 95-124.

